ปัญหาประวัติศาสตร์
และโบราณคดีไทย

ศาสตราจารย์ ขจร สุขพานิช

วุฒิชัย มูลศิลป์
บรรณาธิการ

เอกสารทางวิชาการ
สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย
ร่วมสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี

คณะอนุกรรมการสิ่งพิมพ์ภาษาไทย
สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย

พ.ศ. ๒๕๒๔–๒๕๒๖

นายวุฒิชัย มูลศิลป์	ประธาน
คุณวรุณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา	อนุกรรมการ
นายชัยอนันต์ สมุทวณิช	”
นางกนลา สุขพานิช	”
นายสมบูรณ์ สุขสำราญ	”
นายธรรมนิตย์ วราภรณ์	”
น.ส. สุภัทรา นีลวัชระ	”

คำแถลงของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย

สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ได้รับอนุญาตให้จดทะเบียนเป็นสมาคมตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๙ เป็นต้นมา โดยมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญประการหนึ่ง คือ ส่งเสริมการศึกษา การวิจัย อันเป็นประโยชน์ต่อความก้าวหน้าแห่งวิชาการทางสังคมศาสตร์ เป็นศูนย์กลางในการติดต่อประสานงานเกี่ยวกับวิชาการทางสังคมศาสตร์ภายในประเทศและระหว่างประเทศ และเพื่อโฆษณาเผยแพร่แลกเปลี่ยนข่าวสารและความรู้ทางสังคมศาสตร์

สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ได้ดำเนินงานด้านวิชาการดังวัตถุประสงค์ข้างต้นตลอดมา โดยจัดพิมพ์ เอกสาร วารสาร หนังสือ ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษจนเป็นที่รู้จักกันดีโดยทั่วไปทั้งในและต่างประเทศ ทั้งเป็นที่ยอมรับกันด้วยว่าสิ่งพิมพ์ในนามสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย มีคุณภาพสูงทางวิชาการ สามารถใช้ประกอบการศึกษาและอ้างอิงได้ แต่กระนั้นสมาคมฯ ก็ตระหนักดีในความรับผิดชอบที่จะส่งเสริมให้ความรู้ทางสังคมศาสตร์แพร่หลาย และมีคุณภาพสูงขึ้นโดยไม่หยุดยั้ง วัตถุประสงค์นี้จะบรรลุด้วยดีได้ ก็ด้วยการสนับสนุนของสมาชิกและบุคคลในวงการสังคมศาสตร์ทุกสาขา ตลอดจนสำนักพิมพ์ที่เห็นความสำคัญ และให้ความร่วมมือส่งเสริมให้ความรู้ทางสังคมศาสตร์แพร่หลายกว้างขวางมากยิ่งขึ้น ซึ่งสมาคมฯ ขอขอบพระคุณ ณ ที่นี้ด้วย

คณะอนุกรรมการสิ่งพิมพ์ภาษาไทย
สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย

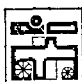
รวมพิมพ์ครั้งแรก : พ.ศ. ๒๕๒๕

ลิขสิทธิ์ : ภาควิชาประวัติศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร

จัดพิมพ์ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย

ปก : วัดนางพญา ศรีสัชชนาลัย
สุโขทัย

ราคาเล่มละ 50.- บาท

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์แสงรุ้งการพิมพ์
๓๘๔/๕ ตรอกมาตานุสรณ์ ยานนาวา กรุงเทพมหานคร
นายกิตติ สิทธิจินดาโชค ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา ๒๕๒๕
โทร. ๒๘๙-๑๓๖๐

คำนำของบรรณาธิการ

เมื่อครั้งศาสตราจารย์ ขจร สุขพานิช เขียน *ปัญหาประวัติศาสตร์และโบราณคดีไทย* ลงในวารสาร *สยามสมัย* ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๘ จนกระทั่งเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๐ ได้มีการแนะนำผู้เขียนว่า "ขจร สุขพานิช อ.บ., ป.ม. เป็นนักเขียนที่มีความสนใจทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี เคยเดินทางไปต่างประเทศเพื่อศึกษาวิชาการแขนงนี้มาโดยเฉพาะ" และกล่าวว่า ข้อเขียนนี้เป็น "สารคดีทางด้านวิชาการเพื่อเฉลยปัญหาทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี ซึ่งผู้ใดมีปัญหาหรือเหตุผลในเรื่องนี้อย่างไร หรือใคร่จะซักถาม ผู้เขียนเรื่องนี้ยินดีบรรยาย" ดังนั้นข้อที่ควรระลึกไว้ในที่นี้ก่อนก็คือ*ปัญหาประวัติศาสตร์และโบราณคดีไทย*ได้เขียนขึ้นเมื่อ ๒๕ ปีมาแล้ว ซึ่งช่วงเวลานั้นการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยยังไม่มีความก้าวหน้าเท่ากับเวลานี้ และข้อเขียนต่าง ๆ ที่ปรากฏใน *ปัญหาประวัติศาสตร์และโบราณคดีไทย* ไม่ใช่ความเห็นที่ยุติแล้วของศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช แต่ควรจะได้ศึกษาผลการค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ไทยในเวลาต่อมาของท่านด้วย ดังที่ได้มีการรวบรวมพิมพ์ไว้แล้ว คือ *ประวัติศาสตร์ไทย พ.ศ. ๑๖๐๐—๒๓๑๐*, *ข้อมูลประวัติศาสตร์ : สมัยอยุธยา*, *อนุสรณ์ศาสตราจารย์ ขจร สุขพานิช*, *งานพระราชทานเพลิงศพศาสตราจารย์พิเศษ ขจร สุขพานิช*, *ข้อมูลจากอดีต* และนอกจากนี้ควรจะได้ติดตามผลการค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ในเวลาต่อ ๆ มาด้วย

ซึ่งบางเล่มศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช ก็ได้มีส่วนสำคัญในการสืบค้นด้วย เช่น *พระราชพงศาวดารฉบับบริติชมิวเซียม พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับวันวลิต พ.ศ. ๒๑๘๒* เป็นต้น

ข้อที่ควรระลึกอีกประการหนึ่งคือ *ปัญหาประวัติศาสตร์โบราณคดี* เขียนสำหรับบุคคลทั่วไป ไม่ใช่เพื่อนักประวัติศาสตร์โดยเฉพาะ ที่จะต้องเขียนอย่างลึกซึ้งและอ้างอิงหลักฐานอย่างละเอียด ชัดเจน การสรุปความเห็นบางประการที่ปรากฏในหนังสือเล่มนี้ดูคล้ายกับว่า สามารถยุติและปราศจากปัญหาแล้ว แต่ที่จริงแล้วยังมีข้อถกเถียงอภิปรายอีกมากมาย ดังเช่น น่านเจ้าเป็นอาณาจักรของคนไทยจริงหรือ ? เพราะในปัจจุบันได้มีผู้ศึกษาเกี่ยวกับน่านเจ้าอย่างละเอียด ลึกซึ้งมากขึ้น ทั้งได้เขียนบทความหนังสือ คัดค้านว่า น่านเจ้าหาใช่อาณาจักรของคนไทยไม่ เช่นบทความของ Michael Blackmore, "The Ethnological Problems Connected with Nanchao" (1967) "The Rise of Nanchao in Yunnan" (1960) บทความของ F.W. Mote, "Problems of Thai Prehistory" (1964) และล่าสุดหนังสือโดย Charles Backus, *The Nan-chao Kingdom and T'ang China's Southwesteer frontier* (1981) เป็นต้น

อย่างไรก็ดี เมื่อเป็นเช่นนี้ มิได้หมายความว่า *ปัญหาประวัติศาสตร์และโบราณคดีไทย* จะด้อยคุณค่าลงไป ตรงกันข้าม ข้าพเจ้าเองกลับเห็นว่า ผลงานของศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช เล่มนี้ มีลักษณะเด่นหลายประการ คือ การเขียนประวัติศาสตร์สำหรับคนทั่วไปดูคล้ายกับว่า เป็นงานที่ง่าย แต่จริง ๆ แล้ว ไม่ใช่งานที่ง่ายเลย เพราะจะต้องเขียนเพื่อให้ผู้อ่าน อยากอ่าน อยากติดตามต่อไป และไม่เพียงแต่เท่านั้น ศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช ยังได้แทรกข้อคิดและปัญหาทางประวัติศาสตร์ไว้อีกมาก เพื่อให้ผู้อ่านช่วยกันคลี่คลายต่อไป นับได้ว่าเป็นงานที่บุกเบิกเล่มหนึ่ง

ประการต่อมาคือ ศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช อาจเป็นนักประวัติศาสตร์รุ่นแรก ๆ ที่ใช้ตำนาน จารึก หลักฐานของเพื่อนบ้าน และการค้นคว้าของนักประวัติศาสตร์ต่างชาติประกอบกัน เพื่อเขียนหนังสือเล่มนี้ นักประวัติศาสตร์ไทยเคยละเลย และไม่ยอมรับตำนานกันอยู่ระยะหนึ่ง จนกระทั่งไม่กี่ปีมานี้จึงได้ยอมรับว่า ตำนานเป็นวิธีการเขียนประวัติศาสตร์แบบหนึ่งของคนไทยสมัยก่อน และมีข้อเท็จจริงในประวัติศาสตร์แทรกอยู่ไม่น้อย นักประวัติศาสตร์จึงควรสะกัดข้อเท็จจริงนั้นออกมา ซึ่งศาสตราจารย์ขจร พยายามทำหน้าที่นี้อย่างดีทีเดียว

ที่สำคัญมากประการหนึ่งคือ การที่ศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช ได้ให้ความสนใจอาณาจักรของคนไทยก่อนการสถาปนากรุงสุโขทัยมาก และเสนอว่าประวัติศาสตร์

ไทยในดินแดนไทยปัจจุบัน ควรเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๑๖๐๐ ที่ลำพูนไชย ไม่ใช่กรุงสุโขทัย ดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน การเสนอความเห็นในเรื่องนี้ยังไม่ได้รับการสานต่อจากนักประวัติศาสตร์ไทยทั้งหลายเลยก็ว่าได้ และทำนองเดียวกัน การศึกษาอาณาจักรของคนไทยในพม่าหลังการสิ้นสุดอาณาจักรพุกามจนกระทั่งการสถาปนาราชวงศ์ตองตู ก็ยังไม่มีนักประวัติศาสตร์ไทยศึกษากันอย่างจริงจังและลึกซึ้งเลย

ในการศึกษาประวัติศาสตร์ของชาติใด ๆ ก็ตาม ถ้าหากว่าจะศึกษาเฉพาะเรื่องราวของชนชาติตนเอง อาจทำให้เกิดความเข้าใจที่คับแคบ การมองประวัติศาสตร์ในมุมกว้างแม้อาจก่อให้เกิดความสับสนบ้างสำหรับบุคคลทั่วไป แต่ก็ช่วยทำให้เกิดความเข้าใจได้มากขึ้น ดังนั้นศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช จึงได้กล่าวถึงประวัติศาสตร์ของชนชาติอื่น ๆ ที่มีผลต่อประวัติศาสตร์ไทย ทั้งกัมพูชา จามปา เวียดนาม พม่า มลายู และสุดท้ายโปรตุเกส ซึ่งเป็นชาวตะวันตกชาติแรกที่มาเจริญสัมพันธไมตรีกับไทย

ศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช ถือว่างานเขียนประวัติศาสตร์ไม่ใช่เป็นงานผูกขาดกับบุคคลใดบุคคลหนึ่ง แต่เป็นเรื่องที่ควรจะได้ช่วยกันคนละไม้คนละมือ ความเห็นที่แตกต่างกันไม่ใช่เป็นเรื่องที่น่าเสียหาย แต่เป็นสิ่งที่จะช่วยให้เราใกล้ความจริงในประวัติศาสตร์อันเป็นเป้าหมายอันสูงสุดในการศึกษาประวัติศาสตร์มากขึ้น ดังที่ท่านได้อ้างพระโอวาทของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพว่า "ผู้ศึกษาพงศาวดารมีมากด้วยกัน ความรู้และความเห็นย่อมไม่เหมือนกัน . . . ถ้าได้ความรู้ความเห็นของผู้ศึกษาพงศาวดารหลาย ๆ คนด้วยกันมาประกอบ คงจะได้เรื่องราวเป็นหลักฐานใกล้ความจริงยิ่งขึ้น เมื่อสำเร็จอย่างนี้แล้วก็สามารถที่จะแต่ง 'พงศาวดารสยาม' ขึ้นใหม่ ให้มีหนังสือพงศาวดารไทยที่ดีเทียบเทียมกับพงศาวดารอย่างดีของประเทศอื่นได้"

ในประการสุดท้าย ซึ่งเป็นความปรารถนาของศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช ก็คือท่านไม่ต้องการจะเขียนประวัติศาสตร์ไทย เฉพาะเรื่องราวของพระมหากษัตริย์เท่านั้น แต่อยากจะเขียนให้ครอบคลุมทั้ง "ประวัติความเป็นมาของตัวอักษรไทย . . . ลักษณะการปกครอง การแต่งกาย การดำเนินชีวิตในเวลาว่าง สงครามและการนับถือศาสนารวมทั้งคติสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายเป็นต้น สิ่งทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้จะเป็นแนวทางให้ผู้ปรารถนาเขียน Social History ของประเทศไทยได้ใช้เป็นอุปกรณ์ต่อไป" ซึ่งในความปรารถนาหลายประการเหล่านี้ ท่านทำได้เพียงบางเรื่อง คือ "ลายสือไทย" "ความเป็นมาของตัวอักษรไทย" และ "ฐานันดรไพร่" อันเป็นเรื่องราวของราษฎรสามัญไทยสมัยก่อนซึ่งมีชีวิตเป็นคนละแบบกับปัจจุบันของเรา ๆ ท่าน ๆ

ในฐานะบรรณาธิการ ข้าพเจ้าพยายามรักษาสำนวนและการนำเสนอของศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช ไว้ให้มากที่สุด นอกจากในส่วนที่เห็นว่า เป็นข้อบกพร่องในการพิมพ์และให้คำอธิบายเพิ่มเติมเล็กน้อยในเชิงอรรถ เพราะไม่ปรากฏว่า หลังจากที่มีการพิมพ์ *ปัญหาประวัติศาสตร์และโบราณคดีไทย* แล้ว ศาสตราจรย์ขจร สุขพานิช ได้มีโอกาสปรับปรุงแก้ไขต้นฉบับนี้แต่อย่างใด ข้าพเจ้าหวังอย่างยิ่งว่า การที่สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย จัดพิมพ์ผลงานนี้ขึ้นในวารการเฉลิมฉลองกรุงรัตน-โกสินทร์ ๒๐๐ ปี คงมีส่วนทำให้การศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ไทยก้าวหน้าขึ้นอีกไม่มากก็น้อย เพราะผลงานนี้ถูกละเลยกันเป็นเวลานานแล้ว ดังที่ไม่ปรากฏว่ามีใครอ้างอิงผลงานนี้มาก่อน

สำหรับภาคผนวกที่นำมารวมไว้ ณ ที่นี้ เพราะเห็นว่ามีความสัมพันธ์กับเนื้อหาในหนังสือนี้มาก ทั้งไม่เคยรวมพิมพ์ในเล่มใดมาก่อน และทั้งนี้ด้วยความกรุณาของผศ. คุณวรุณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา ซึ่งขอขอบพระคุณไว้ ณ ที่นี้ด้วย และถือโอกาสนี้ขอบคุณ อาจารย์ดรรชนี คชสินธุ์ ที่ช่วยติดตามค้นคว้าและทำหน้าที่ผู้ช่วยในงานนี้ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทายาทของ ศจ. ขจร สุขพานิช ที่อนุญาตให้พิมพ์ผลงานนี้เผยแพร่ได้ ข้อบกพร่องที่จะพึงมี ข้าพเจ้าเป็นผู้รับผิดชอบทั้งหมด

วุฒิชัย มูลศิลป์

มศว. ประสานมิตร
เมษายน ๒๕๒๕

สารบัญ

ปัญหาประวัติศาสตร์
และโบราณคดีไทย

๑

ชนชาติไทยเข้ามาตั้งรกรากในสยามประเทศแต่เมื่อใด ?

'ผู้ศึกษาพงศาวดารมีมากด้วยกัน ความรู้และความเห็นย่อมไม่เหมือนกัน... ถ้าได้ความรู้ความเห็นของผู้ศึกษาพงศาวดารหลาย ๆ คนด้วยกันมาประกอบ คงจะได้เรื่องราวเป็นหลักฐานใกล้ต่อความจริงยิ่งขึ้น เมื่อสำเร็จอย่างนี้แล้วก็สามารถที่จะแต่ง 'พงศาวดารสยาม' ขึ้นใหม่ ให้มีหนังสือพงศาวดารไทยที่ดีเทียบเทียมกับพงศาวดารอย่างดีของประเทศอื่นได้ ...'

พระโอวาท สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

โฆษกละครเรื่อง 'อานุภาพแห่งความรัก' ได้กล่าวแถลงก่อนละครจะเริ่มเปิดฉากว่า โอรสองค์ที่ ๕ ของพ่อขุนบรมคือ เจ้าชายงั่วอินได้คุมสมัครพรรคพวกลงมาตั้งอาณาจักร อโยธยาเมื่อพุทธศักราช ๑๓๕๐

คุณหลวงวิจิตรวาทการ ผู้แต่งละครประวัติศาสตร์ คงจะได้หลักฐานประการใดประการหนึ่ง จึงระบุศักราชไว้ชัดเจนคือ พุทธศักราช

๑๓๕๐ ว่าเป็นปีที่ชนชาติไทยได้มาตั้งอาณาจักรอโยธยาขึ้น ศักราชนี้ตรงกับรัชสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒* ครองความเป็นใหญ่อยู่ในราชอาณาจักรกัมพูชา และมีศิลาจารึกเขมรหลักหนึ่งชื่อว่า 'ทวารกะได' จารึกข้อความว่า พระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ ได้ทรงส่งข้าหลวงขึ้นมาปกครองทวาราวดีต่างพระเนตรพระกรรณ ถ้าทวาราวดีคืออโยธยา (ซึ่งก็น่าเชื่อว่าจะเป็นเช่นนั้น) ปัญหาจึงมีว่าเจ้าชายงั่วอินจะมาก่อตั้ง อาณาจักรอโยธยาในรัชสมัยที่กรุงกัมพูชาส่งข้าราชการมาปกครองแคว้นเดียวกัน จะมิเป็นการปกครองซ้อนกันไปหรือ? แต่นั่นแหละผู้แต่งละครประวัติศาสตร์คงจะมีหลักฐานประการใดประการหนึ่ง จึงกล้าระบุศักราชไว้เช่นนั้น

เรื่องพระโอรสเจ็ดองค์ของพ่อขุนบรมต่างแยกย้ายกันลงมาตั้งอาณาจักรต่าง ๆ นั้น หลักฐานที่เราทราบกันอยู่ก็คือ จากพงศาวดารล้านช้าง ซึ่งมีอยู่ในประชุมพงศาวดารภาคต่าง ๆ อยู่ ๔ สำนวนคือ ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑,๕,๑๑ และ ๗๐ (แต่ได้ทราบจากนักศึกษาชาวฝรั่งเศสผู้หนึ่งชื่อ ม. อาซังโบ ว่าพงศาวดารล้านช้างในประเทศลาวมีอยู่ถึง ๗ สำนวนด้วยกัน ถ้าคำบอกเล่านี้เป็นความจริง เราก็ยังมีพงศาวดารล้านช้างไม่ครบสำนวน ควรจะสืบหามาตีพิมพ์ไว้ให้ครบด้วย) ในสำนวนทั้ง ๔ ที่เรามีอยู่นั้น ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑ ระบุไว้ว่า พระโอรสองค์ใหญ่ของพ่อขุนบรมคือเจ้าขุนลอ ก่อตั้งราชอาณาจักรศรีสัตนาคนหุตราชธานีศรีเชียงคงเชียงทอง เจ้ายี่ผาลานแยกไปตั้งอาณาจักรหอแต เจ้าสามจูสงสร้างอาณาจักรบริเวณเมืองแกวช่องบัว เจ้าไสผงสร้างอาณาจักรโยนกลานนา เจ้างั่วอิน (ตามถ้อยคำในฉบับเดิมเขียนว่า งวอิน ไม่มีไม้เอก) แยกลงมาสร้างอาณาจักร

---

*/ ครองราชย์ พ.ศ. ๑๓๔๕?—๑๓๙๓

อโยธยาเมืองใต้ เจ้าลกกลมไปสร้างเมืองเชียงคมหัวเมืองมอญ และเจ้าเจ็ดเจิงสร้างเมืองพวน นี่เป็นหลักฐานที่เราทราบจากพงศาวดารล้านช้าง

เหตุการณ์ดังกล่าวนี้เกิดขึ้นเมื่อใด? พงศาวดารล้านช้างมิได้บ่งศักราชไว้ให้ แต่เราพอมีทางที่จะอนุมานศักราชนี้ได้ คือพงศาวดารฉบับเดียวกันนี้ระบุศักราชเป็นครั้งแรกเมื่อเจ้าฟ้างุ้มเกิด คือจุลศักราช ๖๗๘ ซึ่งเทียบเท่าพุทธศักราช ๑๘๕๙ นับตั้งแต่เจ้าขุนลอปฐมกษัตริย์ของล้านช้างสืบต่อกันมาจนถึงเจ้าฟ้างุ้ม นับได้ ๒๓ รัชกาล ถ้าเราจะเฉลี่ยเวลาให้แก่รัชกาลหนึ่ง ๆ ว่าไม่เกิน ๑๕ ปี ระยะเวลาปกครอง นับแต่เจ้าขุนลอจนถึงปีเจ้าฟ้างุ้มเกิดก็จะได้เวลาไม่เกิน ๓๔๕ ปี คือ พ.ศ. ๑๕๑๔ หรือจะพูดกว้าง ๆ ว่าขุนลอและพระอนุชาทั้งหกลงมาสร้างความเป็นใหญ่อยู่ในแว่นแคว้นต่างๆ ในพุทธศตวรรษที่ ๑๖

เจ้าขุนลอและพระอนุชาทั้งหกลงมาจากไหน? พงศาวดารฉบับเดียวกันบ่งว่าขุนบรมพระบิดา ลงมาจากเมืองแถน พระยาแถนหลวงให้อาชญาแก่ขุนบรมคุมรี้พลลงมาสร้างบ้านแปลงเมือง ขุนบรมลงมาอยู่ที่นาน้อยอ้อยหนู แล้วก็ตั้งบ้านเมืองอยู่ ณ ที่นั้น จวบจนสิ้นพระชนม์ ครั้นสิ้นรัชสมัยขุนบรมแล้วขุนลองจึงคุมรี้พลล่องลงมาทางน้ำโขง มาพักพลอยู่แถวบริเวณน้ำอูก่อน แล้วจึงคุมกันเข้าแย่งเมืองชวาจากเจ้าของเดิมได้ จึงได้ตั้งอาณาจักรศรีสัตนาคนหุตขึ้น จากความสำคัญซึ่งพงศาวดารล้านช้างระบุไว้นี้ เราก็พอที่จะเชื่อได้ว่าเมืองแถบนั้น คือบริเวณตาลีฟู ซึ่งหลักฐานด้านจีนเรียกว่าอาณาจักรเทียน เป็นอาณาจักรไทยแต่รัชสมัยวงศ์ฮั่น* คือประมาณ ๒๐๐๐ ปีมาแล้ว ส่วนนาน้อยอ้อยหนู ซึ่งขุนบรมลงมาสร้างบ้านแปลงเมืองนั้นเล่าอยู่ที่ไหน? ตอนนี้ต้องลองเดาดูก่อนจนกว่าจะพบหลักฐาน นา

* พ.ศ. ๒๓๗—๗๖๓

น้อยอ้อยหนูน่าจะอยู่แถวบริเวณเมืองเซเมา—เชียงรุ้งหรือจะอยู่ที่เมืองหลวงภูคานี่เอง ซึ่งอยู่ตอนเหนือหลวงพระบางขึ้นไป จากนาน้อยอ้อยหนูโอรสทั้งเจ็ดของขุนบรมจึงคุมสมัครพรรคพวกแพร่ขยายลงมาเป็นรูปพัดต่างก็ตั้งอาณาจักรของตนขึ้น ตั้งแต่ทางทิศตะวันออกคือบริเวณเมืองฮานอยปัจจุบันแพร่ไปทางทิศตะวันตก คือแถวบริเวณเมืองมอญ ทางปากน้ำคงหรือสาลวิน นี่เป็นเหตุการณ์ซึ่งอุบัติขึ้นในพุทธศตวรรษที่ ๑๖

เฉพาะด้านเมืองฮานอย เมืองหลวงพระบาง เมืองพวน เมืองโยนก และแม้แต่เมืองเชียงคมทางหัวเมืองมอญ ข้ออ้างของพงศาวดารล้านช้าง คือว่าโอรสขุนบรมได้มาสร้างความเป็นใหญ่อยู่ในบริเวณเหล่านี้ก็น่าจะเป็นได้ แต่ทางอโยธยาเมืองไทยมีหลักฐานซึ่งยืนยันว่าในพุทธศวรรษที่ ๑๖ นั้น เขมรกรุงกัมพูชายังยึดครองความเป็นใหญ่อยู่ จึงไม่มีทางที่จะให้เชื่อว่างั่วอินลงมาครองความเป็นใหญ่อยู่ที่อโยธยา

หลักฐานที่ว่านี้คืออะไร? ประการแรกคือศิลาจารึกหลักที่ ๑๙ ปรากฏในประชุมศิลาจารึกสยามภาคที่ ๒ ศิลาจารึกหลักนี้เป็นแผ่นหิน พบอยู่ที่ศาลสูงเมืองลพบุรี จารึกด้วยภาษาเขมร มีใจความว่า เมื่อพุทธศักราช ๑๕๖๕ และ ๑๕๖๘ แผ่นดินพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑* แห่งกรุงกัมพูชานั้น พระองค์มีบรมราชโองการให้บรรดานักพรต นักบวชในนิกายต่าง ๆ คือพวกพราหมณ์ และภิกษุในลัทธิมหายาน และสาวกยาน บำเพ็ญกุศลสวดมนต์ภาวนาแผ่บุญถวายแด่พระองค์ และโปรดห้ามมิให้ผู้ใดรบกวนเบียดเบียนนักพรต นักบวชเหล่านั้นด้วย หลักฐานนี้แสดงให้เห็นว่าในพุทธศตวรรษที่ ๑๖ เขมรกรุงกัมพูชายังมีอำนาจปกครองแคว้นละโว้ ซึ่งรวมทั้งเมือง

---

* ครองราชย์ พ.ศ. ๑๕๔๕—๑๕๙๓

ทวาราวดีหรืออโยธยาด้วย ถ้าความจริงเป็นเช่นนี้ เจ้างัวอินจะลงมาปกครองอาณาจักรอโยธยาได้อย่างไร? หลักฐานประการที่ ๒ นั้น คือภาพนูนและคำจารึกจำหลักไว้ ที่พระนครวัด แสดงภาพนายทัพชาวเขมรนำทหารเมืองละโว้ออกสวนสนามต่อหน้าพระที่นั่งพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒* พระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ พระองค์นี้ เสด็จสวรรคตเมื่อพุทธศักราช ๑๖๙๓ ภาพนี้จึงเป็นพยานหลักฐานว่าในศตวรรษที่ ๑๗ กรุงละโว้ยังอยู่ใต้การปกครองของเขมรกรุงกัมพูชาอย่างไม่มีปัญหา หลักฐานอีกประการหนึ่งก็คือว่าในรัชสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ คือระหว่างพุทธศักราช ๑๗๒๔–๑๗๖๒ เขมรกรุงกัมพูชายังปกครองดินแดนละโว้อยู่ดังศิลาจารึกเขมรระบุไว้ว่าพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ทรงมอบให้พระราชโอรสพระองค์หนึ่งของพระองค์ ขึ้นมาครองกรุงละโว้ หลักฐานทั้ง ๓ ประการนี้น่าจะพอให้เราเชื่อให้ว่าเจ้างัวอินหรือเจ้าชายไทยองค์อื่นใดมิได้มาครองอาณาจักรอโยธยา แต่ข้อที่น่าจะเชื่อถือได้นั้นก็คือว่าชนชาติไทยเราได้เข้ามาเป็นพลเมืองอยู่ใต้การปกครองของเขมรกรุงกัมพูชา เริ่มแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๖ แล้ว มาถึงตอนนี้ท่านผู้อ่านคงอยากทราบเรื่องราวของแหลมอินโดจีนก่อนที่ไทยจะมาสร้างความเป็นใหญ่อยู่ที่กรุงสุโขทัย เพราะเหตุการณ์ในผืนแผ่นดินก่อนตั้งวงศ์พระร่วง ไม่มีปรากฏในหลักสูตรของโรงเรียนใด ๆ เลย

ตามความเข้าใจของนักศึกษาปัจจุบัน ดินแดนในแหลมอินโดจีนนี้มีอาณาจักรฟูนันหรือพนม ปรากฏขึ้นก่อนราวพุทธศตวรรษที่ ๖ ก่อนหน้านั้นขึ้นไปเป็นยุคก่อนประวัติศาสตร์ชนชาวอาณาจักรพนม หลักฐานทางฝ่ายจีนบันทึกไว้ว่า ผิวดำ ผมหยิก ซึ่งน่าจะเป็นพวกเนกริโต แต่ชนชั้นปกครอง

---

* ครองราชย์ พ.ศ. ๑๖๕๖–๑๖๙๓

คงเป็นชาวอินเดีย ซึ่งอพยพมาแสวงหาโชคลาภพร้อม ๆ กับอาณาจักรพนม ซึ่งอยู่ทางลุ่มน้ำโขงตอนใต้ และแพร่ขยายมาปกครองลุ่มน้ำเจ้าพระยาตลอดลงไปจนถึงแหลมมลายู มีอาณาจักรอีกอาณาจักรหนึ่งเรียกว่ามหาจามปา ซึ่งชนชาติก็คงเป็นเนกริโตเช่นเดียวกัน แต่ชนชั้นปกครองเป็นชาวอินเดีย สองอาณาจักรนี้ได้สร้างประวัติการณ์ไว้ให้เราทราบจากบรรดาปราสาท รูปแกะสลัก และศิลาจารึกซึ่งเป็นภาษาสันสกฤต ในพุทธศตวรรษที่ ๑๑ เมืองขึ้นของอาณาจักรพนม ชื่อ อิสานปุระได้รุกรบแย่งความเป็นใหญ่ไปจากอาณาจักรพนมได้ จึงตั้งอาณาจักรใหม่นี้ว่า เจนละ ชาวเจนละนี้เรียกตัวเองว่า ชาวกัมพุช แต่ผู้อื่นเรียกชาวกัมพุชว่า กเมรหรือเขมร ชนชาติเขมรปรากฏในประวัติศาสตร์เป็นครั้งแรกแถวลุ่มแม่น้ำมูล ในภาคอีสานเราในปัจจุบันนี้ แต่เมื่อได้แย่งชิงเมืองหลวงของอาณาจักรพนมซึ่งอยู่ทางปากน้ำโขงได้แล้ว พระเจ้าอิสานวรมันก็ทรงย้ายเมืองหลวงเดิม (ซึ่งอยู่แถวเมืองจำปาศักดิ์) ลงไปตั้งเมืองหลวงใหม่อยู่บริเวณทะเลสาบเขมร

ในรัชสมัยพระเจ้าอิสานวรมันนี้ทางด้านตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยามีชนชาติหนึ่ง ซึ่งหนังสือเก่าของไทยเราเรียกว่าขอม ครองความเป็นใหญ่อยู่ พระเจ้าแผ่นดินขอม ซึ่งปรากฏในพงศาวดารเหนือ ทรงพระนามว่าพระเจ้าสักรดำ ทรงครองเมืองตักศิลา ซึ่งน่าจะอยู่ทางทิศตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา อาจเป็นแถวเมืองสเทิมตอนปากน้ำสาละวิน หรือที่เมืองนครปฐมก็เป็นได้ พระเจ้าสักรดำพระองค์นี้ ทรงพระเดชานุภาพยิ่งใหญ่ ทรงตั้งจุลศักราชขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๑๑๘๑ และตามศิลาจารึกกรุงกัมพูชา พระเจ้าสักรดำ และพระเจ้าอิสานวรมันคงจะทรงมีสัมพันธไมตรีต่อกันอย่างแนบสนิท โดยพระเจ้าสักรดำยกพระราชธิดาทรงพระนามว่า พระนางเจ้า

'สักรรามัญจรี' ให้แก่พระเจ้าอิสานวรมัน นี่เป็นเหตุการณ์ซึ่งอุบัติขึ้นประมาณพุทธศักราช ๑๑๘๐ กษัตริย์ผู้สืบสันตติวงศ์ต่อมาคือ พระเจ้ากาฬวรรณดิส พระเจ้าแผ่นดินขอมพระองค์นี้เป็นผู้สร้างเมืองละโว้เมื่อพุทธศักราช ๑๑๙๐ และได้ทรงปกครองดินแดนในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาโดยมีหัวเมืองใหญ่น้อยในบริเวณนี้เป็นขอบขัณฑสีมาเป็นอันมาก ในแผ่นดินของพระเจ้ากาฬวรรณดิสพระองค์นี้ (ว่าตามความในหนังสือ ชินกาลมาลินี*) พระนางจามเทวี พระราชธิดาเจ้าเมืองละโว้ และเป็นพระมเหสีของเจ้าผู้ครองประเทศราชในรามัญนคร ได้ทรงนำรี้พลขึ้นไปครองความเป็นใหญ่อยู่ที่เมืองหริภุญชัยในลานนาประเทศ เพราะฉะนั้นจึงพอจะกล่าวได้ว่าในพุทธศตวรรษที่ ๑๒ มีชนชาติสองชาติครองความเป็นใหญ่อยู่ในลุ่มน้ำโขงและลุ่มน้ำเจ้าพระยา ชนชาติขอมปกครองลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและตอนปากแม่น้ำสาลวิน และชนชาติเขมรครองความเป็นใหญ่อยู่ทางลุ่มน้ำโขงใต้เมืองจำปาศักดิ์ลงไป ส่วนอาณาจักรจามปานั้นมีเมืองหลวงชื่อ กรุงวิชัย** อยู่ทางเมืองเว้ติดฝั่งทะเลตลอดลงไปตอนใต้จนถึงแคว้นปานฑุรังคะ ส่วนตอนเหนือเมืองเว้ จากฝั่งทะเลจนถึงน้ำโขงและเหนือขึ้นไปทางเชียงรุ้งมีอาณาจักรอีกอาณาจักรหนึ่งต่างหากซึ่งทางฝ่ายจีนเรียกว่าซังโก เขมรเรียกว่าสยามกุกคือ สยามประเทศซึ่งในพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ได้ข้ามโขงมาครองความเป็นใหญ่อยู่ที่เมืองหริภุญชัยในลานนาประเทศ ประมาณพุทธศักราช ๑๓๒๐ มีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นคือ พวกชวาอาณาจักรศรีวิชัยไศเลนทร์ได้ยกทัพเรือรุกรบขึ้นมาโดยตีได้เมืองกัมพูชา ตามหลักฐานด้านชวานั้นพระเจ้าแผ่นดินชวา เมื่อทรงได้ชัยชนะแล้ว ก็ยกทัพเรือกลับประเทศของ

* ปัจจุบันเรียกชื่อตามต้นฉบับบาลีว่า ชินกาลมาลีปกรณ์

** ปัจจุบันคือเมืองบินห์ดินห์

พระองค์ มิได้กล่าวถึงการยึดครองประเทศไว้ด้วย แต่มีเหตุผลที่น่าเชื่อได้ว่า ชนชาวชวาคงจะได้เข้ามาอยู่ปะปนผสมพันธุ์กับชาวเขมรอย่างแพร่หลาย ชาวเขมรซึ่งเดิมเป็นเผ่าพันธุ์ขอม คือมีรูปลักษณะปากหนา คางเหลี่ยม (ซึ่งจัดเข้าในสกุลมอญ–เขมร) ก็มีรูปลักษณะผิดแผกไปเพราะการผสมพันธุ์นั้น วัฒนธรรมของอาณาจักรไศเลนทร์ ก็ได้เริ่มฝังรกรากในประเทศกัมพูชาในครั้งนั้นด้วย เขมรในยุคนั้นจึงผิดแผกแตกต่างไปดังจะเห็นได้จากภาพต่าง ๆ ที่นครวัด คือมีรูปร่างสูงโปร่งกว่าเดิม ไม่เตี้ยล่ำเหมือนภาพซึ่งจำหลักไว้ก่อน พ.ศ. ๑๓๒๐

ตอนนี้เราน่าจะทำความเข้าใจเกี่ยวกับชนชาติต่าง ๆ ในแหลมอินโดจีนเสียด้วย คือขอมและเขมรก่อนพุทธศักราช ๑๓๒๐ เป็นชนชาติเดียวกัน แต่มีอาณาจักรการปกครองแยกกัน ขอมกรุงตักศิลาทวาราวดีอยู่ทางลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและทางปากน้ำสาละวิน ซึ่งต่อมาน่าจะเป็นบรรพบุรุษของพวกมอญปัจจุบัน ส่วนเขมรหลังพุทธศักราช ๑๓๒๐ เป็นชาติผสมระหว่างขอมเดิมกับชาวเกาะชวาเสียแล้ว ชาวจามปาก่อนพุทธศักราช ๑๓๒๐ น่าจะเป็นเนกริโต แต่หลังพุทธศักราช ๑๓๒๐ คงได้ผสมพันธุ์กับชาวเกาะชวาซึ่งเข้ามารุกรบในครั้งที่กษัตริย์ไศเลนทร์ตีกรุงกัมพูชาเช่นเดียวกัน ส่วนชนชาติซังโกหรือสยามกุกนั้นคือไทยสาขาหนึ่ง ซึ่งหลักฐานด้านจีนระบุไว้ว่าสืบเชื้อสายมาจากชาติอ้ายลาว มอญหริภุญชัยในครั้งนั้นก็คือลูกหลานของขอมเมืองละโว้

ประวัติการณ์ทางด้านกัมพูชานับแต่พุทธศักราช ๑๒๓๐ ถึง ๑๓๔๕ ยังเป็นเรื่องสับสนอยู่ แต่ในพุทธศักราช ๑๓๔๕ เป็นต้นไป มีศิลาจารึกเขมรยืนยันมั่นคงว่า พระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ ได้ทรงรวบรวมอาณาจักรกัมพูชาเข้า

ไว้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันสำเร็จ (คือรวมเจนละบก และเจนละน้ำ เข้าด้วยกัน) พระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ พระองค์นี้ ทรงแผ่ขยายอาณาจักรของพระองค์มาทางลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาโดยมีศิลาจารึกเขมรยืนยันว่า พระองค์ได้ส่งข้าหลวงเขมรขึ้นมาปกครองกรุงทวาราวดี ศิลาจารึกเขมรยังได้ระบุเมืองอีกสองเมือง ซึ่งข้าหลวงเขมรขึ้นมาปกครองคือ สหการและจกตระเพ็ก (ซึ่งไม่ทราบว่าเป็นเมืองอะไร) ข้อที่น่าสังเกตก็คือว่าในพุทธศักราช ๑๓๔๕ นั้นกรุงละโว้ ได้ถูกสร้างเป็นเมืองขึ้นมาประมาณ ๑๕๐ ปีแล้ว (กล่าวตามพงศาวดารเหนือ) และอยู่ใกล้ทวาราวดีเสียด้วย ทำไมศิลาจารึกเขมรจึงมิได้ระบุชื่อกรุงละโว้ไว้ด้วย หรือละโว้จะอยู่ในเขตปกครองของทวาราวดีก็เป็นได้

เขมรกรุงกัมพูชาได้ครองความเป็นใหญ่เหนือขอบกรุงทวาราวดีต่อไปอีกนานหลายร้อยปี แต่น่าเชื่อว่าในรัชสมัยใดที่พระเจ้าแผ่นดินกัมพูชาเข้มแข็งในการรณรงค์สงคราม เช่นพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ พระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ การปกครองของกัมพูชาก็เป็นปึกแผ่นมั่นคง แต่ส่วนใหญ่ในขณะที่พระเจ้าแผ่นดินกัมพูชาอ่อนแอไม่เข้มแข็ง การปกครองก็หย่อนคลายตามสมัยจวบจนชนชาติไทยได้เข้ามาตั้งรกรากอยู่ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

ชนชาติไทยเข้ามาตั้งรกรากในสยามประเทศแต่เมื่อใด ? พิจารณาดูตามหลักฐานประวัติการณ์ของอาณาจักรต่าง ๆ เหล่านี้ ชนชาติไทยคงได้เข้ามาในสยามประเทศเป็นสองสาย คือจากแคว้นหลวงพระบาง ข้ามโขงมาทางเชียงแสน เชียงรายตลอดจนลำพูน เชียงใหม่ นี่สายหนึ่ง และสายนี้คงได้ยื้อแย่งความเป็นใหญ่จากขอมหริภุญชัยเมื่อประมาณ พุทธศักราช ๑๕๙๓

ส่วนอีกสายหนึ่งนั้น อพยพจากแคว้นหลวงพระบางเช่นเดียวกัน แต่มาข้ามโขงแถวบริเวณเมืองบั่ว เมืองน่าน ทางแพร่ อุตรดิตถ์ พิษณุโลก และเข้าลุ่มน้ำยมทางสวรรคโลก ในแคว้นเชลียง ชนชาติไทยสายนี้น่าเชื่อว่าได้เคลื่อนย้ายลงมาในพุทธศตวรรษที่ ๑๖ เช่นเดียวกัน แต่ยังมิได้ครองความเป็นใหญ่จวบจนพุทธศักราช ๑๗๐๐

มูลเหตุที่ชนชาติไทยแคว้นเชลียงจะได้เป็นใหญ่เหนือดินแดนขอม ซึ่งอยู่ใต้การปกครองของเขมรกรุงกัมพูชานั้น น่าเชื่อตามข้ออ้างของพงศาวดารไทยใหญ่เมืองเมา กล่าวคือประมาณพุทธศักราช ๑๗๕๘ เจ้าสามหลวงฟ้า พระอนุชากษัตริย์เมืองเมา ได้กรีฑาทัพลงมาทางเชียงรุ้ง เชียงแสนในลานนาประเทศ และรุกรบขับไล่ขอมเขมรให้ออกไปจากแคว้นเชลียง นับว่าเจ้าสามหลวงฟ้าพระองค์นี้ ได้แพร่ขยายอาณาเขตลงไปจวบจนนครศรีธรรมราช แล้วพระองค์จึงได้ยกทัพกลับเมืองเมา แต่ดินแดนในลุ่มน้ำเจ้าพระยานี้ พระองค์คงได้ทรงมอบหมายให้เจ้านายไทยพระองค์หนึ่งทรงปกครองต่างพระเนตรพระกรรณ เจ้านายไทยพระองค์นี้ศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ ๒ ได้ระบุพระนามว่าพ่อขุนนำถม (หรือขุนศรีนาวนำถม) พระบิดาแห่งพ่อขุนผาเมือง และพระยาคำแหงพระราม เรื่องราวของพ่อขุนผาเมืองก็เป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้ว กล่าวคือพ่อขุนผู้นี้ได้เป็นพระราชบุตรเขยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ แห่งกรุงกัมพูชา และได้รับยกย่องเป็น 'กมรเตงอัญศรีบดินทราทิตย์' เมื่อสิ้นบุญของพ่อขุนศรีนาวนำถมแล้ว ทางกรุงกัมพูชาคงจะส่งกองทัพขอมมายึดครองแคว้นเชลียง พ่อขุนผาเมืองจึงคิดอ่านกับพ่อบางกลางหาวรุกรบขับไล่ขอมเขมรให้ออกไปจากลุ่มน้ำเจ้าพระยาอีกครั้งหนึ่ง เมื่อเสร็จการศึกแล้วขุนผาเมืองจึงอภิเษกขุนบางกลางหาวให้เป็นเจ้าเมือง

สุโขทัย ส่วนพระองค์ท่านลงมาครองความเป็นใหญ่อยู่ที่กรุงละโว้ ซึ่งเป็นเมืองลูกหลวงของเขมรในแผ่นดินพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ นั้นเอง

เรื่องของอโยธยา ลพบุรี เราทราบพอเป็นเค้าจากหนังสือพงศาวดารเหนือว่า พระเจ้ากาฬวรรณดิส กษัตริย์ของตักศิลาโปรดให้สร้างลพบุรีแต่จุลศักราชที่ ๑๐ (เทียบเท่าพุทธศักราช ๑๑๙๑) ขณะนั้นอโยธยาหรือทวาราวดีมีอยู่มานานแล้ว พระองค์จึงโปรดให้ข้าราชการ 'ขึ้นไป' ปกครองทวาราวดีรวมทั้งเมือง สันตนาหะ เมืองอเส เมืองโกสัมพีในครั้งนั้นด้วย ถ้าข้าราชการเหล่านั้นต้อง 'ขึ้นไป' ปกครองเมืองดังกล่าว โดยเฉพาะเมืองทวาราวดี ทวาราวดีก็ต้องอยู่ตอนเหนือของเมืองหลวงคือ ตักศิลา นี่พอเป็นแนวให้เราเชื่อได้ว่า ตักศิลาน่าเป็นนครปฐม นครปฐมทวาราวดีเป็นเมืองโบราณคู่กันมา อาจจะเป็นเมืองอยู่แล้วในครั้งอาณาจักรฟูนันหรือพนมแผ่อำนาจจากปากน้ำโขงข้ามอ่าวสุวรรณภูมิ มาปกครองดินแดนในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและหัวเมืองปักษ์ใต้ เมื่อพุทธศตวรรษที่ ๗ หรือก่อนนั้นแล้ว ส่วนลพบุรีนั้น พระเจ้ากาฬวรรณดิสโปรดให้สร้างขึ้นในปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ก่อนหน้าหริภุญชัยไม่มากนัก เมืองลพบุรี หริภุญชัยจึงอุบัติขึ้นในคราวเดียวกัน นี่กล่าวตามเค้าที่ได้จากหนังสือพงศาวดารเหนือและชินกาลมาลีปกรณ์ อาณาจักรของพระเจ้าสักรดำ พระเจ้ากาฬวรรณดิสนั้นหลักฐานจีนราชวงศ์ถังระบุไว้แล้ว และฟังดูคล้าย ๆ จะเรียกว่ากาฬปุระหรือกาฬาปุระ แต่เมื่ออาณาจักรนี้ได้มาเป็นใหญ่เหนือทวาราวดีแล้ว ศิลาจารึกเขมรในรัชสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ (พ.ศ. ๑๓๔๕) กลับระบุแต่ชื่อทวาราวดี ชื่อ กาฬปุระหาได้ระบุไว้ไม่ สิ่งที่น่าแปลกยังมีอยู่อีก กล่าวคือศิลาจารึกเขมรที่ลพบุรี (หลักที่ ๒๑ ในประชุมศิลาจารึกสยามภาค ๒) ในรัชสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ (พ.ศ. ๑๕๖๕) ระบุชื่อละโว้ คือ ลพบุรีไว้

แต่ชื่อทวาราวดีนั้น หาได้ระบุไว้ไม่ ชื่อทวาราวดี ละโว้ ปรากฏแน่ชัดอยู่ในศิลาจารึกเขมรดังนี้ และชื่อกาพปุระปรากฏในหลักฐานด้านจีนราชวงศ์ถัง ซึ่งเขาบันทึกไว้ตามความรู้เห็น ไม่ใช่เป็นการสันนิษฐาน จึงมีน้ำหนักพอที่เราจะรับฟังได้ แต่จะให้แน่ชัดทีเดียวก็ต่อเมื่อเราพบคำกาพปุระ ในศิลาจารึกซึ่งขณะนี้ยังไม่มีใครค้นพบ นี่กล่าวเฉพาะคำกาพปุระ แต่พระนามพระเจ้าสักรดำนั้น ศิลาจารึกเขมรระบุไว้คู่กันกับพระนามพระเจ้าอิสานวรมัน ศิลาจารึกเขมรอีกหลักหนึ่งระบุพระนามพระนางเจ้าสักรรามัญจรีพระมเหสีพระเจ้าอิสานวรมัน พระนางองค์นี้จึงน่าจะเป็นพระราชธิดาพระเจ้าสักรดำ แห่งอาณาจักรกาพปุระนั่นเอง

ประวัติศาสตร์ของชาติไทยก่อนยุคสุโขทัย เป็นเรื่องราวที่พาดพิงเรื่องของอาณาจักรกาพปุระและกัมพูชาเป็นอันมาก ไทยเราไม่มีความชำนาญในเรื่องสลักศิลาจารึกมาก่อน แม้ขอมเขมร ก็ต้องเรียนรู้วิชานี้มาจากชาวอินเดีย ศิลาจารึกของไทยสยามจึงต้องใช้อาลักษณ์ขอม (จารึกเป็นภาษามอญโบราณ) เช่นเดียวกับศิลาจารึกกัมพูชาในยุคแรก ต้องใช้อาลักษณ์อินเดีย (จารึกเป็นภาษาสันสกฤต) เราจึงพอทราบประวัติการณ์ของไทยสยามว่า เริ่มครองความเป็นใหญ่อยู่ในลานนาประเทศ เมื่อพุทธศตวรรษที่ ๑๖ คือก่อนสุโขทัยวงศ์พระร่วงประมาณ ๒๐๐ ปี ส่วนชนชาติไทยสุโขทัยนั้นก่อนจะได้ครองความเป็นใหญ่ คงแพร่ขยายลงมาทำมาหากินในสยามประเทศในพุทธศตวรรษที่ ๑๖ หรือก่อนหน้านั้นแล้ว แต่มีฐานะเป็นเพียงพลเมือง อยู่ปะปนกับขอมหรือมอญโบราณภายใต้การปกครองของเขมรกรุงกัมพูชา

เท่าที่กล่าวมานี้ยังเป็นเพียงทฤษฎีเท่านั้น โดยเฉพาะข้ออ้างที่ว่า ซังโกตามหลักฐานจีนคือสยามกุกในคำจารึกเขมร

๒

ใครเป็นเจ้าของถิ่นในลุ่มน้ำเจ้าพระยามาแต่เดิม?

สำหรับอาณาจักรทวาราวดีของมอญโบราณนั้น คงอยู่ใต้อำนาจอาณาจักรพนม นับแต่รัชสมัยพระเจ้าพันซีหมั่น* มาแล้ว ประชาชนชาวสุวรรณภูมิทางฝ่ายจีนว่ามีความชำนาญในการจับช้างป่า และว่าในแผ่นดินนี้มีแร่เงินมาก แต่ส่วนแร่ทองนั้นหาได้บ่งไว้ไม่ หลวงจีนอีจิงซึ่งเดินทางทะเลได้ ระบุชื่อทวาราวดีว่าเป็นเมืองท่า แล้วได้ระบุชื่อจินหลิน ว่าส่งราชบรรณาการไปให้ประเทศจีน ถ้าความจริงเป็นเช่นนี้สุวรรณภูมิหรือ จินหลินก็ต้องอยู่แถวปากอ่าวไทยแม่น้ำเจ้าพระยาในสมัยพระเจ้าวรมัน คือพุทธศตวรรษที่ ๘ แต่เมื่อถึงสมัยหลวงจีนอีจิงคือ พ.ศ. ๑๒๑๔ ทวาราวดีคงเข้ามาแทนที่ (เพราะระบุไว้ว่าเป็นเมืองท่า) และสุวรรณภูมิคงถอยร่นขึ้นไปอยู่ทางดอนคือแถวอู่ทอง สุพรรณบุรี หรือจะเลยขึ้นไปถึงเมืองสเทิมแถวปากน้ำสาลวินก็เป็นได้ หลวงจีนฮวนฉ่าง

---

* ประมาณ พ.ศ. ๗๔๘— ประมาณ พ.ศ. ๗๖๘

(พ.ศ. ๑๑๙๑) อีกท่านหนึ่งบ่งว่า ทวาราวดีอยู่ทางด้านตะวันออกของอาณาจักร กามลังคะ นอกจากหลักฐานของหลวงจีนฮวนฉ่างและหลวงจีนอีจิง หลักฐานทางราชสำนักจีนยังได้ระบุว่าทวาราวดีได้ส่งทูตไปเจริญทางพระราชไมตรีเป็นครั้งแรกเมื่อพุทธศักราช ๑๑๘๑ และในพุทธศักราช ๑๑๙๒ เป็นครั้งที่ ๒ และระบุว่าประชาชนเป็นชาวคุนหลุน ซึ่งน่าจะเป็นกล๋อมหรือกรอม คือขอมในหนังสือเก่า ๆ ของไทยเรา

อาณาเขตของทวาราวดีในพุทธศักราช ๑๑๙๒ นี้ หลักฐานทางราชสำนักจีนบันทึกว่า ทางทิศใต้จดอาณาจักรพันพัน ทางทิศเหนือจดอาณาจักรกาพปุระ ทางทิศตะวันออกจดอาณาจักรเจนละและทางทิศตะวันตกจดมหาสมุทร

จากข้อความข้างบนนี้ เราน่าจะเชื่อได้ว่าอาณาจักรทวาราวดีมีเขตทางทิศตะวันตก ไปจนถึงฝั่งทะเลเบงกอล คือคลุมเมืองมะริด ทะวาย ตะนาวศรี เข้าไว้ด้วย ส่วนทางทิศเหนือนั้น ว่าจดอาณาจักรกาพจักรหรือกาพปุระ ซึ่งตามพงศาวดารเหนือระบุไว้ว่า คือเมืองตักศิลาของพระเจ้าสักรดำ–พระเจ้ากากะพัทร–พระเจ้ากาพวรรณดิส ทางทิศตะวันออกจดเจนละก็คือประเทศกัมพูชา ซึ่งมาแย่งความเป็นใหญ่จากอาณาจักรพนม เฉพาะทางทิศใต้ว่าจดอาณาจักรพันพัน ชื่อพันพันนี้มีผู้เดาว่าอยู่แถวท่าจีนบ้างอยู่แถวไชยาบ้าง ความรู้ที่เราได้จากจดหมายเหตุของราชสำนักจีนนี้ จึงน่าจะคลุมบรรดาพระพุทธรูปยืน ซึ่งขุดได้จากจังหวัดต่าง ๆ คือสุโขทัย ลพบุรีอยุธยา และนครปฐม ส่วนพุทธรูปยืน ซึ่งขุดได้ที่นครวัดและที่เกาะสุมาตรานั้นอยู่นอกเขตแดนของทวาราวดี

ส่วนอาณาจักรกาพปุระของวงศ์พระเจ้าสักรดำนั้น ทางจดหมายเหตุ

ราชสำนักระบุว่า ได้ส่งทูตไปประเทศจีน เมื่อพุทธศักราช ๑๑๕๑ และต่อมาในพุทธศักราช ๑๒๐๓ ก็ยังได้ส่งทูตครั้งที่ ๒ ไปเจริญทางพระราชไมตรี จดหมายเหตุจีนระบุว่า ขนบธรรมเนียมของอาณาจักรนี้เป็นอย่างเดียวกันกับขนบธรรมเนียมของทวาราวดี อาณาจักรนี้น่าเชื่อตามหนังสือพงศาวดารเหนือซึ่งระบุไว้ ได้มาสร้างเมืองละโว้ขึ้นใน พ.ศ. ๑๑๙๑ และต่อจากนั้นได้ปกครองทวาราวดี และยังได้ส่งเจ้านายขึ้นไปสร้างเมืองหริภุญชัย เรื่องราวของขอมเมืองละโว้ เมืองหริภุญชัย ซึ่งปรากฏในหนังสือเก่า ๆ ของเราจึงน่าจะเป็นเรื่องราวของอาณาจักรกาพปุระนี้ หาใช่เป็นเรื่องราวของอาณาจักรทวาราวดีโดยแท้ไม่ แต่เพราะชนชาติสองอาณาจักรนี้คงเป็นพวกเดียวกัน และถึงจะพูดภาษาเดียวกันและมีขนบธรรมเนียมอย่างเดียวกัน เราจึงเข้าใจไปว่าเป็นเรื่องราวของทวาราวดีไปเสีย ข้อที่น่าเชื่ออีกข้อหนึ่งซึ่งทำทำให้เราไม่ทราบเรื่องราวของอาณาจักรกาพปุระก็เพราะว่า เมื่อกาพปุระได้ปกครองเมืองทวาราวดีประมาณ พ.ศ. ๑๒๐๐ แล้วก็ใช้ชื่อทวาราวดีเอาเป็นชื่อของอาณาจักรตน อีกประการหนึ่งประชุมศิลาจารึกสยามภาค ๒ ได้นำคำจารึกภาษาทมิฬ ซึ่งขุดได้ที่เขาพระนารายณ์เมืองตะกั่วป่านำมาลงไว้ (หลักที่ ๒๖) และคำจารึกขุดได้ที่วัดมหาธาตุเมืองนครศรีธรรมราช (หลักที่ ๒๕) ก็เป็นภาษาทมิฬเช่นเดียวกัน ยังมีอีกสองหลักขุดได้ที่เมืองนครศรีธรรมราช แต่คำจารึกชำรุดเสียหมด อ่านได้บางคำ แต่ไม่ทราบว่าเป็นภาษาอะไรแน่ แต่ตัวอักษรคล้ายตัวอักษรที่ใช้กันอยู่ในประเทศอินเดียก่อนพุทธศักราช ๑๐๐๐ หลักฐานดังกล่าวนี้น่าจะเป็นการสนับสนุนว่าในแถวแหลมมลายูมีชาวทมิฬ เข้ามาตั้งถิ่นฐานบ้านเมืองอยู่ปะปนกับพวกเนกริโตและมุณฑ์ คงตั้งกันอยู่เป็นหย่อม ๆ ไปไม่ขึ้นแก่กันหลายเมืองหลายอาณา

จักรย่อม ๆ ดังหลักฐานทางจีนบ่งไว้ว่า พระเจ้าวรมันแห่งอาณาจักรพนม ได้ยกทัพเรือข้ามมาตีอาณาจักรแถวนี้ถึง ๑๐ อาณาจักร พวกมอญโบราณหรือมุณฑ์คงแพร่ขยายทำมาหากินลงไปตลอดแหลมมลายู และบนเกาะสุมาตราด้วยมาแต่ครั้งโบราณกาลแล้วเป็นแน่ ชาวมอญโบราณจึงไม่เพียงแต่ตั้งอาณาจักรทวาราวดีขึ้นเพียงอาณาจักรเดียว และมิได้มีอาณาเขตในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาในเขตสามเหลี่ยมคือ ลพบุรี ปราจีนบุรีและราชบุรีเท่านั้น แต่ยังได้ตั้งอาณาจักรสุวรรณภูมิ อาณาจักรกาฬปุระและอาณาจักรอื่น ๆ ทางแหลมมลายูอีกเป็นอันมาก ซึ่งหลักฐานด้านจีนระบุชื่อไว้ดังนี้ คือ จูตูกุน จุยยา เทียนซุน ทูกุน บีซุง พันตู จูลี และพันพัน อาณจจักรชื่อจีนเหล่านี้น่าจะเป็นของชนชาติมอญโบราณหรือมุณฑ์ ส่วนอารยธรรมจากอินเดียซึ่งได้รับก็คงเป็นของสมัยคุปตะ คือตั้งแต่พุทธศักราช ๘๐๐ เป็นต้นมา

ชนชาติเจ้าของถิ่นสยามประเทศนอกจากพวกเนกริโตชาติโบราณแล้ว เราก็พอเชื่อได้ว่าพวกมอญโบราณเข้ามาครองความเป็นใหญ่ สร้างอาณาจักรสุวรรณภูมิ และทวาราวดีขึ้น ทวาราวดีจะเริ่มอาณาจักรของตนแต่เมื่อใดก็เป็นเรื่องเดากัน แต่ครั้นถึง พ.ศ. ๑๒๐๐ อาณาจักรกาฬปุระซึ่งอยู่ทางตะวันตก ก็เข้ามายื้อแย่งอำนาจทางการเมืองไปได้ ชนชาวกาฬปุระก็เป็นมอญด้วยกัน ภาษาก็ใช้อย่างเดียวกัน และขนบธรรมเนียมประเพณีก็เหมือนของชนชาวทวาราวดี และยังน่าเชื่อด้วยว่ากษัตริย์กาฬปุระมานิยมเรียกอาณาจักรของตนว่าทวาราวดีเสียด้วย เราจึงไม่ค่อยทราบเรื่องราวของกาฬปุระ (นอกจากตามจดหมายเหตุของจีนราชวงศ์ถัง) มอญกาฬปุระนี้เองเป็นผู้สร้างเมืองละโว้และต่อมาก็ได้สร้างเมืองหริภุญชัยด้วย ครั้นเมื่อพวก

เขมรรวมอาณาเขตและสร้างนครธมขึ้นเป็นเมืองหลวง พระเจ้าแผ่นดินเขมรคือพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ ก็ทรงแผ่ขยายอาณาเขตมาทางลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และทรงส่งข้าหลวงมาปกครองทวาราวดีรวมทั้งเมืองชื่อสหการและจกตระเพ็กด้วย นี่เป็นเหตุการณ์ซึ่งเกิดขึ้นราว พ.ศ. ๑๓๕๐ เรื่องของทวาราวดีกาพปุระก็ศูนย์สิ้นไป คงเหลือไว้แต่โบราณศาสนวัตถุ รวมทั้งคำจารึกภาษาสันสกฤตและภาษามอญตามฐานพระพุทธรูป และเสาแปดเหลี่ยมให้เราเห็นเป็นองค์พยาน

ในการเรียนปรึกษาขอความรู้จากเจ้าคุณอนุมานราชธนสัปดาห์ละครั้งวันหนึ่งข้าพเจ้าเรียนต่อท่านว่า 'พระเจ้าสักรดำแห่งกรุงตักศิลา เป็นผู้ทรงตั้งจุลศักราช ตามพงศาวดารเหนือกล่าวว่า พระองค์ทรงอานุภาพมหิทฤทธิล้ำเลิศกว่ากษัตริย์ทั้งหลาย พระองค์ทรงให้ตั้งจุลศักราชไว้ เริ่มแต่วันพฤหัสบดีเดือน ๕ แรมค่ำหนึ่ง จุลศักราช ๑ ปีชวด เอกศก และพระเจ้าสักรดำนี้ ศิลาจารึกเขมรในรัชสมัยพระเจ้าอิสานวรมันยืนยันว่าทรงพระเดชานุภาพมากสมจริง และทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดินในแว่นแคว้นของพระองค์ในสมัยเดียวกันกับพระเจ้าอิสานวรมัน ครองอิสานปุระ...' เจ้าคุณอนุมานราชธนจึงได้ให้ข้อสังเกตว่า 'ถ้าเช่นนั้น การที่ทรงตั้งจุลศักราชคงจะจารึกประวัติการณ์สำคัญประการใดประการหนึ่ง...'

จุลศักราชจารึกประวัติการณ์อะไรไว้ ? ข้าพเจ้าอยากจะเดาว่า จุลศักราชจารึกการเริ่มนิยมนับถือพุทธศาสนาฝ่ายหินยาน ทางปากแม่น้ำสาลวินและลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา เพื่อให้แตกต่างไปจากการนิยมใช้มหาศักราช ซึ่งแพร่เข้ามาอยู่ในความนิยมของชนชาติที่นับถือนิกายมหายาน ชาวทวาราวดีในยุคนั้นก็น่าเชื่อว่าเลื่อมใสในนิกายมหายานเช่นเดียวกันจวบจนพระเจ้าสักรดำ

ทรงเริ่มเลื่อมใสในนิกายหินยานจึงทรงตั้งศักราชขึ้นใหม่ เพื่อเป็นการบันทึกประวัติการณ์นั้นไว้

ในปัจจุบัน ประเทศพม่าเขายึดถือว่า จุลศักราชนั้น บรรพบุรุษของชาติเขาเป็นผู้ตั้งขึ้น จึงเรียกจุลศักราชว่าศักราชพม่า (Burmese Era) ศาสตราจารย์แบลกเดน (Blagden) ผู้แปลคำจารึกภาษาปยูของศรีเกษตร (เมืองแปรเก่า) พบตัวเลขศักราชหลายแห่ง ซึ่งท่านสันนิษฐานว่าเป็นจุลศักราช และซากเมืองแปรเก่านี้ใหญ่โตมาก มีกำแพงล้อมรอบเมือง (จะเป็นเมืองตักศิลามหานครได้ไหม ?) ทางฝ่ายไทยเรา เรามีแต่ข้อความในพงศาวดารเหนือกล่าวคลุมเครือว่า พระเจ้าสักรดำโปรดให้ 'อดีตพราหมณ์ และ ปุโรหิต' ช่วยกันคิดตัวเลขผานาทีเพื่อตั้งจุลศักราช ต่อมาพระเจ้ากาฬวรรณดิสมาสร้างเมืองละโว้และปกครองทวาราวดีเมื่อราวพุทธศักราช ๑๒๐๐ หลักฐานฝ่ายไทยจึงอ่อนกว่าของเขา จนเมื่อข้าพเจ้าตรวจศิลาจารึกเขมรสมัยพระเจ้าอิสานวรมัน (พ.ศ. ๑๑๕๔–๑๑๗๘) พบศิลาจารึกเขมร ๒ หลัก หลักหนึ่งเป็นการสดุดีพระเจ้าสักรดำว่าทรงอานุภาพยิ่งใหญ่ และอีกหลักหนึ่งเป็นองค์พยานว่า พระนางสักรรามัญจรี (ราชธิดาพระเจ้าสักรดำ) ได้มาเป็นมเหษีพระเจ้าอิสานวรมัน ข้อความคลุมเครือจากหนังสือพงศาวดารเหนือของเราจึงมีหลักฐานมั่นคงขึ้นมาก เพราะมีศิลาจารึกเขมรยืนยันแข็งแรง

ความจริงน่าจะเป็นเช่นนี้ เมื่อราว พ.ศ ๑๑๕๐ อาณาจักรศรีเกษตรมีเจ้านายอยู่ ๒ วงศ์เกี่ยวดองเป็นพระญาติกัน คือ วงศ์วรมันและวงศ์วิกรม คำจารึกภาษาปยูของศรีเกษตรบันทึกว่า เจ้านายทั้งสองวงศ์ประนีประนอมไม่รบพุ่งกัน แต่คงมีเหตุการณ์สำคัญอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งทำให้เจ้านายสอง

วงศ์นั้นละทิ้งเมืองศรีเกษตร วงศ์วรมันมาโผล่ทางวัดภูแถวนครจำปาศักดิ์ วงศ์วิกรมมาสร้างเมืองละโว้ และปกครองทวาราวดี แต่ก็ยังคงเกี่ยวดองเป็นพระญาติกันสืบไป โดยพระเจ้าสักรดำวงศ์วิกรมประทานพระราชธิดาให้แก่พระเจ้าอิสานวรมัน แล้วพระเจ้าอิสานวรมันจึงย้ายเมืองหลวงจากบริเวณวัดภูไปสร้างนครอิสานปุระขึ้นใกล้ทะเลสาบเขมร

วงศ์วรมันแห่งกัมพูชา นิยมคติพราหมณ์และใช้มหาศักราชของเดิม วงศ์วิกรมแห่งกรุงละโว้นิยมคติพุทธและใช้จุลศักราชซึ่งตั้งขึ้นใหม่ จุลศักราชจึงน่าจะบันทึกการเริ่มนิยมคติพุทธศาสนา โดยที่พระเจ้าสักรดำทรงใช้ให้ 'อดีตพราหมณ์และปุโรหิต' ช่วยกันคิดเลขผานาทีทางวิชาโหราศาสตร์ ตั้งจุลศักราชขึ้นเมื่อปีชวด เดือนห้า แรมค่ำ ตรงกับพุทธศักราช ๑๑๘๑ ปยูศรีเกษตรจึงแตกแขนงออกเป็นขอมละโว้และขอมเจนละ นี่เป็นประวัติการณ์ก่อนสมัยกัมพูชาจะรวมอาณาจักรเจนละเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเมื่อ พ.ศ. ๑๓๔๕

ชนชาติเจ้าของถิ่นลุ่มน้ำเจ้าพระยาเป็นชนชาติใด? จากประวัติศาสตร์ของอาณาจักรฟูนัน ซึ่งแผ่อำนาจมาทางลุ่มน้ำเจ้าพระยาในพุทธศักราช ๘๐๐ ลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนใต้มีอาณาจักรชื่อจินหลินหรือสุวรรณภูมิ ประชาชนจะเป็นชาติอะไร ? คงมีปะปนกันอยู่หลายเชื้อชาติแต่ชาติที่พูดภาษาในตระกูลมอญ–เขมร คงเป็นชาติปกครองอยู่แถวอ่าวไทย อาณาจักรสุวรรณภูมิจะสถาปนาอยู่ได้กี่ร้อยปีทราบไม่ได้ แต่ต่อจากนั้นก็มีอาณาจักรชื่อ 'ทวาราวดี' ขึ้นแทนที่ ผลักดันอาณาจักรสุวรรณภูมิขึ้นไปอยู่ทางเมืองดอน มาถึงตอนนี้เรามีภาพชาวทวาราวดีปรากฏเป็นหลักฐานแล้ว คือมีลักษณะปากหนาตาโปนและล่ำเตี้ย ส่วนคางนั้นยังไม่เป็นเหลี่ยมชัดเจนเหมือนเมื่อสมัยต่อมา

อาณาจักรทวาราวดีเห็นจะปกครองไปแค่เขตอยุธยาเท่านั้น เหนือขึ้นไปคือเมืองลพบุรี แคว้นเชลียงและทางภาคอีสาน ต่อมาชนชาติในตระกูลมอญเขมรด้วยกันได้เข้ามาสร้างอาณาจักรชื่อ 'กาพจปุระ' และเข้าปกครองทวาราวดีด้วยเมื่อราวพุทธศักราช ๑๒๐๐ แต่ชื่อกาพจปุระกลับไม่ค่อยปรากฏนอกจากในจดหมายจีน ชื่อทวาราวดีกลับยังยืนต่อมาจวบจนราวพุทธศักราช ๑๓๕๐ เขมรกัมพูชาจึงแผ่ขยายอำนาจขึ้นมาปกครองลุ่มน้ำเจ้าพระยา ยุคกาพจปุระในประวัติศาสตร์ ในด้านโบราณคดีเรียกว่าสมัยก่อนเมืองนครหลวง (Pre–Angkorian)

ชนชาติเจ้าของถิ่นปัจจุบันยังมีอยู่มากมายทางภาคอีสาน นัยว่ามีกว่าล้านคน ในชื่อพวก กุยหรือส่วย เป็นชาติที่พูดภาษา ตระกูล มอญ–เขมรแต่โบราณ แต่ปัจจุบันคงพูดภาษาไทยหรือเขมรกันเสียส่วนมากแล้ว การจะจำแนกเชื้อชาติตามภาษาที่พูดจึงไม่ให้ผลที่ถูกต้อง นักศึกษาในวิชามานุษยวิทยาลงความเห็นว่า ชนชาติเผ่าออสโตรนีเชียน (Austronesian) ลงมาตั้งรกรากอยู่ก่อน แล้วชนชาติเผ่าออสโตรเอเชียติก (Austro-Asiatic) จึงมายื้อแย่งดินแดนไปปกครอง จวบจนชนชาติไทยลงมาตั้งสยามประเทศเป็นพวกที่ ๓ จนปัจจุบันนี้ ถ้าพวกเงาะซาไกเป็นเผ่าออสโตรนีเชียน และพวกกุยหรือส่วย (หรือขอม) เป็นเผ่าออสโตรเอเชียติก เราก็จะเห็นภาพเจ้าของถิ่นลุ่มน้ำเจ้าพระยา ดังปรากฏอยู่ในเรื่องนี้แล้ว

๓

อิทธิพลเขมรกัมพูชาครอบงำสยามประเทศเพียงใด ?

เขมรกรุงยโสธรแต่โบราณ จะเป็นบรรพบุรุษเขมรพนมเปญในปัจจุบันนี้หรืออย่างไร ? ผู้แต่งละครประวัติศาสตร์เรื่อง 'พระราชมนู' เคยแสดงความเห็นในหน้าหนังสือพิมพ์ว่า เขมรปัจจุบันสืบตระกูลมาจากชาวไทยน้อยในอดีตที่ได้ไปอยู่ในดินแดนเขมร เพราะฉะนั้น (ตามความเห็นของผู้แต่งละครฯ) 'เขมรทั้งสิ้นในเวลานี้ก็คือชาวไทยพวกเรานี้เอง ที่ชื่อว่าเขมรก็เป็นแต่นามสมมุติ' ความเห็นเช่นนี้คล้ายเป็นการท้าทาย แต่ชาวพนมเปญเขาจะจะรับคำท้าอย่างไรหรือไม่ก็ไม่ปรากฏ ในวิชาโบราณคดีมีหลักอยู่ว่า ชนชาติบริสุทธิ์ปราศจากการผสมพันธุ์กับเผ่าอื่นนั้นหาได้ยาก มีแต่ชนชาติผสมเป็นส่วนใหญ่ แต่ว่าตราบใดภาษาของชาตินั้นยังอยู่ ก็เรียกชนชาติตามภาษา ที่เขาใช้เช่นไทยแท้ เขมรแท้ พม่าแท้ จีนแท้ไม่มี มีแต่ชนชาติแต่ก็ยังเรียกว่าชาติไทย ชาติเขมร ชาติพม่า ชาติ ตามภาษาที่ใช้

เขมรพนมเปญก็ยังใช้ภาษาเดียวกับเขมรกรุงยโสธร (ทราบได้จากศิลาจารึกเขมร) เพราะฉะนั้นเขมรยโสธรจึงเป็นบรรพบุรุษของเขมรพนมเปญ เช่นเดียวกับสุโขทัยเป็นบรรพบุรุษของกรุงเทพ ฯ

อิทธิพลเขมรกัมพูชาครอบงำสยามประเทศเพียงใด ? ตามหนังสือของนักศึกษาที่แล้ว ๆ มา เขายึดถือศักราชในศิลาจารึกของเมืองละโว้เป็นหลักการวินิจฉัยว่าเขมรกรุงกัมพูชาแผ่อิทธิพลมาครอบงำลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาแต่พุทธศักราช ๑๕๖๕ หรือเรียกง่าย ๆ ว่าแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๖ ศิลาจารึกนี้เป็นภาษาเขมร (หลักที่ ๑๙ ในประชุมศิลาจารึกสยามภาคที่ ๒) ระบุไว้ว่าพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ แห่งกรุงกัมพูชามีพระราชโองการห้ามมิให้ผู้ใดเบียดเบียนนักพรต นักบวชต่าง ๆ ในเขตแดนกรุงละโว้ หลักวินิจฉัยดังกล่าวนี้จะปรากฏในหนังสือต่าง ๆ ทั่วไป แต่เมื่อเร็ว ๆ นี้ข้าพเจ้าได้มาตรวจศิลาจารึกกรุงกัมพูชาประมาณ ๓๐๐ หลัก (ปรากฏในหนังสือ Inscriptions of Kambuja รวบรวมโดยศาสตราจารย์อินเดียชื่อ Majumdar พิมพ์จำหน่ายโดย The Asiatic Society กรุงกัลกัตตา ค.ศ. ๑๙๕๓) เห็นอยู่หลักหนึ่งซึ่งเรียกว่าหลักทวารกะได จารึกในรัชสมัยพระเจ้าราเชนทรวรมัน (พ.ศ. ๑๔๘๗–๑๕๑๑) มีข้อความว่าในรัชสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ ครองราชสมบัติอยู่นั้น (คือระหว่างพุทธศักราช ๑๓๔๕–๑๓๙๓) พระองค์ได้มีพระราชโองการให้มหาดเล็กผู้หนึ่งไปครองเมืองสหการ ให้มหาดเล็กผู้หนึ่งไปครองเมืองสหการ ให้มหาดเล็กผู้หนึ่งไปครองเมืองทวาราวดี และให้มหาดเล็กอีกผู้หนึ่งไปครองจกตระเพ็ก มหาดเล็กชื่อวาบพัน ผู้ซึ่งได้ครองเมืองทวาราวดีนั้นมีศรัทธาสร้างเทวรูปขึ้นเป็นอันมากที่กรุงทวาราวดีรวมทั้งรูปพระเทวชื่อจำเปศวร และยังได้อุทิศไร่นาสิ่งของถวายเทวรูปต่างๆ นั้นด้วย

ศิลาจารึกหลักนี้น่าจะเป็นหลักฐานพอเพียงที่จะให้เราปรับศักราชเสียใหม่ว่าเขมรกรุงกัมพูชาได้แผ่อำนาจเข้ามาปกครองลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา เริ่มแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๔ แล้ว

เรื่องของกรุงกัมพูชาเข้ามาเป็นใหญ่ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาในครั้งโบราณ เราพอจะเชื่อได้จากเทวสถานต่าง ๆ เช่นพระปรางสามยอดที่เมืองลพบุรีเป็นต้น ศาสนวัตถุยังมีอีกมากมาย ที่จะเป็นองค์พยานว่าเขมรเคยเป็นใหญ่อยู่ก่อนที่ชาวไทยจะเข้ามาครองอำนาจทางการเมือง และถ้าเรายึดถือ พ.ศ. ๑๗๘๕ ว่าเป็นสมัยที่เจ้านายไทยองค์แรกคือพ่อขุนนำถมขึ้นครองกรุงสุโขทัย เราก็พอจะคำนวณได้ว่าเขมรกรุงกัมพูชาได้มามีอำนาจปกครองลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาอยู่ก่อนไทยเราถึง ๔๐๐ ปี

อันที่จริงเรื่องราวของเขมรกรุงกัมพูชาก่อนสร้างนครธมเป็นเมืองหลวง คือก่อนรัชสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ ก็ยังมีอยู่มาก แต่ก่อนยุคนครธมเป็นเมืองหลวง นักโบราณคดีเรียกอาณาจักเขมรตามชื่อจีนคือ เจนละ พระเจ้าแผ่นดินองค์แรกของอาณาจักรเจนละ ทรงพระนามว่าภววรมันที่ ๑ ได้พระอนุชาทรงพระนามว่า จิตรเสน เป็นแม่ทัพรุกรบแย่งอำนาจทรงการเมืองจากอาณาจักรพนมได้สำเร็จราวพุทธศักราช ๑๐๙๓ เมืองหลวงของอาณาจักรเจนละในครั้งนั้นชื่อเศรษฐปุระ อยู่แถววัดภูใกล้เมืองจำปาศักดิ์ ครั้นพระเจ้าภววรมันและพระเจ้ามเหนทรวรมัน (คือเจ้าชายจิตรเสน) สวรรคตแล้ว ราชโอรสของพระเจ้ามเหนทรวรมันทรงพระนามว่าอิสานวรมัน ได้รับราชสมบัติราวพุทธศักราช ๑๑๕๔ จึงได้ทรงย้ายเมืองหลวงลงไปตั้งบริเวณทะเลสาบเขมร และทรงขนานนามว่า อิสานปุระ เมืองหลวงของ

เขมรแต่ครั้งนั้นเป็นต้นมา จึงลงไปอยู่ตอนใต้ใกล้ทะเลสาบจวบจนสมัยปัจจุบัน

ได้กล่าวไว้แต่บทแรก ๆ แล้วว่าพระเจ้าอิสานวรมันพระองค์นี้ทรงเดชานุภาพยิ่งใหญ่เทียบเท่าพระเจ้าสักรดำ และพระเหษีทรงพระนามว่าพระนางเจ้าสักรรามัญจรี ข้าพเจ้าจึงสันนิษฐานว่าพระเจ้าอิสานวรมันได้พระราชธิดาของพระเจ้าสักรดำมาเป็นพระมเหษี เพราะฉะนั้นจึงน่าเชื่อว่าหนังสือพงศาวดารเหนือของเราบันทึกเรื่องราวที่เป็นจริงเกี่ยวกับพระเจ้าสักรดำ และราชวงศ์ของพระองค์ ถ้าเราเชื่อว่าพระเจ้าสักรดำมีตัวตนจริงและครองราชสมบัติอยู่ในรัชสมัยเดียวกับพระเจ้าอิสานวรมัน เราก็น่าเชื่อต่อไปว่าพระเจ้ากาฬวรรณดิส (พระราชนัดดา) ได้ทรงปกครองเมืองทวาราวดีรวมทั้งเมืองสันตนาหะ เมืองอเส เมืองโกสัมพีด้วย แต่เมืองเหล่านี้จะอยู่ที่ไหนเป็นอีกปัญหาหนึ่ง

ประวัติของสยามประเทศในตอนนี้สิ้นสมัยทวาราวดีแล้ว และอยู่ในสมัยกรุงกัมพูชาเริ่มเป็นใหญ่ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาแล้ว ศิลปและศาสนวัตถุต่าง ๆ ที่มีอยู่มากมายก็สับสน เพราะเป็นศิลปหลายยุคหลายแบบ การจะเข้าใจในโบราณวัตถุเหล่านี้จึงเป็นสิ่งยากยิ่งแต่ถ้าเราลองพลิกประวัติศาสตร์ของอินเดียตอนปลายสมัยคุปตะออกมาดูเราจะเห็นว่า พอสิ้นวงศ์คุปตะแล้ววงศ์ปาละก็ครองความเป็นใหญ่อยู่ในตอนเหนือคือมัธยมประเทศ ส่วนตอนใต้วงศ์ปาลวะมีอำนาจตลอดลงไปจนถึงเกาะลังกา อิทธิพลทางวัฒนธรรมปาละนั้นคือแผ่ออกมาจากมหาวิทยาลัยสงฆ์ ชื่อ นาลันทา และอิทธิพลวัฒนธรรมของวงศ์ปาลวะ แผ่ออกมาจดเมืองกันจี หรือกันจิวารัม (ใกล้เมืองมัทราส) ทั้งสองแห่งนี้นิยมเลื่อมใสในพุทธศาสนาฝ่ายมหายานและในคติ

พราหมณ์เพราะฉะนั้นศาสนวัตถุซึ่งแพร่เข้ามาในสยามประเทศ จึงคล้อยตามคติซึ่งวงศ์ปาละและปาลวะเลื่อมใสอยู่ในยุคนั้น

ยังมีเหตุการณ์เกิดขึ้นแก่กรุงกัมพูชาอีกเหตุการณ์หนึ่งก่อนสมัยที่เมืองนครธม จะเป็นเมืองหลวงประมาณ ๑๐๐ ปี เรื่องราวของกรุงกัมพูชาใน ๑๐๐ ปีที่ว่านี้สลับซับซ้อนยังเอาความกระจ่างไม่ได้ แต่ข้อเท็จจริงนั้นดูจะเป็นที่รับรองกันทั่วไปว่า เมืองหลวงของเขมรคืออิสานปุระได้ถูกย้ายไปอยู่ริมฝั่งโขง และได้ขนานนามใหม่ว่าสัมภูปุระ ในครั้งนั้นอาณาจักรศรีวิชัยไศเลนทร์ได้ยาตราทัพเรือขึ้นมารุกรบจับพระเจ้าแผ่นดินเขมรปลงพระชนม์เสียและเจ้านายในวงศ์ไศเลนทร์แห่งเกาะชวา จึงได้เข้ามาเป็นใหญ่อยู่ในประเทศกัมพูชา พระเจ้าไชยวรมันที่ ๒ กษัตริย์ผู้สร้างนครหริหราลัยเป็นเมืองหลวงคงจะสืบสันตติวงศ์มาจากวงศ์ไศเลนทร์แห่งเกาะชวา หรือมิฉะนั้นก็ได้รับการอบรมให้คล้อยตามคติความเลื่อมใสของวงศ์ไศเลนทร์ ศิลปวัตถุของเขมรกรุงกัมพูชา จึงเอาแบบอย่างจากศิลปของชวาแต่ครั้งนั้น

ควรกล่าวด้วยว่า เมื่อราว พ.ศ. ๑๓๐๐ นอกจากเขมรกัมพูชาจะเสียเมืองแก่พวกราชวงศ์ไศเลนทร์แล้ว หลักฐานด้านจีนยังบันทึกไว้ว่าชาวศรีเกษตรในประเทศพม่าปัจจุบันเป็นพวกชูโป พวกชูโปนี้ก็คือชาวเกาะสุมาตราชวานั่นเอง ซึ่งทำให้น่าสงสัยเพราะแต่เดิมชาวศรีเกษตรเป็นพวกมอญโบราณ แต่เหตุใดหลักฐานทางด้านจีนจึงกลับบันทึกเช่นนี้ หรือจะเป็นเพราะว่าอาณาจักรไศเลนทร์มิได้เพียงรุกรบเฉพาะกรุงกัมพูชาและประเทศจามปาเท่านั้น คงจะเป็นการตีขึ้นมาในผืนแผ่นดินใหญ่อย่างมโหฬารและเข้าครองศรีเกษตรของมอญโบราณไว้ด้วย ศิลปวัตถุในแหลมมลายูของเราคือ ตั้งแต่นครศรีธรรมราชขึ้นมารวมทั้งไชยา เพชรบุรี จนถึงราชบุรี ก็มี

ศิลปวัตถุแบบชวาอยู่กลาดเกลื่อน ยุคนี้คงเป็นยุคที่อาณาจักรศรีวิชัยไศเลนทร์แผ่อำนาจขึ้นมาบนผืนแผ่นดินใหญ่เป็นครั้งมโหฬาร

เขมรกัมพูชาเริ่มประวัติการณ์ในชื่อเจนละทางลุ่มแม่น้ำมูลในภาคอีสานของไทยเรา มีศิลาจารึกเขมรเรียกภาคอีสานว่ามูลเทศคือเมืองเดิมประมาณพุทธศักราช ๑๐๙๓ ก่อนหน้านั้นขึ้นไปไม่ปรากฏประวัติการณ์ จึงเกิดเป็นปัญหาว่าเขมรกัมพูชามีรกรากมาจากไหน ชนชาติไทยเรานั้นมีทางสืบสวนได้อย่างแน่นอนว่าเคลื่อนย้ายจากตอนเหนือของดินแดนสยามลงมาตอนใต้ แต่เขมรกัมพูชานี้ ทางสันนิษฐานยังขัดแย้งกันอยู่ พวกหนึ่งว่าลงมาจากเหนือ อีกพวกหนึ่งว่ามาจากทางฝั่งทะเลทางทิศตะวันตก แล้วตัดมาทิศตะวันออกผ่านลุ่มแม่น้ำมูล มาสร้างเมืองหลวงชื่อเศรษฐปุระอยู่แถวนครจำปาศักดิ์ก่อน แล้วจึงเคลื่อนย้ายลงใต้ ความจริงจะเป็นอย่างไรนั้นหาหลักฐานยังไม่ได้ ถ้าเราไม่นับวงศ์เจ้าผู้ครองอาณาจักรพนมว่าเป็นต้นวงศ์ของเขมรกัมพูชาเราก็จะได้แต่เพียงว่าต้นวงศ์ของเขมรกัมพูชา คือพระเจ้าศรุตวรมันราชาแห่งกัมพูชาเป็นปฐมกษัตริย์ แล้วจึงถึงพระเจ้าเศรษฐวรมัน พระเจ้าภววรมันที่ ๑ เป็นลำดับ ในชั่วสามรัชกาลนี้เขมรกัมพูชา ซึ่งจีนเรียกว่าเจนละเป็นเมืองขึ้นของอาณาจักรพนม ซึ่งมีเมืองหลวงชื่อวิทยปุระตั้งอยู่ทางปากแม่น้ำโขง วีระบุรุษองค์แรกของเจนละคือเจ้าชายจิตรเสน (พระอนุชาพระเจ้าภววรมันที่ ๑) ได้กรีฑาทัพลงไปที่กรุงวิทยปุระได้ ต่อมาเจ้าชายจิตรเสนได้ราชาภิเษกเป็นพระเจ้ามเหนทรวรมัน มีพระโอรสชื่ออิสานวรมัน พระเจ้าอิสานวรมันองค์นี้เคยได้ทรงย้ายเมืองหลวงจากแถวนครจำปาศักดิ์ลงไปตั้งกรุงอิสานปุระอยู่แถบทะเลสาบเขมร นับตั้งแต่พระเจ้าอิสานวรมันทรงย้ายเมืองหลวงลงไปทางใต้เมื่อประมาณพุทธศักราช ๑๑๕๔

เขมรกรุงกัมพูชาเริ่มมีประวัติการณ์เคลือบคลุม จวบจนพุทธศักราช ๑๓๔๓ เรื่องราวของเขมรจึงแจ่มชัดขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ในพุทธศักราช ๑๓๔๓ นี้เป็นปีซึ่งพระเจ้าไชยวรมันที่ ๒ ทรงรวบรวมอาณาจักรเจนละบกและเจนละน้ำให้เข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นศักราชซึ่งเริ่มรัชสมัยกัมพูชาเทศโดยแท้จริง

ในระยะที่ประวัติการณ์ของเขมรเจนละอยู่ในภาวะที่เคลือบคลุมนั้นหลักฐานของราชสำนักฝ่ายจีนบันทึกไว้ว่า เจนละแบ่งออกเป็น ๒ อาณาเขตคือ อาณาเขตเหนือเรียกว่าเจนละบก และอาณาจักรใต้เรียกว่าเจนละน้ำ ต่างฝ่ายต่างก็ไม่ขึ้นแก่กันโดยส่งคณะทูตไปกรุงจีนด้วยกันทั้งสองฝ่าย มีศิลาจารึกเขมรหลักหนึ่งระบุไว้ว่าเมืองพิมาย (พิมาปุระ) อยู่ในอาณาเขตของเจนละบกและอีกหลักหนึ่งระบุเมืองกานจิปุระ (กานจิวารัมในประเทศอินเดีย) ซึ่งทำให้น่าเชื่อว่า เขมรกัมพูชามีการติดต่อกับ ประเทศอินเดีย นับตั้งแต่สมัยยังแบ่งเขตเป็นเจนละบกและเจนละน้ำ อีกประการหนึ่งอาณาจักรพราหมณ์นับถือคติพราหมณ์ทางฝ่ายพระวิษณุ แต่เจนละนับถือคติพราหมณ์เหมือนกัน แต่ฝักใฝ่ทางพระศิวะ โดยเฉพาะในสมัยที่เจนละบกและเจนละน้ำรวมกันเป็นราชอาณาจักรกัมพูชาแล้ว คือเมื่อพุทธศักราช ๑๓๔๓ เป็นต้นไป มีนักขุดค้นทางโบราณคดีชาวอังกฤษผู้หนึ่งชื่อ เวลส์ (Wales) บันทึกไว้ว่าที่เมืองศรีเทพเทวรูปทั้งพระวิษณุและพระศิวะมีอยู่ที่เมืองนี้ แต่พระศิวะนั้นปรากฏอยู่ในกำแพงเมือง แต่พระวิษณุนั้นขุดได้จากนอกเมืองโดยทิ้งไว้ระเกะระกะปราศจากความเคารพนับถือ ถ้าเราคำนึงถึงข้อเท็จจริงว่าเจนละซึ่งนับถือพระศิวะตีได้อาณาจักรพนมซึ่งนับถือพระวิษณุ เราก็พอจะสันนิษฐานได้ว่าชาวเจนละคงรื้อทำลายเทวรูปที่นับถือของชาวพนมออกไปทิ้ง

ไว้นอกเมือง โดยเฉพาะที่เมืองศรีเทพนี้เป็นตัวอย่าง ถ้าเราสันนิษฐานตามแนวนี้เราก็อาจสันนิษฐานต่อไปอีกว่า กรุงกัมพูชาและเมืองกานจิวารัมในประเทศอินเดียมีการติดต่อกันโดยทางบกด้วย คือจากแถวทะเลสาบเขมรขึ้นมาจำปาศักดิ์แล้วตัดเข้ามาทางเมืองศรีเทพ ต่อจากนั้นจะขึ้นไปทางเมืองพิมาย หรือจะตัดตรงไปยังเมืองพิษณุโลกก็ทำได้ จากพิษณุโลกผ่านแม่สอดก็จะบรรลุถึงเมืองท่าแถวปากน้ำสาละวินและอิรวดี ต่อจากนั้นเป็นการเดินทางเรือไปขึ้นเอายังเมืองกานจิวารัม ทางสายนี้คงจะใช้กันอยู่เสมอระหว่างพุทธศักราช ๑๐๕๐ จนถึงพุทธศักราช ๑๒๐๐ ถ้าแนวสันนิษฐานนี้เป็นไปได้ปัญหาเรื่องเมืองศรีเทพตามแนวสันนิษฐานนี้คือเป็นเมืองผ่านระหว่างปากน้ำสาละวินและปากน้ำโขงโดยทางบก

นับตั้งแต่พระเจ้าไชยวรมันที่ ๒ ทรงรวบรวมเจนละเข้าเป็นราชอาณาจักรอันหนึ่งอันเดียวกันคือ เมื่อพุทธศักราช ๑๓๙๓ จวบจนรัชสมัยพระเจ้าไชยวรมันที่ ๘ (ซึ่งครองราชย์ตรงรัชกาลพ่อขุนศรีอินทราทิตย์แห่งวงศ์พระร่วง) ประมาณพุทธศักราช ๑๗๙๖ มีกษัตริย์กัมพูชาครองสืบเนื่องกันมาชั่ว ๒๔ พระองค์ในระยะเวลา ๔๔๐ปี อิทธิพลของเขมรกัมพูชาครอบงำลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นครั้งคราวทั้งในทางการเมืองและในทางวัฒนธรรรม เราจึงควรพิจารณาอิทธิพลทั้งสองด้านนี้ให้เป็นที่เข้าใจเสียด้วย

นับจาก พ.ศ. ๑๓๔๕ เป็นต้นมา เป็นสมัยที่อิทธิพลกัมพูชาเข้ามาแผ่ในลุ่มน้ำเจ้าพระยา เราทราบจากศิลาจารึกเขมร (ชื่อทวารกะได) ว่า พระเจ้าไชยวรมันที่ ๒ ได้ทรงส่งข้าหลวงขึ้นมาปกครองแคว้นทวาราวดี แต่มีเหตุการณ์อย่างไรทวาราวดีจึงตกไปอยู่ใต้อำนาจกรุงกัมพูชาเราไม่ทราบ จะมีการรบพุ่งกันหรือเปล่า แล้วเจ้านายผู้ปกครองทวาราวดีไปอยู่ไหนต่อจาก

นั้นเราไม่ทราบ หรือจะสิ้นพระชนม์ในการรบพุ่งครั้งนั้นก็เป็นได้ ก่อนหน้ากรุงกัมพูชาจะมาปกครองทวาราวดี เราทราบจากหนังสือจามเทวีวงศ์และชินกาลมาลีปกรณ์ว่า พระเจ้ากรุงละโว้ทรงส่งราชธิดาชื่อ นางจามเทวีขึ้นไปครองเมืองหริภุญชัยและสร้างนครเขลางค์ นัยว่านางจามเทวีเป็นชายาของเจ้านายในรามัญนคร แต่พระสวามีออกบวชเสีย นางจึงหมดพันธะหน้าที่ทางครอบครัว จึงเสด็จขึ้นไปครองเมืองหริภุญชัย และตลอดพระราชโอรสสององค์ ณ ที่เมืองนั้น หนังสือชินกาลมาลีปกรณ์บ่งศักราชเรื่องนางจามเทวีขึ้นไปครองหริภุญชัยว่า พุทธศักราช ๑๒๐๔ แต่ศาสตราจารย์เซเดส์ได้ชำระเสียใหม่ให้เป็น พ.ศ. ๑๓๐๐ ถ้าเราพิจารณาเรื่องกรุงกัมพูชาแผ่อำนาจมาทางทวาราวดีและกรุงละโว้ส่งเจ้านายขึ้นไปครองเมืองหริภุญชัยประกอบกัน เราก็จะพออนุมานได้ว่า เมืองมอญทางปากน้ำสาลวินและเมืองมอญ ทางลุ่ม แม่น้ำ เจ้าพระยา ยังมีความสัมพันธ์ ต่อกัน อย่างแนบสนิทและเมื่อเขมรกำลังรวบรวมราชอาณาจักรตั้งกรุงกัมพูชาขึ้น พวกเจ้านายมอญจึงขยับขยายขึ้นไปทางเหนือ พอสิ้นรัชสมัยพระราชโอรสของนางจามเทวี (คือเจ้ามหันตยศ) แล้ว ต่อมาเมืองหริภุญชัยก็เริ่มทำสงครามกับกรุงละโว้ ซึ่งคงเปลี่ยนมือมาเป็นเมืองขึ้นของกรุงกัมพูชาแล้ว จุดสามเหลี่ยมคือ สะเทิม ละโว้ หริภุญชัย ซึ่งเป็นดินแดนมอญจึงคงเหลือเพียงสองจุด คือสะเทิมและหริภุญชัย ส่วนละโว้นั้นนับตั้งแต่พุทธศักราช ๑๓๔๕ ก็ตกเข้ามาอยู่ใต้อิทธิพลของกรุงกัมพูชา

เมืองหริภุญชัยในลานนาประเทศจะตกอยู่ใต้อิทธิพลของมอญกรุงละโว้นานเพียงใด และมีเหตุการณ์ใหม่เกิดขึ้น คือชนชาติไทยแหย่ลงมาจากแคว้นแสนหวีอย่างไร (หนังสือจามเทวีวงศ์ว่า เจ้านายไทยแสนหวีเริ่มเปิด

ฉากรุกรานเป็นครั้งคราวแต่ พ.ศ. ๑๔๔๒ แล้ว) ควรแยกกล่าวอีกบทหนึ่งต่างหาก เฉพาะตอนนี้จะกล่าวแต่อิทธิพลเขมรกัมพูชาทางลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา คือแคว้นทวาราวดีเดิม

นับแต่รัชกาลพระเจ้าไชยวรมันที่ ๒ คือ พ.ศ. ๑๓๔๕ ถึงรัชกาลพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ มีเจ้าแผ่นดินกัมพูชาครองราชย์อยู่ ๑๒ พระองค์ด้วยกันเป็นเวลา ๒๐๐ ปี จึงมีการเปลี่ยนวงศ์กษัตริย์มาเป็นพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ ซึ่งเป็นเจ้าชายวงศ์ไศเลนทร์จากเกาะชวา เรื่องเจ้าชายไศเลนทร์มาครองสมบัติอยู่ ณ กรุงกัมพูชานี้ ตามที่นักศึกษาต่างชาติได้สืบสวนว่ามาจากนครศรีธรรมราช แต่ในพุทธศตวรรษที่ ๑๖ นั้น อาณาจักรศรีวิชัยดูเหมือนจะยังปกครองดินแดนในแหลมมลายูอยู่ ซึ่งหมายความว่านครศรีธรรมราชขึ้นกับศรีวิชัยเกาะสุมาตรา หาได้ขึ้นกับไศเลนทร์เกาะชวาไม่ เรื่องอิทธิพลซับซ้อนระหว่างสุมาตราและชวาซึ่งมีมากมายอยู่แล้ว ก็ยิ่งดูสับสนยิ่งขึ้นอีก แต่ก็เป็นการรับรองกันว่าพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ เป็นเจ้านายวงศ์อื่นหาได้เป็นเจ้านายเขมรกรุงกัมพูชาไม่ ประวัติศาสตร์กัมภูชาบางเล่มบ่งไว้ชัดว่าพระองค์เป็น Usurper คือผู้แย่งราชสมบัติเริ่มแต่พุทธศักราช ๑๕๔๕

ในประวัติศาสตร์กรุงกัมพูชาสมัยเก่า มีกษัตริย์สำคัญควรแก่การจดจำไว้อยู่ ๕ พระองค์ด้วยกัน คือ ไชยวรมันที่ ๒ ผู้แผ่อำนาจมาปกครองทวาราวดี สุริยวรมันที่ ๑ เจ้านายจากนครศรีธรรมราชมาครองกัมพูชา และกระทำสงครามกับหริภุญชัยจากฐานทัพที่กรุงละโว้ สุริยวรมันที่ ๒ ผู้สร้างนครวัดและรับชาวสยามเข้าเป็นทหารอาสากระทำศึกกับจามปา ไชยวรมันที่ ๗ ผู้สร้างนครธมและอภิเษกพระราชธิดาให้แก่พ่อขุนผาเมือง และพระเจ้าธรรมาโศกผู้เสียนครธมให้แก่เจ้าสามพระยา กษัตริย์ทั้ง ๕ นี้ทรงเกี่ยว

ข้องกับเรื่องราวของลุ่มน้ำเจ้าพระยา เริ่มแต่ไชยวรมันที่ ๒ แผ่อำนาจมาปกครองทวาราวดีเมื่อ พ.ศ. ๑๓๔๕ จนถึงทวาราวดีศรีอยุธยาตีโต้นครธม เมื่อ พ.ศ. ๑๙๗๔ ซึ่งเป็นรัชสมัยพระเจ้าธรรมาโศก แล้วนครธมก็สูญสิ้นชื่อไป

เกี่ยวกับนครธมมาปกครองทวาราวดีของมอญเมื่อ พ.ศ. ๑๓๔๕ แล้วภายหลังเหตุการณ์นั้นได้ ๖๓๐ ปี กลับถูกไทยสยามจากเมืองทวาราวดีศรีอยุธยาทำลายนครหลวงนี้เสีย ก็เป็นเรื่องแย่งชิงความเป็นใหญ่ในทางการเมือง เข้าทำนอง น้ำขึ้นปลากินมด น้ำลดมดกินปลา ต่อจากสมัยนั้นคือตลอดยุคอยุธยามาจนถึงรัชกาลที่ ๔ ในยุครัตนโกสินทร์ กลับเป็นเรื่องที่เจ้านายไทยอุปการะพิทักษ์รักษาเจ้านายเขมรให้คงอยู่ในเศวตฉัตรซึ่งเป็นนโยบายของประเทศพันธมิตรไม่เปลี่ยนแปลงตลอดมา ยุคหลังที่ไทยเกื้อกูลเขมรนี้นับได้ ๔๐๐ ปี จวบจนฝรั่งเศสเข้ามาแทรกแซงกันเขมรให้ห่างความสัมพันธ์ไปเสียพักหนึ่ง ปัจจุบันเขมรได้รับอิสรภาพให้ผูกมิตรได้ตามใจชอบ สัมพันธภาพระหว่างไทยเขมรจึงกระชับแน่นแฟ้นอีกครั้งหนึ่งเหมือนเมื่อครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องของเขมรเกี่ยวข้องกับเราจึงเป็นเรื่องใหญ่แบ่งได้เป็นหลายยุคหลายสมัย

เฉพาะเรื่องอิทธิพล ของกรุงกัมพูชา ในเรื่องนี้เป็นเรื่อง อิทธิพลในตอนแรกคือ สมัยเจนละทางภาคอีสาน และสมัยกรุงกัมพูชาทางลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ก่อนที่ชนชาติไทยจะมาครองความเป็นใหญ่ทางการเมืองที่กรุงสุโขทัย เป็นเรื่องหลังฉากที่จะให้ความเข้าใจแก่เราว่าเหตุใดตัวหนังสือไทยของพ่อขุนรามคำแหงจึงคิดดัดแปลงมาจากตัวอักษรขอม และทำไมภาษาเขมรจึงมาคลุกเคล้ากับภาษาไทยอย่างมากมาย ยิ่งในสมัยสุโขทัยรุ่นหลัง

คือรัชกาลพระมหาธรรมราชาลิไท ศิลาจารึกที่แสดงพระราชประวัติของพระมหาธรรมราชาพระองค์นี้ก็ยังได้จารึกเป็นภาษาเขมร (คือหลักที่ ๔ ในประชุมศิลาจารึกสยามภาค ๑) ซึ่งล้วนแล้วแต่เน้นความสำคัญของอิทธิพลเขมรกัมพูชาทางลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาทั้งสิ้น

ดังได้กล่าวมาแล้วแต่บทก่อนพระเจ้ากาฬวรรณดิส เสด็จมาแต่เมืองตักศิลามหานคร มาสร้างกรุงละโว้ และปกครองทวาราวดีเมื่อประมาณพุทธศักราช ๑๑๙๑ (ว่าตามพงศาวดารเหนือ) ครั้นแล้วพระเจ้าไชยวรมันที่ ๒ ทรงส่งข้าหลวงมาปกครองทวาราวดีเมื่อประมาณพุทธศักราช ๑๓๔๕ วงศ์ขอมกาฬปุระจึงได้ครองทวาราวดีเพียง ๑๔๔ ปี ปัญหาปลีกย่อย คือว่าทวาราวดีคือเมืองอะไรในปัจจุบัน? จะเป็นอยุธยา หรือนครปฐม หรือเมืองอู่ทองเก่า นักศึกษาผู้ใหญ่ได้ออกความเห็นกันมาแล้วแต่หลักฐานที่ยังไม่ได้รับความเอาใจใส่พอควรก็คือ หลวงจีนอิจิงได้บันทึกไว้ว่า ตัวท่านได้โดยสารทางเรือจากกวางตุ้งมาแวะจอดที่จามปา ฟูนัน แล้วจึงมาแวะจอดเรืออยู่ที่ทวาราวดี ถ้าเช่นนั้น ทวาราวดีจึงต้องเป็นเมืองท่า เมืองอู่ทองเก่าอยู่ในบริเวณที่ดอน จึงหลุดจากข่ายพิจารณาไปได้ เหลือแต่นครปฐมและอยุธยาซึ่งอยู่ในข่ายพิจารณา นครปฐมมีโบราณวัตถุสมัยคุปตะเป็นองค์พยาน (ตามผลการขุดค้นของ ม. ดูปองต์ ร่วมกับกรมศิลปากรเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๒) อยู่มากมาย แต่ที่อยุธยายังไม่ได้มีการขุดค้นทางวิชาการ น้ำหนักเมืองนครปฐมจึงมีมากกว่าในทางที่จะให้เชื่อว่าเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรทวาราวดี สมัยหลวงจีน อิจิง (พ.ศ. ๑๒๑๖) นครปฐมในปัจจุบันเป็นเมืองดอนไปแล้ว ปัญหาที่นักธรณีวิทยาน่าจะตอบได้ดีกว่าใคร ๆ ก็คือว่า บริเวณนครปฐมจะเป็นเมืองชายทะเลได้หรือไม่ใน พ.ศ. ๑๒๑๘

ถ้านครปฐมเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรทวาราวดี โดยไม่ได้ย้าย (หนีพวกศรีวิชัย) ขึ้นมาตั้งอยู่ที่อยุธยา ข้าหลวงของพระเจ้าไชยวรมันที่ ๒ ก็ต้องมาตั้งที่ว่าการเทศาภิบาลอยู่ที่นครปฐมเมื่อราว พ.ศ. ๑๓๔๕ เป็นอันว่าดินแดนลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนใต้รวมทั้งภาคอีสานซึ่งเป็นถิ่นเดิมของเขมรเจนละก็ตกอยู่ใต้อิทธิพลของกัมพูชาทั้งหมด ทวาราวดีจึงศูนย์สิ้นชื่อไปแต่ครั้งกระนั้น

ส่วนทางด้านเมืองหลวงของกรุงกัมพูชานั้น ครั้นสิ้นรัชสมัยพระเจ้าไชยวรมันที่ ๒ แล้ว ต่อมาอีก ๒ รัชกาลก็ถึงสมัยพระเจ้ายโสวรมันที่ ๑ ซึ่งทรงศักดาภินิหารเป็นอันมาก พระองค์ได้ทรงย้ายเมืองหลวงจากนครหริหราลัยมาตั้งมหานครยโสธรปุระขึ้นแทนที่ มหานครนี้ปัจจุบันเป็นเมืองร้างอยู่ในเขตของนครธม กรุงยโสธรได้เป็นเมืองหลวงของกัมพูชาเป็นเวลาหลายร้อยปีตลอดมาและคงบันลือชื่อกระฉ่อนไปทั่วตลอดจนยุคหลัง ๆ แม้แต่เมื่อกรุงยโสธรได้ถูกข้าศึกคือพวกจามบ่าเผาผลาญพินาศย่อยยับลงแล้วก็ดี และพระเจ้าไชยวรมันที่ ๗* ได้ทรงสร้างนครธมขึ้นแทนที่ ศิลาจารึกสุโขทัย (หลักที่ ๒) ก็ยังระบุพระนามพระเจ้าไชยวรมันที่ ๗ ว่า 'ผีฟ้าเจ้าเมืองศรีโสธรปุระ' นี่เป็นองค์พยานว่าชื่อกรุงยโสธรบันลือกระฉ่อนเพียงไร! รัชกาลของพระเจ้ายโสวรมันที่ ๑ นี้สั้นมากคือเพียง ๑๒ ปีเท่านั้น (พ.ศ. ๑๔๓๒–๑๔๔๓) แต่กระนั้นก็ดีพระองค์ได้แผ่ขยายอาณาเขตขึ้นไปทางทิศเหนือจนจดยูนนานหรือน่านเจ้าของไทยเรา ด้วยเหตุนี้เองที่ทางนครเชียงตุงยังเรียกแว่นแคว้นของตนว่าเขมรัฐและตำนานสุวรรณโคมคำจึงบันทึกเรื่องราวของขอมไว้ให้เราทราบจนทุกวันนี้ นี่แสดงว่าในกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๕ เขมร

* ครองราชย์ พ.ศ. ๑๗๒๔–๑๗๖๓

กรุงกัมพูชาได้แผ่ขยายอาณาเขตไปได้เหนือสุด

ส่วนในภาคกลางของไทยเราคือบริเวณเมืองลพบุรี มีศิลาจารึกอยู่หลายหลักระบุว่า พระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ ได้แผ่อำนาจขึ้นมาปกครอง และจากฐานทัพเมืองละโว้ หนังสือเก่า ๆ ของไทยเราระบุไว้ว่าพระองค์ได้ทรงกระทำศึกกับเมืองหริภุญชัย แต่ไม่สำเร็จ เราจึงพอจะสันนิษฐานได้ว่าเมืองสวรรคโลก สุโขทัย และเมืองพิษณุโลก คงจะตกอยู่ใต้อิทธิพลของกรุงกัมพูชาในรัชสมัยนี้แล้ว เกี่ยวกับพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ นี้มีศิลาจารึกเขมรอยู่หลักหนึ่งบันทึกคำสบถซึ่งพวกขุนนางต้องกระทำเพื่อถวายความจงรักภักดีต่อพระองค์ คำสบถนี้จะเป็นต้นฉบับของการถือน้ำพิพัฒน์สัตยาของประเทศเราและประเทศเขมรนี้เอง และถ้าเราพิจารณาข้อเท็จจริงที่ว่า พระองค์เป็นเจ้าชายมาจากดินแดนอื่น มาปกครองพวกเขมร การที่ทรงให้ขุนนางถือน้ำพิพัฒน์สัตยาถวายแด่พระองค์ก็พึงสมเหตุสมผล รัชกาลของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ คือระหว่างพุทธศักราช ๑๕๔๕–๑๕๙๓ เป็นสมัยที่ชนชาติไทยในชื่อ 'ชาวสยาม' ได้เริ่มมีประวัติการณ์เกี่ยวพันด้วยแล้ว

เมื่อสิ้นแผ่นดินพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ ก็ไม่มีเหตุการณ์สำคัญ ในรัชกาลต่อๆ มาจนถึงแผ่นดินพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ (พุทธศักราช ๑๖๕๖–๑๖๙๓) พระเจ้าแผ่นดินกัมพูชาพระองค์นี้ทรงยึดครองประเทศจามปา และกระทำสงครามขับเคี่ยวกับประเทศญวน 'ได–เวียด' เป็นสงครามแรมปี ภาพนูนที่นครวัดอันเป็นภาพประวัติศาสตร์ แสดงให้เห็นรูปร่างหน้าตาของทหารไทย 'สยามกุก' และการแต่งตัวการถืออาวุธไว้ละเอียดเป็นองค์พยานว่า ในรัชกาลพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ นี้ ชนชาติไทยสามารถส่งทหารเป็นกองทัพเข้าช่วยเขมรรบพุ่งกับญวนแล้วแต่ครั้งนั้น นอกจากภาพทหารไทยยังปรากฏ

ภาพทหารชาวละโว้อยู่อีกภาพหนึ่งต่างหาก แต่นายทัพกลับเป็นนายทหารเขมรกัมพูชา นำทหารชาวละโว้เดินสวนสนามผ่านหน้าพระที่นั่ง จากภาพนี้เราจึงทราบได้แน่นอนว่า ชาวละโว้มีรูปลักษณะปากหนา ตาโปน คางเหลี่ยมและล่ำเตี้ยเช่นเดียวกับขอมทวาราวดี และขอมหริภุญชัย เราจึงอนุมานได้ว่า ดินแดนเขตลพบุรีลงมาตอนใต้ยังอยู่ในปกครองของกัมพูชา แต่เหนือขึ้นไปคือแคว้นเชลียงและล้านนาชนชาติไทยได้เข้าปกครองเป็นปึกแผ่นแล้ว แผ่นดินพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ นี้ คงตรงกับรัชสมัยพระยาอภัยคามินี ครองหริภุญชัย ในพงศาวดารเหนือเล่าว่า พระองค์ทรงขอธิดาเจ้าผู้ครองศรีสัชนาลัยให้แก่เจ้าอรุณราชกุมาร ราชบุตรของพระองค์ เจ้าอรุณราชกุมารจึงได้เสด็จลงมาครองศรีสัชนาลัย สุโขทัยแต่ครั้งนั้น ประชุมพงศาวดารภาค ๖๖ ระบุพระนามพระยาอภัยคามินีว่า 'พระยาศรีธรรมโศกราช'

เมื่อสิ้นรัชสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ เมื่อพุทธศักราช ๑๖๙๓ เขมรกัมพูชาก็เสื่อมอำนาจลงโดยฉับพลัน เรื่องราวของรัชกาลต่อ ๆ มาเราไม่มีทางทราบได้แน่ชัดเลย เพราะไม่มีศิลาจารึกประจำรัชกาล บันทึกเหตุการณ์ไว้ เรามาทราบจากศิลาจารึกรุ่นหลัง คือในแผ่นดินพระเจ้าไชยวรมันที่ ๗ ว่า พระเจ้าธรณินทรวรมันที่ ๒ ได้ครองราชย์สืบต่อจากพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ ครั้นแล้วก็ถึงรัชสมัยพระเจ้ายโสวรมันที่ ๒ ครั้นเมื่อพุทธศักราช ๑๗๐๙ ทางกรุงกัมพูชาเกิดขบถโดยมหาเสนาบดีลอบปลงพระชนม์พระเจ้ายโสวรมันเสีย และปราบดาภิเศกตัวเอง ขึ้นเป็นพระเจ้าตรีภูวนาทิตยวรมัน ครองราชย์จวบจนพุทธศักราช ๑๗๒๐ กองทัพจามปา ซึ่งขับเคี่ยว กระทำสงครามกับกองทัพเขมรมาแต่ต้นรัชกาลก็ตีกรุงยโสธรปุระได้ ประหารพระเจ้าตรีภูวนาทิตยวรมันเสีย และเผาผลาญกรุงยโสธรให้ม้วยมอดวายเป็นจุล แต่ครั้ง

นั้น นี่คงเป็นยุคที่เขมรกัมพูชาเสื่อมอำนาจลงต่ำที่สุด และคงตรงกับรัชสมัยเจ้าอรุณราชกุมาร และพระอนุชา แผ่ขยายอำนาจของชนชาติไทยลงมาใต้สุดจนจดทะเล เยรินี่หรือพระสารสาสน์พลขันธ์ขนานพระนามเจ้าอรุณราชกุมารว่า 'สมเด็จพระร่วงเจ้าองค์ที่หนึ่ง'

กรุงกัมพูชาว่างกษัตริย์เสีย ๔ ปี ตลอดระยะเวลานี้เจ้าชายไชยวรมันต้องออกปราบปรามจลาจลและดับทุกข์เข็ญของราษฎร และทรงเข้าพิธีราชาภิเศกเป็นพระเจ้าไชยวรมันที่ ๗ เมื่อพุทธศักราช ๑๗๒๔ ในรัชกาลพระเจ้าไชยวรมันพระองค์นี้ (พุทธศักราช ๑๗๒๔–๑๗๖๒) เขมรกัมพูชามีอำนาจกล้าแข็งขึ้นอีกครั้งหนึ่ง และครั้งนี้ขึ้นถึงสุดยอดเป็นครั้งสุดท้าย แล้วก็เสื่อมด้อยลงจนถึงอวสานในฐานะมหาอาณาจักรคราวเสียพระนครหลวงแก่พระบรมราชาเจ้าสามพระยา

ในแผ่นดินพระเจ้าไชยวรมันที่ ๗ เขมรกัมพูชามีอาณาเขตทิศเหนือจดเมืองหนองคาย (ตามศิลาจารึกขุดที่ได้ที่เมืองทรายฟอง) ทางลุ่มน้ำเจ้าพระยา เมืองลพบุรีเป็นเมืองลูกหลวง โดยพระโอรสองค์หนึ่งของพระองค์เสด็จขึ้นมาปกครองเมืองสุโขทัยมีเจ้านายไทยชื่อพ่อขุนศรีนาวนำถม (ระบุไว้ในศิลาจารึกสุโขทัยหลัก ๒) ปกครองอยู่ แต่คงเป็นในปลายรัชกาลพระเจ้าไชยวรมันที่ ๗ คือราวพุทธศักราช ๑๗๕๘ จากเขตนครปฐม ราชบุรีเพชรบุรีลงไปทางแหลมมลายู อำนาจเขมรกัมพูชาคงเฟื่องฟูอีกครั้งหนึ่งโดยปรากฏหลักฐานว่าพระเจ้าไชยวรมันที่ ๗ ทรงส่งกองทัพมาปราบปรามดินแดนในส่วนนี้ราบคาบ แต่ในปลายรัชกาลนี้เอง ดินแดนส่วนนี้กลับตกอยู่ใต้ปกครองของพ่อขุนศรีนาวนำถมแห่งกรุงสุโขทัย ประวัติการณ์ที่สำคัญในตอนนี้แหละจะมีผลสืบเนื่องไปจนถึงพ่อขุนบางกลางหาว ตั้งวงศ์พระร่วง

นั้นก็คือว่า พระเจ้าไชยวรมันที่ ๗ ทรงผูกสัมพันธไมตรีไว้กับกรุงสุโขทัย โดยยกราชธิดาคือ พระนางสิขรมหาเทวีให้อภิเษกเป็นชายาพ่อขุนผาเมือง 'ลูกผู้หนึ่งของพ่อขุนศรีนาวนำถม' เราไม่ทราบมูลเหตุที่เป็นปัจจัยให้พระเจ้าไชยวรมันที่ ๗ ทรงดำเนินกุศโลบายเช่นนั้น แต่ถ้าจะคำนึงถึงวัยของพระองค์ว่า คงทรงพระชรามากแล้ว (นัยว่าทรงพระชนม์ร่วม ๑๐๐ พรรษา) และชนชาติไทยกำลังฮึกกล้าแข็งยิ่งนัก พระปริวิตกในอนาคตของชาติเขมรกัมพูชาคงเป็นปัจจัยให้พระองค์ทรงดำเนินนโยบายผูกมิตรไว้ดีกว่าเพาะศัตรู

เมื่อสิ้นแผ่นดินพระเจ้าไชยวรมันที่ ๗ แล้วอำนาจเขมรกัมพูชา ก็ทำท่าจะคึกคักขึ้นอีกครั้งหนึ่งราวพุทธศักราช ๑๗๗๘ แต่ครั้งนี้ กองทัพเขมรถูกทัพไทยตีแตกยับเยิน อิทธิพลเขมรกัมพูชาจึงสิ้นสุดลงตรงกับปีซึ่งพ่อขุนบางกลางหาวทรงตั้งวงศ์ 'พระร่วง' ปกครองกรุงสุโขทัย นับเวลาที่เขมรแผ่อำนาจขึ้นมาปกครองลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาแต่พุทธศักราช ๑๓๔๕ ก็จะได้เวลากว่า ๔๐๐ ปี

นี่เป็นการบันทึกประวัติการณ์ว่า อิทธิพลทางการเมืองของเขมรกัมพูชาได้เผยแพร่ขยายเข้ามาทั่วประเทศไทย (ยกเว้นทางล้านนา) ตามยุคตามสมัยดังกล่าวแล้วข้างต้น ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินกรุงกัมพูชาทรงอำนาจมากหรือน้อย

// ส่วนอิทธิพลของเขมรกัมพูชา ในแง่ศิลปและสถาปัตยกรรมนั้น ขอกล่าวเพียงย่อ ๆ ตามผลการสอบสวนของมาดามเรมูซาต์ (หนังสือชื่อศิลปเขมร) ว่า เขมรกัมพูชาใช้อิฐในการก่อสร้างเทวสถาน ในยุคต้นคือตั้งแต่พุทธศักราช ๑๒๐๐–๑๔๐๐ แม้แต่ในพุทธศักราช ๑๕๐๐ เขมรก็ยังใช้

ในการก่อสร้างเทวสถานอยู่ ต่อเมื่อบรรลุพุทธศักราช ๑๖๐๐ เขมรจึงหันไปนิยมใช้หินในการก่อสร้าง เช่นที่พิมายและที่ปราสาทเขาพระวิหาร ส่วนพระนครวัดก็ดี พระนครธมก็ดี และแม้แต่พระปรางค์สามยอดที่ลพบุรีก็ดี เทวสถานเหล่านี้สร้างขึ้นในยุคหลังทั้งนั้น พระนครวัดสร้างโดยโองการของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ นัยว่าเป็นการอุทิศให้แก่พระวิษณุ แต่แท้ที่จริงก็เพื่อเป็นราชานุสรณ์แด่พระองค์เอง โดยทรงคงได้กลับชาติเป็นพระวิษณุในเทวโลก ส่วนบายนที่นครธม พระเจ้าไชยวรมันที่ ๗ ทรงสร้างอุทิศถวายแด่พระโลเกศวรในคติพุทธฝ่ายมหายาน พระปรางค์สามยอดลพบุรีไม่มีหลักฐานว่าผู้ใดสร้าง แต่น่าเชื่อว่าคงเป็นพระโอรสของพระเจ้าไชยวรมันที่ ๗ คือเจ้าชายอินทรวรมันอุปราชเมืองละโว้ทรงสร้างเป็นการเจริญรอยพระบาทของพระราชบิดา ส่วนเทวสถานที่เขาพระวิหาร หรือ 'สิขเรศวร' นั้นดูจะเป็นการสร้างหลายยุคหลายสมัย เริ่มแต่รัชสมัยพระเจ้าอิสานวรมันเมื่อพุทธศักราช ๑๑๖๗ จนถึงรัชสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ แต่ส่วนใหญ่ของปราสาทนี้คงสร้างในรัชสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ ปราสาทหินที่พิมาย พนมรุ้ง พนมวัน เหล่านี้ก็คงสร้างในรัชสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ หรือใกล้เคียงทั้งสิ้น

ท่านที่ใคร่ทราบรายละเอียดเกี่ยวกับศิลปเขมรกัมพูชา และศิลปของชนชาติโบราณอื่น ๆ โปรดดูหนังสือชื่อ 'โบราณคดี' ซึ่งหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ผู้เชี่ยวชาญในวิชานี้ได้เรียบเรียงไว้

๔

ชนชาติไทยเริ่มมีอำนาจปกครองกันเอง แต่เมื่อใด ?

'...แม่น้ำใหญ่อันอยู่ในบริเวณของพวกขอมนั้น มีนามว่าแม่น้ำขอม ซึ่งสมัยนี้เปลี่ยนมาเป็นของและโขง แม่น้ำซึ่งพวกเม็งเคยอยู่ก็มีนามว่าแม่น้ำเม็ง ภายหลังกลายมาเป็นแม่ระมิง แม่พิง คือแม่น้ำเจ้าพระยาตอนเหนือ.... ราวพุทธกาล ๕๕๑ กองทัพจีนยกมาปราบปรามฆ่าฟันชาวฮุนหนำเสียมากต่อมาก ด้วยเหตุนี้ชนชาติไทยในฝ่ายเหนือจึงได้กระจายพ่ายลงมาตั้งตามบริเวณแม่น้ำโขง แม่น้ำคง แม่น้ำขาว คืออจิรวดีและแม่น้ำพิง...ในพงศาวดารลำพูนและจามเทวีวงศ์ กล่าวลำดับกษัตริย์สืบวงศ์นครลำพูนต่อไปว่าเมื่อจุลศักราช ๓๑๕ มีกษัตริย์องค์หนึ่งทรงพระนามว่า จักรพรรดิราช มาจากเชียงรุ้งมาได้เป็นเจ้าครองเมืองหริภุญชัย สืบเนื่องพระวงศ์มาได้ ๒ ชั่วจึงมีพระมหาราชองค์หนึ่งเป็นพวกไทยเหนือมาตีเมืองหริภุญชัยได้ จึงสืบวงศ์ต่อมาจนถึงพระเจ้าอาทิตยราช เป็นชาติไทย เรียกแว่นแคว้นลำพูนชัยในสมัยนั้นว่าสามเทสะ คือสยามประเทศ...'

พระยาประชากิจกรจักร

(จากพงศาวดารโยนก)

ประวัติศาสตร์ชาติไทยยุคสุโขทัยเราได้ศึกษากันมาพอสมควร และโดยมากเรายึดพุทธศักราช ๑๘๐๐ ว่า เป็นปีเริ่มต้นของยุคสุโขทัย โดยมีเจ้านายไทยวงศ์ 'พระร่วง' ปกครองบ้านเมืองไทยต่อมา แต่เรื่องชนชาติไทยก่อนนั้นขึ้นไปยังเป็นเรื่องเคลือบคลุมมากและมีปัญหาต่าง ๆ ซึ่งจะต้องรอการสอบสวนให้ถ่องแท้แน่นอนเสียก่อน จึงจะเป็นที่รับรองและใช้สอนตามโรงเรียนได้ เพราะฉะนั้นเรื่องที่ท่านกำลังอ่านอยู่นี้จึงเป็นเพียงการเสนอมาเพื่อท่านผู้ใฝ่ใจในวิชานี้จะได้ช่วยกันสะสางแก้ปัญหาให้กระจ่างขึ้นบ้างเท่านั้น

ประวัติของชาติไทยเกี่ยวกับยุคสุโขทัย เรามีศิลาจารึกยืนยันมั่นคง ศิลาจารึกของยุคสุโขทัยมีอยู่ในประชุมศิลาจารึกสยามภาคที่ ๑ อยู่ ๑๕ หลัก ส่วนมากใช้ภาษาไทยในการจารึกเรื่องราวของยุคนั้น แต่ที่เป็นภาษาบาลีและภาษาเขมรก็มีอยู่บ้าง การใช้ภาษาของชาติอื่นจารึกเรื่องราวของไทยเราไม่ใช่เป็นของประหลาด พม่าเมื่อครั้งยุคพุกามก็ใช้ภาษามอญจารึกประวัติการณ์ของเขา เขมรและจามปาก็นิยมภาษาสันสกฤตในการจารึกประวัติการณ์ของเขา และก็มีเหตุผลที่จะให้เชื่อได้ว่าศิลาจารึกภาษามอญ ๗ หลักเมืองลำพูนก็เป็นการจารึกเรื่องราวของชนชาติไทยในยุคหริภุญชัย

ท่านผู้ใหญ่ซึ่งได้ทำการค้นคว้าลึกซึ้งในเรื่องของชนชาติไทยก่อนยุคสุโขทัยคือ พระยาประชากิจกรจักร์ (แช่ม บุนนาค) หนังสือพงศาวดารโยนกของท่านผู้นี้ ย่อมเป็นองค์พยานอย่างดีเลิศว่าท่านได้ใช้ความเพียรพยายาม สืบสวนเรื่องราวต่าง ๆ ของชนชาติไทยคือท่านได้คัดแปลออกจากตัวอักษรและภาษาไทยเหนือแล้วรวบรวมร้อยกรองขึ้นใหม่พร้อมทั้งแทรกคำวินิจฉัยของตัวท่านเองในเรื่องราวต่าง ๆ เหล่านั้น หนังสือเล่มนี้จึงควรเป็นตำรับตำราสำหรับผู้ใฝ่ใจในวิชานี้ จะได้ใช้เป็นประโยชน์สืบต่อไปชั่วกาลนาน

ท่านผู้แต่งพงศาวดารโยนก ได้แบ่งหนังสือของท่านออกเป็น ๖ ภาค ด้วยกัน ๓ ภาคแรกเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นก่อนยุคสุโขทัยทั้งนั้น คือภาคสุวรรณโคมคำ ภาคโยนก และภาคหริภุญชัย ส่วนภาคที่ ๔ นั้นเป็นเรื่องราวของวงศ์พระยาเม็ง* ซึ่งร่วมสมัยเดียวกันกับวงศ์พระร่วงที่สุโขทัย เพราะฉะนั้นเราจึงน่าจะพิจารณาหนังสือนี้เฉพาะภาคแรก เพื่อเป็นแนวทางในการค้นคว้าต่อไป

เกี่ยวกับภาคสุวรรณโคมคำ ผู้แต่งพงศาวดารโยนกได้ย่อความมาจากหนังสือชื่อ สุวรรณโคมคำ หนังสือนี้ต้องอ่านอย่างพินิจพิเคราะห์จึงจะจับความเป็นประโยชน์ได้ แต่ผู้แต่งพงศาวดารโยนกได้เก็บใจความออกมาย่อให้เห็นความสำคัญของเรื่องได้เด่นขึ้นมากคือได้เน้นให้เห็นถึงภูมิประเทศของเมืองสุวรรณโคมคำ ตั้งแต่สมัยเมื่อน้ำล้างโลกเริ่มลดแห้งลง ว่าอยู่ในอาณาเขตแคว้นญวนเหนือ (เขตเวียดมินห์ปัจจุบัน) มีแม่น้ำชื่อแตกหลวงและแตกน้อย (คือทรงก๋ายและทรงแดง อันเป็นที่ตั้งเมืองฮานอยปัจจุบัน) เขตของเมืองสุวรรณโคมคำยังกินมาทางทิศตะวันตกในบริเวณลุ่มน้ำอู น้ำกก น้ำโขง และน้ำอิงด้วย ในดินแดนเหล่านี้พวกกล๋อมหรือขอมมีชื่อว่า เป็นชนชาติอาศัยอยู่ก่อน มีเมืองหลวงชื่อโพธิสารหลวง แล้วเจ้านายขอมจึงแพร่ขยายอาณาเขตลงไปตอนใต้ สร้างอินทปัฐมหานครขึ้น ต่อมาเมืองสุวรรณโคมคำก็ทลายล่มจมไปในแม่น้ำโขง พวกขอมชาวเมืองก็อพยพกระจัดกระจายไปสู่เมืองอุมงคเสลานครบ้าง (เข้าใจว่าอยู่บริเวณเมืองยอง) ขึ้นไปทางยูนนานบ้าง ล่องลงมาทางใต้บ้าง เมืองสุวรรณโคมคำก็ร้างไปแต่ครั้งนั้น พวกละว้าชาวเขาทั้งหลายก็คงมาอาศัยอยู่แทนที่ นี่เป็นประวัติของดินแดนนี้ก่อน

* หรือ มัง

ที่ชนชาติไทยจะอพยพลงมา อาณาเขตของเมืองสุวรรณโคมคำนั้น ทิศเหนือจดยูนนาน ทิศใต้จดแก่งลีผี ทิศตะวันออกถึงน้ำแตกหลวงหรือทรงแดง ทิศตะวันตกจดน้ำอูซึ่งไหลเข้าสู่แม่น้ำโขง

ในภาค ๒ ผู้แต่งหนังสือพงศาวดารโยนกได้กล่าวถึงพวกยวนหรือโยนกซึ่งเป็นไทยแขนงหนึ่งอพยพลงมาอยู่แคว้นสุวรรณโคมคำนี้ สำหรับภาคนี้ท่านได้ย่อมาจากตำนานของไทยชื่อ สิงหนวติ มีเนื้อความว่า เจ้าสิงหนวติกุมารได้คุมสมัครพรรคพวกแยกออกจากเมืองไทยเทศ ราชคหะ (เมืองไทยเมาหรือไทยโม) และเข้ามายื้อแย่งดินแดนปราบปรามพวกละว้าได้สำเร็จ และสร้างเมืองโยนกนาคนครขึ้นแถวบริเวณเมืองเชียงตุง ครั้นแล้วพระเจ้าสิงหนวติก็เริ่มขยายอาณาเขตออกไปทุกทิศ คือทิศตะวันออกจดแม่น้ำทรงก๊าย ทิศใต้ถึงดอยลูกช้าง ทิศตะวันตกจดแม่น้ำคงหรือสาลวินส่วนทิศเหนือนั้นจดเขตยูนนาน ส่วนทางเขตล้านนาปัจจุบันเป็นดินแดนของขอมหริภุญชัย ซึ่งแตกแขนงมาจากเมืองละโว้ ราชวงศ์ของเจ้าสิงหนวติได้ปกครองในแว่นแคว้นนี้สืบต่อ ๆ กันมาได้ ๔๔ ชั่วพระองค์ ก็กลับเสียเมืองแก่ขอมอีกครั้งหนึ่ง แล้วเจ้าพรหมกุมารกลับตั้งตัวขึ้นได้ จึงรุกรบขับไล่ขอมลงมาจนถึงแคว้นเชลียง แล้วเจ้าพรหมกุมารก็กลับไปตั้งอยู่ที่เมืองไชยปราการ (คือเมืองฝาง เหนือเมืองเชียงใหม่ปัจจุบัน) มีราชโอรสทรงพระนามไชยศิริได้ครองสมบัติสืบวงศ์ ในเมืองไชยปราการ พอดีเกิดศึกเมืองสุธรรมาวดี เจ้าไชยศิริสู้ไม่ไหวจึงอพยพเมืองลงมาตั้ง ณ เมืองแปบในแดนกำแพงเพชร เรียกว่าเมืองไตรตรึงษ์ ฝ่ายข้างเมืองโยนกนาคนครนั้นอยู่มาไม่นานก็ล่มจมกลายเป็นหนองใหญ่ไปซึ่งคงเนื่องจากภูเขาไฟระเบิด

ในภาค ๓ ผู้แต่งพงศาวดารโยนกกล่าวถึงเรื่องราวของขอมหริภุญชัยเริ่ม

แต่สมัยนางจามเทวีได้นำพุทธศาสนาขึ้นไปจากกรุงละโว้ ไปประดิษฐานในหริภุญชัยประเทศ และบุตรชายฝาแฝดชื่อมหันตยศ และอนันตยศ เจ้ามหันตยศได้ครองราชสมบัติเมืองหริภุญชัยหรือลำพูน ส่วนเจ้าอนันตยศนั้นไปสร้างเมืองขึ้นใหม่คือเขลางค์นคร หรือนครลำปางสืบพระวงศ์โดยลำดับมาได้ ๔๙ ชั่วกษัตริย์ จนถึงพระยายีบาจึงเสียเมืองหริภุญชัยแก่พระยามังรายหลวงเจ้า

เกี่ยวกับภาคที่ ๔ คือ พิงควงศ์ ในตอนแรกของภาคนี้เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นก่อนพระยามังรายจะมาได้เมืองหริภุญชัย จึงเป็นประวัติชนชาติไทยก่อนยุคสุโขทัยเป็นราชธานี ผู้แต่งพงศาวดารโยนกได้เก็บความมาจากตำนานต่าง ๆ เป็นอันมาก แล้วมารวบรวมเขียนขึ้นใหม่คือท่านได้ใช้ตำนานหิรัญ-นครเชียงแสน พิงควงศ์ ชินกาลมาลีปกรณ์ ตำนานเมืองพะเยา เชียงรายน่าน ตำนานพระธาตุดอยตุง พระธาตุสุเทพ พระธาตุลำปาง ตำนานพระแก้ว พระสิงห์ พระแก่นจันทร์ พระพุทธสิกขิ ตำนานพระเจ้าหลวงทุ่งเอี้ยงเมืองพะเยา และตำนานอื่น ๆ อีกเป็นอันมาก ตำนานเหล่านี้ในปัจจุบันหายากแท้ ๆ แต่ผู้แต่งพงศาวดารโยนกได้ใช้ความเพียรพยายามตรวจเรื่องราวเหล่านี้ และเรียบเรียงขึ้นใหม่ให้รัดกุมยิ่งขึ้น ภาคพิงควงศ์จึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เริ่มความตั้งแต่เมืองโยนกนาคนครล่มจมกลายเป็นหนองใหญ่ไปแล้วในแคว้นสุวรรณโคมคำเดิมก็ไม่มีเจ้านายผู้เป็นใหญ่ครอง พระเจ้าอนุรุธกษัตริย์พุกามจึงทรงสนับสนุนให้ปู่เจ้าลาวจกตั้งวงศ์และธานีขึ้น ณ ที่ดอยตุง ปู่เจ้าลาวจกจึงตั้งเมืองเงินยางเชียงแสนขึ้น มีเขตแคว้นรวมเมืองฝาง เมืองสาด เมืองหาง เมืองจะหวาดน้อย เป็นที่นาสามหมื่นหกพันห้าร้อยนา ลาวเก๊าแก้วราชบุตรได้อภิเษกกับราชธิดาพระยาเมืองหลวงภูคา

และได้ครองสมบัติสืบต่อจากปู่เจ้าลาวจก เมืองภูคาอยู่ทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงส่วนเมืองเงินยางเชียงแสนตั้งอยู่ทางฝั่งขวา การที่ราชบุตรของทั้งสองนครนี้ได้อภิเษกเป็นทองแผ่นเดียวกันจึงมีความสำคัญมาก เป็นการแสดงว่าชนชาติไทยมีอำนาจทางการเมืองทั้งสองฝั่งโขงมาแต่สมัยนั้นแล้ว

วงศ์ปู่เจ้าลาวจกครองเมืองเงินยางเชียงแสน สืบต่อมาหลายรัชกาลจนถึงพระยาลาวเงินได้ครองราชย์ จึงให้สร้างเมืองพะเยาขึ้น เมืองนี้เป็นนครเก่าร้างมาแต่โบราณ น่าจะเป็นเมืองมาแต่ครั้งขอมเจนละมีอำนาจ เพราะมีครกหินและหินบดอยู่ตามบริเวณเมืองเก่าเป็นอันมาก ขุนจอมธรรมราชบุตรพระยาลาวเงินได้พาผู้คนพลเมืองลงมาตั้งอยู่ ณ เมืองร้างนี้ อาณาเขตของอาณาจักรเงินยางเชียงแสนจึงแผ่ขยายลงมาทางทิศใต้แต่ครั้งนั้น มีอาณาเขตติดต่อกับราชอาณาจักรหริภุญชัยทางทิศใต้ และติดต่อกับบริเวณเมืองน่านทางทิศตะวันออก ขุนจอมธรรมมาครองเมืองพะเยามีราชบุตรมีพระนามว่าขุนเจือง ขุนเจืองผู้นี้เข้มแข็งในการสงคราม ได้แพร่ขยายอาณาเขตลงไปทางทิศใต้ต่อไปอีก และได้เป็นราชบุตรเขยแห่งพระยาแพร่ พระยาน่านทั้งสองนครนี้ด้วย (เข้าใจว่าในครั้งนั้นผู้ครองเมืองแพร่ เมืองน่านเป็นขอมขึ้นอยู่กับเขมรกัมพูชา เมืองน่านซึ่งมีเจ้านายไทยปกครองเป็นครั้งแรกคือขุนฟองอยู่ในสมัยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์) ขุนเจืองผู้ครองเมืองพะเยานี้มีประวัติครึกโครมมากคือได้ยกทัพขึ้นไปช่วยเมืองเงินยางเชียงแสน รุกรบขับไล่กองทัพแกวแตกฉานไป แล้วท่านได้ยกรี้พลข้ามโขงไปได้อาณาจักรล้านช้างและปราบปรามอาณาเขตประเทศแกว ตัวท่านเองจึงครองเมืองแกวจวบจนสิ้นพระชนม์ในการสงคราม วงศ์ของขุนเจืองจึงสืบเนื่องมาในล้านนาล้านช้างและเมืองแกวเป็นสัมพันธวงศ์เดียวกันทั้ง ๓ ประเทศ

ชนชาติไทยก่อนสมัยพระยามังรายและพระยางำเมือง ได้เป็นใหญ่ครอบครองดินแดนตั้งแต่เมืองเชียงรุ้งตอนเหนือจนถึงเมืองน่านตอนใต้ เมืองแกวทางทิศตะวันตก เจ้านายไทยผู้ปกครองเมืองต่าง ๆ เหล่านี้สืบสายสัมพันธ์มาจากปู่เจ้าลาวจกฝ่ายหนึ่ง คือทางฝั่งขวาของแม่น้ำโขง ส่วนทางฝั่งซ้ายนั้นเจ้านายผู้ปกครองบ้านเมืองสืบสายมาจากขุนลอ ผู้สร้างเมืองชวาหรือหลวงพระบาง ปัญหาที่น่าคิดก็คือว่าในเขตของอาณาจักรหริภุญชัยคือบริเวณเมืองเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง เจ้านายผู้ปกครองอาณาจักรนี้จะยังเป็นขอมวงศ์นางจามเทวี หรือจะเป็นเจ้านายไทยแขนงใดแขนงหนึ่งแล้ว ปัญหาข้อนี้ผู้แต่งพงศาวดารโยนกมีความเห็นว่าในยุคนี้อาณาจักรหริภุญชัยเรียกว่าสยามประเทศแล้ว และเจ้าผู้ครองสยามประเทศนี้เป็นเชื้อชาติไทยหาได้เป็นขอมวงศ์นางจามเทวีไม่

ความเห็นของฝ่ายพระยาประชากิจกรจักรในข้อนี้ ท่านได้แสดงไว้แต่พุทธศักราช ๒๔๔๙ คือแต่เมื่อ ๕๐ ปีมาแล้ว แต่นักศึกษาน้อยคนนักจะได้ใฝ่ใจพิจารณาความเห็นข้อนี้ของท่าน ศาสตราจารย์เซเดส์ได้ศึกษาและให้คำวินิจฉัยในเรื่องนี้ต่อมาว่าขอมวงศ์นางจามเทวีได้อพยพไปอยู่เมืองสะเทิมในแคว้นมอญ แต่ประมาณพุทธศักราช ๑๕๙๓ แล้ว ข้อวินิจฉัยของศาสตราจารย์เซเดส์ก็เท่ากับเป็นการยืนยันรับรองความเห็นของพระยาประชากิจกรจักร์ว่า อาณาจักรหริภุญชัยซึ่งพระยามังรายหลวงได้แย่งชิงมาจากพระยายี่บา หาใช่อาณาจักรของขอมไม่ แท้จริงวงศ์พระยายี่บาก็คือวงศ์เจ้านายไทย และพระยามังรายหลวงเป็นผู้รวบรวมอาณาจักรไทยทั้งหลายทั้งปวงในลานนาประเทศให้เข้าเป็นมหาอาณาจักรนครพิงค์เชียงใหม่นั่นเอง

ก่อนถึงรัชกาลพระยามังราย เราน่าจะเน้นความสำคัญด้วยว่าลาวมัง (พระราชบิดาพระยามังรายหลวง) ผู้ครองราชสมบัติในอาณาจักรเงินยางเชียงแสนได้พระราชธิดาเจ้าเมืองเชียงรุ้งมาเป็นชายา ความสัมพันธ์ทางสมรสกับเมืองเชียงรุ้งน่าจะช่วยให้อำนาจของพระยามังรายเป็นปึกแผ่นแน่นหนายิ่งขึ้น อีกประการหนึ่งในรัชสมัยพระยามังรายนั้นอำนาจของกุบไลข่านได้แผ่ขยายมาถึงเมืองตาลิฟูแล้ว และกำลังจะคืบคลานเข้ามายังเมืองพุกาม การที่พระยามังรายประสูติจากเจ้าหญิงเมืองเชียงรุ้งจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการที่พระองค์จักดำเนินวิเทโศบายหลีกเลี่ยงอันตรายจากการแผ่อำนาจของกุบ-ไลข่านได้ มีสิ่งที่ชวนให้น่าเชื่อว่าแม้แต่พระเจ้ารามคำแหงเองก็คงได้รับประโยชน์จากการสดับตรับฟังข่าวเกี่ยวกับอำนาจของกุบไลข่านผ่านทางเมืองเชียงรุ้ง–เชียงใหม่อยู่ไม่น้อย ความจริงจะเป็นอย่างไรนั้นเราคงจะหาหลักฐานต่าง ๆ ได้ยากเสียแล้ว แต่ก็นับว่าเป็นโชคดีของชนชาติไทยเราที่ในครั้งเมื่อกุบไลข่านกำลังแผ่ขยายอำนาจลงมานั้น พ่อขุนรามคำแหงเป็นพระสหายสนิทชิดชอบกับพ่อขุนมังรายและพ่อขุนมังรายก็เป็นพระราชนัดดาของเจ้าเมืองเชียงรุ้ง ซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกับเมืองตาลิฟู เรามาทราบแต่เพียงผลคือ ความสัมพันธ์อันดีระหว่างกรุงสุโขทัยและกรุงปักกิ่งเพราะพ่อขุนรามคำแหงทรงต้อนรับราชทูตพระเจ้ากุบไลข่านด้วยอัธยาศัยไมตรี เราทราบด้วยว่าพระเจ้ากุบไลข่านได้มีพระราชโองการให้พ่อขุนรามคำแหงไปเฝ้า ณ กรุงปักกิ่ง ซึ่งเป็นโองการยากแก่การขัดขืน แต่พ่อขุนรามคำแหงก็ทรงตัดสินพระทัยส่งพระโอรสไปเป็นตัวแทนพระองค์ นักประวัติศาสตร์ชาวต่างประเทศได้ยกย่องการแก้ปัญหา และการดำเนินกุศโลบายทางการเมืองของพ่อขุนรามคำแหงเป็นอันมาก พระเกียรติคุณข้อนี้จะเนื่องมาจาก

การปรึกหารือระหว่างเจ้านายไทยทั้งสามแคว้น คือ เชียงรุ้ง เชียงใหม่ สุโขทัย อย่างไรหรือไม่ เราไม่มีทางที่จะทราบรายละเอียดเสียแล้ว

เรื่องของชนชาติไทยก่อนยุคสุโขทัยเท่าที่เล่ามานี้ได้อาศัยย่อมาจากผลการค้นคว้าของพระยาประกิจกรจักร์ผู้แต่งหนังสือพงศาวดารโยนก หลักฐานที่ท่านอ้างอิงส่วนมากก็เป็นตำนานเมืองและพระธาตุต่าง ๆ น้ำหนักของหลักฐานเหล่านี้ ถึงแม้จะไม่เทียบเท่าน้ำหนักของศิลาจารึก ก็ยังเป็นแนวทางและเป็นรายละเอียดที่จะให้เราทราบถึงประวัติการณ์ของยุคนั้น ในตอนต่อไปเราจะได้พิจารณาจากหลักฐานศิลาจารึกของประเทศจามปา พุกาม กัมพูชา และของสุโขทัย เฉพาะหลักที่ ๒ ส่วนจดหมายเหตุของจีน ญวน และมลายูนั้น ก็พอมีอยู่บ้าง ซึ่งจะให้ความรู้ในประวัติการณ์ของยุคนี้แจ่มชัดขึ้น

เฉพาะเรื่องราวของชนชาติไทยในพงศาวดารโยนก ๔ ภาคแรก เราพอจะสรุปความสำคัญได้ดังนี้ แว่นแคว้นสุวรรณโคมคำ คือ ทางลุ่มน้ำทรงก้ายและแดงในญวนเหนือนั้น เป็นที่อยู่ของพวกกล๋อมหรือขอมมาแต่โบราณ มีอาณาเขตแพร่มาทางทิศตะวันตกครอบคลุมดินแดนในลุ่มน้ำอู แล้วข้ามโขงมาปกครองแถวเชียงตุง และลุ่มน้ำสายและน้ำอิงตอนข้างใต้ เมื่ออาณาจักรสุวรรณโคมคำล่มจมลง พวกชนชาติไทยซึ่งแตกแขนงมาจากเมืองเมาในแคว้นไทยใหญ่ก็เคลื่อนย้ายลงมาแทนที่ เจ้านายไทยองค์หนึ่งในยุคนี้ คือ พระเจ้าพรหม แกล้วกล้าในการณรงค์สงคราม ได้กระทำการรุกรบขับไล่ขอมตลอดจนมาถึงแคว้นเชลียง ถ้าจะอนุมานศักราชก็คงเป็นในปลายแผ่นดินพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ คือพุทธศักราช ๑๕๙๓ เป็นปีซึ่งพระเจ้าพรหมได้กระทำการขับไล่ขอมหริภุญชัยลงมาจนถึงเมืองกำแพงเพชร เมื่อสิ้นสมัย

พระเจ้าพรหมแล้ว อำนาจของไทยวงศ์สิงหนวติก็เสื่อมถอยลงเปิดโอกาสให้ปู่เจ้าลาวจกต้นวงศ์พระมังรายได้ขึ้นเป็นใหญ่แถวเมืองเชียงรุ้ง–เมืองยอง ปู่เจ้าลาวจกนี้ได้อาศัยการสนับสนุนของพระเจ้าอนุรุธกษัตริย์กรุงพุกามสร้างเมืองเงินยางเชียงแสนขึ้นประมาณพุทธศักราช ๑๖๒๐ เจ้านายไทยวงศ์นี้โดยเฉพาะขุงเจื๋องและพระยามังรายได้แพร่ขยายอำนาจชนชาติไทยไปตลอดแคว้นล้านนาล้านช้าง และเมืองญวนเหนือจวบจนพระยามังรายได้เมืองหริภุญชัย และสร้างนครเชียงใหม่ขึ้น ส่วนปัญหาประวัติศาสตร์ในยุคนั้นยังมีมากมาย โดยเฉพาะเจ้านายไทยวงศ์พระเจ้าพรหมไปอยู่เสียที่ไหน ? และต้นวงศ์ของพระยายีบาเป็นใคร มาจากไหน แล้วมาครองความเป็นใหญ่ที่เมืองหริภุญชัยประมาณพุทธศักราช ๑๕๙๓ ได้อย่างไร ? ศักราชซึ่งบันทึกสองเหตุการณ์บังเอิญไปตรงกันคือ พระเจ้าพรหมขับไล่ขอมและสร้างเมืองไชยปราการ เมื่อราว พ.ศ. ๑๕๙๓ กับการอพยพของขอมหริภุญชัยไปอยู่เมืองมอญและเจ้านายไทยได้ครองความเป็นใหญ่ที่กรุงหริภุญชัยแทนที่ชนชาติขอม ก็เมื่อราว พ.ศ. ๑๕๙๓ ว่าที่จริงเมืองของพระเจ้าพรหมคือเวียงไชยปราการหรือเมืองฝางปัจจุบันก็ไม่อยู่ห่างจากเมืองหริภุญชัยไม่มากนัก จึงทำให้เป็นแนวทางที่จะให้เชื่อว่า ขอมหริภุญชัยหนีพพระเจ้าหรหมไปอยู่เมืองมอญนั่นเอง และวงศ์พระเจ้าพรหมได้ครองหริภุญชัยแทนที่ตลอดมา จวบจนถึงสมัยพระยายีบาจึงถูกพระยามังรายรุกรบขับไล่หนีลงไปอยู่กับไทยวงศ์พระร่วงที่กรุงสุโขทัย นี่เป็นแนวทางซึ่งขอเสนอให้ผู้ใฝ่ใจในวิชานี้ได้กระทำการค้นคว้าต่อไป

เท่าที่กล่าวมานี้ ความสำคัญของเรื่องอยู่ที่ว่า ชนชาติไทยได้อพยพลงมาครองความเป็นใหญ่ในทางการเมืองอยู่ที่ล้านนาก่อน ศักราชอยู่ในราว

พ.ศ. ๑๕๙๐–๑๖๒๐ ในระยะ ๓๐ ปีนี้มีเหตุการณ์ที่น่าบันทึกไว้ ๓ เหตุการณ์ด้วยกันคือ

๑. พระเจ้าพรหมขับไล่ขอมและสร้างเวียงไชยปราการ

๒. ขอมหริภุญชัยอพยพลงไปอยู่เมืองมอญ

๓. ปู่เจ้าลาวจกตั้งนครเงินยางเชียงแสน

นครไชยปราการของพระเจ้าพรหมนั้น พระยาประชากิจกรจักร์มีความเห็นว่า คืออำเภอฝางปัจจุบัน อยู่เหนือนครเชียงใหม่ ส่วนนครเงินยางเชียงแสนซึ่งปู่เจ้าลาวจกตั้งเป็นเมืองหลวงของท่าน ศาสตราจารย์เซเดส์มีความเห็นว่า คือกิ่งอำเภอเชียงแสนหลวง เมื่อบูรพาจารย์ทั้งสองคือ พระยาประชากิจกรจักร์และศาสตราจารย์เซเดส์ได้แสดงความเห็นไว้เช่นนี้ เราก็น่าจะค้นหาดูว่า บูรพาจารย์อีกท่านหนึ่งคือ สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ จะทรงพระมติไว้อย่างไรบ้าง

จากหนังสือเรื่อง 'เที่ยวเมืองพม่า' และหนังสือ 'ตำนานพระพุทธเจดีย์' สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงพระนิพนธ์ไว้ใจความว่า เมื่อรัชสมัยพระเจ้าอนุรุธตั้งราชธานีอยู่ ณ เมืองพุกาม ระหว่าง พ.ศ. ๑๕๘๗–๑๖๒๐ นั้น พระองค์ได้แผ่ขยายอำนาจพุกามเข้ามาถึงประเทศลานนา ลัทธิหินยานอย่างพุกามจึงมาเจริญแพร่หลายทางมณฑลพายัพในครั้งนั้น เห็นได้จากการเอาอย่าง สร้างวัดพระยืน วัดสี่เหลี่ยมและวัดเจดีย์เจ็ดยอดตามแบบฉบับของมหาวิหารในกรุงพุกาม ส่วนปัญหาที่ว่าประเทศลานนาในยุคนั้นจะได้ปกครองด้วยเจ้านายไทยแล้วหรือไม่ และต้นวงศ์พระยายีบาจะเป็นไทย หรือยังเป็นขอมอยู่ สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพมิได้แสดงมติไว้

มติความคิดเห็นของท่านผู้ยิ่งใหญ่ทั้ง ๓ ในวิชาโบราณคดี ดังได้กล่าวมานี้ ได้อาศัยจากตำนานเรื่องราวเก่า ๆ ส่วนหนึ่ง ได้อาศัยจากศิลาจารึกของประเทศข้างเคียงส่วนหนึ่ง และได้อาศัยจากโบราณสถานศิลปวัตถุอีกส่วนหนึ่งรวม ๓ ประการเช่นนี้ จึงน่าจะมีน้ำหนักพอเพียงที่จะให้เชื่อได้ว่า กรุงสยามคือล้านนาประเทศ และกรุงพุกามในเขตเหนือของประเทศพม่ามีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด เริ่มแต่รัชสมัยของพระเจ้าอนุรุธมหาราชกษัตริย์พุกามองค์นี้คำนวณตามหลักฐานซึ่งปรากฏในศิลาจารึกพุกาม ครองราชย์อยู่ระหว่างพุทธศักราช ๑๕๘๗–๑๖๒๐ ส่วนล้านนาประเทศนั้นอยู่ในปกครองของเจ้านายเชื้อชาติไทย คือวงศ์พระเจ้าพรหมและวงศ์ปู่เจ้าลาวจก มีพยานหลักฐานทางศาสนวัตถุว่า สยามประเทศมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดกับพุกามเป็นอันมาก และพงศาวดารเหนือของเรานั้นกล่าวอ้างว่า พระเจ้าอนุรุธแผ่อำนาจเข้ามาปกครองล้านนาไทยตลอดจนลงมาจนถึงลพบุรี แต่ส่วนหลักฐานด้านพม่านั้นมิได้กล่าวอ้างไว้เช่นนี้เลย มิหนำซ้ำยังปรากฏเรื่องราวของพม่าเองว่า พระเจ้าอนุรุธมีความหวาดต่อภัยทางด้านทิศตะวันตกของราชอาณาจักรพุกาม ทรงโปรดฯ ให้สร้างป้อมและค่ายคูเอาทหารเข้าประจำการอย่างเข้มแข็ง เพื่อป้องกันมิให้ชนชาติไทยแผ่ขยายเข้าไปในราชอาณาจักรของพระองค์ เรื่องราวของพระเจ้าอนุรุธแผ่อำนาจมาถึงเมืองลพบุรีจึงเป็นเรื่องที่เคลือบคลุม ยังเป็นที่เชื่อไม่ได้ เราจึงอาศัยตรวจตราจากหลักฐานศิลาจารึกของประเทศข้างเคียงมาประกอบการศึกษาค้นคว้าต่อไป.

รายละเอียดเกี่ยวกับบุตรทั้ง ๗ ของขุนลูแยกย้ายกันไปตั้งอาณาจักรของตนตามข้อความในพงศาวดารไทยใหญ่เมืองเมามีดังนี้ (เมื่อพุทธศักราช ๑๑๕๐)

๑. อ้ายขุนหลวงไปตีเมืองตะโก้ง และครองอยู่ที่เมืองตะโก้ง

๒. ขุนฟ้าไปครองเมืองโมยิน

๓. ขุนงูไปครองแว่นแคว้นลำพูนไชย

๔. ขุนแกว่นฟ้าไปครองเมืองยองเหนือเชียงตุง

๕. ขุนลาไปครองเมืองกาเล

๖. ขุนขาไปครองเมืองอังวะ

๗. ขุนสุไปครองเมืองยองใกล้แม่น้ำอู

รายละเอียด เกี่ยวกับ เจ้าขุนไทย คำ ส่งบรรดาน้องและเจ้านายไทยแยกย้ายไปครองเมืองต่าง ๆ ตามที่พงศาวดารไทยใหญ่แสนหวีกล่าวไว้มีดังนี้ (เมื่อพุทธศักราช ๑๓๘๘)

๑. ขุนท้าว กว่าได้ เป็น เจ้าฟ้าเมือง หน่ายเชียงคำ เชียงทอง และมอกใหม่

๒. ขุนท้าว เจงคำ ได้ เป็น เจ้าฟ้า เมือง เวเมืองปอน สิกิต สระทุ่ง หนองวอน และเมืองพ่าย

๓. ขุนท้าวงารุ้ง ได้ปกครองเมืองเมาเมืองนา เขผาง เมืองวัน เมืองติ เมืองโกเมืองกอน

๔. ขุนผาวันตน ครองเมืองติง เมืองชิงเชียงมาและเมืองมอง

๕. ขุนท้าวลูโล ครองเมืองยำ เมืองยองและเมืองขัตตรา

๖. ขุนพองผา ครองเวียงเจ้า

๗. ขุนเจงปอง ครองเมืองกุนกวัย และเมืองลำพลำ

๘. ขุนบั่นโพธิ์หลวง คลองเมืองกุด เมืองหลวงและเมืองขุมสาย
๙. ขุนคำแสน ครองเมืองเชียงลาว บ้านหม้อ เชียเล็ง เมืองยาง และเมืองม้อง
๑๐. ท้าวขุนแว่นเป็นเจ้าเมืองยุก เมืองยิม เมืองมอ เมืองไตและเมืองฮำ

รายละเอียดเกี่ยวกับบุตรทั้ง ๗ ของขุนบรมแยกย้ายกันไปตั้งอาณาจักรของตนตามความในพงศาวดาร ล้านช้างมีดังนี้ (ไม่ได้บ่งศักราชไว้)

๑. ขุนลอไปสร้างเมืองขวาหรือหลวงพระบาง
๒. ยี่ผาลานไปสร้างเมืองหัวแตหรือหนองแส
๓. สามจูสงไปสร้างเมืองแกวหรือญวนเหนือ
๔. ไสผง ไปสร้างเมืองโยนก
๕. งัวอิน ไปสร้างเมืองขาวใต้ทางอโยธยา
๖. ลกกลม ไปสร้างเมืองเชียงคมทางเมืองมอญ
๗. เจ็ดเจิง ไปสร้างเมืองพวน

ในบทที่ ๔ นี้ได้เสนอให้ท่านทราบถึงเรื่องชนชาติไทยในล้านนาประเทศ ซึ่งมาครองความเป็นใหญ่ในทางการเมืองในสยามประเทศหรือล้านนาปัจจุบัน จากหลักฐานต่าง ๆ ซึ่งเรามีอยู่นานแล้ว คือจากตำนานเมืองเชียงแสน เชียงใหม่ พะเยา เชียงราย น่านและจากตำนานพระธาตุดอยตุง พระธาตุดอยสุเทพ พระธาตุลำปาง ฯลฯ ผลสรุปในบทนี้มีเพียงว่า จากหลักฐานเหล่านี้เราพอจะเชื่อได้ว่า เริ่มแต่พุทธศักราชราว ๑๕๙๐ ชนชาติไทยได้มามีอำนาจทางการเมืองในสยามประเทศเป็นต้นมา

หลักฐานของประเทศข้างเคียง ซึ่งเราไม่ค่อยมีโอกาสได้พิจารณาประกอบกับหลักฐานของเรายังมีอยู่มาก ในตอนนี้จะได้นำหลักฐานของประเทศข้างเคียงมาพิจารณาเสียด้วย เพื่อความรู้ในเรื่องประวัติศาสตร์ชาติไทยในยุค พ.ศ. ๑๖๐๐ จะได้รัดกุมยิ่งขึ้น

ในชื่อฟังดูคล้ายกับคำว่า 'สยามก๊ก' จดหมายเหตุจีนราชวงศ์ฮั่นได้บันทึก

เรื่องราวของประเทศหนึ่ง ๆ ในชื่อ 'ซังโก'* ในรัชสมัยซึ่งราชวงศ์ฮั่นปกครองประเทศจีนอยู่นั้น (คือระหว่างพุทธศักราช ๓๓๗–๗๖๓) อาณาจักรซังโกอยู่ทางตอนใต้และทิศตะวันตกเฉียงใต้ของประเทศจีน มีอาณาเขตตั้งแต่แคว้นเสฉวนถึงแคว้นกวางสี และยูนนาน จดหมายเหตุราชวงศ์ฮั่นบันทึกว่า อาณาจักรซังโกมีอาณาเขตทางทิศเหนือ ๑๕๐ ลี้จากเย็นเจา ทิศตะวันออก ๒๔๐๐ ลี้จากเจ็นเจา ทางทิศใต้ ๑๕๐๐ ลี้จากเจียวเจา และทางทิศตะวันตก ๙๐๐ ลี้จากคุนมิง ชื่อเมืองทั้ง ๕ ของจีนซึ่งใช้เป็นหลักเขตในการคำนวณอาณาจักรซังโกนี้ จีนเขาบ่งไว้ดังได้กล่าวมานี้ ซึ่งพอจะสรุปได้ว่า อาณาจักรซังโกก็คือส่วนหนึ่งของอาณาเขตจีนบริเวณยูนนาน นี่เป็นประวัติการณ์ในสมัยราชวงศ์ฮั่น แต่ครั้นล่วงมาถึงรัชสมัยราชวงศ์ถัง จดหมายเหตุจีนบันทึกข้อความเพิ่มเติมว่า อาณาจักรซังโกนี้ในสมัยโบราณมีชื่อว่า 'ง่ายลาว' และในราชวงศ์ฮั่น ชาวเมืองซังโกหันมานับถือพุทธศาสนา ต่อมาซังโกได้เปลี่ยนชื่อเป็น 'เชนตุ' และวงศ์ผู้ปกครองประเทศเชื่อถือว่าตนได้สืบสายมาจากเผ่าพันธุ์พระยานาค (งูหรือเงี้ยว) ครั้นระหว่างพุทธศักราช ๑๑๗๐–๑๑๙๒ อาณาจักรซังโกหรือเชนตุ (คำ เชนตุฟังคล้ายคำว่า ชาน หรือ ฉาน) ได้แตกแยกกันออกเป็นหลายส่วน อพยพแยกย้ายกันไปทางทิศตะวันตกเป็นส่วนใหญ่ แต่มีส่วนหนึ่งลงมาอยู่ตอนใต้แถวอาณาจักรญวนเหนือ คือตังเกี๋ย ต้นศัพท์ 'สยาม' และ 'ฉาน' ว่าน่าจะมีมูลเหตุดังได้กล่าวมานี้

นี่เป็นข้อความซึ่งเราทราบพอเป็นสังเขปจากจดหมายเหตุจีน การที่จีนบ่งว่าชาวซังโกแต่เดิมเรียกตัวเองว่า ง่ายลาว หรือ อ้ายลาว จึงทำให้น่าคิดไปว่าอาณาจักรซังโกในจดหมายเหตุราชวงศ์ฮั่นและถังก็คืออาณาจักร

* Tsang–ko

ไทยหรือไทยผสมโลโลนั่นเอง และการที่จีนระบุว่าราวพุทธศักราช ๑๑๗๐ อาณาจักรนี้ได้แตกแยกกันออกเป็นหลายพวก พวกหนึ่งลงมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในลุ่มแม่น้ำของญวนเหนือ (ซึ่งเป็นถิ่นฐานเดิมของชาวกล่อมหรือขอมอาณาจักรสุวรรณโคมคำ) คือลุ่มแม่น้ำทรงก๊ายและทรงแดงดังได้กล่าวแล้วแต่บทก่อน การแตกแยกในครั้ง พ.ศ. ๑๑๗๐ นี้ จดหมายเหตุจีนมิได้ระบุให้เราทราบ แต่ถ้าเราพิจารณาประวัติการณ์ของชนชาติไทยในยูนนาน (ตามหลักฐานของศาสตราจารย์ฝรั่งเศสชื่อ เอมิล โรเช) เราจะทราบได้ว่าพุทธศักราช ๑๑๗๐ อยู่ในรัชสมัยพระเจ้าสีนุโล ซึ่งเป็นปฐมกษัตริย์น่านเจ้า พระองค์ได้รวบรวมชนชาติไทยผสมให้เข้าเป็นปึกแผ่น และแพร่ขยายอาณาเขตลงมาจนถึงญวนเหนือ พระเจ้าสีนุโลพระองค์นี้ตามหลักฐานของศาสตราจารย์โรเชว่าครองราชย์อยู่ในระหว่างพุทธศักราช ๑๑๕๙–๑๑๙๒ แต่ครั้นสิ้นรัชสมัยของพระองค์แล้ว บ้านเมืองก็เกิดยุคเข็ญ เกิดรบพุ่งฆ่าฟัน แย่งความเป็นใหญ่กัน ผู้ครองราชย์ต่อมาจึงจำต้องขอกำลังทัพจีนมาปราบปราม เหตุการณ์จึงสงบราบคาบลงได้ นี่อาจเป็นมูลเหตุให้ชาวไทยเมืองแถนแตกพวกแตกพ้องอพยพแยกย้ายลงมาอยู่ทางแคว้นสุวรรณโคมคำมากขึ้นในครั้งนั้น

การอพยพแยกย้ายของชาวไทยจากอาณาจักรแถน ในเขตยูนนานไปทางทิศตะวันตก จะเห็นได้จากเรื่องราวของพงศาวดารไทยใหญ่เมืองเมา ศักราชและเรื่องราวของไทยเมานี้ ข้าราชการกระทรวงการต่างประเทศอังกฤษผู้หนึ่งชื่อ เนย์ อีเลียส ได้สอบสวนไว้กล่าวเป็นเรื่องราวว่า เมื่อพุทธศักราช ๑๑๑๑ เจ้านายไทย ๒ องค์คือขุนลูและขุนไล ได้พาบริวารเป็นอันมากอพยพออกจากเมืองแถนไปตั้งอาณาจักรไทยเมา (ไทยเมือง) ที่ลุ่มน้ำเมา

หรือชเวลี้ อยู่มาไม่นานขุนลูและขุนไลเกิดแตกแยกกัน ขุนลูจึงพาไพร่พลอพยพข้ามแม่น้ำอิรวดีไปตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เมืองฆ้อง ในตำนานนี้กล่าวว่าขุนลูมีบุตร ๗ คน เมื่อบุตรเติบใหญ่จึงให้ต่างคนต่างแยกย้ายกันไปตั้งบ้านเมืองของตน บุตรคนที่ ๓ ชื่อขุนงูได้พาบริวารลงมาตั้งบ้านเมืองอยู่ทางตอนเหนือล้านนาประเทศ ส่วนศักราชนั้นมิได้บอกไว้ แต่ถ้าเราอนุมานจากศักราชของน้องคนสุดท้องคือขุนชูว่า ขึ้นครองเมืองยองเมื่อพุทธศักราช ๑๑๕๐ ศักราชซึ่งขุนงูลงมาทางล้านนาประเทศก็คงจะอยู่ในราวพุทธศักราช ๑๑๕๐ เช่นกัน ซึ่งใกล้เคียงกับศักราชที่จีนบันทึกเรื่องการแตกแยกของอาณาจักรไทยในรัชสมัยพระเจ้าสินุโล คือพุทธศักราช ๑๑๗๐

ตำนานไทยใหญ่อีกเมืองหนึ่งคือ ตำนานเมืองแสนหวีก็น่าจะได้รับการพิจารณาพร้อมกันไปด้วย ประวัติการณ์ของไทยใหญ่แสนหวีนี้ ข้าราชการอังกฤษอีกท่านหนึ่งได้เป็นผู้สอบสวนเรียบเรียงมาจากตำนานพื้นเมือง ท่านผู้นี้คือ เซอร์ ยอช สก๊อต ดำเนินความว่า เมื่อพุทธศักราช ๑๒๗๔ เจ้าผู้ครองเมืองแถนในยูนนานทรงสนับสนุนขุนลูและขุนไลให้เป็นใหญ่ในอาณาจักรแสนหวี เมื่อสิ้นบุญขุนไลแล้วก็ไม่มีเจ้าคุ้มครองมาเป็นเวลาหลายปี บ้านเมืองจึงอยู่ในปกครองของบรรดาผู้เฒ่าเจ้าเมือง ในขณะนั้นอาณาเขตของแสนหวีลงมาจดเมืองลา เมืองฮี และเมืองฮำบนฝั่งโขง ในบริเวณเมืองฮำนี้มีเจ้านายไทยผู้หนึ่งชื่อว่าขุนลอคำ ปกครองเขตแดนลงมาติดกับแคว้นล้านนา บรรดาผู้เฒ่าเจ้าเมืองแสนหวีรู้สึกว่าตัวก็แก่เฒ่าแล้วจะรับภาระปกครองบ้านเมืองต่อไปไม่ไหว จึงได้แต่งทูตนำเครื่องบรรณาการลงเรือมาเมืองฮำ และขอต่อขุนลอคำให้ส่งบุตรหลานขึ้นไปปกครองอาณาจักรแสนหวี ศักราชของเหตุการณ์นี้พงศาวดารแสนหวีบันทึกไว้ว่า เมื่อพุทธ

ศักราช ๑๓๘๗ ขุนลอคำจึงได้ส่งบุตรทั้ง ๕ และเจ้านายไทยอีก ๘ คน ขึ้นไปร่วมกันปกครองอาณาจักรในครั้งนั้น โดยมีเจ้าขุนไทยคำเป็นใหญ่กว่าบรรดาขุนทั้งปวง เจ้าขุนไทยคำจึงแบ่งปันอาณาเขตออกเป็นส่วน ๆ แล้วแต่งตั้งให้บรรดาขุนทั้งหลายแยกย้ายกันไปครอง เฉพาะอาณาเขตติดต่อกับลานนาประเทศนั้นได้แก่ขุนท้าวกว่า คือขุนท้าวกว่าได้เป็นเจ้าฟ้าปกครองเมืองนาย เชียงคำ เชียงทอง มอกใหม่ พงศาวดารแสนหวีฉบับนี้ระบุชื่ออาณาจักรของตนว่า 'ศิริรัตน์ มหากัมพูชา โกสัมพี' (ตำนานไทยใหญ่แสนหวีนี้มีข้อความผิดจากพงศาวดารแสนหวี ซึ่งพระยาประชากิจกรจักรบันทึกไว้ในหนังสือพงศาวดารโยนกของท่าน โดยเฉพาะศักราชเกี่ยวกับขุนท้าวกว่าลงมาครองดินแดนซึ่งติดกับอาณาเขตลานนาไทย ข้าพเจ้ายึดถือศักราชของ เซอร์ ยอช สก๊อต เป็นหลักก็เพราะท่านผู้นี้ได้ทำการสอบสวนพงศาวดารแสนหวีที่เมืองแสนหวีเอง ส่วนพระยาประชากิจกรจักรท่านจะใช้พงศาวดารแสนหวีฉบับไหนเป็นหลัก ท่านเองก็มิได้ชี้แจงไว้ให้ปรากฏ)

ยังมีพงศาวดารของประเทศข้างเคียงอยู่อีกประเทศหนึ่งคือของประเทศลาวปัจจุบัน ซึ่งมีอยู่หลายสำนวนด้วยกัน พงศาวดารประเทศลาวหรือที่เรียกกันว่าพงศาวดารล้านช้าง (อยู่ในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑) มีข้อความว่า ขุนบรมลงมาจากเมืองแถน มาสร้างบ้านแปลงเมืองอยู่ที่นาน้อยอ้อยหนู (ซึ่งน่าจะเป็นแถวเมืองหลวงภูคา) ขุนบรมมีบุตร ๗ คน เมื่อบุตรเติบใหญ่ขึ้น ก็ได้จัดแจงแบ่งสรรผู้คนให้แก่บุตรทั้ง ๗ แยกย้ายไปสร้างบ้านเมืองของตนอยู่ บุตรคนที่ ๔ ชื่อไสผง จึงพาไพร่พลบริวารไปสร้างเมืองยวนโยนก แต่พงศาวดารล้านช้างมิได้บอกศักราชไว้ชัดเจนว่าเมื่อใด

รายละเอียดเกี่ยวกับพงศาวดารเมืองเมา พงศาวดารแสนหวีและพง-

ศาวดารล้านช้างอยู่นอกเหนือความสำคัญของเรื่องราวในบทนี้ จึงมิได้นำมาลงไว้ แต่ผู้เขียนได้นำรายละเอียดเกี่ยวกับการแยกย้ายออกมาตั้งบ้านเมืองใหม่ในสมัยขุนลูเมืองเมา (พ.ศ. ๑๑๕๐) ขุนไทยคำแสนหวี (พ.ศ. ๑๓๘๘) และขุนบรมหลวงพระบาง (มิได้ระบุศักราชไว้) มาเสนอพอเป็นแนวทางไว้แล้ว

การที่นำเรื่องขุนลู ขุนไล คุมสมัครพรรคพวกออกมาตั้งบ้านเมืองใหม่ในเขตแคว้นไทยใหญ่นั้น ก็เพื่อได้เป็นแนวทางที่จะได้ทราบว่าในสมัยราชวงศ์ฮั่นนั้น ถิ่นฐานเดิมของชนชาติไทยอยู่ในแคว้นยูนนาน ชนชาติไทยได้แยกย้ายออกมาจากถิ่นฐานเดิมคงมีก่อนสมัยขุนลู ขุนไล เพราะตำนานเมืองเก่า ๆ เช่นเมืองมีด บ้านหม้อ อ้างว่าเมืองทั้งสองนี้มีอายุประมาณ ๒๐๐๐ ปีมาแล้ว แต่การที่ขุนลูขุนไลแตกแยกออกมาจากอาณาจักรแถนเป็นเรื่องใหญ่ และมีความสำคัญในการมาตั้งอาณาจักรใหม่ คืออาณาจักรไทยเมาและอาณาจักรแสนหวี เพราะฉะนั้นพงศาวดารของอาณาจักรทั้งสองจึงได้บันทึกประวัติการณ์นี้ไว้ให้ปรากฏ ส่วนศักราชนั้นย่อมคลาดเคลื่อนกันเป็นธรรมดาเพราะพงศาวดารเมืองเมาเน้นความสำคัญถึงการที่ขุนลูขุนไลแยกออกมาตั้งบ้านเมืองใหม่เมื่อพุทธศักราช ๑๑๐๐ แต่พงศาวดารแสนหวีเน้นความสำคัญถึงการที่อาณาจักรแสนหวีไม่มีเจ้านายปกครอง จึงมาอัญเชิญเจ้านายเมืองใต้ขึ้นไปปกครองเมื่อพุทธศักราช ๑๓๘๗ จากตำนานเมืองเมาและเมืองแสนหวีนี้เราพอจะอนุมานความสำคัญได้ว่าตั้งแต่ชนชาติไทยแตกแยกจากถิ่นเดิมเมื่อประมาณพุทธศักราช ๑๑๐๐ ในชั้นแรกอำนาจการปกครองอยู่ทางเมืองฆ้อง ต่อมาเมืองแสนหวี มีความสำคัญทางอำนาจการเมืองยิ่งขึ้นทุกทีจนถึงพุทธศักราช ๑๔๐๐ เมืองแสนหวีก็ขาดเจ้านายปกครอง

จึงอัญเชิญเจ้านายทางเมืองฮำ เมืองแถงขึ้นไปครองแสนหวี มาถึงตอนนี้ทำให้เกิดข้อสงสัยขึ้นว่า ขุนลอคำในพงศาวดารแสนหวีจะเป็นคน ๆ เดียวกันกับขุนลอผู้ตั้งอาณาจักรพระบางหรือจะเป็นคนละคน ขุนลอผู้ตั้งอาณาจักรหลวงพระบางเป็นบุตรคนใหญ่ของขุนบรม ซึ่งมีพฤติการณ์ละเอียดอยู่ในพงศาวดารล้านช้างแล้ว ถ้าขุนลอคำในพงศาวดารแสนหวีกับขุนลอในพงศาวดารล้านช้างเป็นคน ๆ เดียวกันเราก็จะได้ศักราชซึ่งแสดงว่าขุนลอครองเมืองหลวงพระบางแต่เมื่อใด แต่ถ้าเป็นคนละคนเราก็ยังพอได้ประโยชน์อยู่บ้าง คือยังได้หลักฐานยืนยันความสัมพันธ์ระหว่างเผ่าไทยในอาณาจักรทั้ง ๓ คือเมืองฆ้อง เมืองแสนหวี และเมืองแถงหลวงพระบาง ว่ายังคงเกี่ยวพันติดต่อกันเป็นลูกโซ่ไม่ขาดสาย ทั้งนั้นนับตั้งแต่แยกย้ายมาจากถิ่นฐานเดิมคืออาณาจักรแถนเมื่อพุทธศักราช ๑๑๐๐ เป็นต้นมา

คราวนี้เราลองหันมาพิจารณาหลักฐานทางด้านศิลาจารึกดูบ้าง ศิลาจารึกให้ศักราชแน่นอน และเรื่องราวที่จารึกไว้ก็เป็นที่แน่นอน เพราะเมื่อได้จารึกไว้แล้ว จะต่อเติมแก้ไขเหมือนอย่างในตำนาน–นิทานย่อมทำได้ยาก แต่รายละเอียดโดยมากมิได้ให้ไว้และจากหลักหนึ่งไปหาอีกหลักหนึ่ง มีความขาดตอนเป็นห้วง ๆ เพราะฉะนั้นประโยชน์ที่ได้จากศิลาจารึกก็มีอยู่ที่ความแน่นอนของเรื่องราวและศักราช แต่ส่วนความละเอียดนั้นเราต้องหาเอาเองจากตำนานต่างๆ มาประกอบเรื่องราวขึ้น

เกี่ยวกับเรื่องชนชาติไทยมีปรากฏบ่งไว้เป็นครั้งแรก ในศิลาจารึกของประเทศจามปา ซึ่งเป็นของแปลก เขมรกัมพูชากลับจารึกเรื่องราวในตอนต่อ ๆ มา เพราะฉะนั้นศิลาจารึกของจามปาจึงเกริ่นเรื่องราวของชนชาติไทยไว้เป็นประโยชน์ต่อเราเป็นอันมาก คือได้ระบุไว้ว่าได้จับเชลยชาวสยาม

และได้มอบเชลยนั้นไว้เป็นข้าพระที่เทวสถานโพธินคร เมื่อประมาณพุทธศักราช ๑๕๙๓ พร้อม ๆ กับเชลยชาวสยามยังมีเชลยศึกชาวพุกาม ละโว้และชาวกัมพูชาด้วย เมื่อศิลาจารึกจามปาบ่งไว้เช่นนี้ เราก็พอจะสืบสาวเรื่องมาประกอบได้ว่า ในแผ่นดินพระเจ้ากรุงกัมพูชาผู้ทรงพระนาม ว่า สุริยวรมันที่ ๑ นั้นกรุงกัมพูชาได้ทำศึกกับกรุงวิชัยอันเป็นเมืองหลวงของประเทศจามปา พระเจ้าสุริยวรมัน ๑ ทรงรับทหารอาสาชาวสยามและชาวพุกามเข้าไว้ในกองทัพของพระองค์ ส่วนทหารเมืองละโว้นั้นเห็นจะเป็นทหารเกณฑ์ เพราะละโว้อยู่ใต้การปกครองของกรุงกัมพูชาในครั้งนั้น ทั้งนี้เพราะมีศิลาจารึกเขมร (หลักที่ ๑๙ ในประชุมศิลาจารึกสยามภาค ๒) ยืนยันความจริงข้อนี้ไว้ เมื่อเราทราบเรื่องราวเบื้องหลังการที่ชาวสยามและชาวพุกามถูกจับเป็นเชลยศึกเช่นนี้แล้ว เราก็สืบสาวเรื่องราวต่อไปในแนวที่ว่า ประเทศของสยามจะอยู่ที่ไหน ? จากตำนานเมืองลำพูนประกอบกับตำนานพม่ามอญ เราก็พอทราบความสำคัญได้ว่า เมื่อประมาณพุทธศักราช ๑๕๙๓ นั้น พวกมอญหริภุญชัย (ซึ่งทางด้านมอญเรียกว่าพวก กรอม) พากันอพยพลงไปอยู่ทางเมืองสะเทิมและหงสาวดี มูลเหตุที่ทำให้พวกมอญหริภุญชัยอพยพเป็นการใหญ่ในครั้งนั้น ทางตำนานเมืองลำพูนกล่าวว่า 'เพราะหนีโรคห่า' แต่ตำนานทางเมืองมอญบันทึกไว้ว่า พวกกรอมยกทัพมาย่ำยีเมืองของตน ส่วนตำนานพม่านั้นกล่าวว่า พวกกรอมหริภุญชัยได้ยกทัพไปย่ำยีเมืองพะโค เจ้าผู้ครองเมืองพะโคได้ขอกองทัพพม่าเมืองพุกามให้ลงไปช่วยพระเจ้าอนุรุธจึงโปรดให้แม่ทัพพม่าชื่อ ครรชิต ยกทัพลงไปช่วยปราบปรามพวกกรอมหริภุญชัยได้สำเร็จ จึงได้กวาดต้อนบรรดาผู้คนและหญิงงาม ๆ จากหัวเมืองมอญทั้งหลายขึ้นไปถวายพระเจ้าอนุรุธเป็นอันมาก

เรื่องราวในตอนนี้ ต่างตำนานก็กล่าวข้อความปลีกย่อยต่างกัน เช่น ตำนานลำพูนกล่าวว่าพวกมอญลำพูนได้อพยพหนีโรคห่าลงไปอยู่เมืองสะเทิม ตำนานมอญสะเทิมกล่าวรับรองว่า พวกมอญลำพูนลงไปเมืองสะเทิมจริง แต่เป็นการไปรบเพื่อจะแย่งชิงบ้านเมือง มอญสะเทิมจึงต้องขอกำลังเมืองพุกามลงไปช่วย ความจริงเห็นจะเป็นดังนี้คือในราวพุทธศักราช ๑๕๙๓ หรือก่อนหน้านั้นเล็กน้อย ชนชาติไทยได้ยกทัพลงมาแย่งชิงเมืองหริภุญชัยจากมอญไปได้พวกมอญหริภุญชัยจึงอพยพหนีลงไปอยู่กับพวกของตนที่เมืองสะเทิม ชนชาติไทยแขนงนี้ จามปาและกัมพูชาเรียกว่า "สยามหรือสยามกุก" ชาวสยามและชาวพุกามในแผ่นดินพระเจ้าอนุรุธจะต้องมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันอย่างใดอย่างหนึ่งแน่นอนเพราะเมื่อชาวสยามตีได้เมืองหริภุญชัยเมื่อราว พ.ศ. ๑๕๙๓ ชาวพุกามก็ยกทัพลงไปตีเมืองสะเทิม เมื่อพุทธศักราช ๑๕๙๙ การที่กรุงพุกามไปตีเมืองสะเทิมได้ในครั้งนี้ มีหลักฐานศิลาจารึกภาษามอญยืนยันมั่นคงนักและนี่เป็นมูลเหตุให้พระเจ้าอนุรุธได้วัฒนธรรมมอญ และคติศาสนาฝ่ายหินยานจากเมืองมอญ เข้าไปแพร่หลายในกรุงพุกามแต่ครั้งนั้น

หันกลับมาพิจารณาศิลาจารึกจามปา ซึ่งระบุชาวสยามและชาวพุกามได้ถูกจับเป็นเชลยศึกร่วมกัน นี่ก็เป็นหลักฐานที่จะให้เชื่อว่า กรุงสยามและกรุงกัมพูชาได้มีสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดและศิลาจารึกจามปาอีกหลักหนึ่งระบุศักราชไว้ว่าเมื่อพุทธศักราช ๑๕๗๐ กองทัพสยามและทหารพุกามภายใต้บังคับบัญชาของแม่ทัพใหญ่เขมร ได้ทำการรบพุ่งกับประเทศญวนไดเวียด ความสัมพันธ์ระหว่างกรุงพุกามกับกรุงสยามจะมีอย่างไรนั้นเป็นอีกเรื่องหนึ่งต่างหาก แต่ในชั้นนี้เราเพียงพิจารณาในเรื่องที่ชนชาติไทยแขนง

หนึ่งได้เข้ามาครองความเป็นใหญ่อยู่ในล้านนาประเทศแล้ว แต่ประมาณพุทธศักราช ๑๕๙๓ ซึ่งเป็นรัชสมัยของพระเจ้าอนุรุธ

เรื่องราวของพระเจ้าอนุรุธหรืออนอรธามังช่อ มีอยู่มากมายทั้งในตำนานพม่า มอญและไทยใหญ่ ส่วนในตำนานและพงศาวดารเมืองเหนือก็ระบุพระนามของพระอนุรุธทรงสนับสนุนให้ปู่เจ้าลาวจกมาเป็นใหญ่ในเขตติดต่อกับล้านนาประเทศ และบางฉบับถึงกับกล่าวว่า พระเจ้าอนุรุธมาตีได้เมืองละโว้ ความจริงจะเป็นอย่างไรนั้นไม่ปรากฏศิลาจารึกกรุงพุกามยืนยันไว้เลย ศิลาจารึกพุกามเริ่มปรากฏขึ้นในรัชกาลพระเจ้าครรชิต ซึ่งเป็นรัชกาลที่ ๓ (ถ้าเรานับพระเจ้าอนุรุธเป็นปฐมกษัตริย์แห่งอาณาจักรพุกาม) จากศิลาจารึกในรัชสมัยพระเจ้าครรชิต มีข้อความพาดพิงถึงพระราชกรณียกิจของพระเจ้าอนุรุธ เราจึงกำหนดศักราชได้แน่นอนว่ารัชกาลพระเจ้าอนุรุธเริ่มแต่พุทธศักราช ๑๕๘๗ และสิ้นสุดในพุทธศักราช ๑๖๒๐ คือพระองค์ครองราชย์อยู่เป็นเวลา ๓๓ ปี

พระราชกรณียกิจของพระเจ้าอนุรุธ ประการสำคัญที่สุดเห็นจะเป็นการที่พระองค์ทรงตีได้เมืองสะเทิมหรือสุธรรมาวดี เมื่อพุทธศักราช ๑๕๙๙–๑๖๐๐ การที่นักศึกษาต่างประเทศกล่าวยืนยันเช่นนี้ ก็เพราะมีคำจารึกมอญบันทึกประวัติการณ์พร้อมทั้งระบุศักราชไว้อย่างชัดเจน นักศึกษาฝ่ายไทยเราไม่อยากจะเชื่อว่าพระเจ้าอนุรุธลงมาตีเมืองสุธรรมาวดี พระองค์คงมาตีเมืองนครปฐมและได้คติพุทธศาสนาหินยาน ขึ้นไปเผยแพร่กรุงพุกาม แต่หลักฐานฝ่ายไทยเราอ่อนกว่าหลักฐานของมอญเขา อีกประการหนึ่งศิลาจารึกเขมรบ่งไว้ว่ากัมพูชาได้มาครอบครองทวาราวดีนับแต่พุทธศักราช ๑๓๔๕ เป็นต้นมาแล้ว เมืองนครปฐมจึงน่าจะเป็นเมืองร้างนับตั้งแต่พุทธศักราช

๑๓๔๕ หรือฉะนั้นก็คงหันไปเลื่อมใสในคติมหายานหรือคติพราหมณ์ตามความนิยมของราชสำนักกัมพูชาแล้ว นครปฐมจึงไม่อยู่ในฐานะจะเป็นศูนย์กลางคติหินยานในสมัยพระเจ้าอนุรุธเป็นแน่ ส่วนเรื่องพระเจ้าอนุรุธข้ามพรมแดนเข้ามาตีเมืองละโว้เป็นเรื่องซึ่งไม่น่าจะเป็นไปได้ เพราะดินแดนในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาอยู่ในปกครองของกัมพูชาอย่างมั่นคง ประวัติการณ์ซึ่งน่าจะเป็นไปได้ก็เห็นอยู่แต่การที่พระองค์ทรงสนับสนุนปู่เจ้าลาวจก หรือมีส่วนให้ปู่เจ้าลาวจกได้เคลื่อนย้ายลงมาครองความเป็นใหญ่อยู่ในดินแดนติดกับล้านนาประเทศ

ที่กล่าวว่าพระราชกรณียกิจของพระเจ้าอนุรุธซึ่งสำคัญที่สุดก็คือเรื่องที่พระองค์ทรงมาตีได้หัวเมืองมอญ เมื่อพุทธศักราช ๑๖๐๐ นั้น ก็เพราะเหตุที่ว่าชาวพุกามได้รับคติหินยานตามแบบมอญในครั้งนั้นและคติหินยานจึงแพร่จากกรุงพุกามเข้ามายังล้านนาประเทศอีกต่อหนึ่ง การอุปสมบทพระภิกษุก็ดี การสั่งสอนพระธรรมแก่ประชาชนก็ดี รวมทั้งการสร้างศาสนวัตถุก็ดี เป็นเรื่องที่เชื่อได้ว่าไทยล้านนาประเทศได้รับคติความนิยมมาจากกรุงพุกามนับแต่พุทธศักราช ๑๖๐๐ เป็นต้นมา การที่พ่อขุนรามคำแหงได้คติหินยานมาจากนครศรีธรรมราช และพระมหาธรรมราชาลิไทยได้มาจากนครพันหัวเมืองมอญก็ดี เป็นเรื่องภายหลังทั้งสิ้น ฉะนั้นกรุงพุกามจึงมีความสำคัญในการที่ชนชาติไทยละทิ้งคติมหายาน ซึ่งเป็นคติความนิยมเดิมมาแต่สมัยอยู่เมืองแถนและหันมาเลื่อมใสในคติหินยานอย่างแบบพุกามแต่ครั้งนั้น

ความสัมพันธ์ระหว่างกรุงพุกามและกรุงสยามในล้านนาประเทศ จะได้กล่าวไว้ในบทต่อไป ส่วนเรื่องราวของพระเจ้าอนุรุธโดยเฉพาะ จะขอกล่าวให้เสร็จในบทนี้ คือพงศาวดารแสนหวีระบุว่าพระเจ้าอนุรุธเสด็จยกกองทัพ

ผ่านแคว้นไทยใหญ่ไปทางยูนนาน ตอนขากลับพระองค์ได้แวะที่เมืองแสนหวี เจ้าฟ้าแสนหวีจึงถวายเจ้าคำหล้าราชธิดาแด่พระเจ้าอนุรุธ แต่แสนหวีและบรรดาเมืองไทยใหญ่ทั้งปวงนั้นหาได้ขึ้นกับกรุงพุกามอย่างใดไม่ การที่พงศาวดารแสนหวีบันทึกไว้เช่นนี้ทำให้น่าสงสัยว่าเพราะเหตุใดพระเจ้าอนุรุธจึงมิได้เอาบรรดาเมืองไทยใหญ่ทั้งปวงไว้ในอำนาจ ยิ่งกว่านั้นตำนานของพม่าเองกลับระบุว่าพระเจ้าอนุรุธทรงให้สร้างป้อม ค่าย ตลอดแนวเขตแดนที่ติดต่อกับไทยใหญ่ เพื่อยันทัพไทยใหญ่ไว้มิให้รุกล้ำเข้าไปในราชอาณาจักรของพระองค์ ความจริงจะเป็นอย่างไรก็ยังไม่มีนักศึกษาคนใดให้คำสันนิษ-ฐานไว้ แต่ข้อสันนิษฐานที่ว่ากรุงพุกามแผ่อำนาจเข้ามาปกครองล้านนาประเทศตั้งแต่พุทธศักราช ๑๖๐๐ นั้นดูจะไม่สมเหตุผล ปัญหาในตอนนี้จึงมีว่า ถ้ากรุงพุกามมิได้มีอำนาจปกครองกรุงสยามในล้านนาประเทศ เหตุไฉนะทหารชาวสยามและชาวพุกามจึงเข้าไปร่วมรบอยู่ในขบวนทัพของกรุงกัมพูชา ศิลาจารึกเขมรเองก็ไม่เคยอวดอ้างว่าได้กรุงพุกามและกรุงสยามไว้ในปกครอง และศิลาจารึกพุกามก็มิได้พูดถึงกรุงกัมพูชาไว้เลย แนวทางที่น่าจะเป็นไปได้ก็เห็นอยู่แต่ว่าชาวพุกามและชาวสยามมีความสัมพันธ์ในทางสายเลือด การสมาคมคบหากันทั้งในยามสงบ และยามสงคราม คงจะมีต่อกัน อย่างสนิทแน่นแฟ้นดังพยานหลักฐานในด้านศาสนวัตถุว่าเอาแบบอย่างกัน และศิลาจารึกจามปาก็ยืนยันว่า เคยตกทุกข์ได้ยากในการเป็นเชลยศึกในดินแดนไกลร่วมกันอีก

มีคำกล่าวทางด้านพายัพว่าดังนี้ 'พ่อเป็นม่าน แม่เป็นเม็ง ตัวเราเองเป็นไก่น้ำผ่า' คำกล่าวดังนี้น่าจะให้ข้อสังเกตได้บ้างไม่มากก็น้อยว่า ไทยชาวล้านนาแต่โบราณคงมีการผสมพันธุ์ ระหว่างพวกไทยพวกม่านกรุงพุกามและพวกเม็งหริภุญชัยด้วย

๕

กรุงพุกาม
และกรุงสยาม
ในล้านนาประเทศ

ในปัจจุบัน มีนักศึกษาต่างประเทศกลุ่มหนึ่งกำลังเสนอหลักฐานพิสูจน์ว่า อาณาจักรน่านเจ้าอยู่ใต้ปกครองของเจ้านายชาติโลโล (พม่า) นี่เป็นความรู้ใหม่ซึ่งยังไม่เป็นที่รับรองกัน แต่ความซึ่งรู้รับรองกันโดยแพร่หลายคือขุนลู–ขุนไลคุมสมัครพรรคพวกแยกจากอาณาจักรแถนเมื่อประมาณพุทธศักราช ๑๑๐๐ มาตั้งอาณาจักรใหม่คืออาณาจักรไทยใหญ่เมืองเมาซึ่งต่อมาสืบเรื่องราวตำนานมาทางอาณาจักรแสนหวีอาณาจักรแถน อาณาจักรหลวงพระบางจนถึงอาณาจักรหริภุญชัย ครั้นประมาณพุทธศักราช ๑๕๐๓ ศิลาจารึกจามปาก็ระบุว่า สยามและชาวพุกามร่วมรบอยู่ในกองทัพเขมรกัมพูชา จากสยามหริภุญชัยหลักฐานรอบด้านบ่งชัดว่าชนชาติไทยสืบเรื่องราวลงมาทางสยามสุโขทัย สยามอยุธยา และสยามรัตนโกสินทร์เป็นที่สุดคือจากเหนือลงมาใต้ทั้งนั้น ถ้าหลักฐานศิลปกรรมจะเป็นไปในทางตรงกัน

ข้าม คือศิลปไทยจากเขตนครศรีธรรมราชแพร่ขึ้นไปเหนือจนถึงเขตเชียงแสน-เชียงรุ้ง (ดังที่เจ้าหน้าที่กรมศิลปกรมืดมนอยู่) ก็น่าจะตีแผ่หลักฐานทางศิลปนั้นมาไว้เป็นที่ทราบกันบ้าง.

เราทราบเรื่องของกรุงพุกามได้แน่นอนเพราะมีศิลาจารึกอยู่มากมายหลายร้อยชิ้น ถ้าจะนับคำจารึกใต้ภาพชาดกตามพระมหาวิหารต่าง ๆ รวมเข้าด้วยแล้วจำนวนศิลาจารึกพุกามรวมกันคงกว่า ๖๐๐ ชิ้น เป็นที่เข้าใจกันว่าพุกามเป็นอาณาจักรพม่า แต่สิ่งที่แปลกนั้นก็คือ ศิลาจารึกมากกว่า ๕๐๐ ชิ้น จารึกด้วยตัวอักษรและภาษามอญทั้งนั้น ส่วนที่เป็นภาษาพม่าและภาษาบาลีก็มีอยู่ประปรายและเป็นรุ่นหลัง ทั้งนี้เพราะเหตุใด นักศึกษาต่างประเทศได้ลงความเห็นว่า ทั้งนี้เป็นเพราะพม่า ได้เชลยศึกมอญ ไปจากเมืองสุธรรมาวดีเมื่อคราวพระเจ้า อโนรธาหรือ อนุรุธลงมาตีเมืองสะเทิมเมื่อพุทธศักราช ๑๖๐๐ จึงได้เชลยศึกมอญขึ้นไปเผยแพร่วัฒนธรรมยังกรุงพุกามซึ่งรวมตัวหนังสือมอญและคติหินยานมอญด้วย

เกี่ยวกับเรื่องราวของหริภุญชัยเราก็มีศิลาจารึกอยู่ ๗ หลักด้วยกัน จารึกด้วยตัวอักษรและภาษาเช่นเดียวกับของพุกามเขา ส่วนความเข้าใจของพวกเรานั้นเชื่อว่า หริภุญชัยเป็นอาณาจักรมอญนับแต่นางจามเทวีขึ้นไปครองราชย์เมื่อประมาณพุทธศักราช ๑๓๐๐ จวบจนพระยามังรายมาตีเมืองหริภุญชัยได้เมื่อพุทธศักราช ๑๘๕๐ เมื่อมีการขุดพบศิลาจารึกมอญ ๗ หลักนี้ที่เมืองลำพูน จึงไม่มีผู้ใดสงสัยว่าหริภุญชัยอาจเป็นอาณาจักรของไทยสยามแล้วนั้นแต่พุทธศักราช ๑๕๙๓

เกี่ยวกับศิลาจารึกมอญ เท่าที่ขุดได้ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและที่ประเทศ

พม่า เราอาจแยกออกได้เป็น ๔ ยุคด้วยกันคือ ยุคแรกขุดได้ที่เมืองลพบุรี เป็นคำจารึกเก่าแก่ อาจกำหนดศักราชของศิลาหลักนี้ได้ว่า จารึกเมื่อประมาณพุทธศักราช ๑๒๐๐ ศิลาจารึกมอญยุคแรกค้นพบได้เพียงหลักเดียว ส่วนยุคที่ ๒ นั้นได้แก่ศิลาจารึกมอญกรุงพุกามในรัชสมัยพระเจ้าครรชิตเป็นต้นมา คือเริ่มแต่พุทธศักราช ๑๖๒๗ ศิลาจารึกมอญยุคพุกามมีอยู่หลายร้อยชิ้นดังได้กล่าวแล้ว สำหรับยุคที่ ๓ คือ ศิลา ๗ หลักซึ่งขุดได้ที่เมืองลำพูน เป็นการจารึกเรื่องราวของเจ้าผู้ครองสยามประเทศเมื่อพุทธศักราช ๑๗๕๐ ส่วนยุคที่ ๔ นั้นเป็นศิลาจารึกที่ขุดได้ที่เมืองย่างกุ้ง เป็นการจารึกพระราชกรณียกิจของพระเจ้าธรรมเจดีย์ ซึ่งครองราชย์อยู่ในระหว่างพุทธศักราช ๒๐๐๕–๒๐๓๕ เรื่องราวของพระธรรมเจดีย์พระองค์นี้เป็นที่รับรองกันว่า พระองค์เป็นพระราชบุตรเขยของพระนางเช็งสอบูเป็นเจ้าผู้ครองหัวเมืองมอญองค์สุดท้ายในวงศ์พระเจ้าฟ้ารั่วซึ่งศาสตราจารย์แบลกเด็น (Blagden) และนักประวัติศาสตร์พม่าลงความเห็นร่วมกันว่า พระองค์เป็นคนไทยมิใช่มอญ และพระองค์ได้ทรงตั้งราชวงศ์ไทยปกครองหัวเมืองมอญ นับแต่พุทธศักราช ๑๘๓๐ เป็นต้นมา ถ้าความจริงเป็นดังกล่าวนี้ ศิลาจารึกภาษามอญและเป็นของราชอาณาจักรมอญโดยแท้จริงก็เห็นจะมีแต่ยุคที่ ๔ คือยุคพระเจ้าธรรมเจดีย์ ทั้งนี้เพราะศิลาจารึกยุคพุกามเป็นของพม่า ยุคหริภุญชัยเป็นของไทยสยาม ส่วนศิลาจารึกยุคแรกซึ่งขุดได้ที่เมืองลพบุรีนั้นมีอยู่เพียงหลักเดียว ยากแก่การจะสรุปไปในทางหนึ่งทางใดได้ แต่นักประวัติศาสตร์ต่างประเทศก็อนุโลมยอมเชื่อกันว่า เป็นศิลาจารึกของมอญโบราณซึ่งปกครองอาณาจักรทวาราวดีในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง

สำหรับศิลาจารึกมอญยุคพุกามนั้นเริ่มจารึกในรัชกาลที่ ๓ ของวงศ์

พระเจ้าอนุรุธ คือเป็นการจารึกพระราชกรณียกิจของพระเจ้าครรชิต ผู้ทรงสร้างอนันทมหาวิหาร พระเจ้าครรชิตพระองค์นี้ศิลาจารึกพุกามขนานพระนามว่า "ศรีตรีภูวนาทิตย์ธรรมราช" ทรงครองเมืองพุกามซึ่งเรียกในศิลาจารึกว่า "กรุงอริมัทธนปุระ" และส่วนใหญ่เป็นการจารึกพระราชกรณียกิจในการทรงสร้างศาสนวัตถุ แต่ตำนานพม่าได้เล่าประวัติของพระองค์ก่อนจะได้ครองราชย์ว่า พระองค์มิใช่ราชโอรสของพระเจ้าอนุรุธ แต่เป็นบุตรของเสนาบดีผู้หนึ่ง พระเจ้าอนุรุธได้ส่งเสนาบดีผู้นี้ไปยังประเทศอินเดียเพื่อไปทูลขอราชธิดามาอภิเษกเป็นชายาพระเจ้าอนุรุธ เสนาบดีผู้มีอำนาจเต็มจึงได้กระทำการคัดเลือก บรรดาราชธิดา ของพระเจ้า ผู้ครองแว่นแคว้นต่าง ๆ ในประเทศอินเดียแล้วลงมติว่า ราชธิดาของพระเจ้ากรุงเวสาลีทรงเฉิดโฉมและคุณสมบัติล้ำเลิศ จึงได้ทูลขอแนะนำพระราชธิดานั้นเดินทางมายังกรุงพุกาม เมื่อพระราชธิดาของกรุงเวสาลีเสด็จมาถึงกรุงพุกามพระนางทรงครรภ์เสียแล้ว จึงได้ประสูติโอรสคือเจ้าครรชิต อีกตำนานหนึ่งระบุว่าพระชนกของพระองค์เป็นพระยานาคหาใช่พระเจ้าอนุรุธไม่ เมื่อกุมารนี้เติบใหญ่มีสติปัญญาและฝีมือกล้าแข็งในการณรงค์สงคราม พระเจ้าอนุรุธทรงเกรงภัยจึงพยายามจะกำจัดเสียหลายครั้งแต่ไม่สำเร็จ ครั้นประมาณพุทธศักราช ๑๖๐๐ เกิดความวุ่นวายขึ้นทางหัวเมืองมอญ พระเจ้าอนุรุธจึงทรงจำใจเรียกเจ้าชายครรชิตมาเป็นทัพใหญ่โปรดให้ไปปราบปรามบรรดาหัวเมืองมอญ เจ้าชายครรชิตก็รับสนองราชโองการได้สำเร็จเรียบร้อย และตีเมืองสะเทิมได้ จึงได้นำราชธิดาพระเจ้ากรุงหงสาวดีขึ้นไปถวาย แต่ในระหว่างทางเจ้าชายครรชิตเกิดรักใคร่สนิทสนมกับราชธิดามอญ พระเจ้าอนุรุธทรงพระพิโรธจึงขับไล่ไปให้พ้นกรุงพุกามเจ้าชายครรชิตจึงต้องระเหเร่ร่อนไป

ตามหัวเมืองต่าง ๆ จนสิ้นรัชกาลพระเจ้าอนุรุธ และเจ้าชายสอลูได้ราชสมบัติกรุงพุกาม เจ้าชายครรชิตจึงกลับเข้ากรุงพุกาม ยึดเมืองได้ ปราบดาภิเษกเป็นพระเจ้าแผ่นดินครองราชสมบัติกรุงพุกามสืบมา เรื่องราวของพระเจ้าครรชิตตามตำนานดังกล่าวเมื่อเปรียบเทียบกับพระราชกรณียกิจของพระองค์ดังปรากฏในศิลาจารึก ของกรุงพุกาม ผิดกันไกลมาก เพราะในศิลาจารึกนั้นจารึกพระราชกรณียกิจในทางศาสนา เฉลิมพระเกียรติไปในแง่ที่จะให้เห็นว่าพระองค์ทรงผักใฝ่ในอาณาประโยชน์ทั้งในทางศาสนาและในทางครองชีพของพลเมืองเป็นส่วนใหญ่ อย่างไรก็ดีนักศึกษาประวัติศาสตร์พม่าได้ลงความเห็นว่า พระเจ้าครรชิตไม่ใช่ราชบุตรของพระเจ้าอนุรุธ แต่ชนกของพระองค์จะเป็นใครนั้นยังเป็นที่เคลือบคลุมอยู่

ศิลาจารึกพุกามในสมัยพระเจ้าครรชิตหลักที่สำคัญที่สุดเห็นจะได้แก่หลักซึ่งเรียกกันว่า "มิยะเจดีย์" เพราะศิลาจารึกหลักนี้จารึกพระราชกรณียกิจของพระเจ้าครรชิตไว้เป็น ๔ ภาษาด้วยกันคือ ภาษามอญ บาลี พม่าและพยุ ภาษาพยุเป็นภาษาเก่าแก่ที่สุดในประเทศพม่า ชนชาติพยุ จะเป็นใคร มาจากไหน เป็นอีกเรื่องหนึ่งต่างหาก แต่เป็นที่ยอมรับกันว่า ชนชาติพยุได้สร้างอาณาจักรศรีเกษตร ขึ้นในลุ่มแม่น้ำอิรวดี สมัยเดียวกับมอญสร้างอาณาจักรทวาราวดีในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และมีเมืองแปร (เก่า) เป็นเมืองหลวง ผู้ที่แปลภาษาพยุออกมาได้เดี่ยวนี้ถึงแก่กรรมเสียแล้วคือศาสตราจารย์แบลกเด็น เป็นอาจารย์ของศาสตราจารย์ลุซ (Luce) ซึ่งปัจจุบันเป็นเอกทักคะในวิชาประวัติศาสตร์พม่า ความสำคัญของชนชาติพยุอยู่ที่เป็นผู้ริเริ่มประดิษฐ์ตัวอักษรอันเป็นรากเง่าของตัวอักษรมอญ พม่า และไทยเดิม ตัวอักษรพยุยังมีความสำคัญอยู่ที่มีเครื่องหมายวรรณยุกต์กำหนดเสียงสูงต่ำไว้

ด้วย ซึ่งตัวอักษรมอญ พม่าไม่มี ชนชาติพยุนี้ได้สร้างอาณาจักรศรีเกษตร และมีเขตแคว้นปกครองไปตามทิศต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง แต่ได้ถูกกองทัพไทยราชอาณาจักรน่านเจ้า ปราบปรามและกวาดต้อนผู้คนขึ้นไปไว้ในแคว้นยูนนานเมื่อพุทธศักราช ๑๓๗๐ ตั้งแต่นั้นมา ราชอาณาจักรศรีเกษตรก็เสื่อมสูญ เปิดโอกาสให้มอญกรุงสะเทิมและพม่ากรุงพุกาม สถาปนาอาณาจักรของตนขึ้นแทนที่ ภาษาพยุซึ่งปรากฏในศิลาหลัก "มิยะเจดีย์" จึงเป็นเพียงองค์พยานว่า ครั้งหนึ่งเจ้าของภาษานี้เคยครองความเป็นใหญ่อยู่ในดินแดนลุ่มน้ำอิรวดี คราว ๆ เดียวกันกับมอญ อาณาจักรทวาราวดีเคยครองความเป็นใหญ่อยู่ในลุ่มน้ำเจ้าพระยา

ควรกล่าวไว้ด้วยว่า การที่พวกเรายุคปัจจุบันจดจำแต่เรื่องพม่ามาตีกรุงศรีอยุธยาได้ในรัชสมัยพระเจ้าบุเรงนองและรัชสมัยพระเจ้ามังระนั้น เป็นการจดจำความข้างเดียว เพราะไทยเราก็ได้เคยทำลายล้างอาณาจักรศรีเกษตรและอาณาจักรพุกามของพม่าเขามาแต่อดีต ประวัติการณ์ของไทยราชอาณาจักรน่านเจ้าเป็นเรื่องที่น่าศึกษาเรียนรู้ไว้ประดับสติปัญญาความคิดเห็น เราจึงจะอยู่ในฐานะที่จะเข้าใจเรื่องราวของชนชาติไทยในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาได้ดียิ่งขึ้น

ในศิลาจารึกของยุคพุกามนั้น แสดงให้เห็นเด่นชัดว่าพระเจ้าครรชิตเลื่อมใสในวัฒนธรรมมอญยิ่งนัก เมื่อพวกมอญได้รับการยกย่องและความไว้วางใจในตำแหน่งสำคัญต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้กระมังความยุ่งยากทางหัวเมืองมอญจึงไม่ปรากฏขึ้นในรัชสมัยของพระองค์ พระเจ้าครรชิตได้ทรงส่งคณะทูตไปเจริญทางพระราชไมตรีกับประเทศจีน ๒ ครั้ง คือในพุทธศักราช ๑๖๔๖ และ ๑๖๔๙ พระองค์ยังมีศรัทธาบูรณะมหาโพธิวิหาร ที่พุทธคยา

ในประเทศอินเดีย และจำลองแบบวัดอานันท์ในแคว้นโอริสสา มาสร้างอานันทมหาวิหารที่กรุงพุกามอีกด้วย ครั้นสิ้นรัชสมัยพระเจ้าครรชิตแล้ว พระราชนัดดาทรงพระนามว่า พระเจ้าอลองคะสิทธุ ได้ครองราชย์แต่มีเหตุการณ์ยุ่งยากทางหัวเมืองมอญ จนต้องทำการปราบปรามเป็นการใหญ่ นับว่าพระเจ้าอลองคะสิทธุ ได้ทรงออกปราบปรามไปจนถึงเมืองตะนาวศรี และเมืองยะไข่ เป็นเหตุให้พระองค์ต้องเสด็จไปกับกองทัพเนือง ๆ แต่แม้กระนั้นก็ดีพระเจ้าอลองคะสิทธุยังได้ทรงทำนุบำรุงบ้านเมืองและพุทธศาสนาตามเยี่ยงพระอัยยกา คือได้สร้างมหาวิหารใหญ่ขนานนามว่า 'สัพพัญญู' (That Pinnyu) เมื่อพุทธศักราช ๑๖๘๗ ให้เป็นคู่กับอนันทมหาวิหารของพระอัยยกา รัชกาลของพระเจ้าอลองคะสิทธุพระองค์นี้ยาวนานถึง ๔๕ ปี และสลับไปด้วยการรบพุ่งและการสร้างวัดจนตลอดรัชกาล และในพุทธศักราช ๑๗๑๐ พระราชโอรสทรงพระนามว่า นรสุ ได้ปลงพระชนม์พระราชบิดาและชิงราชสมบัติได้ จึงได้ขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดินเป็นรัชกาลที่ ๕ ในวงศ์พระเจ้าอนุรุธ

รัชกาลของพระเจ้านรสุนั้นสั้นมาก เพราะเมื่อพระองค์ครองราชย์ได้เพียง ๓ ปี ก็เกิดขบถขึ้นในวังหลวง พระเจ้านรสุก็สิ้นพระชนม์เนื่องในการขบถครั้งนั้น และพระราชโอรสทรงพระนามว่านรสังข์ก็ได้ขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน พระเจ้านรสังข์ได้ครองราชย์สืบต่อมาเพียง ๓ ปี ก็โดนปลงพระชนม์เช่นเดียวกัน และพระอนุชาทรงพระนามว่า นรบดีสิทธุได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินเมื่อพุทธศักราช ๑๗๑๖

นับแต่รัชกาลพระเจ้านรบดีสิทธุเป็นต้นมา ทางกรุงพุกามได้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านความนิยมเลื่อมใสทางศาสนาและทางวัฒนธรรมเป็นการ

ใหญ่ ในด้านพุทธศาสนานั้นพระภิกษุรามัญชื่อ "ฉบัฏ" ซึ่งได้ออกไปร่ำเรียนยังเกาะลังกาอยู่ถึง ๑๐ ปี ก็กลับมายังกรุงพุกามพร้อมด้วยพระมหาเถรชาวต่างประเทศอีก ๔ องค์ มีอยู่องค์หนึ่งชื่อมหาเถรตามะลินท ศิลาจารึกกัลยาณีระบุว่า เป็นราชโอรสของพระเจ้ากรุงกัมโพช มหาเถรทั้ง ๕ องค์นี้ปฏิบัติเคร่งครัดผิดกับพระสงฆ์อื่น ๆ ในกรุงพุกาม พระเจ้านรบดีสิทธุจึงทรงเลื่อมใส และทรงทำนุบำรุงเป็นอันมาก ลัทธิลังกาวงศ์จึงเป็นที่เลื่อมใสของชาวเมืองพุกามมาแต่ครั้งนั้น เป็นเหตุให้ลัทธิมอญซึ่งขึ้นมาเผยแพร่ในกรุงพุกามนับแต่สมัยพระเจ้าอนุรุธเสื่อมความนิยมไป อีกประการหนึ่งยุคนี้เป็นยุคที่ศิลาจารึกภาษาพม่าเริ่มปรากฏเป็นครั้งแรก และวัฒนธรรมพม่าก็เริ่มเข้าแทนที่วัฒนธรรมมอญ รัชกาลพระเจ้านรบดีสิทธุกินเวลา ๓๗ ปี คือไปสิ้นสุดเอาในพุทธศักราช ๑๗๕๓ ในรัชกาลนี้มีการสร้างมหาวิหารขึ้น ๒ แห่ง คือมหาวิหารกอดอพลินและจุฬามณี รัชกาลต่อมาพระราชโอรสทรงพระนามว่า ติโลมินโล หรือติโลกราช ได้สืบสันตติวงศ์นับแต่พุทธศักราช ๑๗๕๓ มาจนถึงพุทธศักราช ๑๗๗๗ รัชกาลพระเจ้าติโลมินโลมีเหตุการณ์สำคัญอยู่อย่างหนึ่งคือ การสร้างวัดมหาโพธิ์ตามแบบวัดมหาโพธิ์ที่เมืองพุทธคยา ในรัชสมัยพระเจ้าติโลมินโลนี้น่าจะมีความสัมพันธ์เป็นพิเศษกับชาวไทยในล้านนาประเทศ คือวัดมหาโพธิวิหาร หรือที่เรียกกันว่าเจดีย์เจ็ดยอดที่เชียงใหม่ น่าจะได้สร้างขึ้นในยุคนี้ และมีผู้เชื่อกันว่าพระเจ้าติโลมินโลพระองค์นี้เป็นผู้สร้างเจดีย์เจ็ดยอดด้วยซ้ำ แต่ยังมีสิ่งสำคัญอีกสิ่งหนึ่งเกิดขึ้นในลานนาประเทศ คือศิลาจารึกภาษามอญที่ลำพูน ซึ่งศาสตราจารย์เซเดส์มีความเห็นว่า หลักวัดดอนและหลักวัดกุกุด ระบุศักราชไว้คือพุทธศักราช ๑๗๕๕ และ ๑๗๖๑ เป็นรัชสมัยของพระเจ้าติโลมินโล ปัญหาที่น่าคิดนั้น

คือว่า ทางกรุงพุกามหมดความนิยมภาษามอญในการจารึกศิลาและล้านนาประเทศเกิดความนิยมแทนกรุงพุกามเช่นนี้ จึงทำให้น่าเชื่อว่าบรรดาอาลักษณ์มอญรวมทั้งบรรดาช่างมอญ ได้อพยพเข้ามาอยู่ในล้านนาประเทศนับแต่รัชสมัยของพระเจ้าติโลมินโล จึงได้เกิดจารึกศิลาภาษามอญและการสร้างวัดตามแบบพุกามขึ้นในล้านนาประเทศคือ วัดพระยืนและวัดเจดีย์เจ็ดยอดเป็นตัวอย่าง ในพงศาวดารโยนกมีข้อความที่พาดพิงถึงเรื่องตัวหนังสือมอญเข้ามาแพร่หลายอยู่ในล้านนาประเทศว่า ชาวหริภุญชัยซึ่งได้อพยพ "หนีห่า" ไปอยู่ทางหัวเมืองมอญ ได้อพยพกลับมาอยู่ยังล้านนาประเทศตามเดิม และได้นำตัวหนังสือมอญมาด้วย คำกล่าวเช่นนี้คงจะมีความจริงอยู่บ้าง แต่ถ้าพิจารณาเหตุการณ์ทางด้านพุกามประกอบเรื่องจะเห็นได้ว่าตัวหนังสือมอญ ได้ขึ้นไปแพร่หลายในกรุงพุกามเมื่อราวพุทธศักราช ๑๖๐๐ ครั้นถึงรัชสมัยพระเจ้าติโลมินโลชาวพุกามหันไปนิยมวัฒนธรรมพม่า ความนิยมในวัฒนธรรมมอญเสื่อมคลายไป พวกอาลักษณ์และช่างมอญทั้งหลาย จึงได้อพยพจากพุกามเข้ามาอยู่ในล้านนาประเทศดินแดนเก่าของตน จึงได้เกิดศิลาจารึกภาษามอญขึ้นที่หริภุญชัยราวพุทธศักราช ๑๗๕๐ ความจริงน่าจะเป็นเช่นนี้มากกว่า ฯ

เรื่องราวของกรุงพุกามซึ่งน่าจะเกี่ยวพันกับเรื่องของไทยในล้านนาประเทศเห็นจะมีอยู่ในระหว่างพุทธศักราช ๑๕๘๗ (คือปีเริ่มครองราชย์ของพระเจ้าอนุรุธ) จนถึงปีพุทธศักราช ๑๗๗๗ (ปีสุดท้ายในรัชกาลพระเจ้าติโลมินโล) เพราะต่อจากรัชกาลพระเจ้าติโลมินโลวงศ์ 'พระร่วง' หรือวงศ์ขุนบางกลางหาวก็ได้ครองความเป็นใหญ่อยู่ที่เมืองศรีสัชนาลัยสุโขทัย ไทยในล้านนาจึงมามีความสัมพันธ์กับไทยในแคว้นเชลียงขึ้นแทนที่ อีกประ

การหนึ่งเรื่องราวของอาณาจักรพุกามต่อจากรัชสมัยพระเจ้าติโลมินโลก็ไม่มีอะไรเด่นเป็นสำคัญ กษัตริย์กรุงพุกามองค์ต่อ ๆ มาคือ พระเจ้ากะยอชวาครองราชย์จนพุทธศักราช ๑๗๙๓ พระเจ้าอุชนาพระราชโอรสได้รับรัชทายาท แต่ทรงครองได้เพียง ๔ ปี ก็สิ้นพระชนม์ในการไปคล้องช้างเถื่อน พระเจ้านรสีหบดีราชโอรสจึงได้เสวยราชย์สืบสันตติวงศ์เมื่อพุทธศักราช ๑๗๙๒ เป็นราชาธิราชองค์ที่ ๑๒ และองค์สุดท้ายในวงศ์พระเจ้าอนุรุธ เพราะในพุทธศักราช ๑๘๓๐ พระเจ้านรสีหบดีก็เสียเมืองพุกามแก่กองทัพพระเจ้ากุบไลข่าน (หรือกองทัพไทยใหญ่) พระองค์เสด็จหนีไปอยู่เมืองพะสิม แล้วก็เสียพระชนม์ในคราวนั้นเอง พระเจ้านรสีหบดีพระองค์นี้ได้รับพระนามว่า "พระเจ้าหนีจีน" ซึ่งเป็นการเหยียดหยามพระเกียรติของพระองค์เป็นอันมาก เรื่องของกรุงพุกามจึงจบลงได้ในคราวเสียกรุงพุกามแต่นั้นมา

๖

กรุงกัมพูชา
และกรุงสยามสุโขทัย

รายนามกษัตริย์พุกามเทียบเคียงกับเจ้าผู้ครองล้านนาประเทศ

๑. อนุรุธ ขึ้นครองราชย์ พ.ศ. ๑๕๘๗ ตรงกับรัชสมัยเจ้าจักรวรรดิ

๒. สอลู ขึ้นครองราชย์ พ.ศ. ๑๖๒๐

๓. ครรชิต ขึ้นครองราชย์ พ.ศ. ๑๖๒๗

๔. อลองคะสิทธุ ขึ้นครองราชย์ พ.ศ. ๑๖๕๕

๕. นรสุ ขึ้นครองราชย์ พ.ศ.๑๗๑๐

๖. นรสังข์ ขึ้นครองราชย์ พ.ศ. ๑๗๑๓

๗. นรบดีสิทธุ ขึ้นครองราชย์ พ.ศ. ๑๗๑๖ ตรงกับรัชสมัยเจ้าอาทิตยราช

๘. ติโลมินโล ขึ้นครองราชย์ พ.ศ. ๑๗๕๓ ตรงกับรัชสมัยเจ้าสัพพสิทธิ

๙. กะยอชวา ขึ้นครองราชย์ พ.ศ. ๑๗๗๗

๑๐.	*อุชนา*	*ขึ้นครองราชย์*	*พ.ศ. ๑๗๘๓*
๑๑.	*นรสีหบดี*	*ขึ้นครองราชย์*	*พ.ศ. ๑๗๘๗*

หมายเหตุ ในรัชกาลที่ ๑๐ ของกษัตริย์พุกาม กรุงพุกามก็เสียแก่กองทัพกุบไลข่านเมื่อ พ.ศ. ๑๘๓๐ เจ้านายไทยสามพี่น้องทรงพระนามว่า อสงไขย ราชศฤงคาร และสีหสุ ก็ได้ครองความเป็นใหญ่ในราชอาณาจักรพุกามนั้น สืบสันตติวงศ์ต่อมาจนเม็งกยินโย (พระราชบิดาพระเจ้าตเบ็งชเวตี้) มีอำนาจขึ้น ณ เมืองตองอูเมื่อ พ.ศ. ๒๐๒๘ พม่าจึงได้ปกครองชนชาติอื่น ๆ อีกครั้งหนึ่งหลังจากเจ้านายไทยได้ปกครองประเทศพม่ามาเป็นเวลา ๒๐๐ ปีพอดี

อิทธิพลเขมรกัมพูชาเข้ามาครอบงำลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ได้กล่าวพอเป็นสังเขปมาแล้ว ในบทนี้จะได้พิจารณาเรื่องราวของเขมรกัมพูชา ซึ่งเกี่ยวพันกับสยามประเทศโดยละเอียดนับแต่รัชกาลพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ ซึ่งครองราชย์อยู่ระหว่างพุทธศักราช ๑๕๔๕–๑๕๙๓ เป็นต้นมา เพราะรัชสมัยพระเจ้าแผ่นดินกรุงกัมพูชาพระองค์นี้ เรามีหลักฐานจากศิลาจารึกจามปายืนยันว่าชนชาวสยามได้เริ่มเข้ามาเกี่ยวพันกับราชอาณาจักรกัมพูชาแล้ว

เราทราบจากศิลาจารึกเขมรชื่อ 'ทวารกได' ว่า อาณาจักรทวาราวดีในลุ่มน้ำเจ้าพระยาได้ตกอยู่ใต้การปกครองของกรุงกัมพูชานับแต่พุทธศักราช ๑๓๔๕ แล้ว และเขมรยังได้ปกครองเมืองอีก ๒ เมือง คือ สหการและจกตระเพ็กซึ่งเราไม่ทราบว่าเป็นเมืองอะไร แต่พอจะอนุมานได้ว่าอยู่ในลุ่มน้ำเจ้าพระยานี่เอง การที่ศิลาจารึกเขมรบ่งไว้เช่นนี้ก็เป็นแต่เพียงให้หลัก

แก่เราเท่านั้น ศิลาจารึกเขมรหาได้ให้รายละเอียดและเรื่องราวต่าง ๆ ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาในยุคนั้นไม่ เรามาทราบเรื่องราวอีกครั้งหนึ่งก็ต่อเมื่อถึงรัชสมัยของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ ตามรายละเอียดซึ่งปรากฏในศิลาจารึกกัมพูชาขุดได้ที่เมืองลพบุรี (คือหลักที่ ๑๙ ในประชุมศิลาจารึกสยามภาคที่ ๒) ศิลาจารึกหลักนี้เป็นองค์พยานว่า กัมพูชามีอำนาจปกครองเมืองลพบุรีและบริเวณใกล้เคียงด้วย นอกจากนั้นศิลาจารึกเขมรก็มิได้สนับสนุนจารึกจามปาซึ่งระบุว่า กองทัพจามปาได้จับเชลยศึกชาวสยามได้ ตอนปลาย ๆ รัชกาลพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ คือประมาณพุทธศักราช ๑๕๙๓ ชาวสยามพวกนี้ได้เข้าอยู่ในกองทัพทำการรบพุ่งให้แก่กรุงกัมพูชา บางคนจึงได้ตกเป็นเชลยศึกถูกกองทัพจามปาจับตัวไปได้

เมื่อมีการระบุไว้ว่า ชาวสยามได้เข้าร่วมกองทัพเขมรและทำการรบพุ่งให้แก่เขมร ความเข้าใจขั้นแรกก็คือว่าชาวสยามมิถูกเกณฑ์เข้าอยู่ในกองทัพเขมรหรือ ? ถ้าเช่นนั้นอาณาจักรไทยสยามมิตกเป็นประเทศราชของกรุงกัมพูชาหรือ ? แต่ในบรรดาเชลยศึกที่ถูกจับตัวได้ครั้งนั้น มีชาวพุกามรวมอยู่ด้วย ความคิดข้อแรกที่ว่าอาณาจักรสยามคงเป็นประเทศราชของประเทศกัมพูชา ก็ดูจะไม่สมเหตุสมผลเสียแล้ว เพราะพุกามไม่เคยเป็นประเทศราชของเขมร ก็ยังเข้าร่วมรบให้แก่เขมร และถูกจับเป็นเชลยศึกเช่นเดียวกัน ความจริงจึงน่าจะเป็นเพียงว่า ทหารชาวพุกามและชาวสยามเป็นทหารอาสามากกว่าทหารเกณฑ์และการเข้าร่วมรบให้เขมรก็โดยสมัครใจหาเป็นการถูกบังคับข่มขี่ไม่ ความเข้าใจเช่นนี้น่าจะถูกต้องเพราะเรายังมีหลักฐานในสมัยต่อมาว่า ทหารชาวสยามใต้บังคับบัญชาของนายทัพสยามได้เข้าขบวนสวนสนามต่อหน้าพระที่นั่งพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ เมื่อประมาณพุทธศักราช ๑๖๕๖–

๑๖๙๓ ส่วนทหารชาวละโว้ซึ่งเข้าบอกอะไรแก่เราอีก เรากลับไปทราบเรื่องของชนชาติไทยเอาจากศิลาขบวนสวนสนามด้วยนั้น มีนายทหารเขมรกัมพูชาเป็นผู้บังคับบัญชา

ได้กล่าวมาแล้วแต่บทก่อน ๆ ว่าไทยสยาม ได้ตั้งสยามประเทศขึ้นที่แคว้นล้านนาเริ่มแต่ราวพุทธศักราช ๑๕๙๓ เมืองเก่าในแคว้นล้านนา ก็เห็นจะมีแต่หริภุญชัย ซึ่งมีโบราณวัตถุและศิลาจารึกเป็นพยานหลักฐานอยู่ เพราะฉะนั้นสยามประเทศคงจะมีเมืองหริภุญชัยเป็นราชธานี และปฐมกษัตริย์ไทยสยามก็คือเจ้าจักรวรรดิ เจ้าจักรวรรดิจะมีความสัมพันธ์เกี่ยวดองกับเจ้าไสผงในพงศาวดารล้านช้างอย่างไรหรือไม่ ยังไม่เป็นที่ทราบได้ แต่ข้าพเจ้าเชื่อว่า ไทยสยามคงจะอพยพเข้ามาในล้านนาประเทศจากแคว้นลาวเหนือ คือมาจากเมืองพงสาลี ซำเหนือ (ซึ่งหลักฐานจีนราชวงศ์ถังเรียกว่าอาณาจักรซังโก และศิลาจารึกเขมรเรียกว่าสยามกุก) พงสาลีนี้จะเป็นเมืองเดียวกันกับพงสาลีในพงศาวดารแสนหวีหรือไม่ ? พงสาลีในพงศาวดารแสนหวีน่าจะอยู่ในแคว้นยูนนานกระมัง เมื่อชาวพงสาลีอพยพลงมาอยู่ทางแคว้นสิบสองจุไทย จึงเอานามเดิมของแคว้นมาเรียกเพราะฉะนั้นพงสาลีซำเหนือจึงเป็นพงสาลีใหม่ เป็นแต่เอานามของแคว้นเก่ามาใช้

เรื่องราวของไทยสยาม ที่หริภุญชัยนับแต่พุทธศักราช ๑๕๙๓ (ปลายรัชกาลพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑) จนถึงพุทธศักราช ๑๖๙๓ (ปลายรัชกาลพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒) มีความสำคัญสิ่งใดเกิดขึ้นบ้าง ? พิจารณาจากพงศาวดารโยนก เรื่องราวที่เกิดขึ้นก็คือการรบพุ่งแย่งความเป็นใหญ่ในระหว่างพวกไทยหลายพวกด้วยกัน พงศาวดารโยนกระบุชื่อเมืองและชื่อกษัตริย์ซึ่งลงมาตีเมืองหริภุญชัย ได้สืบสันตติวงศ์มาจนถึงพระเจ้าอาทิตยราช จึงได้เกิด

สงครามระหว่าง หริภุญชัย กับกรุงละโว้ รัชสมัยพระเจ้าอาทิตยราช คงอยู่ในราวพุทธศักราช ๑๗๐๐ จะก่อนหรือหลังกว่านี้ก็คงไม่มากนัก เรื่องราวของไทยสยามในรอบ ๑๐๐ ปีแรกเราทราบจากพงศาวดารโยนกแต่เพียงเท่านี้

แต่เรามีหนังสือพงศาวดารเหนือซึ่งระบุพระนามเจ้าผู้ครองหริภุญชัยไว้ว่าอภัยคามินีหรือศรีธรรมาโศกราชว่าทรงส่งราชบุตรชื่ออรุณราชกุมารมาครองเมืองศรีสัชนาลัย–สุโขทัย เจ้าอรุณราชกุมารพระองค์นี้มีพระอนุชาซึ่งต่อมาทรงพระนามว่า ศรีธรรมาโศกราช เช่นเดียวกับพระราชบิดา ส่วนอรุณราชกุมารนั้นได้รับการขนานนามว่า 'พระร่วง' เพราะทรงมีศักดานุภาพแผ่อำนาจลงไปทางทิศใต้จนจดทะเล พงศาวดารเหนือซึ่งเล่าเรื่องนี้ไว้อยู่ในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๖ จึงเป็นเรื่องที่น่าจะได้รับการพิจารณาอย่างถ้วนถี่ ควบไปกับเรื่องราวพงศาวดารเหนือซึ่งปรากฏอยู่ในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑

เป็นที่ทราบกันแล้วว่า ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑ เป็นหนังสือหายาก และประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๖ ที่ปรากฏเรื่องราวของชนชาติไทยภายใต้ชื่อเรื่องว่าจุลยุทธการวงศ์ หาได้เรียกว่าพงศาวดารเหนือไม่ เพราะฉะนั้นเพื่อความสะดวกในการที่จะให้ผู้อ่านทราบเรื่องราว และพิจารณาหลักฐานข้อเท็จจริงพร้อมกันในตัว จึงขอต่อเรื่องของชนชาติไทยสมัยก่อนตั้งวงศ์ 'พระร่วง' บางกลางหาวไว้ให้ทราบดังนี้ เมื่อพุทธศักราช ๑๗๖๗ มีพระยาองค์หนึ่งทรงพระนามว่า ศรีธรรมาโศกราชเสวยราชย์อยู่ ณ เมืองสุโขทัย พระองค์ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาจึงเสด็จออกไปยังภูเขาหลวงเพื่อรักษาอุโบสถศีลอยู่ที่เขาหลวงนั้น พระองค์ได้สมสู่กับนางนาคจนมีครรภ์คลอด

ราชบุตรซึ่งเมื่อเจริญวัยขึ้นจึงได้รับขนานนามว่า 'พระร่วง' เพราะมีบุญญาธิการหาเปรียบเสมือนมิได้ ในครั้งนั้นพระยาทั้งหลายในสยามประเทศ เป็นเมืองขึ้นแก่กรุงกัมพูชามหานคร พระร่วงได้เป็นกำลังทำการรบพุ่งหลุดพ้นไม่ขึ้นต่อกรุงกัมพูชา พระราชบิดาจึงให้เสด็จไปครองเมืองศรีสัชนาลัย พระร่วงมีพระอนุชาต่างพระมารดา ครั้นเมื่อพระราชบิดาเสด็จสวรรคตแล้ว พระร่วง จึงให้พระอนุชาไปครองเมืองศรีสัชนาลัยแทนพระองค์และขนานพระนามอนุชาว่าพระยาศรีธรรมาโศกราชสืบแทนพระนามพระราชบิดาต่อไป นี่เป็นข้อความโดยสังเขปจากประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๖ ส่วนในพงศาวดารเหนือซึ่งปรากฏในพงศาวดารภาคที่ ๑ นั้น ระบุว่าเจ้าอรุณราชกุมารหรือพระร่วงเป็นราชโอรสของพระยาอภัยคามินี โดยมีพระมารดาเป็นนางนาคเช่นเดียวกัน พระยาอภัยคามินีครองเมืองหริภุญชัยเมื่อเจ้าอรุณราชกุมารเติบใหญ่ทรงสติปัญญากล้าแข็ง จึงได้โปรดให้ลงมาครองเมืองศรีสัชนาลัย เจ้าอรุณราชกุมารมีพระอนุชาต่างมารดาชื่อว่า เจ้าฤทธิกุมาร ได้สืบสันตติวงศ์ครองเมืองหริภุญชัยสืบแทนพระยาอภัยคามินี ส่วนศักราชนั้นพงศาวดารเหนือฉบับนี้ระบุว่า พุทธศักราช ๕๐๐ (น่าจะหมายถึงจุลศักราช ๕๐๐) ความนอกนั้นคล้ายคลึงกันผิดแต่ชื่อบุคคลและชื่อเมืองบางแห่ง

ถ้าเราพิจารณาเรื่องราวตามตำนานทั้งสองนี้จะเห็นได้ว่า เรื่องนี้เป็นเรื่องเก่า ความจริงคงจะมีอยู่เป็นอันมาก แต่เพราะเป็นเรื่องเล่าสืบ ๆ กันมา และการจดบันทึกเป็นตัวหนังสือก็ทำกันรุ่นหลังมาก เรื่องราวผิดเพี้ยนกันไปในพลความ ความสำคัญนั้นมีปรากฏเป็นหลักฐานอยู่ ในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๖ เรื่องราวตอนหนึ่งของพระร่วงพระองค์นี้ระบุ

พระนามพระเจ้าอลังคจอสู ว่าเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพุกาม และหัวเมืองมอญกลับมาขึ้นเป็นประเทศราชต่อเมืองสุโขทัย ปีเสวยราชย์ของพระเจ้าอลังคจอสู ศิลาจารึกพุกามระบุไว้ว่าอยู่ในระหว่างพุทธศักราช ๑๖๕๕–๑๗๑๐ เมื่อปีเสวยราชย์ของพระเจ้าอลังคจอสูมีศิลาจารึกพุกามยืนยันเป็นหลักฐานมั่นคงเราจึงได้ศักราชที่แน่นอนควรเชื่อว่า เจ้าอรุณราชกุมารหรือพระร่วงองค์นั้น ลงมาครองเมืองศรีสัชนาลัย–สุโขทัยราวพุทธศักราช ๑๗๐๐ เพราะฉะนั้นศักราชที่บ่งไว้ในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑ คือพุทธศักราช ๕๐๐ ก็ดี และศักราชซึ่งระบุไว้ในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๖ คือพุทธศักราช ๑๗๖๗ ก็ดี ควรได้รับการปรับปรุงเสียใหม่ให้อยู่ในเกณฑ์รัชสมัยพระเจ้าอลังคจอสูแห่งกรุงพุกาม

เรื่องราวของชนชาติไทยในตอนนี้ ซึ่งน่าจะใกล้เคียงกับความจริงคงจะเป็นเช่นนี้ ชนชาติไทยได้ลงมาตั้งสยามประเทศในแคว้นล้านนาแต่พุทธศักราช ๑๖๐๐ ในครั้งนั้น พระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ เพิ่งสิ้นพระชนม์ อำนาจกรุงกัมพูชายังคงกล้าแข็งอยู่ และเขตแคว้นเมืองลพบุรียังคงขึ้นต่อกรุงกัมพูชาจวบจนสิ้นรัชกาลพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ เมื่อพุทธศักราช ๑๖๙๓ ครั้นแล้วอำนาจกรุงกัมพูชาก็เสื่อมถอยลงทันทีจวบจนราวพุทธศักราช ๑๗๐๐ พระยาอภัยคามินีหรือศรีธรรมาโศกราชเห็นได้โอกาสที่จะแผ่ขยายอาณาเขตของพระองค์ลงมาทางใต้ จึงได้ส่งเจ้าอรุณราชกุมารให้ลงมายึดครองแคว้นเชลียงไว้ในอำนาจ ในขณะนั้นพระเจ้าธรณินทรวรมันที่ ๒ ทรงครองราชย์อยู่ ณ กรุงกัมพูชาและพระเจ้าอลองคจอสูทรงครองราชย์อยู่ ณ กรุงพุกาม แต่อำนาจกรุงกัมพูชาก็ดี อำนาจกรุงพุกามก็ดี ได้เสื่อมถอยลงไปมากผิดกับรัชกาลก่อน ๆ จึงเป็นโอกาสให้ชนชาติไทยได้แผ่ขยายอาณา

เขตลงมาครอบงำแคว้นเชลียงและบรรดาหัวเมืองมอญแทนที่

พระอนุชาของพระเจ้ารุณราชกุมารจะทรงพระนามว่าเจ้าฤทธิกุมาร หรือศรีธรรมาโศกราชหรือพระลือก็ดี คงจะเป็นบุคคลคนเดียวกัน ทั้งสามพระนามนี้และคงได้ครองราชธานี ซึ่งพระราชบิดาเสด็จประทับอยู่แต่เดิม ส่วนองค์พระร่วงเจ้านั้น พระองค์เสด็จลงมาประทับอยู่ในเมืองศรีสัชนาลัยสุโขทัย เป็นการสร้างราชธานีขึ้นใหม่ และเพื่อเป็นการเตรียมต่อต้านกำลังของฝ่ายเจ้าของท้องถิ่นเดิมด้วย

เมื่อเราได้จัดศักราชและลำดับเรื่องราวไว้เสียใหม่เช่นนี้ เรามีหลักฐานศิลาจารึกอะไรเป็นเครื่องยึดถือ ? เพราะปราศจากศิลาจารึกยืนยันเป็นองค์พยาน เรื่องราวเก่า ๆ ของไทยเราก็จะไม่มีหลักฐานมั่นคง ข้าพเจ้าขอเสนอว่า ศิลาจารึกหลักใหม่ซึ่งขุดได้เมื่อปลายเดือนกันยายนศกก่อน* ที่เมืองร้างในเขตอำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์ คือหลักฐานซึ่งจะยืนยันความจริงข้อนี้ได้พอสมควร

ศิลาจารึกหลักใหม่นี้ ระบุพุทธศักราช ๑๗๑๐ ระบุพระนามศรีธรรมาโศกราช พระเจ้าอยู่หัวในพระบรมโกฐและศรีธรรมาโศกราช พระเจ้าอยู่หัวองค์ใหม่ ศักราช ๑๗๑๐ นี้ก็ดี พระนามศรีธรรมาโศกราชทั้งสองพระองค์ก็ดีเรามีเรื่องราวในพงศาวดารเหนือรับรองอยู่แล้ว ส่วนพระนามเจ้าผู้ครองกรุงธานยปุระที่ศิลาจารึกหลักใหม่บ่งว่า "สุนัตต" พงศาวดารเหนือมิได้มีระบุไว้ แต่เราก็พอสันนิษฐานได้ว่า เจ้าผู้ครองเมืองชายแดนพระองค์นี้ คงจะเป็นพระญาติของพระเจ้าศรีธรรมาโศกราช โดยอาศัยถอดความจากศัพท์ "สุนัตต" ว่าเป็นพระราชนัดดาผู้ประเสริฐ การสันนิษฐานเช่นนี้

---

* หมายถึง พ.ศ. ๒๔๙๙

เป็นการสันนิษฐานไว้ชั้นหนึ่งก่อน ถึงจะผิดพลาดก็ไม่สู้จะสำคัญอะไรนัก ส่วนนามที่ ๔ ซึ่งศิลาจารึกหลักใหม่ระบุไว้ คือนามมหาเสนาบดี คือ "ศรีภูวนาทิตย์อิศวรทวีป" ซึ่งชื่อนี้พงศาวดารเหนือก็มิได้ระบุไว้เช่นกัน แต่ชื่อนี้มีความสำคัญมากทั้งในด้านกรุงกัมพูชา และกรุงพุกาม ในด้านกรุงพุกามนั้น พระเจ้าแผ่นดินพุกามนับแต่พระเจ้าครรชิตเป็นต้นมา ทรงพระนามว่า ศรีตรีภูวนาทิตย์ธรรมราชด้วยกันหลายพระองค์เสนาบดีกรุงพุกามที่ชื่อนี้ก็มีปรากฏอยู่ด้วย แต่ท่านเป็นเสนาบดีอยู่ในพุทธศักราช ๑๗๗๐ ส่วนทางกรุงกัมพูชานั้น มีเสนาบดีผู้หนึ่งซึ่งใน พ.ศ. ๑๗๐๙ ได้ปราบดาภิเศกขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดินทรงพระนามว่า 'ตรีภูวนาทิตย์วร-มัน' ข้าพเจ้าจึงได้กล่าวว่าชื่อนี้มีความสำคัญ และสลับซับซ้อนมากอยู่ การที่เราจะทึกทักเอาว่า พระเจ้าศรีธรรมาโศกราชองค์ใหม่ได้ส่งเสนาบดีชื่อศรีภูวนาทิตย์อิศวรทวีปลงมายังเมืองธานยปุระ ก็พอจะผ่านไปได้ ถ้าชื่อนี้มิได้ปรากฏเป็นสามัญนามในกรุงพุกามและในกรุงกัมพูชา ,อย่างไรก็ดี เรายังขาดหลักฐานอยู่บ้างในการที่จะพิสูจน์ว่า ศิลาจารึกหลักใหม่ที่ค้นพบนี้เป็นการจารึกเรื่องราวของชนชาติไทยใน พ.ศ. ๑๗๐๐ แต่เราก็ยังพอจะได้แนวสืบสวนในการที่จะให้เชื่อว่า ความจริงคงจะเป็นเช่นนี้ เพราะประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๖ ระบุพระนามศรีธรรมาโศกราชว่าเป็นเจ้านายไทยทั้ง ๒ พระองค์ และศักราช ๑๗๑๐ ก็ยังอยู่ในรัชสมัยพระเจ้าอลังคจอสู ซึ่งประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๖ ระบุไว้ว่าในรัชกาลพระเจ้าแผ่นดินพุกามพระองค์นี้ บรรดาหัวเมืองมอญต่างก็มาอ่อนน้อมยอมอยู่ใต้การปกครองของเจ้าอรุณราชกุมาร

ควรกล่าวไว้ในที่นี้ว่า พระนาม 'พระร่วง' เป็นพระนามเพื่อเฉลิมพระ

เกียรติเจ้าผู้ครองแว่นแคว้นไทย ซึ่งทรงศักดานุภาพยิ่งใหญ่เป็นสามัญนามสำหรับเจ้านายไทยพระองค์ใดก็ได้ ซึ่งทรงมีอำนาจแผ่ขยายแว่นแคว้นการปกครองได้อย่างกว้างขวาง ในพงศาวดารเมืองน่านก็มีการระบุถึงพระร่วงเมืองเทิง ในพงศาวดารเหนือมีระบุถึงพระร่วงหลายพระองค์ด้วยกัน เช่น พระร่วงพระลือ พระร่วงส่วยน้ำ พระร่วงราชบุตรเขยพระเจ้าตองอู พระร่วงราชบุตรเขยพระเจ้ากรุงจีน และพระร่วงอรุณราชกุมาร จึงเห็นได้ว่าพระนามพระร่วงมิได้เจาะจงจะหมายถึงพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ หรือพ่อขุนรามคำแหงแต่โดยเฉพาะ ฉะนั้นเจ้าอรุณราชกุมารก็คือพระร่วงองค์หนึ่ง ครองราชย์อยู่ในแคว้นเชลียงเมื่อราว พ.ศ. ๑๗๐๐

เรื่องของไทยสยามเมื่อเคลื่อนย้ายจากลานนาประเทศ แผ่อำนาจลงมาอยู่ในแคว้นเชลียงนั้น มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับเขมรกรุงกัมพูชามากขึ้นทุกที เพราะฉะนั้นในตอนนี้เราจึงควรทราบเรื่องราวของเขมรกัมพูชาให้ถี่ถ้วนยิ่งขึ้น กล่าวคือในรัชสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ (พุทธศักราช ๑๖๕๖–๑๖๙๓) เขมรกัมพูชาแผ่อำนาจได้กว้างขวางใหญ่ไพศาลยิ่งนัก มีการยึดครองประเทศจามปาและรุกรบเข้าในเขตของญวน 'ได–เวียด' ในลุ่มแม่เจ้าพระยานั้นเขมรยังปกครองแคว้นลพบุรี และมีสัมพันธไมตรีกับไทยสยามและพม่าพุกาม ส่วนทางแหลมมลายู เขมรแผ่อำนาจลงไปปกครองเมืองไชยาและอาจลงไปถึงเมืองนครศรีธรรมราช ทั้งนี้โดยสังเกตจากคำเขมรเกี่ยวกับชื่อภูมิประเทศ เช่น "จะทิ้งพระ" "ควนเนียง" ซึ่งเป็นภาษาเขมรเขา ในรัชกาลพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ นี้ มีการส่งคณะทูตไปประเทศจีนหลายครั้ง และพระนครวัดก็ได้สร้างขึ้นในรัชกาลนี้เช่นเดียวกัน การที่พระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ ทรงทุ่มเทกำลังคนกำลังทรัพย์สร้างนครวัดจนสำเร็จ เป็นเหตุหนึ่งให้

กำลังและโภคทรัพย์กรุงกัมพูชาต้องเสียไปเป็นอันมาก เพราะฉะนั้นใน ๒ รัชกาลต่อมา ประเทศเขมรจึงอ่อนกำลังผิดสังเกต ด้วยเหตุนี้กระมังในราวพุทธศักราช ๑๗๐๐ เจ้าอรุณราชกุมารจึงสามารถแผ่ขยายอำนาจลงมาตอนใต้จนติดทะเลได้โดยสะดวก

สองรัชกาลซึ่งสืบต่อจากรัชกาลพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ คือรัชกาลพระเจ้าธรณินทรวรมันที่ ๒ (พุทธศักราช ๑๖๙๓–๑๗๐๓) และรัชกาลพระเจ้ายโสวรมันที่ ๒ (พุทธศักราช ๑๗๐๓–๑๗๐๙) ในสองรัชกาลดังกล่าวนี้จะได้มีเหตุการณ์สิ่งใดบ้างยังไม่ปรากฏศิลาจารึกเขมรประจำรัชกาลกล่าวยืนยัน เราทราบเรื่องราวของตอนนี้พอเป็นเลา ๆ จากศิลาจารึกสมัยพระเจ้าไชยวรมันที่ ๗ ซึ่งเป็นราชโอรสองค์หนึ่งของพระเจ้าธรณินทรวรมันที่ ๒

พระเจ้าไชยวรมันที่ ๗ พระองค์นี้ครองราชย์อยู่ในระหว่างพุทธศักราช ๑๗๒๔–๑๗๖๒ คือพระองค์ทรงครองราชย์อยู่ถึง ๓๘ ปี ศิลาจารึกเขมรในรัชกาลของพระองค์นี้ เท่าที่ค้นพบและตีพิมพ์ออกแพร่หลายแล้วมีอยู่ประมาณ ๑๐ หลักด้วยกัน หลักที่สำคัญเห็นจะได้แก่หลักที่ชื่อว่าบันทายชมาร์ ศิลาหลักนี้เล่าพระราชประวัติของพระเจ้าไชยวรมันที่ ๗ ว่าพระองค์เป็นราชโอรสองค์หนึ่งของพระเจ้าธรณินทรวรมันที่ ๒ และเป็นพระอนุชาพระเจ้ายโสวรมันที่ ๒ จากหลักอื่น ๆ เราได้ทราบเรื่องราวต่อไปว่า ในแผ่นดินพระเจ้ายโสวรมันที่ ๒ นั้น เจ้าไชยวรมันทรงนำทัพออกไปรุกรบประเทศจามปาก็พอดีทางกรุงกัมพูชาเกิดขบถและพระเจ้ายโสวรมันที่ ๒ สิ้นพระชนม์เนื่องในการขบถครั้งนั้น เมื่อเจ้าไชยวรมันทรงทราบข่าวก็รีบนำทัพกลับกรุงกัมพูชา แต่ก็ไม่ทันการเสียแล้ว เพราะมีการผลัดเปลี่ยนแผ่นดินใหม่ และเสนาบดีหัวหน้าขบถได้ปราบดาภิเษกเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ทรง

พระนามว่าศรียุวนาทิตยวรมัน เมื่อ พ.ศ. ๑๗๐๙ เจ้าไชยวรมันจึงเสด็จหนีไปพำนักอยู่ในต่างประเทศ ยุคนี้เป็นยุคที่ประเทศจามปาเริ่มรุกรานกรุงกัมพูชาเป็นการใหญ่ นับแต่ พ.ศ. ๑๗๒๐ ประเทศจามปาจึงหันมาฝึกฝนทางกองทัพเรือ ด้วยกำลังทางเรือนี่เองจึงตีพระนครหลวงได้ และจุดเพลิงเผาผลาญกรุงยโสธรไหม้วอดวายไป ในการรบครั้งนั้นเจ้าศรียุวนาทิตยวรมันก็สิ้นพระชนม์เมื่อเสียกรุงให้แก่กองทัพจามปาในครั้งนั้นด้วย ครั้นเมื่อกองทัพจามปาได้ยกกลับประเทศของตนไปแล้ว ทางกรุงกัมพูชาก็เกิดการปล้นสดมภ์ปั่นป่วนขึ้นทั่วไปตลอดเวลา ๔ ปี ที่ไม่มีเจ้านายปกครอง เจ้าไชยวรมันจึงเสด็จกลับมายังกรุงกัมพูชาและปราบปรามบ้านเมืองจนเป็นที่สงบราบคาบ จึงในพุทธศักราช ๑๗๒๔ พระองค์จึงได้ปราบดาภิเษกเป็นพระเจ้าไชยวรมันที่ ๗ ในตอนแรกของรัชกาล บรรดาหัวเมืองต่าง ๆ ที่ไกลออกไปยังแข็งเมืองอยู่ พระองค์ทรงใช้เวลาประมาณ ๒๐ ปี กว่าประเทศจะสงบราบคาบ ครั้นแล้วพระองค์จึงทรงตระเตรียมที่จะแก้เผ็ดประเทศจามปาโดยทรงส่งเครื่องราชบรรณาการไปถวายพระเจ้าแผ่นดินญวน จึงใน พ.ศ. ๑๗๔๖ พระองค์จงทรงนำทัพเข้ารุกรบนครวิชัยปุระ และทรงตีได้ ครั้งนั้นจึงเป็นการแก้เผ็ดประเทศจามปาได้สำเร็จ เมื่อพระองค์กลับกรุงกัมพูชาก็ได้ทรงแต่งตั้งให้อุปราชครองกรุงวิชัย ภายใต้ราชอาณาจักรเขมร อาณาเขตของกรุงกัมพูชาในแผ่นดินนี้ทิศเหนือขึ้นไปถึงเมืองทรายฟอง ในเขตจังหวัดหนองคาย ทางด้านมลายู พระองค์ทรงได้ครองไปจนถึงเมืองไชยาทางด้านทิศตะวันตก เขมรอ้างว่าได้แผ่อำนาจไปครอบงำถึงหัวเมืองมอญซึ่งจะรวมแคว้นเชลียงด้วยหรือไม่ ยังเป็นปัญหาอยู่ ส่วนเมืองลพบุรีนั้นมีหลักฐานยืนยันว่า พระองค์ทรงส่งราชโอรสทรงพระนามว่า อินทรวรมัน

มาเป็นอุปราชปกครอง ถ้าเขมรกลับมีอำนาจปกครองแคว้นเชลียงอีกครั้งหนึ่งเช่นนี้ ก็ต้องหมายความว่า ชนชาติไทยซึ่งเคยเป็นใหญ่ในรัชสมัยเจ้าอรุณราชกุมาร เมื่อราวพุทธศักราช ๑๗๐๐ กลับต้องมาตกอยู่ใต้อำนาจพระเจ้าไชยวรมันที่ ๗ เมื่อราวพุทธศักราช ๑๗๕๐

ในตอนปลายรัชสมัยพระเจ้าไชยวรมันที่ ๗ ซึ่งพระองค์คงทรงพระชนม์ร่วม ๑๐๐ พรรษา พงศาวดารไทยใหญ่เมืองเมากล่าวอ้างว่า ในราวพุทธศักราช ๑๗๕๘ เจ้าสามหลวงฟ้าเจ้าผู้ครองเมืองเมาได้ยกทัพใหญ่ลงมาปราบปรามบ้านเมืองใหญ่น้อยในทางลุ่มน้ำเจ้าพระยา บรรดาเมืองซึ่งยอมอ่อนน้อมต่อเจ้าสามหลวงฟ้า มีระบุเมืองสำคัญไว้ว่า เมืองแก่งหลวงที่สวรรคโลกและเมืองอโยธยาเป็นต้น หลักฐานทางด้านเขมรกล่าวไว้แต่เพียงว่าพระเจ้าไชยวรมันที่ ๗ ทรงถอนกองทัพยึดครองประเทศจามปาให้มาประจำอยู่ทางด้านทิศตะวันตก และศิลาจารึกหลักที่ ๒ ของยุคสุโขทัยได้ระบุว่าพระเจ้าไชยวรมันที่ ๒ ได้อภิเษกราชธิดาของพระองค์ให้แก่พ่อขุนผาเมือง พระบิดาของพ่อขุนผาเมืองนั้นศิลาจารึกสุโขทัยหลักนี้ระบุพระนามไว้ว่า คือพ่อขุนศรีนาวนำถม ผู้ครองเมืองสุโขทัย ศรีสัชนาลัย จึงเป็นที่น่าสังเกตว่าในราวพุทธศักราช ๑๗๖๐ นี้ชนชาติไทยได้กลับเป็นอิสระจากเขมรกัมพูชาอีกครั้งหนึ่ง หลังจากใต้การปกครองของเขมรมาได้ประมาณ ๑๐ ปี และเอกราชของไทยในครั้งนั้นก็น่าจะได้มาด้วยอำนาจของกองทัพไทยใหญ่ของเจ้าสามหลวงฟ้า ส่วนพ่อขุนศรีนาวนำถมจะเกี่ยวดองเป็นพระญาติหรือเป็นเพียงนายทหารคนสนิทของเจ้าสามหลวงฟ้าอย่างไรนั้นเป็นเรื่องที่หาหลักฐานเชื่อมโยงยังไม่พบ พระนาม "นำถม" คงเป็นพระนามซึ่งเขมรกัมพูชาเรียกพระองค์ เพราะภาษาไทยแขนงต่าง ๆ ดูจะไม่มีคำนี้อยู่ในปทานุกรม

ข้าพเจ้าจึงลองเดาดูว่า คำว่า "นำถม" คงมาจากคำเขมรว่า "พนมทม" ซึ่งแปลว่าเขาใหญ่ เขาหลวง คือเขาหลวงซึ่งพระเจ้าศรีธรรมาโศกราชไปจำศีลและได้สมสู่กับนางนาค เกิดราชบุตรคือเจ้าอรุณราชกุมารกระมัง มาถึงตอนนี้น่าเชื่อว่า กรุงสุโขทัยในรัชสมัยพ่อขุนศรีนาวนำถมเป็นเอกราชอย่างสมบูรณ์ แต่ทว่ามีสัมพันธไมตรีอันดีกับกรุงกัมพูชา ครั้นเมื่อสิ้นสมัยพระเจ้าไชยวรมันที่ ๗ (พระองค์ทรงได้สร้างกรุงยโสธรปุระขึ้นใหม่โดยใช้ศิลาแทนเมืองเดิมซึ่งทำด้วยไม้)—พระเจ้าแผ่นดินเขมรองค์ต่อมาคือพระเจ้าอินทรวรมันที่ ๒ เมืองลพบุรีและเมืองต่าง ๆ ในลุ่มน้ำเจ้าพระยาคงตกอยู่ใต้ปกครองของพ่อขุนนำถมตลอดลงไปถึงนครศรีธรรมราช เมื่อสิ้นสมัยขุนศรีนาวนำถมประมาณพุทธศักราช ๑๗๗๘ กรุงกัมพูชาได้โอกาสจึงส่งกองทัพขอมขึ้นไปจากกรุงกัมพูชาภาคใต้ แม่ทัพชื่อ 'ขอมสมาดโขลญลำพง' จึงเป็นเหตุให้พ่อขุนบางกลางหาว ชักชวนพ่อขุนผาเมืองให้รวมกำลังกันต่อต้าน การรบพุ่งจึงได้เกิดขึ้น และในสงครามคราวนี้กองทัพเขมรตกอยู่ในศึกกระหนาบจึงพ่ายแพ้อย่างยับเยิน พ่อขุนผาเมืองจึงอภิเษกพ่อขุนบางกลางหาวให้เป็นผู้ครองกรุงสุโขทัย ส่วนพ่อขุนผาเมืองเองนั้น ในศิลาจารึกมิได้ระบุว่า พระองค์เสด็จไปครองเมืองไหนแต่มีทางที่จะให้น่าเชื่อว่าพ่อขุนผาเมืองคงลงมาครองอยู่เมืองลพบุรีนับแต่พุทธศักราช ๑๗๗๘ แล้ว

ความสำคัญของบทนี้จะเห็นได้ว่าไทยเราต้องแผ่อำนาจจากล้านนาประเทศจนมายังแคว้นเชลียงราวพุทธศักราช ๑๗๐๐. ในครั้งนั้นเจ้าอรุณราชกุมารมีอำนาจกล้าแข็งจึงสามารถแผ่ขยายอาณาเขตลงมาจนจดทะเล ไทยจึงได้ครองลุ่มแม่เจ้าพระยาตอนล่างนี้จวบจนพุทธศักราช ๑๗๕๐ ก็พอดีเป็นยุคของพระเจ้าไชยวรมันที่ ๗ แผ่อำนาจ อาณาจักรไทยจึงตกอยู่ในอำนาจของ

กรุงกัมพูชาอีกครั้งหนึ่งแต่ก็เพียงระยะเวลาไม่ถึง ๒๐ ปี ครั้นราวพุทธศักราช ๑๗๕๘ กองทัพไทยใหญ่ได้เขตลงมาปลดแอกเขมรให้หลุดพ้นไปได้ เจ้านายไทยองค์แรกซึ่งมีศิลาจารึกภาษาไทยยืนยันมั่นคงคือ พ่อขุนศรีนาวนำถมก็ได้เป็นใหญ่ปกครองแคว้นเชลียงสืบมา การกลับได้เอกราชขึ้นในครั้งนี้มีระยะเวลาประมาณ ๒๐ ปีพ่อขุนศรีนาวนำถมก็สิ้นพระชนม์ เขมรกัมพูชาใคร่จะแผ่อำนาจขึ้นไปปกครองแคว้นเชลียงอีกครั้งหนึ่ง แต่คราวนี้โดนเจ้านายไทยรุกรบเป็นศึกขนาบจึงประสบความพ่ายแพ้อย่างยับเยิน อำนาจของเขมรจึงสูญสิ้นไปจากลุ่มน้ำเจ้าพระยาในครั้งนี้เอง และพ่อขุนบางกลางหาวจึงได้ตั้งวงศ์ 'พระร่วง' ขึ้นใหม่ ครอบครองบ้านเมืองไทยเป็นปึกแผ่นถาวรแต่พุทธศักราช ๑๗๗๘ สืบมา

กษัตริย์สุโขทัยซึ่งเรืองอำนาจทำไมจึงได้ชื่อว่า 'พระร่วง' ? ข้อนี้ยังตอบไม่ได้ แต่เราพอทราบว่า "พระร่วง" องค์แรกคือ เจ้ารุณราชกุมาร ซึ่งศิลาหลักนครสวรรค์จารึกพระนามว่า "กมรเตง ชคต ศรี ธรรมโศกราช" ศักราชครองราชย์ของท่าน คือราวพุทธศักราช ๑๖๘๐ ถึง ๑๗๑๐ และท่านมีรกรากมาจากล้านนาประเทศ

๗
วงศ์ศรีธรรมโศกราช เป็นใคร ? เกี่ยวดองกับท้าวอู่ทองอย่างไร ?

รายพระนามกษัตริย์เขมรกัมพูชาในยุคกรุงยโสธรปุระเป็นราชธานี

๑. ไชยวรมันที่ ๒ ขึ้นครองราชย์ พุทธศักราช ๑๓๔๕
๒. ไชยวรมันที่ ๓ ขึ้นครองราชย์ พุทธศักราช ๑๓๙๓
๓. อินทรวรมันที่ ๑ ขึ้นครองราชย์ พุทธศักราช ๑๔๒๐
๔. ยโสวรมันที่ ๑ ขึ้นครองราชย์ พุทธศักราช ๑๔๓๒
๕. หรรษวรมันที่ ๑ ขึ้นครองราชย์ พุทธศักราช ๑๔๔๓
๖. อิสาณวรมันที่ ๒ ขึ้นครองราชย์ พุทธศักราช ๑๔๖๕
๗. ไชยวรมันที่ ๔ ขึ้นครองราชย์ พุทธศักราช ๑๔๗๑
๘. หรรษวรมันที่ ๒ ขึ้นครองราชย์ พุทธศักราช ๑๔๘๕
๙. ราเชนทรวรมันที่ ๒ ขึ้นครองราชย์ พุทธศักราช ๑๔๘๗
๑๐. ไชยวรมันที่ ๕ ขึ้นครองราชย์ พุทธศักราช ๑๕๑๑

๑๑. อุทัยทิตยวรมันที่ ๑	ขึ้นครองราชย์	พุทธศักราช	๑๕๔๔
๑๒. สุริยวรมันที่ ๑	,,	,,	๑๕๔๕
๑๓. อุทัยทิตยวรมันที่ ๒	,,	,,	๑๕๙๓
๑๔. หรรษวรมันที่ ๓	,,	,,	๑๖๐๙
๑๕. ไชยวรมันที่ ๖	,,	,,	๑๖๒๓
๑๖. ธรณินทรวรมันที่ ๑	,,	,,	๑๖๕๐
๑๗. สุริยวรมันที่ ๒	,,	,,	๑๖๕๓
๑๘. ธรณินทรวรมันที่ ๒	,,	,,	๑๖๙๗
๑๙. ยโสวรมันที่ ๒	,,	,,	๑๗๐๓
๒๐. ตรีภูวนาทิตยวรมัน	,,	,,	๑๗๐๙
๒๑. ไชยวรมันที่ ๗	,,	,,	๑๗๒๔
๒๒. อินทรวรมันที่ ๒	,,	,,	๑๗๖๒
๒๓. ไชยวรมันที่ ๘	,,	,,	๑๗๘๖
๒๔. อินทรวรมันที่ ๓	,,	,,	๑๘๓๘
๒๕. อินทรไชยวรมัน	,,	,,	๑๘๓๘
๒๖. ไชยวรมันปรเมศวร	,, ระหว่าง	,,	๑๘๗๐--๑๘๙๖

ดังได้เกริ่นมาแต่บทก่อน ๆ คนไทยที่ล้านนาประเทศได้เริ่มวางรกรากทางการเมืองมีอำนาจปกครองกันเองโดยมิต้องอยู่ภายใต้อำนาจของชาติอื่นราวพุทธศักราช ๑๕๐๐ (พงศาวดารลำพูนระบุไว้ว่า เมื่อพุทธศักราช ๑๔๙๖) พระนามปฐมกษัตริย์ไทยในสยามประเทศคือเจ้าจักรวรรดิหรือวังตรุจักรพรรดิราช ซึ่งมีรกรากจากเมืองเชียงรุ้ง วงศ์เจ้าจักรวรรดิครอง

ล้านนาประเทศสืบพระวงศ์ได้ ๒ ชั่ว ก็เสียเมืองแก่มหาราชองค์หนึ่งมาจากเมืองสุปะละนคร หรือสักระบาล (ซึ่งพระยาประชากิจกรจักรอนุมานว่า อยู่ในจำพวกไทยเหนือ) มหาราชองค์นี้ครองสยามประเทศได้ ๕ ชั่วพระวงศ์ ก็ลุถึงแผ่นดินเจ้าอาทิตยราช เจ้าอาทิตยราชเริ่มครองราชย์แต่จุลศักราช ๔๑๕ หรือพุทธศักราช ๑๕๙๖ (ว่าตามพงศาวดารลำพูน) และในแผ่นดินนี้เองที่มีการบันทึกระบุพระนาม "อโศกราช" ขึ้นเป็นครั้งแรกในล้านนาประเทศ เป็นการจารึกพระนามสืบเนื่องมาจากการสร้างพระธาตุหลวงเมืองลำพูน

ท่านผู้อ่านคงจำได้ว่า เมื่อเดือนกันยายนศกก่อน* กรมศิลปากรได้ศิลาจารึกหลักใหม่มาจากเมืองร้างในเขตจังหวัดนครสวรรค์ ศิลาจารึกหลักนี้ระบุพระนาม 'ศรีธรรมโศกราช' ๒ องค์ คือองค์ที่ล่วงลับไปแล้ว กับองค์ซึ่งยังคงครองราชย์อยู่ และศักราชที่ระบุไว้ตรงกับพุทธศักราช ๑๗๑๐ นี่จะหมายความว่าวงศ์ 'ศรีธรรมโศกราช' แผ่อำนาจจากล้านนาประเทศลงมาทางใต้จนถึงแคว้นเชลียงหรืออย่างไร ?

ในหนังสือเก่า ๆ ของเรา เช่นพงศาวดารเหนือ และพงศาวดารลำพูน มีการบันทึกเรื่องราวเจ้าอาทิตยราชพยายามแผ่อำนาจลงมาทางทิศใต้ โดยทำยุทธสงครามกับเมืองละโว้ และมีการบันทึกเรื่องราวเจ้าผู้ครองสยามประเทศองค์หนึ่ง (พระยาอภัยคามินี) ทรงสู่ขอธิดาเจ้าเมืองศรีสัชนาลัยให้กับเจ้าอรุณราชกุมาร เป็นปัจจัยให้เจ้าอรุณราชกุมารได้มาครองราชย์อยู่ ณ เมืองศรีสัชนาลัย แผ่นดินเจ้าอรุณราชกุมารตรงกับแผ่นดินพระเจ้าอลังคจอสูกษัตริย์กรุงพุกาม ซึ่งศิลาจารึกพุกามจารึกว่า ครองราชย์ระหว่างพุทธศักราช

* พ.ศ. ๒๔๙๕

๑๖๕๕–๑๗๑๐ ศิลาจารึกนครสวรรค์ก็ระบุศักราชเทียบเท่าพุทธศักราช ๑๗๑๐ เป็นการรับรองว่า เจ้ารุณราชกุมารเกี่ยวดองกับวงศ์ศรีธรรมโศกราช และคงมีพระนามาภิธัยว่า พระเจ้าศรีธรรมโศกราชด้วยพระองค์หนึ่ง แต่จะเป็นองค์ที่เท่าไรคงจะเป็นที่ทราบกันเมื่อเราได้ศิลาจารึกหลักใหม่ ๆ มาเกื้อกูลความรู้เดิม ในชั้นนี้เราพอจะขมวดความรู้ไว้เปลาะหนึ่งก่อนว่า วงศ์ศรีธรรมโศกราชเริ่มปกครองล้านนาประเทศเมื่อราวพุทธศักราช ๑๖๐๐ ครั้นราวพุทธศักราช ๑๗๐๐ เจ้านายวงศ์นี้ก็สามารถแผ่อำนาจชนชาติไทยลงมายึดครองดินแดนทางแคว้นเชลียง คือเขตสุโขทัยนครสวรรค์ และจากหลักฐานศิลาจารึกนครสวรรค์นี้เราจึงได้หลักฐานมั่นคงเกี่ยวกับเจ้านายไทยวงศ์ 'ศรีธรรมโศกราช' นี้

พระนาม 'ศรีธรรมโศกราช' เป็นลูกกุญแจสำคัญยิ่ง ซึ่งจะเผยความสว่างให้แก่เราในเรื่องประวัติศาสตร์ชาติไทยก่อนยุคสุโขทัย เพราะเท่าที่ปรากฏหลักฐานต่าง ๆ อยู่แล้วก็พอจะเชื่อได้ว่า เจ้านายไทยวงศ์ 'ศรีธรรมโศกราช' มีอยู่หลายพระองค์ ครองราชย์ที่กรุงสุโขทัยสืบต่อกันเป็นแผ่นดิน ๆ (ก่อนรัชสมัยขุนบางกลางหาวตั้งวงศ์พระร่วงประมาณ ๒๐๐ ปี) พระเจ้าศรีธรรมโศกราชองค์ปฐม เป็นราชบิดาของเจ้ารุณราชกุมาร (ประชุมพงศาวดารภาค ๖๖) ศักราชครองราชย์ของพระเจ้าศรีธรรมโศกราชองค์ปฐมอยู่ในราวพุทธศักราช ๑๖๘๐ และเมื่อพระองค์สิ้นพระชนม์แล้ว เจ้ารุณราชกุมารก็ได้สืบสันตติวงศ์ต่อมา และเพราะพระเดชานุภาพของเจ้ารุณราชกุมารนี้เป็นแน่ เป็นปัจจัยสำคัญให้ พระอัฐิธาตุ ของพระเจ้าศรีธรรมโศกราชองค์ปฐมได้มีการสักการะบูชา ที่ล้านนาประเทศ โดยพงศาวดารลำพูนระบุไว้ว่า เจ้าอาทิตยราชในล้านนาประเทศได้สร้างพระ

ธาตุหลวงลำพูนเป็นราชานุสรณ์แด่พระเจ้าศรีธรรมโศกราชพระองค์นี้ นี่เป็นความคิดเห็นส่วนตัวข้าพเจ้า เพราะข้าพเจ้าเชื่อว่า พระนาม 'ศรีธรรมโศกราช' ในตำนานเก่าของไทยและในศิลาจารึกนครสวรรค์ ไชยา กำแพงเพ็ชร เป็นพระนามเจ้านายไทยหลายพระองค์ด้วยกัน หาได้มีส่วนเกี่ยวดองกับพระเจ้าอโศกมหาราชแห่งประเทศอินเดีย ในพุทธศักราช ๓๐๐ แต่อย่างใดไม่ (เกี่ยวกับพระเจ้าอโศกมหาราชแห่งประเทศอินเดีย เราจะได้หยิบยกศิลาจารึกของพระองค์มาพิจารณาต่อไป) พระนาม 'ศรีธรรมโศกราช' มิได้ปรากฏเพียงแต่ในศิลาหลักใหม่ที่นครสวรรค์ พระนามนี้ยังปรากฏในศิลาหลักไชยาซึ่งค้นพบนามมาแล้วอีก ๒ พระองค์ ศักราชจารึกหลักไชยาเทียบเท่าพุทธศักราช ๑๗๗๓ ตามหลักฐานที่ปรากฏอยู่แล้วเช่นนี้ จะเป็นทางที่จะให้เราเชื่อถือได้หรือยังว่า เจ้านายไทยวงศ์ 'ศรีธรรมโศกราช' สถาปนาอำนาจทางการเมืองที่ล้านนาเมื่อราวพุทธศักราช ๑๖๘๐ ครั้นราวพุทธศักราช ๑๗๐๐ วงศ์ศรีธรรมโศกราชก็แผ่อำนาจลงมาถึงเขตสุโขทัยนครสวรรค์และเพราะพระเดชานุภาพของพระร่วงอรุณราชกุมารเจ้านายไทยวงศ์นี้ จึงสามารถแผ่อำนาจลงไปถึงไชยา นครศรีธรรมราช เมื่อราวพุทธศักราช ๑๗๕๑ คือยี่สิบปีแรก แผ่อำนาจจากล้านนามาถึงแคว้นเชลียง และห้าสิบปีหลังสามารถแผ่ขยายอำนาจลงมาทางทิศใต้จนจดทะเล

เมื่อได้แสดงทฤษฎีออกมาเป็นแนวใหม่เช่นนี้ ก็จำเป็นจะต้องนำหลักฐานออกมาตีแผ่และพิจารณากันด้วยความรอบคอบต่อไป

ศิลาจารึกนครสวรรค์ระบุศักราชเป็นมหาศักราชเทียบเท่าพุทธศักราช ๑๗๑๐ ภาษาที่ใช้จารึกเป็นภาษาบาลีด้านหนึ่ง เขมรด้านหนึ่ง ส่วนคำจารึกที่วัดหัวเวียงอำเภอไชยาระบุศักราชเป็นกลียุคเทียบเท่าพุทธศักราช

๑๗๗๓ คือผิดกัน ๖๓ ปี และภาษาที่ใช้เป็นภาษาสันสกฤต การที่ศิลาสองหลักนี้ใช้ภาษาต่างกันเห็นจะไม่สู้สำคัญอย่างใดนัก เพราะอาลักษณ์เขาถนัดภาษาอะไรเขาก็จารึกเป็นภาษานั้น ตัวอย่างมีอยู่มากมาย แม้แต่ในสมัยพระมหาธรรมราชาลิไท ศิลาจารึกเป็นภาษาบาลีก็มี เป็นภาษาเขมรก็มี สิ่งสำคัญคือศักราชห่างกันไกลนัก คือตั้ง ๖๓ ปี ศรีธรรมโศกราชในคำจารึกพุทธศักราช ๑๗๑๐ จึงไม่น่าจะเป็นองค์เดียวกันกับพระธรรมาโศกราชในคำจารึกพุทธศักราช ๑๗๗๓

แต่ประวัติเรื่องราวของชนชาติไทยในยุคนี้มีทางที่จะให้น่าเชื่อว่า พระนามาภิธัย "ศรีธรรมโศกราช" คงจะเริ่มใช้สำหรับเจ้าผู้ครองชนชาติไทยทางล้านนาประเทศ เมื่อราวพุทธศักราช ๑๖๐๐ ครั้นชนชาติไทยแผ่อำนาจลงมาปกครองแคว้นเชลียงคือ เขตสุโขทัยศรีสัชนาลัย พระนามนี้ ก็ติดอยู่ในความนิยมด้วย ครั้นเมื่อเจ้ารุณราชกุมารแผ่ขยายอาณาเขตลงมาทางทิศใต้จนจดทะเล เจ้ารุณราชกุมารปรากฏว่าทรงพระนาม "พระร่วงเจ้า" แต่พระอนุชานั้น ประชุมพงศาวดารภาค ๖๖ ระบุพระนามว่า พระยาศรีธรร-มาโศกราช' พระอนุชาเจ้ารุณราชกุมารพระองค์นี้จึงน่าจะเป็น 'ศรีธรรมโศกราช ในศิลาจารึกนครสวรรค์ และพุทธศักราช ๑๗๑๐ คงจะเป็นปีเริ่มครองราชย์ของพระอนุชาเจ้ารุณราชกุมารกระมัง ถ้าพระองค์เริ่มครองราชย์แต่พุทธศักราช ๑๗๑๐ รัชกาลของพระองค์อย่างยืนนานที่สุดก็ไม่น่าจะเกิน ๔๐ ปีคือถึงพุทธศักราช ๑๗๕๐ แล้วเจ้านายในวงศ์นี้ทรงพระนามว่า 'พระธรรมาโศก' ตามที่ระบุไว้ในคำจารึกวัดหัวเวียงอำเภอไชยาคงจะได้ครองราชย์สืบต่อมา นี่เป็นการสันนิษฐานเท่านั้น ในตำนานวัดพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช มีข้อความระบุไว้ว่า พญาศรีธรรมาโศกราช' (พระ

องค์หนึ่ง) มีพระอนุชา ๒ องค์ คือเจ้าจันทรภาณุและเจ้าพงศ์สุราหะ การที่ตำนานพระมหาธาตุเมืองนครศรีธรรมราช ระบุพระนามจันทรภาณุไว้เช่นนี้ ช่างสอดคล้องกับศิลาจารึกวัดหัวเวียงเหลือเกิน จึงทำให้น่าเชื่อว่า เมื่อประมาณพุทธศักราช ๑๗๗๓ พระยาศรีธรรมาโศกราชพระองค์นั้นสิ้นพระชนม์ พระอนุชาคือเจ้าจันทรภาณุได้ราชสมบัติสืบสันตติวงศ์ 'ศรีธรรมโศกราช' ต่อไป แต่รัชกาลนี้ ประวัติเรื่องราวกลับลงมากล่าวในเขตแคว้นตอนใต้ของประเทศไทย จึงเป็นแนวทางที่จะให้สืบค้นต่อไปว่าในระยะ ๖๐ ปี เริ่มแต่พุทธศักราช ๑๗๑๐–๑๗๗๓ ชนชาติไทยได้เคลื่อนย้ายแผ่อำนาจจากแคว้นสุโขทัยลงมาจนปลายแหลมมลายูหรืออย่างไร นี่เป็นการเสนอแนวทางสอบสวนขึ้นมาใหม่ เพื่อท่านผู้รับผู้สนใจจะได้รับไว้พิจารณาต่อไป

ในงานทอดกฐินของกระทรวงมหาดไทยที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาเมื่อวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๔๙๙ นี้ ท่านเจ้าภาพได้แจกหนังสือหลายเล่ม มีอยู่เล่มหนึ่งชื่อ "เมืองไตรตรึงส์อู่ทองและอโยธยา" อาจารย์ธนิต อยู่โพธิ์ อธิบดีปัจจุบันของกรมศิลปากรเป็นผู้เรียบเรียง โดยเสนอแนวสัมพันธ์ระหว่างเจ้าผู้ครองเมืองไตรตรึงส์ เมืองอู่ทองและเมืองอโยธยาไว้ คือเริ่มแต่พระองค์ไชยศิริเมื่อพุทธศักราช ๑๕๔๗ ถึงท้าวแสนปม (พุทธศักราช ๑๗๐๖) และพระรามาธิบดีอู่ทอง (พุทธศักราช ๑๘๔๙) แนวสันนิษฐานของท่านผู้เรียบเรียงนี้น่าฟังมาก แต่ข้อความที่สะดุดใจข้าพเจ้าคือตอนที่คัดมาจากตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช ข้อความว่า "....ท้าวอู่ทองและพญาศรีธรรมโศกราช หลั่งน้ำทักษิโณทกอธิษฐานเป็นพระญาติพระวงศ์กันสืบไป ถ้าสิ้นบุญพญาศรีธรรมโศกราชแล้ว เธอฝากพระนางพญาศรี-

ธรรมโศกราช และทั้งพญาจันทรภาณุ พญาวงศ์สุราหะผู้น้องทั้งสองด้วย...." ตำนานพระธาตุนี้จะมีมานานแล้วเพียงไร ใครเป็นผู้รวบรวมเขียนไว้เป็นหลักฐานแต่เมื่อใด? จะเป็นตำนานเก่าโดยไม่มีผู้อุตริบ่ลอมแปลงหรือไม่? แต่ถ้าตำนานนี้เป็นของเก่าของแท้ การที่ระบุพระนาม "พญาจันทรภาณุ" ซึ่งมีหลักฐานศิลาหลักที่ ๒๔ ระบุยืนยันไว้เช่นนี้ จึงทำให้น่าเชื่อถือว่าคงเป็นความจริง และพญาจันทรภาณุผู้นี้เอง คงได้ครอบครองแว่นแคว้นต่อจากพญาศรีธรรมโศกราชองค์หนึ่ง เมื่อราวพุทธศักราช ๑๗๗๓

พระนาม "ศรีธรรมโศกราช" จะไม่หมายถึงพระเจ้าอโศกมหาราชแห่งแคว้นอินเดียโบราณหรือ? ถ้าเราพิจารณาศักราชเมื่อพระเจ้าอโศกมหาราชขึ้นครองประเทศอินเดียเมื่อราวพุทธศักราช ๓๐๐ ก็จะเห็นได้ทันทีว่า พระองค์ไม่ใช่พญาศรีธรรมโศกราช แห่งศิลาจารึกนครสวรรค์และ ไม่ใช่พญาศรีธรรมโศกราชแห่งคำจารึกวัดหัวเวียง อำเภอไชยา ด้วยเหตุว่าศักราชผิดกันกว่าพันปี

ท่านอาจไม่เคยทราบว่า พระนามพระเจ้าอโศกมหาราชไม่เคยปรากฏโดยตรงในศิลาจารึกของพระองค์ จึงขอนำศิลาจารึก ๑๕ หลักดังปรากฏในหนังสือวชิรญาณ (เล่ม ๑๐ ร.ศ. ๑๑๘) มาแสดงเป็นหลักฐานไว้ ณ ที่นี้ด้วย ทั้งนี้เพราะหนังสือวชิรญาณในปัจจุบันเป็นหนังสือหายากจะมีอยู่ก็แต่ในหอสมุดแห่งชาติและหอสมุดอื่น ๆ อีกไม่มากแห่งนัก จารึกหรือประกาศของพระเจ้าอโศกเป็นศิลา ๑๕ หลักจารึกด้วยภาษาสันสกฤต ประดิษฐานไว้ในสถานที่ต่าง ๆ กันในประเทศอินเดีย ผู้เชี่ยวชาญภาษาสันสกฤตชื่อเจมส์ พรินเสป (James Prinsep) ถอดไว้เป็นภาษาอังกฤษและพระยาประชากิจกรจักรแปลเป็นภาษาไทยพิมพ์ไว้ในหนังสือวชิรญาณดังกล่าว เมื่อ

ตรวจดูศิลาจารึกหรือประกาศของพระองค์ว่า "เทวานัมปิยะทศิ" แปลว่า ผู้ซึ่งเป็นที่รักแห่งสวรรค์ ทั้ง ๑๕ หลักมีแต่พระนาม "เทวานัมปิยะทศิ" จารึกไว้แทนนามพระองค์ ไม่มีแม้แต่หลักเดียวที่จะจารึกพระนามว่า "ศรีธรรมโศกราช' หรือ 'อโศกมหาราช' พระองค์จะครองราชย์แต่ พ.ศ. ใดไม่มีระบุไว้ แต่พระองค์สิ้นพระชนม์เมื่อพุทธศักราช ๒๕๕ พระชนมายุได้ ๘๒ พรรษา ผู้เขียนเคยอ่านพบในหนังสือแต่จำไม่ได้ว่าหนังสืออะไรว่า ผู้ใฝ่ใจศึกษาประวัติศาสตร์อินเดียโบราณ ต่างสงสัยกันว่า พระนาม "เทวนัมปิยะทศิ" นี้จะหมายถึงพระราชาองค์ใด จนเมื่อไม่นานมานี้เองมีท่านผู้หนึ่งเสนอหลักฐานพร้อมทั้งความเห็นว่าพระนาม "เทวานัมปิยะทศิ" นั้นหมายถึงพระเจ้าอโศกมหาราช และเมื่อได้มีการโต้แย้งกันพอสมควรแล้ว จึงได้รับรองกันว่าพระนาม 'เทวานัมปิยะทศิ' คือพระเจ้าอโศกมหาราช

ทีนี้เราลองหยิบคัมภีร์มหาวงศ์ และจุลวงศ์ ของประเทศลังกาออกมาพิจารณาดูบ้าง คัมภีร์สองเล่มนี้เป็นพงศาวดารของเกาะลังกา จารึกเรื่องราวของเจ้าผู้ครอง เริ่มแต่พระเจ้าวิชัยเมื่อพุทธศักราช ๖๐ จนถึงพระเจ้าศิริวิกรมราชสีห์ สิ้นรัชกาลเมื่อพุทธศักราช ๒๓๕๘ คือเป็นพงศาวดารของเจ้าผู้ครองเกาะลังกานับเวลาราว ๒๓๐๐ ปี มีเจ้าผู้ครองรวม ๑๘๓ องค์ เฉพาะพระนามพระเจ้าอโศก คัมภีร์ทั้งสองเล่มนี้ระบุพระนามไว้ว่า "ปิยะทัสสี" ก็มี ระบุพระนามโดยตรงว่า "อโศก" ก็มี ส่วนเจ้าผู้ครองกรุงลังกา ทรงพระนามว่า "ธัมมโศก" ก็มีระบุไว้เช่นกัน นี่เป็นการตรวจคัมภีร์ทั้ง ๒ เล่มนี้อย่างคร่าว ๆ แต่ก็พอที่จะให้เชื่อถือได้ว่า พระนามศรีธรรมโศกราช นั้นเราได้มาจากลังกาทวีป (และลังกาทวีปได้มาจากอินเดียอีกต่อหนึ่ง) พระนามนี้หาได้แพร่โดยตรงมาจากอินเดียไม่ เมื่อเราตั้งแนวสืบสวน

ไว้เช่นนี้แล้ว เราก็พอจะเห็นทางที่จะสรุปได้ว่า พระนาม "ศรีธรรมโศกราช" แพร่เข้ามาถึงบ้านเมืองเราในราวพุทธศักราช ๑๗๐๐ โดยผ่านอาณาจักรพุกาม

พระนาม "ศรีธรรมาโศกราช" มีปรากฏเป็นพระนามกษัตริย์ของชนชาติใดบ้าง ? ข้อนี้ถ้าพิจารณาเฉพาะประวัติเรื่องราวของประเทศใกล้เคียงและในกาลสมัยใกล้เคียงคือพุทธศักราช ๑๗๐๐ ก็ยังค้นไม่พบ เห็นแต่ที่ปรากฏก็คือ ศิลาจารึกวัดหัวเวียง และศิลาจารึกนครสวรรค์เท่านั้น กษัตริย์เขมรกัมพูชาก็ดี กษัตริย์พม่า พุกามก็ดี แม้แต่กษัตริย์ศรีวิชัยไศเลนทร์ก็ดียังไม่พบศิลาจารึกของชาติเหล่านี้ที่ทรงพระนามาภิธัยนี้ (กษัตริย์เขมรในยุคกรุงศรีอยุธยาคือในพุทธศักราช ๑๙๗๔ มีปรากฏในตำนานอยู่องค์หนึ่งซึ่งทรงพระนามว่า "ธรรมาโศกราช" องค์ซึ่งสูญเสียราชธานีนครธมแก่กองทัพไทยรัชกาลพระบรมราชาเจ้าสามพระยา) ในรุ่นหลังนี้มีเจ้าผู้ครองเมืองกำแพงเพ็ชร (พุทธศักราช ๒๐๕๓) ซึ่งเป็นเจ้านายไทยมีนามว่า เจ้าพระยาศรีธรรมาโศกราช ประดิษฐานรูปพระอิศวรตามศิลาจารึกสุโขทัยหมายเลข ๑๓ เพราะฉะนั้นถ้าจะพูดในแง่ศิลาจารึกแล้ว พระนามนี้ปรากฏขึ้นแต่ในประเทศไทย จึงทำให้น่าเชื่อว่า พระนามศรีธรรมาโศกราชเป็นนามาภิธัยของเจ้านายไทยในสมัยพุทธศักราช ๑๖๐๐

บางทีการสืบสวนทางพุทธศาสนา คติหินยานหรือลังกาวงศ์จะช่วยให้ความกระจ่างแก่เราได้บ้าง คือมีหลักฐานทางกรุงพุกามว่า ในรัชกาลพระเจ้าอนุรุธกองทัพพุกามตีได้เมืองสะเทิมเมื่อพุทธศักราช ๑๖๐๐ และกวาดต้อนผู้คนพร้อมทั้งศาสนาพุทธคติมอญขึ้นไปยังกรุงพุกาม แต่ต่อมาในรัชกาลพระเจ้านราปติสิทธุ พระเถระมอญองค์หนึ่งชื่อว่าอุตราชีวะและสาวก

ของท่านชื่อฉปัตได้ออกไปศึกษา และบวชเรียนยังเกาะลังกา ในพุทธศักราช ๑๗๒๓ ก่อนหน้านั้นมีพระภิกษุมอญออกไปยังลังกาทวีปบ้างเหมือนกัน เช่น พระเถระพันสคุ เมื่อพระมหาเถรเหล่านี้กลับมาจากลังกาทวีปได้ชักชวนบรรดาพระลังกาและพระภิกษุชาติอื่น ๆ เข้ามาเผยแพร่คติลังกาวงศ์ยังกรุงพุกามและบรรดาหัวเมืองใกล้เคียง คติลังกาวงศ์จึงน่าจะแพร่เข้ามาในล้านนาประเทศและในแคว้นเชลียง แต่ราวพุทธศักราช ๑๗๐๐ พระนามพระเจ้าอโศกมหาราชจึงอาจจะแพร่เข้ามาแต่ครั้งนั้นเพราะทางเกาะลังกานิยมเลื่อมใสพระเจ้าอโศกมหาราช พระราชกรณียกิจในการทรงเป็นพระมหาธรรมราชามีจารึกอยู่ในคัมภีร์มหาวงศ์ของลังกาทวีป เมื่อพระเถรมอญได้ศึกษาจากคัมภีร์มหาวงศ์นี้ก็จะนำความรู้มาเผยแพร่ยังล้านนาและแคว้นเชลียงอีกต่อหนึ่ง พระนามศรีธรรมาโศกราชซึ่งมาอุบัติเป็นครั้งแรกในศิลาจารึกนครสวรรค์ เมื่อพุทธศักราช ๑๗๑๐ ก่อนหน้านั้นไม่ปรากฏพระนามาภิธัยนี้

ตามที่ลัทธิลังกาวงศ์ได้แพร่เข้ามา โดยผ่านทางกรุงพุกาม และหัวเมืองมอญเช่นนี้ ฟังดูก็จะเข้าทีดี ถ้าหากว่ากษัตริย์พุกามได้ทรงเลื่อมใสและทรงใช้พระนามาภิธัย "ศรีธรรมาโศกราช" ด้วย แต่ศิลาจารึกพุกามไม่บ่งถึงพระนามาภิธัยนี้เลย กษัตริย์พุกามหลายต่อหลายองค์ทรงพระนามว่า "ศรีตรีภูวนาทิตย์มหาธรรมราช" เมื่อหลักฐานเป็นเช่นนี้ จึงยังไม่เห็นทางที่จะเชื่อได้สนิทว่า นามาภิธัยศรีธรรมาโศกราช ทำไมจึงมาอยู่ในความนิยมแต่ของคนไทยเท่านั้น ทำไมทางพม่า พุกามจึงไม่นิยมเล่า ? การหาคำตอบปัญหานี้ให้เหมาะใจ ยังหาไม่ได้

มีเรื่องราวของพุกามปรากฏต่อไปว่า พระเถรผู้หนึ่งซึ่งพระมหาเถรฉปัตชวนให้เข้ามาอยู่ในกรุงพุกามไม่สมัครอยู่และได้เดินทางลงไปยังสุวรรณทวีป

และได้ไปสร้างพระเจดีย์และเผยแพร่ลัทธิลังกาวงศ์ ณ ที่นั้น สุวรรณทวีป ตามปกติเราเข้าใจกันว่าคือ เกาะสุมาตรา แต่บางท่านตีความหมายว่า คือ เมืองนครศรีธรรมราช ถ้าเช่นนั้นคติลังกาวงศ์ก็คงจะเป็นที่นิยมแพร่หลายแถวบริเวณนครศรีธรรมราชก่อนพุทธศักราช ๑๗๕๐ แล้ว ถึงอย่างไรก็ดี ชนชาติไทยคงได้รับคติลังกาวงศ์มาจากทางกรุงพุกามและหัวเมืองมอญก่อนรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงจะโปรดให้บรรดาพระมหาเถรจากนครศรีธรรมราชขึ้นมาเผยแพร่คติลังกาวงศ์ ประวัติคติลังกาวงศ์แพร่เข้ามาในประเทศไทยจึงน่าจะแบ่งออกเป็นสองยุค ยุคแรกแพร่มาจากราชอาณาจักรพุกามประมาณพุทธศักราช ๑๗๐๐ และยุคสองแพร่ขึ้นมาจากนครศรีธรรมราชประมาณพุทธศักราช ๑๘๐๐ ยุคแรกคือรัชสมัยเจ้ารุณราชกุมาร ยุคหลังคือรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหง เยรีนี นักค้นคว้ามือหนึ่งในเรื่องประวัติความเป็นมาของบ้านเมืองเราขนานพระนามเจ้ารุณราชกุมารว่า พระร่วงเจ้าองค์ปฐม ถ้าถือตามเกณฑ์นี้พ่อขุนรามคำแหงจะเป็นพระร่วงเจ้าองค์ที่เท่าไร ?

ประวัติเรื่องราวของเจ้านายไทยวงศ์ 'ศรีธรรมาโศกราช' ในขณะนี้ชักจะแจ่มชัดขึ้นทุกที ถ้ายึดศิลาจารึกนครสวรรค์เป็นหลักก็จะได้ กมร เต็งชคตศรีธรรมาโศกราช เป็นองค์ปฐม ถ้าจะยึดพงศาวดารเหนือภาคที่ ๖๖ ก็คือพระเจ้าศรีธรรมาโศกราช และพงศาวดารภาค ๖๖ นั้นระบุว่าท่านครองเมืองสุโขทัย ส่วนพงศาวดารเหนือในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑ นั้นระบุว่า ท่านชื่อพระยาอภัยคามินีครองอยู่เมืองหริภุญชัยมีราชบุตรกับนางนาคชื่อ เจ้ารุณราชกุมาร เมื่อเจ้ารุณราชกุมารเติบใหญ่ พระยาอภัยคามินีจึงให้ไปเป็นพระยาในเมืองศรีสัชนาลัย ถ้าเรายอมรับกันว่า พระยาอภัยคามินี

คือเจ้าพระยาศรีธรรมาโศกราช (เพราะท่านทั้งสองมีราชบุตรชื่ออรุณราชกุมารด้วยกันทั้งสองพระองค์) เราก็สามารถผูกโยงพระนามของท่านให้มั่นคงกับศิลาจารึกนครสวรรค์เพื่อจะได้ศักราชที่แท้จริงคือ พุทธศักราช ๑๗๑๐

ถ้าวิธีการสืบสวนที่สรุปมานี้ถูกต้อง ต้นวงศ์ศรีธรรมาโศกราช ก็คงอยู่ในรัชสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ ครองกรุงกัมพูชา (พุทธศักราช ๑๖๕๖--๑๖๙๓) และเจ้าพระยาศรีธรรมาโศกราชองค์ปฐมนั้นน่าจะมีสัมพันธไมตรีอันดีกับพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ คือได้ทรงเกื้อกูลส่งกองทัพไทยภายใต้การบังคับบัญชาของนายทัพสยามช่วยทำการรบพุ่งกับกองทัพญวนไดเวียด (ดังภาพนูนซึ่งปรากฏเป็นหลักฐานที่พระนครวัด) เมื่อเราปักหลักลงได้เช่นนี้แล้ว เรื่องราวของชนชาติไทยต่อจากนั้นจึงพอจะวางรูปให้เข้าระเบียบได้ง่ายขึ้น

ปัญหาต่อไปนี้ก็คือว่า วงศ์เจ้าพระยาศรีธรรมโศกราชนี้จะเกี่ยวดองกับวงศ์ท้าวอู่ทองอย่างไร ? อาจารย์ธนิต อยู่โพธิ์ (ในเรื่องเมืองไตรตรึงส์ อู่ทอง อโยธยา) ได้เสนอแนวการสอบสวนไว้อย่างน่าฟังว่า พระองค์ไชยศิริเป็นต้นวงศ์ของท้าวอู่ทอง เสด็จนำรี้พลหนีศึกลงมาสร้างเมืองไตรตรึงส์เมื่อประมาณพุทธศักราช ๑๕๙๗ ศักราชนี้ยังเป็นที่สงสัยเพราะเรื่องพระเจ้าพรหม (ราชบิดาของพระองค์ไชยศิริ) เป็นเรื่องเกี่ยวพันกับการรุกรบขับไล่ขอม ขอมที่ถูกรุกรบจะเป็นขอมพวกไหน ? คงไม่ใช่ขอมอุมงคเสลาเพราะนั่นเป็นเรื่องก่อนรัชสมัยพระเจ้าพรหม ขอมทางล้านนาซึ่งถูกขับไล่ให้ออกไปจากเมืองหริภุญชัยก็มีแต่ขอมวงศ์นางจามเทวี เฉพาะเรื่องนี้ศาสตราจารย์เซเดส์ได้เสนอศักราชไว้ว่า ขอมหริภุญชัยละทิ้งล้านนาประเทศไปเมื่อราวพุทธศักราช ๑๕๙๓ (มีการรุกรบขับไล่ขอมอยู่อีกสองครั้ง คือ

ครั้งเจ้ารุณราชกุมาร เมื่อราวพุทธศักราช ๑๗๐๐ และครั้งเจ้าสามหลวงฟ้าเมื่อประมาณพุทธศักราช ๑๗๖๐ แต่สองครั้งหลังนี้เป็นเรื่องภายหลังรัชสมัยพระเจ้าพรหมมาก) ขอมซึ่งถูกพระเจ้าพรหมขับไล่ก็เห็นจะเป็นขอมหริภุญชัยนั่นเอง และศักราชเมื่อเหตุการณ์นี้เกิดขึ้นก็คือราวพุทธศักราช ๑๖๐๐ ศักราชซึ่งอาจารย์ธนิตบ่งว่า พระองค์ไชยศิริอพยพลงมาตั้งเมืองไตรตรึงส์จึงควรอยู่ภายหลังพุทธศักราช ๑๖๐๐ ข้าพเจ้าจึงใคร่เสนอขอแก้ศักราชเรื่องสร้างเมืองไตรตรึงส์ว่า คงราว ๑๖๕๐ ตรงกับต้นแผ่นดินเจ้าธรณินทรวรมันที่ ๑ ครองเมืองกัมพูชา และต้นแผ่นดินพระเจ้าอลองคสิทธุ (อลองคจอสุ) ครองกรุงพุกาม เหตุผลในการเสนอแก้ศักราชเรื่องสร้างเมืองไตรตรึงส์มาเช่นนี้ ก็เพราะข้าพเจ้าไม่เชื่อว่าพระองค์ไชยศิริหนีทัพมอญเมืองสะเทิม เมืองมอญสะเทิมหมดอำนาจไปเมื่อคราวกองทัพพุกามมาย่ำยีเมื่อพุทธศักราช ๑๖๐๐ แล้วกว่าจะมามีอำนาจขึ้นใหม่ก็อีกหลายร้อยปีต่อมา เห็นมีแต่กรุงพุกามในรัชสมัยพระเจ้าอลองคจอสุนี้ที่มารุกรานเวียงไชยปราการได้ พระองค์เจ้าไชยศิริสู้ไม่ไหวจึงละเมืองทิ้งอพยพลงมาสร้างเมืองไตรตรึงส์ซึ่งอยู่แขวงเมืองกำแพงเพ็ชรปัจจุบัน เหตุผลทางภูมิศาสตร์ก็พอมีอยู่บ้างที่จะชี้ให้เห็นว่า พวกมอญเมืองสะเทิมมิได้ยกทัพไปย่ำยีเมืองไชยปราการ เพราะถ้ากรุงสะเทิมไปตีเวียงไชยปราการจริง เหตุไฉนพระองค์ไชยศิริจึงหนีทัพสะเทิมลงมาตั้งเมืองใหม่ให้ใกล้เมืองสะเทิมเข้าไปอีก แต่ถ้าพระองค์ไชยศิริหนีทัพกรุงพุกาม เหตุผลทางภูมิศาสตร์ก็ไม่ขัดข้องเพราะกำแพงเพชรอยู่ไกลกรุงพุกาม ส่วนบริเวณเมืองฝาง (ที่ตั้งเวียงไชยปราการ) นั้นอยู่ใกลกว่ามาก ในการสืบสวนเรื่องนี้พระยาประชา-กิจกรจักรท่านก็ไม่เห็นด้วยว่า ในยุคนั้นเมืองสะเทิมจะมีกำลังรุกรานประเทศ

อื่นได้ ท่านมีความเห็นว่า พระองค์ไชยศิริคงหนีทัพไทยใหญ่เมืองเมาแต่ยุคเจ้าสามหลวงฟ้าแผ่อำนาจไทยใหญ่นั้น เนย์ อีเลียส ได้สอบศักราชแล้วเชื่อว่าอยู่ในพุทธศักราช ๑๗๖๐ จึงเป็นเรื่องราวของยุคร้อยปีต่อมา คือเป็นสมัยที่พ่อขุนศรีนาวนำถมโผล่ขึ้นมาเป็นใหญ่ครองกรุงสุโขทัย

เรื่องราวเกี่ยวกับพระเจ้าอลังคจอสูพระองค์นี้ ประวัติศาสตร์พม่าเองก็ยังสืบสาวความไม่ได้กระจ่าง แต่ทราบกันอยู่ว่ารัชกาลของพระองค์นั้นยาวนานถึง ๕๕ ปี ตลอดรัชกาลสลับไปด้วยการแผ่ขยายอำนาจกับการสร้างวัด ในต้น ๆ รัชกาลคือประมาณพุทธศักราช ๑๖๕๐ พงศาวดารพม่าระบุว่าทางหัวเมืองมอญเกิดขบถจนต้องทำการปราบปรามเป็นการใหญ่ ถ้าเหตุการณ์นี้เป็นจริง บรรดาหัวเมืองมอญเห็นจะยอมสงบเพียงระยะหนึ่งเท่านั้น เพราะประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๖ ของเราบันทึกไว้ว่า เมื่อครั้งพระเจ้าอลังคจอสูยังอยู่ในราชสมบัติกรุงพุกามนั้นสมเด็จพระร่วงเจ้า (อรุณราชกุมาร) เสวยราชสมบัติอยู่ในเมืองสุโขทัย เจ้าอรุณราชกุมารเป็นพระโอรสองค์ใหญ่ของเจ้าพระยาศรีธรรมาโศกราช และถ้าพระองค์เจ้าไชยศิริสร้างเมืองไตรตรึงส์ราวพุทธศักราช ๑๖๕๐ เจ้าเมืองไตรตรึงส์ต่อ ๆ มาก็ต้องอยู่ภายใต้ราชอาณาจักรของพระร่วงเจ้าพระองค์นี้ ความสัมพันธ์ระหว่างวงศ์ศรีธรรมาโศกราชและเจ้านายวงศ์เมืองไตรตรึงส์อู่ทองจึงคงมีมาแต่พุทธศักราช ๑๗๐๐ แล้ว

อาจารย์ธนิต ๆ เสนอแนวความเห็นว่า ท้าวแสนปมได้พระธิดาของเจ้าเมืองไตรตรึงส์องค์ที่ ๔ (นับจากพระองค์ไชยศิริเป็นองค์ปฐม) เมื่อราวพุทธศักราช ๑๗๐๖ จึงไปสร้างเมืองเทพนครขึ้น ท้าวแสนปมผู้นี้คือท้าวอู่ทององค์ปฐม วงศ์ของท้าวอู่ทองสืบสันตติวงศ์ต่อ ๆ กันมาถึงท้าวอู่ทอง

องค์ที่ ๕ ราชสมบัติเมืองเทพนครหรืออู่ทองจึงตกอยู่กับพระราชบุตรเขย คือสมเด็จพระรามาธิบดีอู่ทอง ถ้ารวมเจ้านายวงศ์อู่ทองเข้ากับเจ้าผู้ครองเมืองไตรตรึงส์ก็จะได้ ๙ รัชกาล ถ้าคิดเฉลี่ยเจ้าผู้ครอง ๙ องค์ (ตั้งแต่เริ่มสร้างเมืองไตรตรึงส์จนถึงปีที่พระเจ้ารามาธิบดีอู่ทองได้ครองเมืองอู่ทอง คือตั้งแต่พุทธศักราช ๑๕๔๗–๑๘๘๔ ก็จะได้เวลารวม ๓๓๗ ปี) เฉลี่ยรัชกาลละ ๓๗ ปี น่าจะยาวนานเกินสมควร แต่ถ้าเราร่นการสร้างเมืองไตรตรึงส์ลงมาเป็นราวพุทธศักราช ๑๖๕๐ รัชกาลเฉลี่ยของเจ้าผู้ครองแต่ละพระองค์ก็จะได้ ๒๖ ปี ซึ่งก็ยังนานอยู่ดี เพราะฉะนั้นเราจึงไม่น่าจะยืนยันว่าเจ้าเมืองไตรตรึงส์อู่ทองมีเท่านี้องค์ เท่านี้ท้าว ควรปล่อยให้นักศึกษารุ่นต่อไปค้นคว้า และได้หลักฐานที่ละเอียดกว่าที่เรามีอยู่ขณะนี้มีดีกว่าหรือ อย่างไรก็ดีการที่อาจารย์ธนิตย์ ๆ ได้เสนอลำดับวงศ์กษัตริย์แห่งเมืองไตรตรึงส์และเมืองอู่ทองมาเช่นนี้ ก็เป็นก้าวแรกซึ่งจะเป็นนิมิตว่า เรื่องที่คลุมเครือเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชาติไทยยุคไตรตรึงส์อู่ทองจะค่อย ๆ แจ่มกระจ่างขึ้นเป็นลำดับ

ถ้าเราปักศักราช ๑๖๕๐ ว่าเป็นปีซึ่งพระองค์ไชยศิริสร้างเมืองไตรตรึงส์เพื่อความสะดวกในการสอบสวน (โดยมิได้ยึดถือตายตัว) เราก็พอจะมองเห็นว่ามีเจ้านายไทยลงมาตั้งรกรากอยู่ในแคว้นเชลียงสองสาย สายใหญ่คือสายเจ้าพระยาศรีธรรมาโศกราช และสายเล็กคือสายพระองค์ไชยศิริ ถ้าสายใหญ่มีรกรากมาจากหริภุญชัย และสายเล็กมาจากเวียงไชยปราการแถวเมืองฝาง ทั้งสองสายนี้ก็ย่อมมาจากแคว้นล้านนาประเทศด้วยกัน แคว้นล้านนาประเทศจึงน่าจะเป็นถิ่นฐานแรกซึ่งชนชาติไทยแขนงต่าง ๆ มาตั้งบ้านเมืองในราวพุทธศักราช ๑๖๐๐ หรือก่อนหน้านั้นขึ้นไปเสียอีก เมื่อ

เจ้านายไทย ๒ วงศ์ลงมาตั้งอยู่แคว้นเชลียงราวพุทธศักราช ๑๗๐๐ เรื่องราวรายละเอียดต่าง ๆ จึงมีปรากฏมากมายในพงศาวดารเหนือ เสียดายแต่ว่าศักราชซึ่งใช้อยู่ในพงศาวดารเหนือนั้น ผู้จารึกเรื่องราวแต่เดิมรวมทั้งผู้ชำระในรัชกาลสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า ฯ มิได้ใฝ่ใจชำระศักราชให้ใกล้เคียงความจริงเสียด้วย ในบางเรื่องศักราชผิดกันตั้ง ๑๐๐๐ ปี เช่นเรื่องเจ้าอรุณราชกุมารนั้น ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑ ระบุว่า พุทธศักราช ๕๐๐ ส่วนประชุมพงศาวดารตามภาคที่ ๖๖ ระบุว่าพุทธศักราช ๑๗๖๗ ที่ศักราชผิดกันไปมากมายเช่นนี้ ทำให้นักศึกษาเป็นอันมากหมดความเชื่อถือในพงศาวดารเหนือ พวกเราเองในรุ่นปัจจุบันก็ขาดความเอาใจใส่ในเรื่องที่มาของศักราช เช่นลงศักราช ๕๐๐ ถ้าเป็นจุลศักราชก็จะเทียบเท่าพุทธศักราช ๑๖๘๑ รัชกาลของเจ้าอรุณราชกุมารควรจะอยู่ในพุทธศักราช ๑๖๘๑ นี้มากกว่าที่จะอยู่ในพุทธศักราช ๑๗๖๗ ทั้งนี้เพราะเจ้าอรุณราชมาเป็นพระเชษฐาของพระเจ้าศรีธรรมาโศกราชองค์ที่ ๒ และศักราชพระเจ้าศรีธรรมาโศกราชพระองค์นี้ ศิลาจารึกนครสวรรค์บ่งไว้ชัดเจนว่า คือศักราช ๑๗๑๐ เมื่อเราได้ศิลาจารึกนครสวรรค์นี้มาแล้ว เรื่องศักราชจึงรัดกุมขึ้น เป็นทางที่จะช่วยให้ปักหลักสอบสวนเรื่องของชนชาติไทยได้สะดวกขึ้นเป็นอันมาก จึงสมควรแล้วที่มีผู้ยกย่องศิลาจารึกหลักนครสวรรค์ว่า เป็นศิลาจารึกพลิกแผ่นดิน

จากศิลาจารึกนครสวรรค์ เราไปได้ความรู้แน่นอนเอาอีกครั้งหนึ่งจากศิลาจารึกวัดหัวเวียงอำเภอไชยาซึ่งระบุพุทธศักราช ๑๗๗๓ คือเป็นเรื่องราวต่อจากที่นครสวรรค์ถึง ๖๓ ปี ใน ๖๓ ปีนี้ เจ้านายไทยสายใหญ่คือสายเจ้าพระยาศรีธรรมโศกราช ไปมีเรื่องราวประวัติการณ์ อยู่ในตอนใต้ของ

ประเทศไทย ทั้งนี้เพราะเหตุใด ? เหตุการณ์ระหว่างพุทธศักราช ๑๗๑๐–๑๗๗๓ จะมีอะไรสำคัญเกิดขึ้นบ้างในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ?

จากหนังสือเก่า ๆ ของไทยเราก็มีเรื่องราวพระนเรศวรหงสา – พระเจ้าสายน้ำผึ้ง–พระนารายน์ลพบุรี และเรื่องพระเจ้าอู่ทอง ฯลฯ แต่ก็ยังจับไม่มั่นว่าอะไรเกิดก่อนเกิดหลัง ทั้งนี้เพราะศักราชในพงศาวดารเหนือไม่แน่นอนรัดกุมนั่นเอง แต่เราพออนุมานได้พอสมควรว่า นับแต่พุทธศักราช ๑๗๐๐ เป็นต้นมา ชนชาติไทยได้แผ่ขยายที่ทำกินไปตลอดลุ่มน้ำเจ้าพระยาท่าจีน แม่กลองแล้ว แต่ยังไม่มีอำนาจในทางการเมืองจวบจนพุทธศักราช ๑๗๐๙ ทั้งนี้เพราะมีเรื่องราวทางเขมรกัมพูชาเป็นมูลเหตุ

ในพุทธศักราช ๑๗๐๙ ขุนนางผู้ใหญ่เขมรผู้หนึ่ง "มีความมักใหญ่ใฝ่สูงอาจเอื้อมจะเป็นกษัตริย์" จึงคิดการปฏิวัติล้มราชบัลลังก์และประหารพระเจ้ายโสวรมันที่ ๒ ได้ จึงปราบดาภิเษกขึ้นเป็นพระเจ้าตรีภูวนาทิตย์วรมัน บรรดาเมืองขึ้นต่อราชอาณาจักรกัมพูชาต่างก็ฉวยโอกาสแข็งเมืองตั้งตัวเป็นใหญ่ เจ้าพระยาศรีธรรมโศกราชองค์ที่ ๒ ทรงเห็นได้ช่อง จึงแผ่ขยายอำนาจลงมาจากแคว้นสุโขทัย เข้ายึดครองบรรดาหัวเมืองเขมรในลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่างนี้ไว้ได้ เมืองลพบุรี อโยธยา อู่ทอง ตลอดจนราชบุรี เพชรบุรี คงจะตกอยู่ใต้อำนาจไทยวงศ์ศรีธรรมโศกราชแล้วนับแต่พุทธศักราช ๑๗๑๐ เป็นต้นมา ศักราช ๑๗๑๐ นี้กระมังที่เป็นต้นเรื่องของท้าวแสนปมจะลงมาสร้างเทพนคร เพราะเหตุการณ์ทางการเมืองเปิดช่องให้กระทำได้โดยสะดวก การที่ท้าวแสนปมจะอพยพจากเมืองไตรตรึงส์ลงมาสร้างเมืองเทพนครทางตอนใต้ จึงน่าจะเกิดขึ้นตอนที่กรุงกัมพูชาเป็นจลาจลนี้เป็นแน่ อาจารย์ธนิตฯ เสนอศักราชสร้างเมืองเทพนครไว้คือ พุทธศักราช

๑๗๐๖ ซึ่งใกล้เคียงกับพุทธศักราช ๑๗๐๙ ปีที่เขมรกัมพูชาเกิดระส่ำระสาย จึงน่าจะยุติได้ว่าศักราชสร้างเมืองเทพนครคงอยู่ในราวพุทธศักราช ๑๗๑๐ ปีที่ระบุไว้ในศิลาจารึกนครสวรรค์

เมื่อมีหลักฐานปรากฏว่า วงศ์พระเจ้าศรีธรรมโศกราช และวงศ์พระองค์ไชยศิริแผ่ขยายอำนาจการเมืองลงมาตอนใต้พร้อม ๆ กันเช่นนี้ เราก็จำต้องสันนิษฐานไว้ชั้นหนึ่งก่อนว่าเจ้านายไทยสองวงศ์นี้มีความสมัครสมานกันเป็นอันดี ต่างก็นัดแนะร่วมใจกันประกอบกรณียกิจอันยิ่งใหญ่ซึ่งเป็นประโยชน์ส่วนรวมแก่ชาติไทย แต่เรายังขาดหลักฐานว่า เจ้านายสองวงศ์นี้จะเกี่ยวดองเป็นพระญาติหรือไม่เพียงไร การแผ่ขยายอำนาจของไทยลงมาในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และลุ่มน้ำท่าจีน แม่กลองในคราวแรกนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี วงศ์ทั้งสองก็สามารถตั้งรกรากเป็นปึกแผ่นแน่นหนาได้จวบจนมีเหตุการณ์ใหม่ทางเขมรกัมพูชาเกิดขึ้นอีก แล้วราชอาณาจักรไทยวงศ์ศรีธรรมโศกราชและวงศ์ท้าวอู่ทองก็มีอันเป็นไปตามเหตุการณ์ทางการเมืองนั้น กล่าวคือในพุทธศักราช ๑๗๒๔ เจ้าชายไชยวรมันปราบปรามจลาจลภายในพระนครธมสำเร็จก็เข้าพิธีราชาภิเศกเป็นพระเจ้าไชยวรมันที่ ๗ แต่ก่อนนั้น ๔ ปี กองทัพจามปาได้เข้ามาตีพระนครธมได้ ประหารพระเจ้าตรีภูวนาทิตย์วรมัน เผาผลาญพระนครธมเสียเป็นจุล และกวาดต้อนผู้คนพลเมืองและทรัพย์สินไปวิชัยมหานครเป็นอันมาก พระเจ้าไชยวรมันที่ ๗ จึงทรงต้องรับพระราชภาระใหญ่หลวงคือสร้างพระนครธมขึ้นใหม่ จัดการบ้านเมืองภายในให้สงบราบคาบแล้วจึงทรงตระเตรียมทัพมหาศาลเข้ารุกรบประเทศจามปาเป็นการแก้แค้น เป็นสงครามแรมปี ได้ขับเคี่ยวกับกองทัพจามปาถึง ๒๐ ปี จึงสำเร็จลุล่วงได้ในพุทธศักราช ๑๗๔๔ พระองค์จึงกวาดต้อนผู้คนพลเมือง

วิชัยมหานครมาไว้ทางพระนครธมบ้าง เมื่อเสร็จการแก้เผ็ดประเทศจามปาเช่นนี้แล้ว พระองค์จึงทรงหันมาจัดการกับทางด้านตะวันตก คือราชอาณาจักรไทยในลุ่มน้ำเจ้าพระยาต่อไป ราชอาณาจักรไทยวงศ์ "ศรีธรรมโศกราช" ซึ่งมีเวลาก่อตั้งรากฐานมาเป็นเวลาประมาณ ๓๐ ปี จึงมีอันเป็นไป คือเขตแดนทางลุ่มน้ำเจ้าพระยากลับตกอยู่ในอำนาจของกรุงกัมพูชาอีกครั้งหนึ่งประมาณพุทธศักราช ๑๗๕๐ แต่เจ้าพระยาศรีธรรมโศกราช (องค์ที่ ๓ หรือ ๔) คงจะเสด็จหนีลงไปตั้งฐานทัพอยู่ทางตอนใต้แขวงเมืองนครศรีธรรมราช และท้าวอู่ทองนั้นจะยอมตกอยู่ใต้อำนาจกัมพูชาหรือจะพาไพร่พลหนีไปทางหัวเมืองมอญทางใดทางหนึ่งก็ยังไม่พบหลักฐาน แต่เมืองกาญจนบุรีทางแม่น้ำแควน้อยมีปราสาทหินขอมเป็นองค์พยานอยู่ว่า ในคราวนี้เองที่มหาอาณาจักรเขมรกัมพูชาแผ่มาทางทิศตะวันตกได้ไกลที่สุด คือยึดครองเขตเมืองกาญจนบุรีเข้าไว้ด้วย

พระเจ้าไชยวรมันที่ ๗ นั้น พระองค์เป็นราชบุตรองค์หนึ่งในพระเจ้าธรณินทรวรมันที่ ๒ เพราะฉะนั้นเมื่อมาถึงพุทธศักราช ๑๗๕๐ คราวทรงแผ่อำนาจลงมาทางลุ่มน้ำเจ้าพระยานี้ พระองค์คงทรงพระชรามากแล้ว ประกอบกับมีเหตุการณ์ใหม่เกิดขึ้นในลุ่มน้ำเจ้าพระยา คือกองทัพไทยใหญ่ได้รุกรบลงมาเป็นทัพมหาศาล (ประมาณพุทธศักราช ๑๗๕๘) เจ้านายไทยวงศ์ใหม่ก็ได้เข้าปกครองกรุงสุโขทัยศรีสัชนาลัย คือพ่อขุนศรีนาวนำถม ตามที่มีพระนามระบุไว้ในศิลาจารึกหลัก ๒ อำนาจเขมรกัมพูชาจึงหมดไปจากลุ่มน้ำเจ้าพระยาอีกครั้งหนึ่ง หลังจากได้เข้ามาครอบครองในยุคหลังนี้ไม่เกิน ๑๐ ปี เจ้านายไทยต่างวงศ์จึงได้ปกครองดินแดนทั่วไป ทั้งล้านนา เชลียง ลุ่มน้ำเจ้าพระยา ส่วนทางเมืองนครศรีธรรมราชวงศ์ 'ศรีธรรมโศกราช' เมื่อ

ได้เสด็จหนีลงไปตั้งฐานทัพต่อสู้กับอำนาจเขมรกัมพูชาเมื่อประมาณพุทธศักราช ๑๗๔๔ แล้ว ก็ตั้งธานีถาวรที่นั่น เพราะมีเจ้านายไทยวงศ์ใหม่เข้ามาปกครองกรุงสุโขทัยแทนที่อยู่แล้ว ความสัมพันธ์ระหว่างวงศ์ศรีธรรมโศกราชในราวพุทธศักราช ๑๗๖๐–๑๗๗๐ กับวงศ์ท้าวอู่ทองปรากฏว่าสนิทสนมนับเนื่องเป็นพระญาติกันดังความปรากฏในตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช ครั้นสิ้นแผ่นดินเจ้าพระยาศรีธรรมโศกราช (องค์ที่ ๔ หรือที่ ๕) เจ้าจันทรภาณุพระอนุชาก็ได้ราชสมบัติสืบสันตติวงศ์ต่อไปเป็นพระเจ้าศรีธรรมโศกราชองค์ที่ ๖ ท้าวอู่ทององค์ต่อมาก็คงกลับเข้ามาครองเมืองอู่ทองตามเก่า ความสัมพันธ์ระหว่างวงศ์ศรีธรรมโศกราชก็ดี วงศ์ท้าวอู่ทองก็ดี กับเจ้านายไทยวงศ์ใหม่คือ พ่อขุนศรีนาวนำถมก็ดี จะมีรายละเอียดอย่างใดยังไม่ปรากฏความแจ่มชัด แต่ถ้าพิจารณาจากอาณาจักรสุโขทัยภายใต้การปกครองของพ่อขุนศรีนาวนำถมแล้ว เราจะเห็นได้ว่า ทางทิศตะวันตกศิลาจารึกหลัก ๒ บ่งว่า จากสุโขทัยถึงเมืองฉอดเป็นระยะทาง ๒ หมื่น 'พยาม'* ส่วนทางทิศใต้นั้นไม่ได้บ่งว่าถึงเมืองไหนแต่บ่งว่ามีระยะทางกรุงสุโขทัยลงไป 'สองแสนพยาม' ถ้าความจริงเป็นดั่งศิลาจารึกหลัก ๒ ระบุไว้เช่นนี้ วงศ์พ่อขุนศรีนาวนำถมคงจะแผ่ขยายอำนาจการปกครองครอบงำเขตของท้าวอู่ทองและเขตของพระเจ้าจันทรภาณุด้วยเป็นมั่นคง เป็นอันว่าในชั่วระยะเวลาร้อยปีนับแต่พุทธศักราช ๑๖๘๐ วงศ์ศรีธรรมโศกราชและวงศ์ท้าวอู่ทองได้ประกอบกรณียกิจเป็นผลดีแก่ชนชาติไทยสำเร็จเสร็จสิ้นลงด้วยดี คือได้อาณาเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยาและทางหัวเมืองปักษ์ใต้ไว้เป็นสมบัติของชาติไทย คนไทยเราจึงมีที่ของตนทำกินและตั้งบ้านตั้งเมืองสืบลูกสืบหลานมาจนตราบเท่าทุกวันนี้

---

* คือ วา

แนวการสอบสวนที่เสนอมาในบทนี้ พอจะสรุปความได้ว่า เจ้านายไทยวงศ์ศรีธรรมโศกราช ปรากฏพระนามาภิธัยนี้เป็นองค์แรกก่อนพุทธศักราช ๑๗๑๐ ท่านจะครองอยู่เมืองหริภุญชัยหรือที่เมืองสุโขทัยยังว่ากันเป็น ๒ เสียง แต่เมื่อถึงรัชกาลต่อมา พระเจ้าศรีธรรมโศกราชองค์ที่ ๒ เห็นลงมาตั้งราชธานีอยู่ที่กรุงสุโขทัยแล้ว และรัชกาลนี้คงเริ่มเมื่อราวพุทธศักราช ๑๗๑๐ เป็นเวลาที่เขมรกัมพูชาเกิดขบถ มีการรบพุ่งแย่งชิงราชสมบัติ บ้านเมืองจึงระส่ำระสายเป็นโอกาสให้ไทยแผ่ขยายอำนาจลงมาทางลพบุรี อโยธยาจนจดทะเล และเข้าปกครองแทนเขมร ครั้นเมื่อพระเจ้าไชยวรมันที่ ๗ ทรงราชาภิเษก เป็นพระเจ้าแผ่นดินเมื่อพุทธศักราช ๑๗๒๔ พระองค์ยังมีพระภาระธุระที่จะปราบปรามการจลาจลเนื่องมาจากรัชกาลก่อน พอเสร็จเรื่องจลาจลภายในก็ยังมีการขับเคี่ยวกับประเทศจามปาอยู่อีกนาน ในระยะ ๒๐ ปีแรกของรัชกาลพระเจ้าไชยวรมันนี้ ชนชาติไทยคงตั้งรกรากและมีอำนาจเป็นปึกแผ่นแล้วตลอดจนไปจนถึงเมืองไชยา เมืองนครศรีธรรมราช วงศ์ศรีธรรมโศกราชคงจะสืบสันตติวงศ์ต่อมาเป็นรัชกาลที่ ๓ และรัชกาลที่ ๔ ก็พอดีพระเจ้าไชยวรมัน ทรงได้ชัยชนะอย่างเด็ดขาดต่อประเทศจามปา โดยทรงตีได้เมืองหลวงคือ วิชัยมหานคร พระองค์จึงว่างพอที่จะจัดส่งกองทัพออกมาปราบปรามบ้านเมืองทางทิศตะวันตกคือ ทางลุ่มน้ำเจ้าพระยาได้ อาณาจักรไทยวงศ์ศรีธรรมโศกราช จึงถูกตัดขาดออกจากกัน พวกที่อยู่ทางลุ่มน้ำเจ้าพระยาแถวเมืองลพบุรีกลับตกอยู่ในอำนาจกรุงกัมพูชา พวกที่อยู่ตอนใต้ทางเมืองไชยา นครศรีธรรมราชคงจะยังรักษาเอกราชต่อไปได้โดยพระเจ้าศรีธรรมโศกราชองค์ที่ ๔ เสด็จหนีลงไปตั้งราชธานีอยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราช ชื่อเดิมของเมืองคือ 'ตัมพรลิงค์' หรือ 'ตาม้าหลิง' คงจะได้

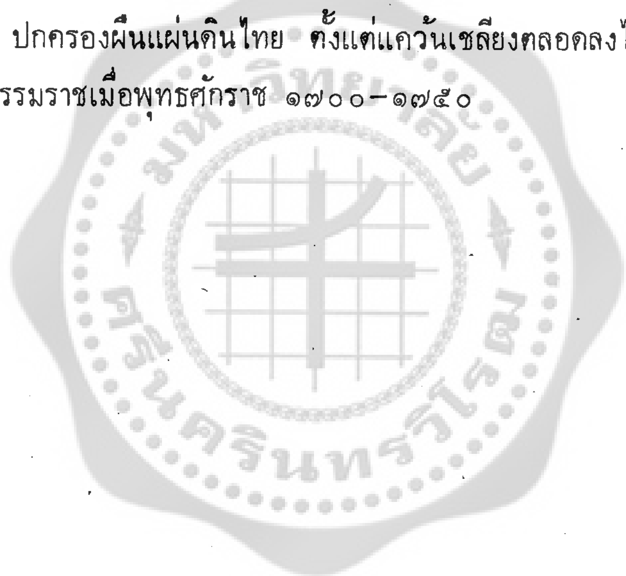
เปลี่ยนเป็น "นครศรีธรรมโศกราช" ตอนนี้เองคือในราวพุทธศักราช ๑๗๕๐ พระเจ้าศรีธรรมโศกราชองค์ที่ 'เฉลียวฉลาดทางนิติศาสตร์' น่าจะเป็นองค์ที่ ๕ และเจ้านายไทยพระองค์นี้กระมังที่มีพระอนุชาชื่อ จันทรภาณุ และที่ "หลั่งน้ำทักษิโณทก อธิษฐานเป็นพระญาติพระวงศ์กับท้าวอู่ทอง" ครั้นราวพุทธศักราช ๑๗๗๓ พระเจ้าศรีธรรมโศกราชองค์ที่ ๔ นี้สิ้นพระชนม์ เจ้าจันทรภาณุพระอนุชาจึงได้รับราชสมบัติ ทรงเป็นใหญ่ในตระกูลธรรมราชสืบไป คือเป็นพระเจ้าศรีธรรมโศกราช องค์ที่ ๖ มีราชธานีอยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราช ส่วนทางกรุงสุโขทัยนั้นเจ้านายไทยวงศ์ใหม่โผล่ขึ้นมาครองแต่ราวพุทธศักราช ๑๗๕๘ แล้ว ท่านผู้นี้คือ พ่อขุนศรีนาวนำถมพระบิดาพ่อขุนผาเมือง ส่วนทางเมืองอู่ทอง ท้าวอู่ทองคงเป็นท้าวเป็นพระยาสืบไป แต่ท่านจะเป็นท้าวอู่ทององค์ที่ ๑ หรือที่ ๒ ที่ ๓ ก็ทราบไม่ได้ พระเจ้าไชยวรมันที่ ๗ จะทรงเกรงเดชานุภาพพ่อขุนศรีนาวนำถมหรืออย่างไร หรือจะมีพระราชประสงค์ผูกมิตรกับเจ้านายไทยทั้ง ๓ นครไว้ในคราวทรงพระชราก็เป็นได้ จึงทรงอภิเษก นางสิขรมหาเทวีเจ้าผู้หญิงเขมรให้เป็นชายาพ่อขุนผาเมือง เรื่องราวของเจ้านายไทยวงศ์ 'ศรีธรรมโศกราช' จึงยุติลงได้ในรัชกาลเจ้าจันทรภานุนี่เอง เพราะต่อจากนั้น นครศรีธรรมราชก็ตกเป็นประเทศราชขึ้นต่อกรุงสุโขทัย

ชื่อเมืองนครศรีธรรมราช คงจะเนื่องมาจากพระนามาภิธัย ศรีธรรมโศกราช และไทยล้านนาคงแผ่ขยายที่ทำมาหากินลงมาอยู่ทางเมืองนครศรี-ธรรมราชแล้ว ก่อนรัชสมัยพระเจ้าไชยวรมันที่ ๗ กระมัง อนึ่งการยึดพุทธศักราช ๑๗๕๐ ว่า เป็นคราวที่วงศ์ศรีธรรมโศกราชถูกตัดขาดจากลุ่มน้ำเจ้าพระยานั้นอาศัยศิลาจารึกจามปาหลักหนึ่งซึ่งระบุว่าปีนี้กองทหารสยามเข้า

ร่วมกับกองทัพกัมพูชา รุกรบญวนไดเวียด จึงอนุมานว่า พระเจ้าไชยวรมันที่ ๗ คงปราบปรามลุ่มน้ำเจ้าพระยาสำเร็จแต่ปีนั้น และทรงเกณฑ์ทหารไทยเข้าร่วมรบญวน

นี่เป็นการกล่าวตามหลักฐานศิลาจารึก ซึ่งถึงจะเป็นหลักฐานมั่นคง ก็ยังให้ความรู้กระท่อนกระแท่น เช่นหลักศิลานครสวรรค์ให้ความรู้เรื่องวงศ์ศรีธรรมโศกราช ทางแคว้นเชลียง หลักศิลาไชยาให้ความรู้ทางปักษ์ใต้ ส่วนความรู้ทางภาคกลางคือ ลพบุรีและนครปฐม เราจะทราบจากหลักฐานอะไร ? ในชั้นนี้เราก็ยังพอได้แนวทางจากศาสนวัตถุมาประกอบเรื่องราวจนกว่าเราจะได้หลักศิลามากระชับความรู้ให้แน่นแฟ้น ศาสนวัตถุที่ว่านั้นคือ อะ-ไร ? ข้าพเจ้าขอเสนอพระราชมติสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง (หนังสือเรื่องเสด็จประพาสต้นครั้งที่ ๒) เมื่อคราวเสด็จประพาสเมืองกำแพงเพ็ชรเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๙ ว่า '....เมื่อพ้นวัดกำแพงงามจึงถึงวัดพระยืน....พระยืนนั้นขนาดพระโลกนาถวัดพระเชตุพน แต่จะเปรียวกว่า....ต่อนั้นไปถึงวัดใหญ่....ในลานวัดเต็มไปด้วยพระเจดีย์....ลักษณะเดียวกันกับวัดหน้าพระธาตุลพบุรีและวัดพระมหาธาตุเมืองนครศรีธรรมราช จะเป็นวัดอื่นนอกจากวัดหน้าพระธาตุไม่ได้เลย....' ข้าพเจ้าอยากจะตีความหมายพระราชมตินี้ว่าวัดหน้าพระธาตุเมืองกำแพงเพ็ชร เมืองลพบุรีและเมืองนครศรีธรรมราช เพราะมีลักษณะเดียวกันทั้งสามวัด น่าจะสร้างโดยฝีมือนายช่างพวกเดียวกันและในสมัยใกล้เคียงกัน คือสร้างโดยช่างไทยในยุควงศ์ศรีธรรมโศกราชครองลุ่มน้ำเจ้าพระยาในระหว่างพุทธศักราช ๑๗๐๐–๑๗๕๐ กล่าวคือ ศาสนวัตถุเหล่านี้เป็นหลักฐานแสดงแนวทางที่จะให้เชื่อได้ว่า วงศ์ศรีธรรมโศกราชลงมาครอบครองเมืองลพบุรีในรัชกาลเจ้ารุณราชกุมารดังพยานหลักฐานคือ วัด

หน้าพระธาตุลพบุรีดังกล่าว ส่วนเมืองนครปฐมนั้นเห็นจะต้องยึดพระพุทธรูปยืน คือ 'พระร่วงโรจนฤทธิ์' เป็นส่วนประกอบหลักฐาน ว่าเจ้าอรุณราชกุมารทรงแผ่ขยายอาณาเขตลงมาทางใต้จนจดทะเล พระพุทธรูปองค์นี้พระมหาธีรราชเจ้ารัชกาลที่ ๖ ถวายพระนามเป็นการเฉลิมพระเกียรติพระร่วงอรุณราชกุมารใช่หรือไม่ ? อย่างไรก็ดีศาสนวัตถุดังกล่าวน่าจะเป็นหลักฐานเสริมความรู้ ซึ่งเราได้รับจากหลักศิลาจารึก ว่า วงศ์ศรีธรรมโศกราชเป็นเจ้านายไทย ปกครองผืนแผ่นดินไทย ตั้งแต่แคว้นเชลียงตลอดลงไปจนถึงเขตนครศรีธรรมราชเมื่อพุทธศักราช ๑๗๐๐–๑๗๕๐

๘

วงศ์น้ำถม วงศ์บางกลางหาว วงศ์รามาธิบดีอู่ทอง เป็นใคร มาจากไหน เกี่ยวดองกันอย่างไร ?

เจ้านายไทยใหญ่ปกครองเขตพม่า–มอญในยุคกรุงสุโขทัย

เขตพม่า เมื่อกรุงพุกามล่มแล้วในพุทธศักราช ๑๘๓๐ เจ้านายไทยใหญ่ ๓ พี่น้อง ทรงพระนามว่า เจ้าอสงไขย ราชศฤงคาร และสีหสุก็เข้าปกครองเขตพม่า ต่างก็ตั้งธานีแยกกันปกครองที่เมืองสิงห์ บินยะ และสกาย ต่อมาในพุทธศักราช ๑๙๐๗ เจ้าสดอมินพญา (สืบวงศ์มาจากเจ้าสีหสุ) ตั้งเมืองอังวะเป็นราชธานี พระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง (ในเรื่องราชาธิราช) เพราะสืบวงศ์มาจากเจ้าสดอมินพญา จึงน่าจะเป็นเจ้านายไทย ส่วนพม่านั้นยังอยู่ใต้ปกครองของเจ้านายไทยจวบจนพุทธศักราช ๒๐๒๘ (ปลายรัชกาลพระบรมไตรโลกนาถ) เจ้าเมงกยินโยจึงตั้งเมืองตองอูและเริ่มแผ่อำนาจพม่าเข้าปกครองแคว้นใกล้เคียงได้สำเร็จ โอรสเจ้าเมงกยินโยคือพระเจ้าตเบ็งชเวตี้

เขตมอญ นับแต่มะกะโทหรือพระเจ้าฟ้ารั่ว สถาปนาอำนาจชนชาติไทยเข้าปกครองหัวเมืองมอญ เมื่อพุทธศักราช ๑๘๓๐ แล้ว วงศ์พระเจ้าฟ้ารั่วก็ได้ปกครองหัวเมืองมอญสืบต่อมา องค์ที่ ๙ ของวงศ์นี้คือพระเจ้าราชาธิราช (เพราะฉะนั้นเรื่องราชาธิราชจึงเป็นเรื่องไทยรบกันเอง ไม่ใช่พม่ารบมอญ) และองค์ที่ ๑๖ คือพระธรรมเจดีย์ปิฎกธร (รัชสมัยเดียวกันกับพระบรมไตรโลกนาถ)

ความเข้าใจของเราแต่สมัยอยู่โรงเรียนมัธยมนั้นมีว่า พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ (บางกลางหาว) พระบิดาพ่อขุนรามคำแหงเป็นปฐมกษัตริย์แห่งกรุงสุโขทัย ทั้งนี้เพราะครูบาอาจารย์และหนังสือตำรับตำราสอนไว้เช่นนี้ แต่เมื่อมาตรวจดูศิลาจารึกสุโขทัย (หลักที่ ๒) ก็เกิดการเอะใจขึ้น เพราะศิลาหลัก ๒ นี่บ่งไว้ชัดเจนว่า พ่อขุนบางกลางหาวเป็นเจ้าเมืองบางยางมาก่อน ต่อมาเมื่อได้รุกรบขับไล่ขอมให้พ้นไปจากแคว้นเชลียงได้แล้ว จึงได้รับการอภิเษกขึ้นเป็นพ่อขุนศรีอินทราทิตย์เป็นเจ้าเมืองสุโขทัย ก็ใครเล่าอภิเษกพระองค์ท่าน ใครเล่ายกเมืองสุโขทัยให้ท่านได้ครอบครอง ศิลาหลัก ๒ บอกไว้ชัดเจนว่าท่านผู้นั้นคือพ่อขุนผาเมือง ศิลาหลัก ๒ นี้ยังได้เล่าเรื่องต่อไปว่า พ่อขุนผาเมืองเป็นเจ้าเมืองราด เป็นลูกผู้หนึ่งของพ่อขุนนำถม (หรือศรีนาวนำถม) น้องของท่านชื่อพระยาคำแหงพระราม หลานของท่าน (คือลูกพระยาคำแหงพระราม) ชื่อเจ้าศรีศรัทธา ซึ่งต่อมาได้ออกบวชจาริกแสวงบุญและเดินทางไปศึกษาพระธรรมวินัยถึงลังกาทวีป เมื่อกลับมากรุงสุโขทัยแล้วท่านได้เป็นพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีศรีรัตนลังกาทวีปมหาสวามีเจ้าคือเป็นใหญ่ทางฝ่ายพุทธจักร ศิลาหลัก ๒ ได้เล่าความไว้ดังนี้ เฉพาะที่เกี่ยวกับพ่อขุนนำถมนั้น ศิลาหลัก ๒ ก็เล่าเรื่องไว้กระท่อนกระแท่นอยู่บ้าง เพราะศิลาชำรุดเสียมาก แต่พอจะจับความได้ว่า พ่อขุนนำถมเป็นเจ้าเมืองสุโขทัยศรีสัชนาลัย ปกครองอาณาเขตทางทิศตะวันตกไปถึงเมืองฉอด ทางทิศใต้ไม่บ่งชื่อว่าถึงเมืองไหนแต่คำนวนดูคงจะถึงเขตนครศรีธรรมราช อาณาเขตทางทิศเหนือและทางทิศตะวันออกอ่านไม่ออก คำจารึกกล่าวสดุดีเฉลิมพระเกียรติคุณของท่านว่ามีความกล้าหาญ ชำนาญในการคล้องช้างป่าและเป็นผู้มีใจโอบอ้อมอารีแก่ลูกเจ้าลูกขุนทั้งมวล และสิ่งที่สำคัญมากนั้นก็

คือว่า ท่านเป็นพ่อของพ่อขุนผาเมือง ผู้อภิเษกขุนบางกลางหาวให้เป็นเจ้าเมืองสุโขทัยในกาลต่อมา ถ้าความจริงเป็นเช่นนี้ พ่อขุนศรีนาวนำถมจึงเป็นเจ้าสุโขทัยมาก่อนขุนบางกลางหาว และเมื่อท่านสิ้นพระชนม์แล้วกรุงสุโขทัยจึงได้แก่พ่อขุนผาเมือง แต่พ่อขุนผาเมืองมิทันได้มาครอง ทางกรุงกัมพูชาก็ส่ง 'ขอมสมาดโขลญลำพง' ขึ้นมายึดครอง พ่อขุนบางกลางหาวจึงชักชวนให้พ่อขุนผาเมืองร่วมใจกันออกรบขับไล่ 'ขอมสมาดโขลญลำพง' ออกไปให้พ้นราชอาณาเขต เมื่อได้ชัยชนะศึกครั้งนั้น และจะด้วยเหตุผลอันใดศิลาจารึกมิได้ระบุไว้ พ่อขุนผาเมืองไม่ประสงค์ครองเมืองสุโขทัย จึงยกเมืองสุโขทัยให้แก่ขุนบางกลางหาว โดยอภิเษกให้เป็น 'ขุนศรีอินทราทิตย์' ขุนบางกลางหาวจึงได้ตั้งวงศ์ 'พระร่วง' ครอบครองราชอาณาจักรสุโขทัยตั้งแต่นั้นสืบมา

ศิลาจารึกสุโขทัยหลัก ๒ นี้จึงเป็นหลักฐานยืนยันว่าพ่อขุนศรีนาวนำถมครองกรุงสุโขทัยอยู่ก่อน เมื่อท่านสิ้นพระชนม์แล้ว พ่อขุนบางกลางหาวจึงได้ตั้งวงศ์พระร่วงครองกรุงสุโขทัยสืบมา หลักศิลา ๒ มิได้ระบุศักราช ไว้ว่า เหตุการณ์เหล่านี้อุบัติขึ้นเมื่อปีใด เพียงแต่กล่าวว่า 'เมื่อก่อนพ่อขุนบางกลางหาว เป็นเจ้าเมืองบางยาง....เมื่อก่อนผีฟ้าเจ้าเมืองศรีโสธรปุระให้ลูกสาวชื่อนางสิขรมหาเทวีกับขรรค์ชัยศรี ให้นามเกียรต์แก่พ่อขุนผาเมือง.....' คำว่า 'เมื่อก่อน' ก็คงหมายความว่า ก่อนการจารึกศิลาหลัก ๒ นี้มานาน แต่ถึงอย่างไรก็ดีเราก็มีทางสอบสวนหาศักราชใกล้เคียงได้ไม่สู้ยากนัก

ได้กล่าวไว้ในบทที่ ๗ แล้วว่า วงศ์ 'ศรีธรรมโศกราช' ครองกรุงสุโขทัยมาก่อนเพื่อน โดยยึดศักราชในศิลาจารึกนครสวรรค์เป็นหลัก คือประมาณพุทธศักราช ๑๖๘๐ วงศ์ศรีธรรมโศกราชนี้ได้ครอบครองราชอาณาจักร

สุโขทัยมาจนถึงราวพุทธศักราช ๑๗๕๐ ก็ถูกอำนาจกรุงกัมพูชาในรัชกาลพระเจ้าไชยวรมันที่ ๗ แผ่เข้ามารุกรบครอบครอง เจ้านายไทยวงศ์ศรีธรรมโศกราชจึงละทิ้งดินแดนในลุ่มน้ำเจ้าพระยาหนีลงไปตั้งราชธานี อยู่ที่เมือง 'ตามพรลิงค์' คือเมืองนครศรีธรรมราช ในพุทธศักราช ๑๗๗๓ พระเจ้าจันทรภานุศรีธรรมราช เจ้านายในวงศ์นี้ก็ยังปรากฏหลักฐานว่า ครอบครองอาณาเขต ทางปักษ์ใต้ อนึ่งคัมภีร์จุลวงศ์ระบุไว้ว่า ในปีที่ ๑๐ แห่งรัชกาลพระเจ้า 'ปรากรมพาหุที่ ๒' คือพุทธศักราช ๑๗๙๐ พระเจ้าจันทรภานุได้กรีฑาทัพเรือไปรุกรบลังกาทวีป หลักฐานนี้จึงทำให้น่าเชื่อว่า ในขณะที่เจ้านายไทยวงศ์ศรีธรรมโศกราช แผ่ขยายอำนาจอยู่ทางแหลมมลายูนั้นทางลุ่มน้ำเจ้าพระยา โดยเฉพาะทางแคว้นเชลียงมีเจ้านายไทยวงศ์ใหม่ คือวงศ์นำถมขึ้นครอบครอง ทั้งนี้ด้วยความยินยอมของอำนาจทางกรุงกัมพูชา การยินยอมนี้เป็นการยินยอมโดยความจำเป็นด้วยอาศัยเหตุผลหลายประการ เมื่อได้พิจารณาเหตุผลเหล่านี้แล้วจะได้ผลสรุปว่า พ่อขุนศรีนาวนำถมและพ่อขุนบางกลางหาวท่านมาจากไหน ? และเริ่มครองราชย์ที่กรุงสุโขทัยเมื่อประมาณพุทธศักราชเท่าใด ? ขอสรุปย่อไว้เสียก่อนว่า พ่อขุนศรีนาวนำถมขึ้นครองกรุงสุโขทัยเมื่อประมาณพุทธศักราช ๑๗๕๘ ท่านสิ้นพระชนม์ราวพุทธศักราช ๑๗๗๘ และ พ่อขุนบางกลางหาวจึงได้ครองกรุงสุโขทัยสืบต่อมา

หลักฐานซึ่งทำให้น่าเชื่อว่า พ่อขุนศรีนาวนำถมขึ้นครองกรุงสุโขทัยราวพุทธศักราช ๑๗๕๘ นั้น ประการแรกโดยอาศัยหลักฐานเขมรและจามปาซึ่งระบุเรื่องราวไว้ว่า ราวพุทธศักราช ๑๗๖๐ พระเจ้าไชยวรมันที่ ๗ มีพระราชโองการให้ถอนกองทัพเขมร ซึ่งยึดครองประเทศจามปาอยู่นั้น ให้

รีบรุดกลับเข้ามาป้องกันราชอาณาจักร แต่รายละเอียดมิได้มีบ่งไว้ หลักฐานเขมรและจามปานี้จึงมิได้บอกไว้ว่ามีข้าศึกศัตรูพวกไหนเข้ามาย่ำยีราชอาณาจักรกัมพูชา จนถึงกับทรงต้องสั่งถอนทัพให้มาสมทบกับกำลังซึ่งมีประจำอยู่แล้ว เราจึงพออนุมานได้ว่าพระเจ้าไชยวรมันที่ ๗ คงทรงพระวิตกเกรงว่ากองทัพซึ่งประจำอยู่ในกรุงยโสธรจะมีกำลังไม่พอต่อต้านข้าศึกศัตรูในคราวนั้น หลักฐานประการที่ ๒ คือหลักฐานของไทยใหญ่เมืองเมาระบุไว้ว่า ราวพุทธศักราช ๑๗๕๘--๑๗๖๓ เจ้าสามหลวงฟ้าได้ทรงกรีฑาทัพลงมาย่ำดินแดนตอนใต้นี้ เพราะบรรดาเมืองต่าง ๆ ซึ่งตกอยู่ในอำนาจของพระองค์ในครั้งนั้นได้ระบุชื่อเมืองในลุ่มน้ำเจ้าพระยาไว้ด้วย คือ เมืองแก่งหลวง อโยธยา ละแวก ฯลฯ ถ้าเราเอาหลักฐาน ๒ หลักนี้มาพิจารณาประกอบกัน เราก็พอจะทราบเค้าเรื่องได้ว่า มูลเหตุที่พระเจ้าไชยวรมันทรงพระปริวิตกถึงราชภัยในครั้งนั้นก็เพราะการรุกรบของเจ้าสามหลวงฟ้านี้เอง เหตุการณ์นี้คงเกิดขึ้นจริง เพราะได้มีการสอบศักราชไว้อย่างรัดกุมแล้ว ผู้สอบศักราชด้านเขมรและจามปาคือ ม. มัสเปอโร และผู้สอบศักราชด้านพงศาวดารไทยใหญ่คือ เนย์ อีเลียส ปัญหาซึ่งน่าจะถามก็คือว่าการรุกรบของเจ้าสามหลวงฟ้าปรากฏผลอย่างไร หลักฐานเขมรมิได้บอกไว้ แต่หลักฐานทางไทยใหญ่ระบุชื่อเมืองต่าง ๆ ซึ่งยอมอ่อนน้อมเป็นเมืองขึ้นต่อเมืองเมาในครั้งนั้นไว้มากมาย แต่ข้ออ้างของพงศาวดารไทยใหญ่นี้จะยังรับฟังได้ไม่สนิทนัก ถ้าเราไม่มีคำจารึกในหลักศิลาของสุโขทัยยืนยัน หลักฐานของกรุงสุโขทัย (มิได้ระบุศักราช) กล่าวยืนยันว่า ผีฟ้าเจ้าเมืองศรีโสธรปุระ คือพระเจ้าไชยวรมันที่ ๗ ทรงอภิเษกราชธิดาองค์หนึ่งของพระองค์ให้แก่พ่อขุนผาเมือง พร้อมทั้งพระราชทานพระขรรค์ชัยศรีให้ด้วย นี่ก็เท่ากับเป็นการยอมรับรองอำนาจ

ของพ่อศรีนาวนำถม และพ่อขุนผาเมืองว่ามีเหนือลุ่มน้ำเจ้าพระยา ยิ่งกว่านั้น ศิลาจารึกสุโขทัยยังได้ระบุไว้ว่าพ่อขุนศรีนาวนำถมมีอาณาเขตปกครองไปทางทิศใต้สองแสนพยาม คือปกครองไปจนถึงเขตเมืองนครศรีธรรมราช หลักฐานทางสุโขทัยจึงเป็นการยืนยันสนับสนุนว่า ข้ออ้างของพงศาวดารไทยใหญ่นั้นสมจริง และยังทำให้น่าเชื่อต่อไปด้วยว่า พ่อขุนศรีนาวนำถมและพ่อขุนผาเมืองคงเกี่ยวดองกับเจ้าสามหลวงฟ้าทางใดทางหนึ่ง ถ้าท่านไม่เป็นพระญาติก็ต้องเป็นนายทหารผู้ใหญ่ ซึ่งเจ้าสามหลวงฟ้าแต่งตั้งมอบหมายให้ปกครองว่ากล่าวในพระนามาภิธัย ศักราชซึ่งพ่อขุนศรีนาวนำถมได้ครองกรุงสุโขทัยจึงอยู่ในระหว่างพุทธศักราช ๑๗๕๘–๑๗๖๓ คือตอนที่พระเจ้าไชยวรมันที่ ๗ ทรงเรียกทัพยึดครองประเทศจามปาให้รีบรุดกลับเข้ามาป้องกันราชอาณาจักรกัมพูชา

พ่อขุนบางกลางหาวจะเกี่ยวดองเป็นพระญาติของพ่อขุนผาเมืองหรือไม่ เราไม่มีหลักฐานที่จะทราบได้ แต่ถ้าท่านมิได้เป็นราชบุตรเขย ท่านก็คงเป็นไทยใหญ่เช่นเดียวกับพ่อขุนผาเมือง บรรพบุรุษของท่านสืบถอยหลังไปได้เพียงปู่พระยาผาคำแล้วก็ตันเพียงนั้น ไม่มีทางสืบสาวต่อไปได้ เช่นเดียวกับบรรพบุรุษของพ่อขุนผาเมือง เราทราบเพียงว่าบิดาของท่านชื่อขุนนำถมเป็นผู้ครองกรุงสุโขทัยมาก่อน [๔] แต่การได้ขึ้นครองของพ่อขุนนำถมเป็นการโผล่ขึ้นโดยฉับพลัน พร้อม ๆ กับการรุกรบของเจ้าสามหลวงฟ้า จึงขอตั้งสมมุติฐานว่าพ่อขุนนำถม และปู่ของพ่อขุนบางกลางหาวเป็นไทยใหญ่มากับกองทัพเจ้าสามหลวงฟ้าเมื่อราวพุทธศักราช ๑๗๕๘ ๆ

เรื่องสืบสายบรรพบุรุษของบุคคลสำคัญ ๆ ในประวัติศาสตร์ไทย เช่น บรรพบุรุษของท้าวอู่ทอง บรรพบุรุษของเจ้าอรุณราชกุมาร บรรพบุรุษของ

พระยามังราย บรรพบุรุษของพระยายี่บา และแม้แต่บรรพบุรุษของขุนบรมเมืองล้านช้าง เราก็มีทางสืบสวนไปได้ เพราะมีเรื่องราวในตำนานและพงศาวดารอยู่ แต่บรรพบุรุษของพระรามาธิบดีอู่ทอง (องค์สร้างกรุงศรีอยุธยา) กลับเป็นเรื่องยุ่งยากสลับซับซ้อนมาก อย่างไรก็ดีเราก็ต้องพยายามสะสางเรื่องราวของท่านให้ได้ความแจ่มกระจ่างขึ้นบ้าง ดังจะได้กล่าวต่อไป

การจะสืบสายบรรพบุรุษของพระรามาธิบดีอู่ทองนั้น เราต้องทำความเข้าใจเสียแต่แรกว่า ท่านสืบสายมาจากวงศ์ท้าวอู่ทองหรืออย่างไร ปัญหาข้อนี้ตอบได้ง่าย เพราะหลักฐานต่าง ๆ ของเรายืนยันว่า พระรามาธิบดีอู่ทองท่านเป็นราชบุตรเขย ท่านมิใช่เป็นพระญาติโดยสายโลหิต ท้าวอู่ทององค์พ่อตาเป็นพระบิดาของขุนหลวงพะงั่ว ท่านสืบสายมาจากท้าวแสนปมองค์ที่สร้างเมืองเทพนครเมื่อประมาณพุทธศักราช ๑๗๑๐ และท้าวแสนปม (อาจารย์ธนิต อยู่โพธิ์ เสนอว่าพระนามนี้น่าจะเป็นแสนพรหม) ก็เป็นราชบุตรเขยของพระเจ้าไตรตรึงวงศ์ไชยศิริเชียงแสน แต่พระรามาธิบดีอู่ทองสืบวงศ์มาจากเจ้านายไทยสายไหน ?

พงศาวดารเรื่องราวของพระรามาธิบดีอู่ทอง มีปรากฏอยู่ไม่น้อย แม้แต่ในจดหมายเหตุโหรก็ยังมี ไม่มีก็แต่ในศิลาจารึกสุโขทัย ซึ่งในรัชกาลพระมหาธรรมราชาลิไทตรงกันกับรัชกาลพระรามาธิบดีอู่ทอง เราจึงต้องเลือกสรรหลักฐานเหล่านี้ขึ้นมาพิจารณาเป็นเรื่อง ๆ ไป หลักฐานเล่มแรกที่เชื่อถือได้ดีก็คือ พงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐให้ศักราช ๖๘๖ ปีสถาปนาพระพุทธเจ้า เจ้าแพนงเชิง ศักราช ๗๑๒ ปีแรกสถาปนาพระนครศรีอยุธยา ศักราช ๗๓๑ ปีสร้างวัดพระราม และในปีสร้างวัดพระรามนั้น พงศาวดาร

ฉบับนี้บันทึกว่า 'ครั้งนั้นสมเด็จพระรามาธิบดีเจ้าเสด็จนฤพาน จึงพระราชกุมารท่าน สมเด็จพระราเมศวรเจ้าเสวยราชสมบัติ ครั้นถึงศักราช ๗๓๒ สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าเสด็จมาแต่เมืองสุพรรณบุรี ขึ้นเสวยราชสมบัติพระนครศรีอยุธยา และท่านจึงให้สมเด็จพระราเมศวรเจ้าเสด็จไปเสวยราชสมบัติเมืองลพบุรี' พงศาวดารฉบับนี้ไม่ระบุว่าใครสถาปนาพระพุทธเจ้าเจ้าแพนงเชิงและก็ไม่ได้ระบุเช่นเดียวกันว่า ใครสถาปนาพระนครศรีอยุธยา และใครสร้างวัดพระราม ถ้าเราเชื่อกันว่า พระรามาธิบดีอู่ทองทรงสถาปนาพระนครศรีอยุธยา และทรงสร้างวัดพระราม ทำไมจึงจะเชื่อต่อไปไม่ได้ว่าพระรามาธิบดีอู่ทองทรงสถาปนาพระพุทธเจ้า เจ้าแพนงเชิงด้วย จึงขอยึดศักราชซึ่งทรงสร้างพระพุทธเจ้า เจ้าพระแพนงเชิงเป็นหลักว่า พระรามาธิบดีอู่ทองหรือท้าวอู่ทองยงค์พ่อตาท่านปกครองอาณาเขตอยุธยา สุพรรณบุรีลพบุรี มาแต่พุทธศักราช ๑๘๖๗ นั้นแล้ว ถ้าพระรามาธิบดีอู่ทองสวรรคตเมื่อพุทธศักราช ๑๙๑๒ ในระหว่างพุทธศักราช ๑๘๖๗-๑๙๑๒ ทางกรุงสุโขทัยมีเจ้าผู้ครองคาบเกี่ยวในระยะเวลานี้ถึง ๔ องค์ คือ พระยาลือไทพระยางั่วนำถม พระมหาธรรมราชาที่ ๑ และพระมหาธรรมราชาที่ ๒ จึงทำให้น่าคิดว่า ตลอดระยะ ๔๕ ปีนี้ทำไมจึงไม่มีการรบพุ่งรุกรานกันระหว่าง ๒ พระมหานครนี้เลย ยิ่งกว่านั้นในกฎหมายเก่า (ลักษณะลักพา) ยังระบุไว้ชัดเจนว่า สองแผ่นดินนี้เป็น 'อันหนึ่งอันเดียวกัน' จึงทำให้น่าเชื่อว่าพระรามาธิบดีอู่ทองท่านจะทรงเกี่ยวดองเป็นพระญาติกับกษัตริย์สุโขทัยวงศ์พระร่วงทางใดทางหนึ่งกระมัง

จดหมายเหตุโหร (ประชุมพงศาวดารภาค ๘) ซึ่งเป็นการบันทึกเหตุการณ์แต่โบราณ และเป็นประโยชน์ในการสอบสวนเรื่องราวเก่า ๆ น่า

เชื่อถือเช่นเดียวกับพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ ระบุเรื่องราวของพระรามาธิบดีอู่ทองไว้ว่า 'ปีขาล จุลศักราช ๖๗๖ วันจันทร์ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๕ เวลารุ่ง เกิดพระเจ้าอู่ทองรามาธิบดี ปีเถาะ ยังเป็นโทศก วันศุกร์ขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๕ เวลา ๓ นาฬิกา ๙ บาท สร้างกรุงศรีอยุธยา จุลศักราช ๗๑๒' ดังนี้

เมื่อเทียบศักราชแรกสถาปนากรุงพระนครศรีอยุธยา ซึ่งพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐระบุไว้ (คือจุลศักราช ๗๑๒ ขาลศก) กับศักราชสร้างกรุงศรีอยุธยาดังปรากฏในจดหมายโหร คือปีเถาะ ยังเป็นโทศก จุลศักราช ๗๑๒ จึงเห็นได้ว่าหลักฐานทั้งสองนี้ยืนยันรับรองกันอย่างใกล้ชิด สมควรที่จะเชื่อถือได้ว่าถูกต้องตรงกับความเป็นจริง เพราะฉะนั้นเราจึงพอจะยึดถือศักราชปีสมภพของพระรามาธิบดีอู่ทองได้ด้วยคือ ท่านทรงสมภพเมื่อจุลศักราช ๖๗๖ หรือเทียบเท่าพุทธศักราช ๑๘๕๗ และโดยอาศัยปีพระราชสมภพนี้เป็นหลัก เราก็จะทราบเรื่องราวของพระรามาธิบดีอู่ทองเพิ่มเติมจากที่มีระบุไว้ในพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐดังนี้คือ ปีสร้างพระพุทธเจ้าแพนงเชิง นั้น ท่านมีพระชนม์เพียง ๑๐ พรรษา ปีสถาปนาพระนครศรีอยุธยา ท่านมีพระชนม์ ๓๖ พรรษา ปีสร้างวัดพระรามซึ่งเป็นปีสวรรคตด้วยนั้นท่านมีพระชนม์เพียง ๕๕ พรรษาเท่านั้น การที่เราทราบเรื่องราวเพิ่มเติมเช่นนี้ ทำให้พระราชประวัติของพระองค์ท่านแจ่มแจ้งขึ้นบ้าง แต่อย่างไรก็ดี ถ้าท่านมีพระชนม์เพียง ๑๐ พรรษาในปีสถาปนาพระพุทธเจ้าแพนงเชิง ความรู้ที่ได้รับมานี้ทำให้น่าเชื่อว่าท่านทรงพระเยาว์เกินไปที่จะครอบครองเมืองอโยธยา เริ่มเข้าสุพรรณบุรี ลพบุรี อนึ่งในปีพระราชสมภาพของท่านคือพุทธศักราช ๑๘๕๗ นั้น อยู่ในรัชสมัยพระยาไสยสงครามครอง

อยู่ ณ เมืองสุโขทัย เมื่อท่านมีพระชนม์ได้ ๕ พรรษา ก็สิ้นรัชกาลพระยาไสยสงคราม จึงพระยาเลอไทได้ขึ้นครองกรุงสุโขทัยสืบมา เมื่อสิ้นรัชกาลพระยาเลอไทคือเมื่อพุทธศักราช ๑๘๘๓ ท่านมีพระชนม์ ๒๖ พรรษา ปัญหาที่น่าสืบหาความจริงจึงอยู่ที่ว่า พระรามาธิบดีอู่ทองประสูติที่เมืองไหน และทรงเจริญพระชันษาอยู่ที่เมืองไหน ?

ในพระราชพงศาวดารย่อของกรมสมเด็จพระปรมานุชิต ฯ ว่าพระรามาธิบดีอู่ทองได้ครองราชสมบัติเมืองเทพนครเมื่อปีวอก จุลศักราช ๗๐๖ ทรงมีพระชนมายุได้ ๓๐ พรรษา หลักฐานจากพงศาวดารฉบับกรมสมเด็จพระปรมานุชิต ฯ นี้จะเป็นที่เชื่อถือได้เพียงใด ? พิจารณาจากที่ทรงระบุว่า พระรามาธิบดีอู่ทองทรงมีพระชนม์ ๓๐ พรรษา เมื่อจุลศักราช ๗๐๖ ดังนี้ ปีพระราชสมภพก็ต้องเป็นจุลศักราช ๖๗๖ ซึ่งถูกต้องตรงกับจดหมายเหตุโหรบันทึกไว้ ถ้าเราเชื่อถือหลักฐานของจดหมายเหตุโหรเราก็ควรเชื่อหลักฐานของพงศาวดารฉบับนี้ด้วย เพราะฉบับความรู้ที่งอกงามขึ้นมาเป็นการเพิ่มเติมก็คือว่า เมื่อพระรามาธิบดีอู่ทองมาได้สมบัติเมืองอู่ทองนั้น พระยางั่วนำถมได้ขึ้นครองกรุงสุโขทัยมาแล้วเป็นเวลา ๔ ปี การที่พระองค์ได้สมบัติเมืองเทพนครหลักฐานอื่น ๆ กล่าวไว้ว่า เพราะพระองค์เป็นพระราชบุตรเขยท้าวอู่ทอง เมื่อท้าวอู่ทององค์พ่อตาสิ้นพระชนม์ พระรามาธิบดีอู่ทองจึงได้ราชสมบัติ แต่โอรสของท้าวอู่ทององค์พ่อตาก็ยังมีตัวตนอยู่ คือขุนหลวงพะงั่วเป็นต้น เหตุไฉนขุนหลวงพะงั่วจึงมิได้สมบัติสืบแทนพระราชบิดาเล่า ฯ ความข้อนี้ยังไม่ปรากฏหลักฐานทางฝ่ายไทยที่จะให้ความกระจ่างได้ แต่จดหมายเหตุจีนราชวงศ์เหม็ง* ระบุข้อความไว้ซึ่งทำให้น่าเชื่อว่า ขุน

* ระหว่าง พ.ศ. ๑๙๑๑—๒๑๘๗

หลวงพะงั่วเป็นน้องชายาพระรามาธิบดีอู่ทอง หาใช่เป็นพี่ชายาดังที่เราทราบและเชื่อถือกันไม่ ถ้าขุนหลวงพะงั่วเป็นน้องชายา การที่พระรามาธิบดีอู่ทองซึ่งเป็นเขยได้สมบัติในเมืองเทพนครในครั้งนั้นก็น่าฟังอยู่ เพราะขุนหลวงพะงั่วคงมีพระชันษาเยาว์เกินไปที่จะปกครองบ้านเมือง พระรามาธิบดีอู่ทองจึงทรงว่าราชการแทนไปพลางก่อนจวบจนขุนหลวงพะงั่วทรงเจริญวัยพอจะว่าราชการได้แล้ว พระรามาธิบดีอู่ทองต้องแสวงหาธานีของพระองค์ ด้วยเหตุผลดังนี้กระมัง พระองค์สถาปนาพระนครศรีอยุธยาเป็นราชธานี

การที่เราเอาจดหมายเหตุจีนราชวงศ์เหม็งมาประกอบหลักฐานด้วยเช่นนี้ ถ้าท่านผู้อ่านติดใจสงสัย ขอได้โปรดตรวจดูได้จากประชุมพงศาวดารภาค ๕ จดหมายเหตุจีนราชวงศ์เหม็งอาจให้ความกระจ่างแจ่มแจ้งสืบต่อไปว่า เหตุใดขุนหลวงพะงั่วจึงได้ราชสมบัติกรุงศรีอยุธยา และทำไมพระองค์จึงไม่กำจัดพระราเมศวรเสียแต่ครั้งนั้น จดหมายเหตุจีนนี้บันทึกข้อความที่ทำให้น่าเชื่อได้ว่า เพราะพระราเมศวร 'อ่อนแอ' ไม่ยอมทำสงครามกับกรุงสุโขทัย พระบรมราชาขุนหลวงพะงั่วทรงขัดเคืองจึงเสด็จลงมาครองกรุงศรีอยุธยา และเหตุที่ไม่กำจัดพระราเมศวรครั้งนั้น แต่กลับทรงโปรดให้ไปครองเมืองลพบุรีอย่างเดิม ก็เพราะพระราชมารดาพระราเมศวร หรืออีกนัยหนึ่งพระพี่นางของพระบรมราชาขุนหลวงพะงั่วยังมีพระชนม์อยู่ และมีส่วนในการส่งทูตไทยไปเจริญทางพระราชไมตรีกับพระเจ้ากรุงจีนด้วย ในการหยิบยกเอาเรื่องพระบรมราชาทรงถอดถอนพระราเมศวรออกจากราชสมบัติกรุงศรีอยุธยามาเล่าไว้นี้ ก็เพื่อจะเน้นให้ท่านผู้อ่านเห็นว่า แม้แต่สิ้นแผ่นดินพระรามาธิบดีอู่ทองแล้ว พระราเมศวรก็ไม่ทรงปรารถนาที่จะกระทำสงคราม

รุกรานกรุงสุโขทัย ทำให้น้ำหนักเด่นขึ้นในเรื่องที่เกี่ยวกับสมมติฐานที่ว่า พระรามาธิบดีอู่ทอง คงจะเกี่ยวดองเป็นพระญาติอย่างใดอย่างหนึ่งกับเจ้าผู้ครองกรุงสุโขทัย ถ้าพระรามาธิบดีอู่ทองเกี่ยวดองเป็นพระญาติทางสายโลหิตกับเจ้าผู้ครองกรุงสุโขทัยแล้วไซร้ ก็มิได้หมายความว่า พระบรมราชาขุนหลวงพะงั่วจะต้องทรงเกี่ยวดองร่วมด้วย เพราะพระบรมราชาขุนหลวงพะงั่วเป็นโอรสของท้าวอู่ทอง พระรามาธิบดีอู่ทองมาได้พระพี่นาง จึงมาเกี่ยวดองกับวงศ์ท้าวอู่ทองในฐานะเขย วงศ์พระร่วงสุโขทัย กับวงศ์ท้าวอู่ทองดูจะไม่เกี่ยวดองเป็นพระญาติกัน ก็เมื่อพระบรมราชาขุนหลวงพะงั่วไม่มีสายสัมพันธ์กับเจ้าผู้ครองกรุงโขทัยดังนี้ การที่พระองค์จะเปิดฉากรุกรบกระทำสงครามเป็นการใหญ่กับกรุงสุโขทัย จึงพึ่งดูสมเหตุสมผลดังปรากฏหลักฐานในพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐว่า พระบรมราชาขุนหลวงพะงั่วเริ่มรุกรานกรุงสุโขทัย นับแต่จุลศักราช ๗๓๓ จวบจนถึงจุลศักราช ๗๔๐ เมื่อพระมหาธรรมราชาที่ ๒ ออกมาถวายบังคมแล้ว พระองค์จึงพยายามแผ่อำนาจขึ้นไปยังล้านนาประเทศ

ก่อนที่จะสืบสาวเรื่องพระญาติของพระรามาธิบดีอู่ทองสืบต่อไป ขอนำความมาแทรกลงในนี้เสียด้วยว่าพิจารณาเรื่องจุลยุทธการวงศ์ ซึ่งมีต้นฉบับทั้งภาษาไทยภาษาบาลี (ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๖) วงศ์ท้าวอู่ทองพ่อตาพระรามาธิบดีอู่ทองน่าจะเกี่ยวดองเป็นพระญาติอย่างใดอย่างหนึ่งกับวงศ์ศรีธรรมโศกราช ซึ่งครองกรุงสุโขทัยมาแต่พุทธศักราช ๑๗๐๐ แล้ว ครั้นเมื่อวงศ์ศรีธรรมโศกราชเสด็จหนีทัพกรุงกัมพูชาลงไปตั้งราชธานีอยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราช (ประมาณพุทธศักราช ๑๗๔๕-๑๗๕๐) วงศ์ของท้าวอู่ทองก็ยังคงรักษาอาณาเขตทางลุ่มน้ำเจ้าพระยาด้านตะวันตกไว้ได้ ทั้งนี้

โดยอาศัยตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราชเป็นหลักฐานประกอบ ดังเรื่องราวที่พระยาศรีธรรมโศกราชองค์หนึ่ง กระทำพิธีสัตยาธิษฐานหลั่งน้ำทักษิโณทก แบ่งอาณาเขตครอบครอง คือตอนเหนือจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ให้เป็นเขตปกครองของท้าวอู่ทอง ส่วนอาณาเขตใต้นั้นลงไปอยู่ในครอบครองของวงศ์ศรีธรรมโศกราช เมื่อได้เน้นความสำคัญข้อนี้แล้ว จึงขอกล่าวเรื่องราวของพระรามาธิบดีอู่ทองต่อไป

หลักฐานที่ ๔ ขอหยิบยกขึ้นมาอาศัยประกอบเรื่องนั้นก็คือหนังสือเก่าชินกาลมาลีปกรณ์ หนังสือเล่มนี้ระบุไว้ว่า ครั้งหนึ่ง (มิได้ระบุศักราช) เมืองชัยนาทเกิดข้าวยากหมากแพง เจ้าผู้ครองกรุงศรีอยุธยาทรงพระนามว่า สมเด็จพระเจ้ารามาธิบดี เสด็จมาแต่กรุงกำโพชมหานคร ยึดเอาเมืองชัยนาทไว้ได้ พระองค์จึงตั้งมหาอำมาตย์ผู้หนึ่ง ว่าราชการเมืองสุวรรณภูมิให้ขึ้นมารักษาเมืองชัยนาทไว้ ส่วนพระองค์นั้นก็เสด็จกลับกรุงศรีอยุธยา ในลำดับนั้นพระยาธรรมราชจึงส่งเครื่องบรรณาการมาถวายสมเด็จพระรามาธิบดีแล้วทรงขอเมืองชัยนาทกลับคืน พระรามาธิบดีก็โปรดพระราชทานให้โดยให้มหาอำมาตย์ผู้รักษาเมืองชัยนาทกลับคืนไปสู่เมืองสุวรรณภูมิดังเก่า ตามที่หนังสือชินกาลมาลีปกรณ์เล่าเรื่องไว้เช่นนี้ ก็ตรงกับรัชสมัยพระรามาธิบดีอู่ทองครองกรุงศรีอยุธยา ขุนหลวงพะงั่วครองเมืองสุพรรณและพระมหาธรรมราชาลิไทครองกรุงสุโขทัย เมืองชัยนาทนั้นเป็นที่เชื่อได้ว่าในรัชกาลนั้นยังอยู่ในอาณาเขตของกรุงสุโขทัยคือขึ้นต่อพระมหาธรรมราชาลิไท ปัญหาจึงมีว่า เมืองกำโพชมหานครนั้นคือเมืองไหน? ถ้าพิจารณาจากภาวะภูมิศาสตร์ก็จะเห็นได้ว่า กำโพชมหานครคือละโว้หรือลพบุรีซึ่งอยู่ในอาณาจักรของพระรามาธิบดีอู่ทองนั่นเอง มีนักศึกษารุ่นผู้ใหญ่หลายท่านตีความ

หมายว่ากรุงกำโพชคือกรุงกัมพูชา ซึ่งน่าจะเป็นการตีความหมายตรงกับศัพท์จนเกินไป โดยไม่คำนึงถึงสภาวะภูมิศาสตร์ แท้ที่จริงชื่อเมืองกำโพชนี้จะหมายถึงเชียงตุง หรือ ยโสธร หรือเมืองหนึ่งในเขตหงสาวดีก็ได้ทั้งนั้น เพราะหนังสือเก่ารวมทั้งศิลาจารึกมอญบ่งชื่อนี้ไว้เหมือนกัน

หนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ คำบาลีตอนพระรามาธิบดีเสด็จมาแต่เมืองกำโพชนั้นใช้คำว่า "กัมโพชชโตอาคันตวา" คือเสด็จมาแต่กรุงกำโพชในฐานอาคันตุกะ คือรกรากของท่านอยู่เมืองลพบุรีกระมัง แต่คงมีเหตุการณ์สิ่งใดสิ่งหนึ่งเกิดขึ้น ท่านจึงต้องพลัดพรากจากเมืองนั้น ลงท้ายได้มาเป็นราชบุตรเขยท้าวอู่ทองแล้ว จึงมาทรงสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีต่อภายหลัง การที่ตีความหมายว่าพระรามาธิบดีอู่ทองมีรกรากอยู่ที่เมืองลพบุรีมาแต่เดิมเช่นนี้ จะผิดถูกหรืออย่างไรก็เป็นแง่สมมติฐานในการตีความหมายของศัพท์ประกอบภาวะภูมิศาสตร์ และถ้าพวกเรายอมรับว่า พระรามาธิบดีอู่ทองมีรกรากมาแต่เมืองลพบุรีจริง เราก็จำต้องยอมรับด้วยว่า พระรามาธิบดีอู่ทองเกี่ยวดองเป็นพระญาติกับพระยางั่วนำถมโอรสองค์หนึ่ง ของพ่อขุนรามคำแหง เพราะตามหลักฐานที่ ๓ (คือพระราชพงศาวดารฉบับกรมสมเด็จพระปรมานุชิตฯ) ระบุไว้ว่า พระรามาธิบดีอู่ทองได้ราชสมบัติเมืองเทพนคร เมื่อพระองค์มีพระชนม์ได้ ๓๐ พรรษา คือได้ครองเมืองเทพนครในขณะที่พระยางั่วนำถมครองอยู่กรุงสุโขทัย การที่พระรามาธิบดีอู่ทองได้สมบัติเมืองเทพนครในครั้งนี้ จะได้การรับรองช่วยเหลือจากพระยางั่วนำถมอย่างใดอย่างหนึ่งกระมัง ความข้อนี้ยังไม่แจ่มกระจ่างและยังไม่มีหลักฐานพอเพียงที่จะเชื่อถือได้อย่างสนิทใจ แต่เราพอเชื่อได้ว่า เพราะพระรามาธิบดีอู่ทองมีรกรากมาแต่เมืองลพบุรี ซึ่งพระยางั่วนำถมครั้งหนึ่งเคย

เป็นเจ้าผู้ครอง พระองค์จึงน่าเกี่ยวดองเป็นพระญาติอย่างใดอย่างหนึ่งกับพระยางั่วนำถม

มีหลักฐานจากศิลาจารึกซึ่งได้มาเมื่อเร็ว ๆ นี้ (เรียกว่าหลักสมเด็จเจ้าพระยา) มีข้อความที่ให้น่าเชื่อว่า พระราเมศวรโอรสพระรามาธิบดีอู่ทองนั้นเป็นราชบุตรเขยพระมหาธรรมราชาลิไท การที่พระมหาธรรมราชาลิไทจะทรงยินยอมอภิเษกราชธิดาให้แก่ราชบุตรของพระรามาธิบดีอู่ทองนั้น เรายังไม่พบหลักฐานอุบัติขึ้นในปีใดแต่พระมติของสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพนั้นมีว่าอาจเป็นในคราวที่พระมหาธรรมราชาทรงทูลขอเมืองชัยนาทคืนไปก็เป็นได้ และเครื่องราชบรรณาการซึ่งพระมหาธรรมราชาส่งมาถวายพระรามาธิบดีอู่ทองนั้นอาจประกอบไปด้วยพระราชธิดา ซึ่งได้อภิเษกเป็นชายาของพระราเมศวร ขอขมวดความสำคัญในชั้นนี้ไว้แต่เพียงว่าพระรามาธิบดีอู่ทองมีรกรากอยู่ที่เมืองลพบุรีมาแต่ประสูติ และพระองค์อาจเกี่ยวดองเป็นพระญาติกับโอรสผู้หนึ่งของพ่อขุนรามคำแหง คือพระยางั่วนำถม เจ้าผู้ครองเมืองลพบุรีในรัชกาลพระยาเลอไทครองกรุงสุโขทัย แต่ใครเล่าเป็นพระบิดาของพระองค์? การตอบปัญหานี้จะตอบตามผลการสอบสวนเรื่องราวพระรามาธิบดีอู่ทองจากหนังสือเก่าแก่ซึ่งเรียกว่า "พงศาวดารเหนือ" จะถูกผิดอย่างไรขอได้โปรดถือว่า เป็นการเสนอแนวสันนิษฐานมาเพื่อพิจารณาเท่านั้น

หลักฐานที่ ๕ คือหนังสือพงศาวดารเหนือ (ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑) ในบานแผนกเรื่องพระเจ้าอู่ทองเล่าเรื่องนับแต่พระเจ้ากาแตเมืองหงสาวดีมาได้ราชสมบัติในเมืองสุพรรณบุรี ทรงโปรดให้บูรณะวัดพระป่าเลไลยก์สืบต่อมามีพระยาอู่ทองพาไพร่พลลงมาจากแคว้นเชลียงคือสุโขทัย ราษฎร

นับถือว่าเป็นผู้มีบุญจึงพร้อมกันยกให้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน บังคับบัญชาราชการตามประเพณีสืบมา พระยาอู่ทองใคร่จะขยายอาณาเขตจึงให้หาที่ชัยภูมิจะสร้างเมืองใหม่ จึงให้อำมาตย์ออกไปตรวจตราไปพบพระฤาษีอยู่ในดงโสนกลางเกาะ ๆ หนึ่ง พระฤาษีจึงทำนายว่าที่ดงโสนนี้ต่อไปภายหน้าจะเป็นเมืองท่าสำเภา พระยาอู่ทองจึงสั่งให้เสนาบดีผู้ใหญ่คุมผู้คนไปแผ้วถางที่ทางให้ราบรื่น แต่ก็ยังหาได้ทำพิธีสร้างเมืองไม่ สืบต่อมาอีก ๓ ชั่วพระยา (อู่ทอง) เมืองอู่ทองคงไม่มีเจ้านายเป็นโอรสขึ้นครอบครองบ้านเมือง ราชธิดาจึงได้สมบัติ ในกาลครั้งนั้นมี 'เศรษฐี' สองท่านคือ โชดกเศรษฐีและกาลเศรษฐี ทั้งสองท่านนี้คิดอ่านด้วยกันแล้ว จึงเอาเจ้าอู่ทองลูกโชดกเศรษฐีอภิเษกกับพระธิดาท้าวอู่ทอง แล้วให้ขึ้นครองเมืองได้ ๗ ปี ห่าลงเมือง โคกระบือ ช้างม้าตาย และคนทั้งหลายก็ตาย วิปริตนักหนา อำมาตย์จึงทูลแก่เจ้าอู่ทองว่าไพร่พลตายเป็นอันมาก พระองค์จึงยกพลช้างม้าออกจากเมืองอู่ทองรอนแรมไปได้ ๑๕ วัน จึงถึงแม่น้ำอันหนึ่งแลเห็นเกาะเป็นปริมณฑลงาม จึงพาไพร่พลช้างม้าข้ามมาสู่เกาะนั้น จึงบุกป่าโสนเข้าไปกลางเกาะ....เจ้าอู่ทองจึงตั้งพระราชวังและเรือนหลวงเรียกชื่อเมืองว่า ศรี-อโยธยา

การจะหาคำตอบปัญหาที่ว่าพระเจ้ารามาธิบดีอู่ทองเป็นใคร โดยเอาเรื่องพระเจ้าอู่ทองในพงศาวดารเหนือมาเกริ่นไว้ดังนี้ ขอได้โปรดสังเกตตอนที่ว่าเจ้าอู่ทอง 'เป็นลูกโชดกเศรษฐี' มาได้อภิเษกกับราชธิดาท้าวอู่ทอง จึงได้สมบัติอู่ทองก็การได้อภิเษกนั้นก็เพราะโชดกเศรษฐีบิดาของท่าน คิดอ่านด้วยกัน กับกาลเศรษฐี ดูประหนึ่งว่าเศรษฐีทั้งสองนี้จะมีอำนาจสิทธิ์ขาดว่ากิจการบ้านเมือง จึงทำให้น่าสงสัยว่า คำว่า 'เศรษฐี' จะ

มีความหมายเป็นอย่างอื่นด้วยแต่โบราณกาล ลองหยิบประชุมศิลาจารึกสุโขทัยหลัก ๓ มาพิจารณาประกอบ ศิลาจารึกหลักนี้ระบุศักราชเทียบเท่าพุทธศักราช ๑๙๐๐ เป็นรัชสมัยพระมหาธรรมราชาลิไทก็คืออยู่ในสมัยเดียวกับพระรามาธิบดีอู่ทองนั่นเอง ภาษาที่ใช้ในยุคเดียวกันจึงคงจะมีความหมายอย่างเดียวกันหรือใกล้เคียง ในบรรทัดที่ ๒๒ ของศิลาหลักนี้จารึกถ้อยคำว่า 'ฝูงเจ้าขุนพราหมณ์เศรษฐีถอยจากเป็นมลากเป็นดี' ดังนี้ ถ้อยคำเช่นเจ้าขุนก็คือ เจ้านายผู้ปกครองแผ่นดิน พราหมณ์ก็คือปุโรหิตที่ปรึกษาฝ่ายพิธีการศาสนา ส่วนคำว่าเศรษฐีเล่าจะหมายถึงผู้มั่งมีทรัพย์กระนั้นหรือ? ข้อนี้ยังสงสัย เพราะได้ตรวจพบศิลาจารึกพุกาม ระบุตำแหน่งมหาเสนาบดีโดยเรียกว่า "มหาเศรษฐี" ในศิลาจารึกเขมรก็ปรากฏคำว่า 'เศรษฐี' เป็นตำแหน่งว่าราชการบ้านเมือง เพราะฉะนั้นคำว่า "เศรษฐี" ในศิลาจารึกหลัก ๓ ของกรุงสุโขทัย น่าจะมีความหมายว่า เสนาบดีผู้เป็นใหญ่ทางฝ่ายบ้านเมือง หาได้หมายความว่าผู้มีทรัพย์ดังความหมายในปัจจุบันไม่ ถ้าเราใช้หลักสมมติฐานไว้เช่นนี้ พระบิดาของเจ้าอู่ทองคือโชดกเศรษฐีนั้นท่านจึงน่าจะเป็นเสนาบดีมีอำนาจว่ากล่าวกิจการบ้านเมือง จึงควรเรียกเสียใหม่ว่าโชดกเสนาบดี เรื่องราวตอนที่เจ้าอู่ทองจะได้อภิเษกกับราชธิดาท้าวอู่ทองและได้สมบัติเมืองอู่ทองในครั้งนั้น ถ้าชำระความเสียใหม่ก็จะได้ข้อความดังนี้คือ 'ในครั้งนั้นเมืองอู่ทองไม่มีเจ้านายเป็นโอรสขึ้นครอบครองบ้านเมือง ราชธิดาพระยาอู่ทองจึงได้สมบัติ ในครั้งนั้นมีเสนาบดีสองท่านคือ โชดกเสนาบดีและกาลเสนาบดี ทั้งสองท่านนี้ปรึกษากันเรียบร้อยแล้วจึงอภิเษกเจ้าอู่ทองให้เป็นพระสวามีพระราชธิดาท้าวอู่ทอง....' พงศาวดารเหนือนี้ระบุว่าพระเจ้าอู่ทองได้ราชสมบัติเมืองอู่ทอง ๗ ปี จึงทรงพาไพล

ไปสร้างเมืองใหม่ ถ้าพระองค์ไปครองเมืองอู่ทองเมื่อพุทธศักราช ๑๘๘๗ (หลักฐาน ๓ เมื่อปีวอก จุลศักราช ๗๐๖) เมื่อครบ ๗ ปีแล้ว พระองค์จึงพาพลเสด็จไปสร้างกรุงศรีอยุธยาเมื่อพุทธศักราช ๑๘๙๓–๑๘๙๔ (หลักฐาน ๑ จุลศักราช ๗๑๒ ขาลศก) ตามหลักฐานดังกล่าวนี้เราจึงน่าสงสัยว่า เรื่องที่ทราบกันมาว่า พระเจ้าอู่ทองเสด็จลงไปตั้งอยู่ที่เวียงเหล็ก–หนองโสนอยู่ ๓–๔ ปีแล้ว จึงทรงสถาปนาราชธานีนั้น ไม่ทราบว่าข้ออ้างดังกล่าวอาศัยหลักฐานอะไรมายึดถือ จึงขอขมวดความตอนนี้ไว้ว่าพระบิดาของพระเจ้ารามาธิบดีอู่ทองเป็นเสนาบดีผู้หนึ่งอยู่ในเมืองอู่ทองหรือเทพนครหรือสุพรรณบุรี ถ้าพระบิดาของท่านมีรกรากมาจากเมืองลพบุรี และเจ้าอู่ทองประสูติที่เมืองลพบุรี เหตุไฉนพระบิดาจึงพาเจ้าอู่ทองมาอยู่เมืองสุพรรณบุรี คงจะมีเหตุการณ์สิ่งใดสิ่งหนึ่งเกิดขึ้นที่ทำให้พระบิดาของพระองค์ต้องอพยพออกจากเมืองลพบุรีกระมัง ถ้าเราพิจารณาว่า เมื่อเจ้าอู่ทองประสูตินั้น (หลักฐาน ๒–ปีขาลจุลศักราช ๖๗๖) ตรงกับรัชสมัยพระยาไสยสงความครองกรุงสุโขทัย และระยะเวลาที่ท่านเจริญวัยตั้งแต่ ๕–๒๖ พรรษา ตรงกับรัชสมัยพระยาเลอไท การอพยพของพระบิดาเจ้าอู่ทองก็คงอยู่ในรัชสมัยพระยาเลอไทเป็นเจ้าผู้ครองกรุงสุโขทัย

เมืองอู่ทองหรือเทพนครหรือสุพรรณบุรีในสมัยพระเจ้ารามาธิบดีอู่ทองได้ราชสมบัติคือราวพุทธศักราช ๑๘๘๗ นั้น มีสภาพความเจริญมากน้อยเพียงใด? การตอบปัญหาข้อนี้อาจให้ความกระจ่างนั้นบางประการ เกี่ยวกับเหตุการณ์ในเมื่อพระรามาธิบดีอู่ทองทรงสถาปนานครศรีอยุธยาเป็นราชธานี ท่านผู้อ่านคงสังเกตได้ว่า ท้าวอู่ทองมีอยู่ ๔ องค์ซึ่งได้มาครอบครองเมืองสุพรรณบุรี นี่กล่าวตามหลักฐานพงศาวดารเหนือ (หลักฐานที่ ๕)

ก่อนหน้านั้นขึ้นไปแขวงเมืองสุพรรณบุรี บริเวณวัดป่าเลไลยก์อยู่ในครอบครองของเจ้านายมอญเมืองหงสาวดี เช่นพระยากาแต ดังที่พงศาวดารเหนือระบุไว้ข้ออ้างที่ว่า เจ้านายมอญมาปกครองอยู่ในสมัยหนึ่งนั้น ถ้าเป็นความจริงเราก็จำต้องลองอนุมานดูว่า อุบัติขึ้นประมาณปีใด? เหตุการณ์นั้นน่าจะเกิดขึ้นตอนปลายแผ่นดินพระเจ้าไชยวรมันที่ ๗ คือประมาณพุทธศักราช ๑๗๕๐–๑๗๕๕ คือก่อนพ่อขุนศรีนาวนำถมขึ้นครองกรุงสุโขทัย ครั้นเมื่อเจ้านายไทยผู้นี้ได้ครองสุโขทัยแล้วพระยาอู่ทององค์แรกจึงลงมาจากแคว้นเชลียง และคงได้การสนับสนุนจากพ่อขุนนำถม จึงได้มาเป็นใหญ่ในเขตสุพรรณบุรี อย่างไรก็ดีวัฒนธรรมมอญคงมีรกรากมั่นคงมาแต่ครั้งนั้นแล้ว โดยเฉพาะวัฒนธรรมทางด้านกฎหมาย ตำนานเรื่องราวกฎหมายพระมนูศาสตร์ จะแพร่มายังเมืองสุโขทัยและเมืองอโยธานั้น หลักฐานทางด้านพม่า มอญ บันทึกไว้ว่าพระเถรมอญองค์หนึ่งชื่อมงคลวิลาส รอบรู้ในภาษาสันสกฤตและภาษาบาลี แต่สมัยยังอยู่กรุงพุกาม ต่อมาพระเถรผู้นี้ไม่สมัครอยู่กรุงพุกามจึงลงมาอยู่ทางหัวเมืองมอญ และท่านได้แปลพระคัมภีร์มนูศาสตร์จากภาษาสันสกฤตออกมาเป็นภาษาบาลี กฎหมายนี้จึงได้แพร่เข้ามายังแคว้นสุโขทัย ดังปรากฏหลักฐานว่า ในรัชกาลพ่อขุนรามคำแหง พระองค์ได้ตรากฎหมายเป็นคุณประโยชน์แก่บ้านเมือง (ดังจารึกกฎหมายลักษณะโจรสมัยสุโขทัยมีความว่า พระมหาธรรมราชาที่ ๒ 'ใครขัดพระราชสีมานี้ดังมนุษยธรรมอย่างพระยารามราช อันฝูงสาธุแสดงยศปรากฏสุขชั่วบุตรหลาน'–วารสารศิลปากร ฉบับพฤษภาคม ๒๔๙๘) เกี่ยวกับกฎหมายซึ่งตราในรัชกาลพระรามาธิบดีอู่ทองขอเสนอกฎหมายเก่าตราสามดวง ซึ่งจะเป็นหลักฐานที่ ๖ ดังต่อไปนี้

กฎหมายเก่าสมัยอยุธยานี้หมอบรัดเลย์ได้ตีพิมพ์ไว้นานแล้วหนังสือคงหาได้ยาก มีตีพิมพ์ใหม่เรียกว่า กฎหมายตราสามดวง แต่ขอแนะว่าควรอ่านการตรวจสอบศักราชกฎหมายเก่านี้ ซึ่งอาจารย์ธนิต อยู่โพธิ์ ได้เขียนไว้ในวารสารศิลปากร (ตุลาคม ๒๔๙๔) เสียด้วย อาจารย์ธนิต สรุปความเห็นของท่านว่า กฎหมายซึ่งตราในรัชกาลพระรามาธิบดีอู่ทองนั้นมีอยู่ ๑๕ ลักษณะ นับแต่ลักษณะพยาน ตราเมื่อปีสถาปนาพระนครศรีอยุธยาไปจนถึงลักษณะโจร ตราในพุทธศักราช ๑๙๑๐ เป็นปลายรัชกาลของพระองค์ ถ้าท่านพิจารณาลักษณะกฎหมายทั้ง ๑๕ ลักษณะ ดังกล่าวนี้จะเห็นได้ว่าการปกครองบ้านเมืองเมื่อแรกสถาปนากรุงศรีอยุธยานั้น มีระเบียบเรียบร้อยด้วยมีกฎหมายลักษณะต่าง ๆ เป็นบรรทัดฐาน เช่น กฎหมายลักษณะรับฟ้อง ลักษณะลักพา ลักษณะกู้หนี้ ลักษณะผัวเมีย ลักษณะโจร รวมทั้งพระอัยการ อาญาหลวง อาญาราษฎร์ด้วย ท่านที่เคยเข้าใจว่าไทยเราได้วัฒนธรรมส่วนใหญ่มาจากเขมรกัมพูชานั้น ขอแนะให้ศึกษาตรวจดูจากกฎหมายตราสามดวงนี้ เพราะนี่เป็นหลักฐานแสดงให้เห็นว่า พระราชศาสตร์คือสิ่งซึ่งเจ้าผู้ครองประเทศควรปฏิบัติอย่างไร (หรือทศพิธราชธรรม) และพระธรรมศาสตร์คือ สิ่งซึ่งอาณาประชาราษฎร์ ควรปฏิบัติอย่างไรนั้น เราได้มาจากมอญหาใช่จากเขมรกัมพูชาไม่

ในชั้นนี้จึงขอสรุปว่าเจ้านายไทยวงศ์พ่อขุนศรีนาวนำถม วงศ์พ่อขุนบางกลางหาวและวงศ์พระรามาธิบดีอู่ทอง คงเกี่ยวดองเป็นพระญาติกันทางหนึ่ง ส่วนวงศ์ศรีธรรมโศกราชนั้นมีสายสัมพันธ์เกี่ยวดองกับวงศ์ท้าวอู่ทอง ส่วนวงศ์พระเจ้าชัยศิริเชียงแสนนั้นตามหลักฐานทั้ง ๖ ประการที่ได้อ้างมานี้ ทำให้เชื่อว่าเกี่ยวดองกับพระรามาธิบดีอู่ทองโดยผ่านทางวงศ์ท้าวอู่ทองอีก

ต่อหนึ่ง

ปัญหาต่อท้ายในบทนี้ ข้าพเจ้าอยากจะเสนอแนวทางพิจารณาเรื่องพระเจ้าพันธุมสุริยวงศ์อยู่ในเรื่อง 'พระร่วงส่วยน้ำ' ว่า พระเจ้าพันธุมสุริยวงศ์พระองค์นี้จะเป็นใคร? ถ้าเราทราบว่า พระเจ้าพันธุมสุริยวงศ์เป็นใครแล้ว เราก็จะได้แนวทางที่จะทราบว่า พระร่วงส่วยน้ำนั้นเป็นพระร่วงองค์ไหน?

เรื่องพระเจ้าพันธุมสุริยวงศ์ปรากฏอยู่ในเรื่องพระร่วงส่วยน้ำ ซึ่งพงศาวดารเหนือ (ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑) ระบุพระนามว่า "พระร่วงสุโขทัย" ส่วนพระร่วงอรุณราชกุมารนั้นพงศาวดารเหนือจำแนกไว้ว่าเป็นพระร่วงเมืองสวรรคโลก ซึ่งข้าพเจ้าได้เสนอความเห็นในบทก่อน ๆ ไว้ว่าทรงครองราชอาณาจักรไทยในระหว่าง พ.ศ. ๑๖๘๐–๑๗๑๐ ถ้าเช่นนั้นพระร่วงส่วยน้ำจะขึ้นครองเมืองสุโขทัยเมื่อใด? ขอตอบไว้อย่างกว้าง ๆ ก่อนว่า พระร่วงส่วยน้ำขึ้นครองเมืองสุโขทัยในปลายรัชกาลพระเจ้าไชยวรมันที่ ๗ คือประมาณพุทธศักราช ๑๗๖๐ ทั้งนี้เพราะเมื่อพิจารณาเหตุการณ์ซึ่งเกิดขึ้นในยุคนั้น น่าเชื่อว่าพระร่วงอรุณราชกุมารเป็นคนละองค์กับพระร่วงส่วยน้ำ โดยยึดข้อสังเกตว่าพระร่วงอรุณราชกุมารเป็นโอรสพระยาศรีธรรมโศกราชองค์ปฐม (หรือพระยาอภัยคามินี) ส่วนพระร่วงส่วยน้ำนั้นเดิมชื่ออะไรไม่ปรากฏ เป็นบุตรนายคง (เครา) พ่อเมืองละโว้ คือเป็นบุคคลธรรมดาสามัญมาก่อนและด้วยบุญญาภินิหาร ราษฎรจึงได้ยกย่องให้เป็นเจ้าเมืองสุโขทัย ต่อมาพระองค์คงได้ประกอบกรณียกิจเช่นเดียวกับพระร่วงอรุณราชกุมารคือ แผ่ขยายอาณาเขตไทยลงไปจนจดทะเลจึงได้รับการยกย่องเป็นพระร่วงอีกองค์หนึ่ง เพราะเหตุใดพระร่วงส่วยน้ำจึงต้องทรงขับไล่ขอม ในเมื่อพระร่วงอรุณราชกุมารได้ทรงขับไล่ไปครั้งหนึ่งแล้วในราว

พุทธศักราช ๑๗๐๐? ทั้งนี้เป็นเพราะพระเจ้าไชยวรมันที่ ๗ ทรงแผ่ขยายอำนาจมาครอบครองลุ่มน้ำเจ้าพระยา ในราวพุทธศักราช ๑๗๓๐ และเมืองต่าง ๆ ในลุ่มน้ำเจ้าพระยาเช่นละโว้ ราชบุรี เพชรบุรี สิงหบุรี ฯลฯ จึงกลับตกเข้าไปอยู่ในปกครองเขมรอีกครั้งหนึ่ง ภายหลังรัชกาลพระเจ้าอรุณราชกุมารเพียง ๒๐ ปี เมื่อนายคง (เครา) เป็นพ่อเมืองละโว้อยู่นั้น คงอยู่ในระหว่างพุทธศักราช ๑๗๓๐–๑๗๖๐ ในระยะ ๓๐ ปีนี้ นายร่วง บุตรนายคง คงจะเจริญวัยอยู่ภายใต้แอกเขมร และคงเริ่มตั้งปณิธานที่จะกอบกู้อิสระภาพให้แก่ชนชาติไทย เจริญรอยตามรอยพระบาทพระร่วงอรุณราชกุมารนั้น นี่เป็นการพิจารณาเหตุการณ์ทางการเมืองในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตามหลักฐานศิลาจารึกเขมรเข้าประกอบเรื่องราวในพงศาวดารเหนือของเรา

ศิลาจารึกเขมรในรัชกาลพระเจ้าไชยวรมันที่ ๗ ศาสตราจารย์เซเดส์และศาสตราจารย์มายุมดาร์ได้รวบรวมไว้ ถ้าจะเรียงลำดับเหตุการณ์ตามศักราชก็จะได้ความดังนี้

เจ้าไชยวรมันปราบยุคเข็ญบ้านเมืองเริ่มเมื่อ พ.ศ. ๑๗๒๐ อีก ๔ ปีต่อมาราชาภิเษกเป็นพระเจ้าแผ่นดิน

พระองค์ทรงฉลองชัยชนะในการปราบปรามกษัตริย์ทางทิศตะวันตกคือทางลุ่มน้ำเจ้าพระยาเมื่อ พ.ศ. ๑๗๓๒ (คงเป็นพระยาศรีธรรมโศกราช ตามศิลาจารึกนครสวรรค์)

พระองค์ทรงกะเกณฑ์ให้เจ้าประเทศราชนำน้ำศักดิ์สิทธิ์ส่งยังกรุงกัมพูชาเมื่อ พ.ศ. ๑๗๓๖ น้ำศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าวก็เพื่อใช้ประกอบในพิธีศาสนา และเจ้าประเทศราชที่ศิลาหลักนี้ระบุไว้คือ เจ้าเมืองหลวงพระบาง เจ้าเมือง

อานัม เจ้าเมืองจามปา แต่มิได้ระบุเจ้าเมืองละโว้ ศิลาหลักเดียวกันนี้ระบุว่า พระองค์กวาดต้อนเชลยศึกหลายแสนคนเป็นชาวจามปา ชาวยวน หรือโยนก (น่าจะเป็นไทยเชียงแสน) ชาวรามัญ และพุกาม แล้วโปรดให้นำส่งถวายเป็นข้าพระตามวัดและปราสาทหินต่าง ๆ ทั่วมหาอาณาจักร อีกประการหนึ่งศิลาหลักเดียวกันนี้ยังได้ระบุว่า พระองค์โปรดให้สร้างพระพุทธรูป ๒๓ องค์ โดยถวายพระนามว่า "ไชยพุทธมหานาถโปรดให้ไว้ประจำเมืองขึ้นต่าง ๆ ๒๓ เมืองซึ่งศาสตราจารย์เซเดส์ระบุว่า มีเมืองลพบุรี สุพรรณบุรี ราชบุรี เพชรบุรี และสิงห์บุรีรวมอยู่ด้วย (พระพุทธรูปดังว่า มีที่พิพิธภัณฑ์เมืองพนมเป็ญ แต่จะมีในพิพิธภัณฑ์ของเราหรือไม่ โปรดถามคุณหลวงบริบาล ?)

พระองค์โปรดให้เกณฑ์ทหารสยามเข้าในกองทัพเขมร รุกรบประเทศญวนเหนือเมื่อ พ.ศ. ๑๗๕๐

นี่เป็นหลักฐานจากศิลาจารึกเขมรซึ่งเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ในลุ่มน้ำเจ้าพระยา นับแต่ พ.ศ. ๑๗๓๒–๑๗๕๐ หลักฐานเหล่านี้จะเพียงพอหรือไม่ที่จะให้เราเชื่อว่า ในระยะเวลาดังกล่าวดินแดนในลุ่มน้ำเจ้าพระยากลับตกเข้าอยู่ภายใต้อำนาจกรุงกัมพูชา ? ต่อจากนั้นเป็นปลายรัชกาลพระเจ้าไชยวรมันที่ ๗ และพระองค์ทรงพระชรามากแล้ว นครธมหรือยโสธรก็ได้สร้างขึ้นใหม่แล้ว และคราวนี้ทำด้วยวัตถุถาวร อนึ่งวัดวาอารามตลอดจนอาศรมและปราสาทหินต่าง ๆ รวมทั้งโรงพยาบาลด้วย พระองค์ก็ได้โปรดให้สร้างขึ้นอย่างมากมาย ทาสเชลยศึกและราษฎรสามัญได้โปรดถวายให้เป็นข้าพระนับได้เป็นจำนวนล้าน กรุงกัมพูชาในปลายแผ่นดินของพระองค์คงจะเสื่อมถอยถอยกำลังตามวัยของพระองค์ในตอนนี้ ศิลาจารึกเขมรมิได้บันทึกเหตุ

การณ์ตอนนี้ไว้ว่ามีเรื่องสำคัญอะไรเกิดขึ้น แต่เรายังได้อาศัยหลักฐานทางด้านอื่น คือทางไทยใหญ่เมืองเมาอ้างว่า เจ้าสามหลวงฟ้ายกทัพลางมายังดินแดนในลุ่มน้ำเจ้าพระยาในราว พ.ศ. ๑๗๖๐ ส่วนหลักฐานทางด้านจามปา ญวนเหนือ และทางจดหมายเหตุจีนก็ระบุว่า ใน พ.ศ. ๑๗๖๑ กองทัพเขมรซึ่งยึดครองประเทศจามปาได้ถูกเรียกกลับ และในปีต่อมากรุงกัมพูชาถอนทหารทั้งสิ้นทั้งปวงจากประเทศจามปา โดยเลิกการยึดครองประเทศนั้น ในส่วนหลักฐานด้านสุโขทัย เรามีเรื่องในพงศาวดารเหนือว่า นายร่วงลูกพ่อเมืองละโว้หนีขึ้นไปอยู่เมืองสุโขทัย ราษฎรเห็นว่าเป็นผู้มีบุญจึงอัญเชิญให้เป็นเจ้าเมือง โดยถวายพระนามว่า พระยาศรีจันทราธิบดี ส่วนศิลาจารึกสุโขทัย ศรีสัชนาลัยมีชื่อว่า พ่อขุนศรีนาวนำถม (หรือพ่อขุนนำถม) ศิลาหลักนี้ระบุเรื่องราวไว้ต่อไปว่า พ่อขุนนำถมมีลูกผู้หนึ่งชื่อพ่อขุนผาเมืองเป็นเจ้าเมืองราด พระเจ้ากรุงยโสธรอภิเษกราชธิดา (ทรงพระนามนางสิขรมหาเทวี) ให้แก่พ่อขุนผาเมือง และยังได้ถวายพระขรรค์ชัยศรี และพระนาม กมรเต็งอัญศรีบดินทราทิตย์ ให้แก่พ่อขุนผาเมือง เรื่องราวของพ่อขุนผาเมืองมีปรากฏเป็นที่ทราบกันแน่อยู่แพร่หลายแล้ว แต่เรื่องของพ่อขุนนำถมนั้นศิลาจารึกหลัก ๒ นี้ระบุไว้ว่า พระองค์ทรงเชี่ยวชาญในการคล้องช้างป่าและได้สร้างการชลประทานขึ้นไว้ แต่มิได้บอกไว้ว่าพ่อขุนนำถมเป็นใคร? มาจากไหน? และเหตุใดจึงได้มาเป็นใหญ่ในกรุงสุโขทัย?

ข้าพเจ้าขอเสนอความเห็นไว้ในที่นี้ว่า เรื่องราวทั้งหลายทั้งปวงนี้ได้แสดงหลักฐานเป็นเรื่องราวไว้นี้ ทำให้น่าเชื่อว่าพระเจ้าไชยวรมันที่ ๗ แห่งกรุงกัมพูชา (ถ้าจะผิดตัวบุคคลไป พระเจ้าพันธุมสุริยวงศ์ก็น่าจะเป็นผู้ใดผู้หนึ่งในบรรดาพระญาติ พระวงศ์ ของพระเจ้าไชยวรมันที่ ๗ ซึ่งได้รับมอบหมาย

ให้ครอบครองดินแดนในลุ่มน้ำเจ้าพระยานี้) ส่วนพระร่วงส่วยน้ำนั้นรูปการณ์ทำให้น่าเชื่อว่า คือพ่อขุนศรีนาวนำถม พระบิดาพ่อขุนผาเมือง ท่านได้เป็น 'พระร่วงสุโขทัย' ในราว พ.ศ. ๑๗๖๐ แต่ท่านจะได้กอบกู้อิสระภาพชนชาติไทยโดยลำพังพระองค์เอง หรือโดยความเห็นชอบช่วยเหลือของเจ้าสามหลวงฟ้ายังเป็นเรื่องไม่กระจ่างแจ้ง แต่ภูมิประเทศ เหตุการณ์ทำให้น่าเชื่อว่า เจ้าสามหลวงฟ้าคงจะมีส่วนสำคัญในการที่ 'พระร่วงส่วยน้ำ' ทรงกอบกู้อิสระภาพได้สำเร็จในครั้งนี้

ศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ ๒ ยังได้ระบุอาณาเขตของพ่อขุนนำถมไว้ว่า ในทางทิศตะวันตกถึงเมืองฉอด เป็นระยะสองหมื่น 'พยาม' ทางทิศเหนือคำจารึกลบเลือนอ่านไม่ออก ทางด้านตะวันออกคำจารึกมิได้ระบุอะไรไว้ประหนึ่งว่าอาลักษณ์จะหลงลืมว่า อาณาเขตทางทิศตะวันออกนั้นเป็นที่ทราบชัดกันดีอยู่แล้วในยุคนั้น จึงไม่จำเป็นต้องจารึกเอาไว้ ความสำคัญมาอยู่ทางทิศใต้คือจารึกระยะทางจากกรุงสุโขทัยลงไป สองแสนพยาม แต่มิได้ระบุไว้ว่าถึงเมืองไหน ถ้าเรายึดมาตรฐานสุโขทัยถึงเมืองฉอด เป็น ๒ หมื่นยูนิต อาณาเขตทางทิศใต้เป็น ๒ แสนยูนิต ก็จะเลยเขตเมืองนครศรีธรรมราช คืออาณาเขตทางตอนใต้นี้แผ่ลงไปทางแหลมมลายูจนติดทะเล

การที่เจ้าอรุณราชกุมารได้รับการเฉลิมพระเป็น 'พระร่วง' เพราะท่านทรงรุกรบขับไล่ขอม มาทางใต้จนจดทะเล และราชอาณาเขตของพ่อขุนนำถมก็แผ่ขยายไปจนจดทะเลเช่นเดียวกันเช่นนี้จะเป็นปัจจัยสำคัญให้ราษฎรไทยในยุคนั้นเฉลิมพระเกียรติพระองค์เป็นพระร่วงองค์ที่ ๒ ได้หรือไม่ ? ถ้าได้ พ่อขุนศรีนาวนำถมก็น่าจะเป็นพระร่วงส่วยน้ำนั้นเอง

ในพิพิธภัณฑ์กรุงพนมเปญมีพระรูปพระเจ้าไชยวรมันที่ ๗ จำหลักจาก

ศิลา พระรูปนี้ขุดได้ที่เมืองนครธม พระรูปพระเจ้าไชยวรมันที่ ๗ สลักจากศิลาเช่นเดียวกันยังมีอีกพระรูปหนึ่งขุดได้ที่เมืองพิมาย ปัจจุบันอยู่ในพิพิธภัณฑ์สถานของเรา แต่ก่อนเจ้าหน้าที่พิพิธภันฑ์สถานติดพระนามให้แก่พระรูปองค์นี้ว่า 'พระเจ้าพรหมทัต' บัดนี้ได้ถอดชื่อนี้ออกเสียแล้ว ขอทูลถามท่านสุภัทรดิศ ฯ ว่า ถ้าจะการมีปิดพระนามไว้อีกจะให้พระนามเสียใหม่เป็นพระเจ้าไชยวรมันที่ ๗ หรือ พระเจ้าพันธุมสุริยวงศ์ จะถูกต้องหรือไม่?*

* ปัจจุบันเชื่อว่า คือพระเจ้าไชยวรมันที่ ๗

๕

กรุงศรีอยุธยารับช่วงอาณาเขตกรุงสุโขทัยอย่างไร ?

ในระยะแรกคือประมาณพุทธศักราช ๗๐๐ นั้น อาณาเขตด้านเหนือจามปาขึ้นไปเกือบจดเมืองฮานอย ในแคว้นญวนเหนือ แต่เมื่อญวนได้เอกราช และสถาปนาอาณาจักรของตนขึ้นก็เริ่มแผ่ขยายอาณาเขตลงมาทางทิศใต้ โดยยื้อแย่งอาณาเขตของประเทศจามปาตามแต่โอกาสจะอำนวยให้ ครั้นประมาณพุทธศักราช ๑๖๐๐ จามปาก็เสียดินแดนทางตอนเหนือให้แก่ญวน โดยไม่มีโอกาสที่จะยื้อแย่งกลับคืนมาได้ อาณาเขตทางด้านเหนือของจามปาในพุทธศักราช ๑๖๐๐ จึงมีถึงด้านเหนือของนครเว้เท่านั้น นครหลวงแห่งแรกของจามปาซึ่งมีชื่อว่า อมราวดี (คือเมืองกวางนัมในปัจจุบัน) ก็ต้องย้ายลงมาตั้งอยู่ทางตอนใต้โดยให้ชื่อเสียใหม่ว่า วิชัยมหานคร (คือเมืองบินห์ดินห์ในปัจจุบัน) ในยุคที่ไทยในลุ่มน้ำเจ้าพระยาตั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีนั้น เป็นยุคของวิชัยมหานคร แต่ครั้นถึงแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตร

โลกนาถ วิชัยมหานครก็เสียแก่ญวนไปและประเทศจามปาจึงถอยร่นลงมาทางใต้อีก และตั้งเมืองหลวงขึ้นใหม่เป็นเมืองที่ ๓ โดยให้ชื่อว่า ลิงคบรรพต เมืองหลวงนี้ตั้งได้ไม่ถึง ๗๐ ปี ประเทศจามปาก็ย้ายเมืองหลวงโดยถอยร่นลงมาทางใต้อีกและได้ตั้งเมืองหลวงครั้งที่ ๔ ขึ้นที่บัณฑุรังคะ นครบัณฑุรังคะสามารถตั้งอยู่ได้เกือบ ๒๐๐ ปี จนในปลายยุคกรุงศรีอยุธยาประเทศจามปาทั้งหมดก็ตกอยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของประเทศญวน ชาวจามปาซึ่งไม่ปรารถนาจะอยู่ใต้แอกญวน ก็หลบหนีเข้ามาพำนักอยู่ในดินแดนเขมร ประเทศจามปาก็สิ้นชื่อ และชาวจามปาก็เป็นบุคคลไร้ถิ่นที่อยู่ของตน โดยสามารถรักษาเอกราชและอิสรภาพได้เป็นเวลาประมาณ ๑๕๐๐ ปี ปัจจุบันเมื่อเอ่ยถึงประเทศจามปา เราจึงไม่สามารถจะเห็นได้ในแผนที่ เพราะได้ถูกชาติญวนกลืนดินแดนของตนจนหมดสิ้นแล้ว ปีซึ่งประเทศจามปาต้องเสื่อมสูญไปจากแผนที่โลกคือพุทธศักราช ๒๒๖๓ ตรงกับรัชกาลพระเจ้าบรมโกฐในปลายยุคกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี

ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนั้น ประเทศญวนกำลังทำสงครามกับประเทศจามปาและในพุทธศักราช ๒๐๑๔ ญวนก็ตีได้วิชัยมหานคร รัชสมัยพระเจ้าเลทันตน* กษัตริย์ญวนพระองค์นี้เป็นรัชสมัยที่ประเทศญวนขยายอาณาเขตลงทางใต้ได้มาก แต่การจัดการปกครองบ้านเมืองให้เข้าระเบียบแบบแผนในอาณาเขตที่ตีได้ประกอบกับภารกิจในการที่จะปราบปรามโจรผู้ร้ายคงจะกินเวลาหลายปี ไหนเลยญวนจะว่างมือพอที่จะยกทัพข้ามภูเขามาตีแคว้นล้านช้างได้ ทัพญวนซึ่งพงศาวดารล้านช้างระบุว่ามารุกราน เป็นเหตุให้เจ้าไชยจักรพรรดิแผ่นแผ้ว ต้องทรงหนีภัยมาพำนักที่เมืองเชียงคาน จึงน่าจะเป็นทัพยวนโยนกของพระเจ้าติโลกราช

---

* ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. ๒๐๐๓—๒๐๔๐

ในยุคกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี โดยเฉพาะในรัชกาลพระนารายณ์มหาราช เราจะพบบ่อยครั้งว่ามีกองอาสาจามตั้งเป็นหน่วยเป็นกองอยู่ในกองทัพไทย ทหารอาสาจามเหล่านี้มาจากนครปัณฑุรังคะ ซึ่งเป็นเมืองหลวงสุดท้ายของประเทศจามปา ครั้นมาในปลายยุคอยุธยาและเริ่มยุครัตนโกสินทร์ ชาวจามปาก็มาปรากฏเรื่องราวในประเทศเขมร เพราะประเทศจามปาถึงแก่ล่มจมลงแล้ว ประโยชน์ที่เราได้รับจากการศึกษาประวัติศาสตร์จามปานั้น ก็มีอยู่บ้างในตอนยุควิชัยมหานครเป็นราชธานี ในครั้งนั้นชนชาติไทยแรกอพยพมาตั้งบ้านเมืองในแควันล้านช้าง และล้านนา ชนชาติไทยซึ่งเรียกกันว่า ชาวสยามบ้าง ชาวชวาบ้าง หรือชาวยะวะนะบ้าง ก็ปรากฏประปรายในศิลาจารึกของจามปาเขา การจะสืบสาวเรื่องราวว่า ชนชาติไทยอพยพลงมาตั้งอาณาจักรต่าง ๆ ทางตอนใต้นี้แต่เมื่อใด จึงได้อาศัยศิลาจารึกจามปาเป็นหลัก ราชธานีของประเทศจามปานับแต่แรกก็ตั้งอยู่เหนือสุดคือนครอมราวดี เมื่อถูกพวกญวนรุกไล่ผลักดันยิ่งขึ้นอีกก็จำต้องถอยร่นลงมาตั้งนครลิงคบรรพตและนครปัณฑุรังคะ ดินแดนก็ค่อย ๆ เสียไปให้แก่ชนชาติญวนจนหมดประเทศ ข้อนี้ทำให้น่าคิดว่าเรื่องราวของประเทศจามปาก็มีส่วนคล้ายกับเรื่องราวของชนชาติไทยในแง่ที่ว่า เมืองหลวงของเราในลุ่มน้ำเจ้าพระยานั้น แต่แรกก็ตั้งอยู่เหนือสุดคือที่หริภุญชัยมหานคร ราวพุทธศักราช ๑๖๐๐ แล้วก็ถอยร่นลงมาทางใต้ตั้งกรุงศรีอยุธยา และกรุงรัตนโกสินทร์เป็นลำดับมาจนปัจจุบันนี้ จะผิดกันอยู่ก็แต่เรามิได้เสียดินแดนให้แก่ใคร เมื่อเมืองหลวงเดิมด้อยอำนาจทางการเมืองและมีเมืองหลวงใหม่ขึ้นแทนที่ อาณาจักรบริเวณเมืองหลวงเดิมก็ยังเป็นของชนชาติไทยอยู่ มีบางยุคบางสมัยซึ่งทางเมืองหลวงเดิมนั้นยังรักษาความสำคัญทางวัฒนธรรม

และทางศิลปกรรมไว้ได้เช่นล้านนาประเทศ และทางแคว้นสุโขทัยเป็นต้น ประวัติเรื่องราวของประเทศจามปา (ถึงแม้จะสูญประเทศไปแล้ว) ก็ยังมีอยู่ครบถ้วน เพราะเขามีศิลาจารึกเป็นหลักฐานมั่นคงเกือบ ๒๐๐ หลัก จากหลักศิลาเหล่านี้เราทราบได้ว่า ประเทศจามปานั้นตั้งขึ้นเมื่อพุทธศักราช ๗๓๕ และมาสิ้นสุดเอาเมื่อพุทธศักราช ๒๒๖๓ ตลอดระยะเวลาประมาณ ๑๕๐๐ ปี เรื่องราวของประเทศจามปาก็มีปรากฏติดต่อกันตั้งแต่ต้นจนปลาย แต่ประวัติเรื่องราวของไทยเราเองกลับเป็นสิ่งเลือนลอยขาด ๆ วิ่น ๆ เรายังไม่มีพงศาวดารแม้แต่เล่มเดียวที่จะให้ความรู้ประวัติศาสตร์ของชาติได้ครบบริบูรณ์นับตั้งแต่เราตั้งอาณาจักรอยู่ที่ล้าน นาประเทศเมื่อราวพุทธศักราช ๑๖๐๐ นั้น

เมื่อได้เล่าเรื่องราวของประเทศจามปาไว้อย่างย่อ ๆ เช่นนี้แล้ว เราก็น่าจะทราบถึงความเป็นมาของประเทศญวนโดยย่อ ๆ ไว้ด้วย ดังได้กล่าวแล้วชนชาติญวนได้ปลดแอกออกจากจีนตั้งเป็นประเทศเอกราชเมื่อพุทธศักราช ๑๔๘๒ ตามการสืบค้นของนักประวัติศาสตร์ต่างประเทศ ชนชาติญวนหรือเวียดนามเป็นเผ่าไหน มีรกรากมาแต่ที่ใด นักศึกษาส่วนใหญ่ยอมรับกันว่า แต่เดิมชาวเวียดนามมีรกรากอยู่ทางมณฑลฮกเกี้ยน กวางตุ้ง และกวางสี เป็นชนชาติไทยแขนงหนึ่งซึ่งได้รับการขนานชื่อว่า แกว หรือ เงี้ยว เมื่อพระเจ้าจิ๋นซีฮ่องเต้* (ชิวั่งตี่) แพร่ขยายอาณาจักรจีนเข้ามาครอบงำมณฑลกวางตุ้งและกวางสีประมาณพุทธศักราช ๓๒๙ นักค้นคว้าเสนอแนวสันนิษฐานไว้ว่า พลเมืองของมณฑลทั้งสองนี้ไม่ใช่คนจีน แต่เป็นเผ่าไทยญวนนับแต่นั้นมาวัฒนธรรมจีนก็เข้าครอบงำดินแดนทั้งสองและแพร่ลงมา

* ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. ๓๒๒—๓๓๓

ทางใต้ในแคว้นญวนเหนือด้วย ในยุคแรกนี้ญวนเหนือมีชื่อในประวัติศาสตร์ว่า น่านยู้ หรือ นัมเวียด ส่วนทางการปกครองนั้นจีนแบ่งออกเป็น ๓ มณฑล คือ เจียวจี (ตองกิน) จุยเจน (ทันหัว) และยีนาน (อานัมเหนือ) ขึ้นอยู่ในมหาอาณาจักรจีนจวบจนหลุดพ้นเป็นรัฐเอกราช เมื่อพุทธศักราช ๑๔๘๒ การที่ญวนตกอยู่ในอำนาจและอารยธรรมจีนกว่า ๑๒๐๐ ปีเช่นนี้ จึงทำให้คนญวนผิดแผกไปจากคนไทยแขนงอื่น ๆ ซึ่งสืบเชื้อสายบรรพบุรุษมาจากรกรากอันเดียวกัน

มีหลักฐานทางพงศาวดารน่านเจ้าระบุไว้ว่า เมื่อพุทธศักราช ๑๔๐๓ พระเจ้า 'เจ้าหลวง' ครองราชอาณาจักรแถน พระองค์ได้ส่งกองทัพใหญ่เข้าไปทางเขตพม่า และกระทำการช่วยเหลือกรุงพุกามรบพุ่งป้องกันอาณาเขต (น่าสงสัยว่า น่านเจ้าและนครพุกามจะมีความสัมพันธ์ทางสายเลือดอยู่ไม่น้อย) ข้าศึกซึ่งขึ้นมารุกรานอาณาเขตพุกาม ก็เห็นมีแต่พวกมอญกรุงพะโคหรือหงสาวดี เมื่อกองทัพเมืองแถนกลับมาพร้อมด้วยชัยชนะก็พอดี 'เจ้าหลวง' มีเหตุขัดเคืองพระเจ้ากรุงจีนจึงส่งกองทัพลงมารุกรานแคว้นน่านยู้ และในพุทธศักราช ๑๔๐๕ กองทัพไทยเมืองแถนก็ตีเมืองฮานอยได้ ทหารจีนต้องเสียชีวิตในการรบครั้งนั้นไม่ต่ำกว่า ๔๐,๐๐๐ คน และแม่ทัพจีนก็หวุดหวิดจะเสียชีวิตเสียด้วย เรื่องราวของไทยน่านเจ้าในรัชสมัย 'เจ้าหลวง' ยังมีอีกมาก ส่วนที่เกี่ยวกับอาณาจักรน่านยู้นั้น ครั้นกองทัพไทยถอยกลับไปแล้ว ทางจีนก็ส่งทัพใหม่เข้ามายึดครองต่อไปอีก ๗๗ ปี น่านยู้จึงประกาศอิสรภาพและหัวหน้าชื่อโงกุยเย็นจึงตั้งราชวงศ์ 'โง' ขึ้นครองประเทศเวียดนามเป็นปฐมกษัตริย์เมื่อพุทธศักราช ๑๔๘๒ ดังกล่าวแล้ว 'เรื่องราวในตอนนี้ทำให้น่าคิดดูว่า ไทยเมืองแถนมีสัมพันธ์เกี่ยวข้อง

กับกรุงพุกามในพม่าเหนือและเขตน่านยู้ในญวนเหนือเพียงไร และการที่ไทยเมืองแถนสามารถรบพุ่งเอาชัยชนะมหาอาณาจักรจีนจนตีเมืองฮานอยได้ในพุทธศักราช ๑๔๐๕ จะให้กำลังใจแก่ชนชาติไทยในแคว้นนั้นไม่น้อย จนใน ๗๗ ปีต่อมาจึงสามารถปลดแอกจากจีนและตั้งประเทศเอกราชของตนได้สำเร็จ

เกี่ยวกับเรื่องราวของประเทศนัมเวียด นับแต่เป็นรัฐเอกราชใน ๖๐๐ ปีแรกคือ จนเมื่อตีวิชัยมหานครเมืองหลวงของจามปาได้ในพุทธศักราช ๒๐๑๔ (ตรงกับรัชกาลพระบรมไตรโลกนาถ) ส่วนใหญ่เป็นเรื่องขับเคี่ยวรุกรบอาณาจักรจามปา ในบางครั้งประเทศนัมเวียดก็พยายามรักษาตัวจากการรุกรานของจีน เพราะฉะนั้นถ้าจะเทียบกับเรื่องราวเผ่าไทยในลุ่มน้ำเจ้าพระยาแล้ว ญวนนัมเวียดแพร่ขยายอาณาเขตลงมาได้ไม่มากนัก เมืองหลวงของประเทศนัมเวียดนั้นเมืองแรกชื่อ หัวลู อยู่ใต้เมืองฮานอยลงมาเล็กน้อยทางปากแม่น้ำแดง ต่อมาย้ายขึ้นไปตั้งที่ฮานอยเมืองหลวงที่ ๓ คือ ทันห์หัวอยู่ทางใต้ของหัวลู เมืองหลวงทั้ง ๓ ดังกล่าวอยู่ในแคว้นญวนเหนือหรือตังเกี๋ย (เมืองหลวงต่อมาคือนครเว้ ส่วนเมืองไซ่ง่อน* นั้นยังมิได้ตั้งขึ้นจนรัชกาลที่ ๕ ในยุครัตนโกสินทร์) ราชวงศ์ซึ่งครองประเทศญวนนับแต่ต้นมาปัจจุบันรวมกันได้ถึง ๑๕ ราชวงศ์และที่ ๑๕ ซึ่งเป็นบรรพบุรุษของพระเจ้าจักรพรรดิเบาไต๋คือ พระเจ้ายาลององ์เชียงสือ จึงได้ปกครองประเทศญวนทั้งหมดเป็นครั้งแรก รัชกาลพระเจ้ายาลององค์เชียงสือนั้นตรงกับแผ่นดินพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และการที่องค์เชียงสือได้รับอุปการคุณนานาประการจากพระเจ้าอยู่หัวของเราก็ยังไม่มีนักประวัติศาสตร์ญวนหรือฝรั่งเศส

* ปัจจุบันคือ นครโฮจิมินห์

คนใดให้ความยุติธรรมแก่อุปการคุณนั้น

จากข้อความที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า ประเทศนัมเวียดหรือต่อมาเรียกว่าไดเวียด แพร่ขยายอาณาเขตช้า ๆ แต่ทว่ามั่นคงใน ๖๐๐ ปีแรกของประวัติศาสตร์ญวน การแพร่ขยายอาณาเขตก็ทำได้มาถึงเพียงส่วนหนึ่งของญวนกลาง อีก ๓๐๐ ปีต่อมาจึงได้ถึงเขตนครบัณฑุรังคะ แต่ครั้นเมื่อได้ญวนกลางทั้งหมดแล้ว การแพร่ขยายมาครอบงำญวนใต้ก็ทำได้รวดเร็วทั้งนี้เพราะเหตุใด ? เขตแคว้นญวนกลางเป็นบ้านเกิดเมืองนอนของชาวจามปา ชาวจามปาจึงต่อสู้รักษาบ้านเกิดเมืองนอนของตนอย่างไม่เสียดายชีวิต เพราะฉะนั้นกว่าประเทศนัมเวียดจะตีได้และผนวกอาณาจักรจามปาเข้าไว้ในราชอาณาเขตของตนจึงกินเวลาถึง ๙๐๐ ปี ส่วนญวนใต้หรือโคชินไชน่าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรเขมรกัมพูชาหาใช่เป็นบ้านเกิดเมืองนอนของชาวเขมรไม่ การที่ชนชาติไทยลุ่มน้ำเจ้าพระยา สามารถรุกรบผลักดันอำนาจเขมรกัมพูชาให้ออกไปจากลุ่มน้ำเจ้าพระยาได้ในระยะเวลาอันสั้นเช่นกัน (คือไทยแผ่อำนาจปกครองจากหริภุญชัยมหานคร จนถึงเขตแคว้นนครศรีธรรมราชได้ภายในเวลาเพียง ๑๕๐ ปี) ก็เป็นเพราะดินแดนในลุ่มน้ำเจ้าพระยาเป็นบ้านเกิดเมืองนอนของขอมหรือมอญโบราณ ดินแดนดังกล่าวหาใช่เป็นบ้านเกิดเมืองนอนของเขมรกัมพูชาไม่

ในปัจจุบันเมื่อกล่าวถึงชนชาติญวนแล้ว เราก็มีความรู้อย่างเลือนลางว่า ญวนจะเป็นคนเผ่าไหน ความรู้ที่ได้ในข้อที่ว่า คนญวนแต่เดิมสืบสายมาจากเผ่าไทยด้วยกันนั้น เราจะต้องขอบคุณนักค้นคว้าชาวฝรั่งเศสซึ่งได้เสนอผลการค้นคว้าไว้ในวารสาร BEFEO

เรื่องที่เล่ามาตอนนี้ถ้าฟังดูสับสนก็ขอได้โปรดให้อภัยด้วย ข้าพเจ้าขอขมวดเรื่องราวไว้ดังนี้ อาณาจักรศรีวิชัยเสื่อมด้อยถอยอำนาจทางปลายแหลมมลายูเมื่อพุทธศักราช ๑๕๕๐ และอิทธิพลทางการเมืองของแคว้นโจฬะมณฑลเข้าแทนที่ เมื่อพุทธศักราช ๑๕๗๑ ประเทศใหม่ชื่อมลายูหรือซันโฟสี ก็เริ่มแผ่อำนาจขึ้นมาทางหัวเมืองปักษ์ใต้และอำนาจมลายูนั้นมั่นคงถาวรอยู่ได้ประมาณ ๑๕๐ ปี ครั้นถึงต้นแผ่นดินพระเจ้าไชยวรมันที่ ๗ แห่งกรุงกัมพูชาคือเมื่อพุทธศักราช ๑๗๒๖ อิทธิพลเขมรก็แผ่ลงมาครอบงำจนถึงเขตจังหวัดไชยา แต่อำนาจเขมรคราวนี้อยู่ได้ไม่ถึง ๓๐ ปี หัวเมืองปักษ์ใต้ในเขตเมืองนครศรีธรรมราชก็ตกอยู่ใต้การปกครองของพระยาศรีธรรมโศกราช

พระยาศรีธรรมโศกราชองค์นี้เป็นใคร? ศิลาจารึกที่ไชยา (หลักที่ ๒๔) ระบุว่าท่านเชี่ยวชาญทางนิติศาสตร์ ตำนานเมืองนครศรีธรรมราชเสริมเรื่องราวไว้ว่า ท่านเป็นพระเชษฐาของพระเจ้าจันทรภาณุศรีธรรมราช ซึ่งต่อมาได้ปกครองแว่นแคว้นนั้น รัชกาลพระยาจันทรภาณุฯ อยู่ในระหว่างพุทธศักราช ๑๗๗๓–๑๗๕๐ รัชกาลพระเชษฐาก็คงอยู่ในราวพุทธศักราช ๑๗๕๐ ศักราชจะผิดไปบ้างก็คงไม่กี่ปี

เกี่ยวกับเรื่องราวพระยาศรีธรรมโศกราชพระองค์นี้ ในตำนานเมืองนครศรีธรรมราชเล่าไว้ว่า ท่านเป็นผู้สร้างเมืองนครศรีธรรมราช และสร้างวัดมหาธาตุ ท่านยังได้สร้างเมืองขึ้น ๑๒ เมืองตามปีนักษัตร คือ เมืองสาย เมืองตานี เมืองกะลันตัน เมืองปะหัง เมืองไทร เมืองพัทลุง เมืองตรัง เมืองชุมพร เมืองบันไทยสมอ เมืองสะอุเลา เมืองตะกั่วถลาง เมืองกระถือ เมือง ๑๒ นักษัตรนี้เป็นเมืองขึ้นของเมืองนครศรีธรรมราช นี่ว่า

ตามตำนานเมืองนครศรีธรรมราช มีหลักฐานทางด้านมลายูระบุว่าชื่อเก่าของเมืองสิงคโปร์นั้นเรียกกันว่าตูมาสิก (Tumasik) ซึ่งพึงดูคล้ายกับธรรมโศก จะเป็นได้หรือไม่ว่า พระยาศรีธรรมโศกราชสร้างเมืองธรรมโศกขึ้นด้วยในคราวเดียวกัน

ตำนานเมืองนครศรีธรรมราชเล่าต่อไปว่า ครั้นเมื่อพุทธศักราช ๑๘๑๗ ยังมีพระยาองค์หนึ่ง ชื่อพระยาศรีไสยณรงค์ มาแต่ตะวันตกมาเสวยเมืองนครศรีธรรมราช แล้วจึงเล่าเรื่องท้าวอู่ทองกระทำพิธีเป็นสัมพันธไมตรีกับพระเจ้าศรีธรรมโศกราช อธิษฐานเป็นพระญาติพระวงศ์กันสืบไป ปัญหาที่น่าคิดก็คือว่า พระยาศรีไสยณรงค์เป็นพระนามของท้าวอู่ทองกระนั้นหรือ? และท้าวอู่ทององค์นั้นคือองค์พ่อตาพระรามาธิบดีอยู่ทองใช่หรือไม่? ท้าวอู่ทององค์พ่อตาสิ้นพระชนม์เมื่อพุทธศักราช ๑๘๘๓ ท้าวอู่ทององค์นี้จึงน่าจะไม่ใช่ท้าวอู่ทององค์พ่อตา อย่างไรก็ดีพุทธศักราช ๑๘๑๗ คงอยู่ในต้นรัชกาลพ่อขุนรามคำแหงแล้ว และศิลาจารึกสุโขทัยก็ระบุไว้ชัดเจนว่า เขตเมืองนครศรีธรรมราชอยู่ในการปกครองของพ่อขุนรามคำแหง ซึ่งย่อมหมายความว่า เขตของท้าวอู่ทองก็ดี เขตของวงศ์ศรีธรรมโศกราชก็ดีต่างก็ตกเข้ามาอยู่ในราชอาณาเขตกรุงสุโขทัยแล้วในครั้งนั้น*

เขตหัวเมืองปักษ์ใต้เปลี่ยนแปลงไปหรือไม่เมื่อสิ้นแผ่นดินพ่อขุนรามคำแหงแล้ว? ศิลาจารึกสุโขทัยระบุไว้ว่าในแผ่นดินพระมหาธรรมราชาที่ ๒ คือประมาณพุทธศักราช ๑๙๐๐ อาณาเขตสุโขทัยทางทิศใต้ลงมาถึงเขตเมืองนครสวรรค์เท่านั้น ส่วนในรัชกาลพระมหาธรรมราชาที่ ๑ นั้น หนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ระบุว่า เขตทางทิศใต้ลงมาถึงเมืองชัยนาท ส่วนหลักฐานทางด้านพม่าระบุว่า เมืองทะวาย ตะนาวศรี ตกเข้ามาเป็นอาณาเขต

*ปัจจุบันเชื่อว่า พ่อขุนรามคำแหงขึ้นครองราชย์ พ.ศ. ๑๘๒๒

วงศ์พระเจ้าฟ้ารั่ว เมื่อพุทธศักราช ๑๘๖๑ และต่อมากลับเข้าไปอยู่ใต้อำนาจไทยอีกครั้งหนึ่ง ถ้าเรายึดพุทธศักราช ๑๘๖๒ ว่าเป็นปีขึ้นครองราชย์ของพระยาเลอไท เพราะในปีนั้นกรุงสุโขทัยส่งคณะทูตไปกราบทูล 'เรื่องราว' ยังกรุงปักกิ่ง อำนาจของกรุงสุโขทัยคงจะเริ่มเสื่อมลงนับแต่ปีนั้นเป็นต้นมา อาณาเขตต่าง ๆ ทางลพบุรี อยุธยา สุพรรณบุรี และใต้ลงมาคือราชบุรี เพชรบุรีคงเป็นอาณาเขตของท้าวอู่ทองดังเก่า และน่าเชื่อด้วยว่าอาณาเขตนครศรีธรรมราชตลอดลงไปจนถึงเมืองสิงคโปร์ ก็กลับเข้ามาอยู่ในปกครองของพระยาศรีธรรมโศกราชดังเดิม ในหนังสือประวัติศาสตร์ของมลายู (ฉบับของ วินสเต็ด) ระบุไว้ว่า ผู้สร้างเมืองมะละกาทรงพระนามว่า ปรเมศวรและสร้างเมืองมะละกาขึ้นเมื่อพุทธศักราช ๑๙๔๑ เจ้าปรเมศวรมีรกรากมาจากเกาะชวา พระองค์เสด็จหนีความวุ่นวายในเกาะชวามาพึงพักอยู่กับเจ้าผู้ครองเมืองธรรมโศก ซึ่งอยู่ในปกครองของเมืองนครศรีธรรมราช เจ้าผู้ครองเมืองธรรมโศกมีนามว่าสังคสิงห์เป็นราชบุตรเขยของเจ้าผู้ครองเมืองนครศรีธรรมราช เมื่อเจ้าปรเมศวรลี้ภัยมาพึงพักอยู่กับพระยาสังคสิงห์ได้ไม่นาน ก็คิดอุบายวางยาพิษให้พระยาสังคสิงห์กินจนถึงแก่ความตาย เจ้าปรเมศวรจึงยึดครองเมืองธรรมโศก แต่ทว่าในไม่ช้ากองทัพเมืองนครศรีธรรมราชก็ลงไปปราบปราม เจ้าปรเมศวรสู้ไม่ได้จึงหนีไปทางทิศตะวันตกไปหลบอยู่ที่หมู่บ้านชาวประมงและต่อมาจึงสร้างเมืองมะละกาขึ้นที่นั่น เรื่องที่เล่ามานี้จึงเป็นพยานหลักฐานได้ดีว่า เมื่อพระรามาธิบดีอู่ทองสร้างกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีนั้น เขตแดนทางปักษ์ใต้จนถึงเมืองสิงคโปร์ขึ้นอยู่ในอำนาจของวงศ์ศรีธรรมโศกราช แต่ในรัชกาลพระรามาธิบดีอู่ทองนั่นเอง เขตแดนนี้ก็ตกเข้ามาอยู่ในราชอาณาจักรกรุงศรี

อยุธยารวมทั้งเมืองมะละกาซึ่งได้สร้างขึ้นใหม่ด้วย ตั้งแต่นั้นมาเมืองนครศรีธรรมราชจึงตกเป็นประเทศราชขึ้นต่อกรุงศรีอยุธยา และเจ้านายวงศ์ศรีธรรมราช ก็ลดอันดับมาเป็นเพียงเจ้าพระยามหานครเช่นเดียวกับทางนครเชียงใหม่ และนครหลวงพระบาง ควรกล่าวไว้ในที่นี้ด้วยว่า ทางเขตเมืองมะละกาและสิงคโปร์นั้น จดหมายเหตุจีนราชวงศ์เหม็งระบุว่าทางจีนได้ช่วยเหลือให้เป็นเอกราชหลุดพ้นไปจากเขตแคว้นไทยเมื่อพุทธศักราช ๑๙๕๒ (ตรงกับรัชกาลพระรามราชาโอรสพระราเมศวร) จึงพอสรุปได้ว่า ดินแดนในมลายูนับแต่เมืองกะลันตันลงไปถึงเมืองสิงคโปร์เคยอยู่ใต้อำนาจการปกครองครองของชนชาติไทยในยุคนั้นแต่พุทธศักราช ๑๗๕๐ ถึง ๑๙๕๒ รวมเวลาได้ราว ๒๐๐ ปี

ปัญหาที่ยังเหลืออยู่ในตอนนี้ก็คือว่า พระรามาธิบดีอู่ทองท่านได้อาณาเขตทางปักษ์ใต้จนถึงเมืองยะโฮร์และมะละกาอย่างไร? พงศาวดารต่าง ๆ ของเรามิได้กล่าวรายละเอียดไว้ แต่พงศาวดารมลายู (ฉบับวินสเต็ด) เล่าเรื่องไว้ว่าดินแดนทางปักษ์ใต้และมืองสิงคโปร์นั้น อาณาจักรมัชปาหิตในหมู่เกาะชวายื้อแย่งไปได้ก่อนประมาณพุทธศักราช ๑๘๒๙ แต่อีก ๖ ปีต่อมา เจ้าผู้ครองกรุงสุโขทัย (คือพ่อขุนรามคำแหง) ก็แผ่อำนาจครอบงำดินแดนเหล่านี้ ชนชาติไทยได้ครองดินแดนนี้ไปจนถึงพุทธศักราช ๑๙๐๘ (ปลายรัชกาลพระรามาธิบดีอู่ทอง) อำนาจชวาอาณาจักรมัชปาหิตก็เข้ามาแทรกแซงและเจ้าผู้ครองเมืองธรรมโศกหรือสิงคโปร์ในตอนนี้จะเป็นไทยหรือชาวชวาก็ทราบไม่ได้ แต่ทว่ามีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับเจ้าผู้ครองนครศรีธรรมราชจวบจนเจ้าปรเมศวรลี้ภัยการเมืองมาพึ่งพักอยู่กับพระยาสังคสิงห์ บุตรเขยเจ้าพระยามหานคร (ศรีธรรมราช) พระรามาธิบดีอู่ทอง

ท่านสืบราชสมบัติเมืองสุพรรณภูมิ เมื่อท่านมาตั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีแล้ว อาณาเขตของท้าวอู่ทองก็ตกมาอยู่ใต้การปกครองของกรุงศรีอยุธยา พระรามาธิบดีอู่ทองคงไม่ถึงกับต้องส่งกองทัพไปทำการปราบปราม เพราะถ้าท่านมีการรบพุ่งทางปลายแหลมมลายู อย่างน้อยพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศลงจะบันทึกเรื่องราวนี้ไว้ ด้วยเหตุนี้กระมังเราจึงไม่ทราบรายละเอียดในเรื่องพระองค์ได้อาณาเขตเมืองยะโฮร์และมะละกาอย่างไร

ประเทศราชอีกเมืองหนึ่งซึ่งพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศกล่าวอ้างว่าเป็นเมืองขึ้นของกรุงศรีอยุธยาในรัชกาลพระรามาธิบดีอู่ทองนั้น คือเมืองจันทบูรณ์ เขตแคว้นทางเมืองจันทบูรณ์ไม่เคยปรากฏว่าเป็นราชอาณาเขตของกรุงสุโขทัย ศิลาจารึกหลักพ่อขุนรามคำแหงไม่เคยระบุถึงเขตแดนทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ แต่มาระบุเป็นครั้งแรกเอาในรัชกาลพระรามาธิบดีอู่ทอง มีหลักศิลาเขมรหลายหลักยืนยันว่า ดินแดนทางเมืองจันทบูรณ์เป็นอาณาเขตของเจนละ และกรุงกัมพูชา มาแต่รัชกาลพระเจ้าอิสานวรมัน (พุทธศักราช ๑๑๕๐) เมื่อไม่มีหลักฐานทางไหนกล่าวอ้างเป็นอย่างอื่น เราก็จำต้องยอมรับว่า ดินแดนทางเมืองจันทบูรณ์เป็นของเขมรกัมพูชาเรื่อยมาจนถึงรัชกาลพระรามาธิบดีอู่ทอง

ในปลายรัชกาลพ่อขุนรามคำแหงมีเรื่องราวเกี่ยวข้องกับมหาอาณาจักรกัมพูชา ซึ่งนักจดหมายเหตุจีนชื่อ จูตากวน ได้บันทึกไว้ จูตากวนผู้นี้อยู่ในคณะทูตจีนซึ่งกรุงปักกิ่งส่งมาเจริญทางพระราชไมตรีกับกรุงยโสธร เมื่อพุทธศักราช ๑๘๓๙ คณะทูตนี้อยู่ในกรุงยโสธร ๑๒ เดือน คือตั้งแต่เดือนสิงหาคม พุทธศักราช ๑๘๓๙ จนถึงเดือนกรกฎาคม พุทธศักราช ๑๘๔๐ จูตากวนได้บันทึกเหตุการณ์และเรื่องราวต่าง ๆ ที่ตนได้พบเห็นไว้อย่างละ-

เอียด ซึ่งจะช่วยให้เราได้ทราบเรื่องราวของกรุงกัมพูชาในปลายรัชกาลพ่อขุนรามคำแหงได้เป็นอันมาก

เฉพาะอาณาเขตกัมพูชาซึ่งต้องเสียไปในการสงครามป้องกันการรุกรานของพ่อขุนรามคำแหงนั้น จูตากวนได้บันทึกไว้ว่า กองทัพไทยได้รุกรบเข้ามายังอาณาเขตของกรุงกัมพูชาเป็นการใหญ่ การศึกครั้งนี้กรุงกัมพูชาต้องเกณฑ์ 'บุคคลทุกคน' จับอาวุธป้องกันประเทศ และบ้านเมืองถูกทำอย่างย่อยยับ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพ่อขุนรามคำแหงถึงจะตีกรุงยโสธรไม่ได้ก็ได้อาณาเขตกรุงกัมพูชาเข้ามาอยู่ในปกครองของกรุงสุโขทัยเป็นอันมาก ปัญหาที่เราน่าสืบสวนก็คือว่า มีเมืองอะไรบ้างซึ่งกรุงสุโขทัยได้มาแต่ครั้งนั้น ถ้าเราตั้งข้อสังเกตว่าพ่อขุนรามคำแหงคงออกศึกรุกรบกรุงกัมพูชาก่อนหน้าคณะทูตจีนจะมาถึงกรุงยโสธร ก็คงอยู่ในราวพุทธศักราช ๑๘๓๘ คือหลังจากเสร็จศึกทางด้านมลายูแล้ว ครั้นเมื่อคณะทูตจีนเข้ามาถึงกรุงยโสธร จูตากวนได้บันทึกว่า พระเจ้าอินทรวรมันที่ ๓ (ราชบุตรเขยพระเจ้าไชยวรมันที่ ๘) มีโองการให้เจ้าประเทศราชทั้งหลายทั้งปวงมายังกรุงยโสธรเพื่อกระทำพิธีสัตยาธิษฐาน คือถือน้ำพิพัฒน์สัตยา เจ้าประเทศราชที่เข้ามาถือน้ำพิพัฒน์สัตยานั้น จูตากวนระบุชื่อเจ้าเมืองพิมายไว้ด้วย (นอกนั้นได้ระบุชื่อเจ้าเมืองเชนภู ชานาน พาเกียน มูแลง ปาสี และปาเซอลี้ ซึ่งไม่ทราบว่าจะเป็นเมืองอะไรบ้าง) จากคำบันทึกของจูตากวนนี้ทำให้เราพอจะเข้าใจได้ว่า เจ้าเมืองต่าง ๆ ซึ่งมิได้เสียบ้านเมืองแก่กองทัพไทยและที่ยังยอมขึ้นต่อกรุงยโสธรคงไปถือน้ำพิพัฒน์สัตยากันทั่วหน้า แต่เมืองใดซึ่งพ่อขุนรามคำแหงตีได้หรือยอมอ่อนน้อมต่อกองทัพไทย เจ้าเมืองเหล่านั้นก็คงจะไม่ไปถือน้ำพิพัฒน์สัตยา เราไม่ทราบว่าเจ้าเมืองจันทบูรณ์ไปร่วมพิธีที่กรุงยโสธร

หรือไม่ในครั้งนั้น แต่เราทราบจากจดหมายเหตุจูตากวนว่า เจ้าเมืองพิมาย ยังคงสวามิภักดิ์ต่อพระเจ้าอินทรวรมันที่ ๓ จึงพอจะสรุปได้ว่า เขตแดนทางด้านอีสานคือเมืองพิมาย โคราช บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานีคงจะยังอยู่ในราชอาณาจักรเขมรในรัชกาลพระเจ้าอินทรวรมันที่ ๓

เรื่อง 'ขอมแปรพักตร์' ปรากฏในรัชกาลพระรามาธิบดีอู่ทองซึ่งจะมีความหมายลึกซึ้งเพียงใดยังจับความไม่ชัด จะหมายความว่าในรัชกาลพระรามาธิบดีอู่ทองนั้น กรุงกัมพูชามีไมตรีอยู่กับพระองค์มาก่อน แล้วคิด 'แปรพักตร์' กลับใจเป็นศัตรูเช่นนั้นหรือ? พงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศบันทึกเรื่องไว้ว่าพระองค์ให้พระเจ้าลูกเธอพระราเมศวรยกพลห้าพันไปตีกรุงกัมพูชา พระราเมศวรกระทำการเพลี่ยงพล้ำ ทัพหน้าต้องแตกฉาน จึงโปรดให้ขุนหลวงพะงั่วเสด็จออกไปช่วย ขุนหลวงพะงั่วได้รบเอาชัยชนะได้ ให้กวาดเอาครัวกรุงกัมพูชาเจ้ามาเป็นอันมาก ขอได้โปรดสังเกตว่าพงศาวดารฉบับนี้กล่าวเพียงว่า ขุนหลวงพะงั่ว ได้รบเอาชัยชนะได้ มิได้กล่าวว่าตีกรุงยโสธรได้ และอันที่จริงพลห้าพันจะพอตีกรุงยโสธรได้หรือ? 'ขอมแปรพักตร์' จึงน่าจะหมายถึงชายอาณาจักรกัมพูชา ซึ่งมีคนไทยอยู่ปะปนกับเขมรเป็นอันมาก เช่นเขตเมืองนครนายก ปราจีนบุรี ชลบุรี เป็นต้น อย่างไรก็ดีเขตเมืองชลบุรี จันทบูรณ์ คงจะตกเข้ามาอยู่ในอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาเนื่องในการรบพุ่งครั้งนั้น เพราะพงศาวดารฉบับเดียวกันนี้ได้ระบุไว้ว่าต่อมาในแผ่นดินพระราเมศวร พระยากัมพูชายกเข้ามากวาดต้อนหญิงชายชาวเมืองชลบุรีและจันทบูรณ์กลับไปยังกรุงกัมพูชาประมาณ ๗,๐๐๐ คน ถ้าเมืองชลบุรีและเมืองจันทบูรณ์ยังอยู่ในเขตกรุงกัมพูชา เหตุใดพระยากัมพูชา จึงต้องทรงทำเช่นนั้น ในแผ่นดินพระราเมศวรนั้นพงศาวดารฉบับนี้ระบุว่า พระองค์ก็ตีได้เมืองกัมพูชา และให้พระยาชัยณรงค์อยู่รั้งเมือง แต่

สรุปว่าในไม่ช้าพระยาชัยณรงค์ก็จำต้องถอนการยึดครอง เพราะมีทัพญวนมาช่วยเขมร

ในปัจจุบันเรายังไม่มีทางสืบสวนว่า ไทยเราตีได้กรุงกัมพูชาในแผ่นดินพระรามาธิบดีอู่ทอง และแผ่นดินพระราเมศวรจริงหรือไม่* เพราะเรามีแต่พงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศเท่านั้นที่กล่าวอ้างเรื่องนี้ พงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐมิได้กล่าวยืนยันรับรองและหลักฐานทางด้านประเทศข้างเคียงก็มิได้รับรอง (จดหมายเหตุจีนระบุว่าในระยะนี้เขมรส่งทูตไปกรุงปักกิ่งรวม ๑๐ ครั้ง) อย่างไรก็ดีราชอาณาเขตกรุงศรีอยุธยาแพร่เข้าครอบงำกรุงกัมพูชาเป็นการแน่นอนในแผ่นดินพระบรมราชาเจ้าสามพระยา เรื่องเจ้าสามพระยาทรงตีได้เมืองนครหลวง (กรุงยโสธร) เป็นที่ยอมรับกันโดยปราศจากข้อสงสัย เพราะฉะนั้นเราอาจสรุปเรื่องราวได้เพียงว่า เขตเมืองนครนายก ปราจีนบุรี ชลบุรี และจันทบูรณ์นั้นตกเข้ามาอยู่ในราชอาณาจักรกรุงศรีอยุธยานับแต่รัชกาลพระรามาธิบดีอู่ทองเป็นต้นมา แต่กรุงยโสธรยังมิได้ตกเป็นประเทศราช ส่วนเขตแคว้นทางด้านอีสานถึงแม้โบราณเป็นอันมาก (ที่เชื่อเช่นนี้ก็ด้วยอาศัยการถ่ายภาพแนวเมืองโบราณ โดยวิธีการภาพถ่ายทางอากาศ) แต่ตกมาในรัชกาลพระรามาธิบดีอู่ทอง พื้นแผ่นดินทางภาคอีสานไม่สมบูรณ์ดังเดิม ดินแดนเกิดแห้งแล้งและคงจะไม่มีใครต้องการนัก ดินแดนภาคอีสานจะเข้ามาอยู่ในเรื่องราวประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยา ก็ในรัชกาลพระนเรศวรมหาราช ระหว่างรัชกาลพ่อขุนรามคำแหงจนถึงรัชกาลพระนเรศวรมหาราช ดินแดนส่วนนี้ไม่ปรากฏเรื่องราวในประวัติศาสตร์ มาปรากฏครั้งหนึ่งก็ในแผ่นดินพระมหาธรรมราชาธิราชว่าได้ปักปันเขตแดนระหว่าง

---

* ต่อมา ศจ. ขจร สุขพานิช ได้เขียนบทความเพื่อคลี่คลายปัญหานี้ในชื่อเรื่อง "กรุงยโสธร—นครธมในประวัติศาสตร์ไทย" *ป.อ.บ.* พฤษภาคม ๒๕๑๐

เขตกรุงกัมพูชา แนวเส้นพรมแดนระหว่างสองพระมหานคร ก็คงเป็นเช่นในปัจจุบัน

กรุงศรีอยุธยารับช่วงอาณาเขตกรุงสุโขทัยอย่างไร ? ดังได้กล่าวรายละเอียดไว้แล้ว เราจะเห็นได้ว่า ดินแดนส่วนใหญ่ทางทิศตะวันตกและทางปักษ์ใต้จนถึงปลายแหลมมลายู กรุงอยุธยาได้โดยการสืบมรดกจากท้าวอู่ทององค์พ่อตา ส่วนดินแดนตอนเหนือคือแคว้นเชลียงนั้นเป็นการรับช่วงทางสมรส จะมีอยู่ก็แต่ทางทิศตะวันออกรวมทั้งภาคอีสานและแคว้นจันทบูรณ์ ซึ่งกรุงศรีอยุธยาได้มาด้วยการรบพุ่ง หลักฐานที่ใช้สืบสวนเรื่องนี้ได้อาศัยพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ๒ ฉบับคือ ฉบับพันจันทนุมาศ สำหรับดำเนินเรื่องและฉบับหลวงประเสริฐสำหรับทดสอบศักราช ทั้งนี้เพราะศิลาจารึกกรุงศรีอยุธยา (ยกเว้นหลักวัดจุฬามณีที่พิษณุโลก) ยังค้นไม่พบ จึงจำต้องอาศัยพงศาวดารทั้ง ๒ ฉบับนี้ เป็นหลักในการสอบสวน ข้าพเจ้าขอถือโอกาสเรียนให้ทราบว่า พงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐนั้นเรียบเรียงขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โดยอาศัยปูมโหรและจดหมายเหตุหอศาสตราคม ซึ่งเป็นของเดิมมีมาก่อนรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์เป็นหลักฐาน ส่วนฉบับพันจันทนุมาศนั้นเรียบเรียงขึ้นในแผ่นดินพระเพทราชาและพระเจ้าเสือ มีรายละเอียดพิสดารออกไปกว่าฉบับหลวงประเสริฐ แต่ศักราชมักไขว้เขวไม่แม่นยำ เรื่องราวหลายเรื่องจึงไขว้เขวตามศักราชไปด้วย

ชนชาติไทยมีอำนาจทางการเมืองแพร่ไพศาลที่สุดในยุคไหน ? ตามการสอบสวนในบทนี้ท่านจะเห็นได้ว่า ตั้งแต่เขตพม่าเหนือในแคว้นอัสสัม แคว้นไทยใหญ่ แคว้นพุกาม ลงมาตามแม่น้ำอิระวดีและสาละวิน ตั้งแต่เขตล้านนาลงมาจนถึงอยุธยาตลอดลงไปทางเมืองราชบุรี นครศรีธรรมราช

และสิงคโปร์ ตั้งแต่แคว้นสิบสองปันนา สิบสองจุไท หลวงพระบาง เวียงจันทน์ ตามลำน้ำโขง (ยกเว้นทางบริเวณทะเลสาบเขมร) ไปจนถึงเมืองจันทบูรณ์ ดินแดนทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้ ในยุคพระรามาธิบดีอู่ทองสร้างกรุงศรีอยุธยา เป็นดินแดนของชนชาติไทยอาณาจักรต่าง ๆ ทั้งสิ้น และถ้าเรายอมรับกันว่า พวกญวนตังเกี๋ยและอานัมสืบเชื้อสายมาจากเผ่าไทยตามการสอบสวนของนักค้นคว้าชาวฝรั่งเศส เราก็จะเห็นได้ว่าดินแดนในแหลมอินโดจีนทั้งหมดเป็นดินแดนซึ่งชนชาติไทยสมัยนั้นมีอำนาจปกครองทั่วถึงกัน จะยกเว้นอยู่ก็แต่ประเทศจามปา (อานัมหรือญวนกลาง) และทางโคชินไชน่าหรือญวนใต้เท่านั้น อำนาจของพม่าและมลายูจะปรากฏในประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ก็ต่อเมื่อสิ้นรัชกาลพระบรมไตรโลกนาถแล้ว

นับแต่เจ้าจักรวรรดิตั้งสยามประเทศขึ้น ที่นครหริภุญชัยจนถึงรัชกาลพระรามาธิบดีที่ ๒ (โอรสสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ) ชนชาติไทยสามารถสถาปนาอาณาจักรของตน เป็นปึกแผ่นแน่นหนาในลุ่มน้ำเจ้าพระยามากว่า ๔๐๐ ปีแล้ว (พุทธศักราช ๑๕๙๓–๒๐๕๕) ตลอดระยะเวลานี้ชนชาติไทยมีความสัมพันธ์ระหว่างชนเผ่าเดียวกัน แต่ทว่าต่างราชอาณาจักร หรือมิฉะนั้นก็ดำเนินวิถีชีวิตเคียงบ่าเคียงไหล่กับพวกมอญ พม่า เขมร และแขกจามมลายูถึงแม้ชนชาติเหล่านี้จะเป็นคนละเชื้อชาติก็ยังมีวิถีชีวิตคล้ายกัน และต่างก็ยึดถือคติวัฒนธรรมอินเดียร่วมกัน แต่เมื่อถึงพุทธศักราช ๒๐๕๔ ในแผ่นดินพระรามาธิบดีที่ ๒ มีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้น ซึ่งจะผันแปรชีวิตความเป็นอยู่ของชาติไทยให้แตกต่างออกไปจากเดิม และอาณาจักรศรีอยุธยาก็จำต้องปรับตัวเองให้เข้ากับภาวะใหม่นี้เพื่อดำรงอาณาจักรให้เป็นเอกราชต่อไป เหตุการณ์นั้นคือฝรั่งโปรตุเกสตีได้เมืองมะละกาและประมาณปลายเดือนมิถุ-

นายน พุทธศักราช ๒๐๕๔ สำเภาจีนหลายลำก็นำคณะทูตพิเศษของแม่ทัพโปรตุเกสเข้ามาถึงกรุงศรีอยุธยาแล้ว การมาของคณะทูตนี้เท่ากับว่าอารยธรรมแผนฝรั่งจะเริ่มเข้ามาคลุกเคล้ากับวิถีของชาติไทย เรื่องราวของอาณาจักรไทยในยุคโบราณลุ่มน้ำเจ้าพระยาก็ควรจบได้แล้ว และต่อไปจากนั้นก็จะเป็นเรื่องราวของประวัติศาสตร์ไทยสยามยุคกลาง ในบทต่อไปจะได้พิจารณาเหตุการณ์ในรัชกาลพระรามาธิบดีที่ ๒ ควบกับเรื่องของพม่ามลายูและอารยธรรมแผนฝรั่งแพร่เข้ามาในแผ่นดินพระรามาธิบดีที่ ๒ นั้น

๑๐

สภาพเมืองไทยและประเทศใกล้เคียงเป็นอย่างไร เมื่อโปรตุเกสแพร่อิทธิพลเข้ามา ?

ในรัชกาลพระรามาธิบดีที่ ๒ ประเทศโปรตุเกสได้แผ่ขยายอำนาจจากเมืองกัวในประเทศอินเดียเข้ามายึดเมืองมะละกาในปลายแหลมมลายู เมื่อพุทธศักราช ๒๐๕๔ และในขณะที่แม่ทัพเรือโปรตุเกสชื่ออัลบูเกอกีกำลังล้อมตีเมืองมะละกาอยู่นั้น อัลบูเกอกีได้จัดส่งทูตพิเศษของท่านให้เข้ามาเฝ้าพระรามาธิบดีที่ ๒ ณ กรุงศรีอยุธยา ขณะเดียวกันท่านก็ได้จัดส่งทูตเข้าไปเฝ้าผู้ครองกรุงหงสาวดีด้วย นี่เป็นหลักฐานทางด้านโปรตุเกส

รายละเอียดเกี่ยวกับฝรั่งโปรตุเกสแพร่อิทธิพลเข้ามายังแหลมสุวรรณ-ภูมิ เมื่อพุทธศักราช ๒๐๕๔ นั้น ควรนำมาเล่าในที่นี้พอเป็นที่สังเขป คือ เมื่อพุทธศักราช ๒๐๓๑ บาโธโลมิว ไดแอสสามารถแล่นเรือจากประเทศของตนอ้อมปลายทวีปแอฟริกาได้สำเร็จเป็นครั้งแรก ต่อมาอีก ๑๐ ปี วาสโคดา คามา ก็ขึ้นบกที่เมืองกาลิกัต ต่อมาอีก ๑๒ ปี (คือในวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๐๕๓) อัลบู-

เกอกี ก็ยื้อแย่งเมืองกัวได้ อีก ๖ เดือนต่อมา (คือในวันที่ ๒ พฤษภาคม ๒๐๕๔) อัลบูเกอกก็นำเรือรบ ๑๙ ลำแล่นออกจากเมืองกัวเพื่อจะมายึดเมืองมะละกา และในขณะที่ทหารโปรตุเกสกำลังระดมตีเมืองมะละกาอยู่นั้น อัลบูเกอกก็จัดส่งด๊วต เฟอร์นันเด ให้เข้ามาเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินกรุงสยาม ด๊วตเฟอร์นันเด ลงสำเภาจีนที่หน้าเมืองมะละกาเมื่อต้นเดือนมิถุนายน พุทธศักราช ๒๐๕๔ แล่นอ้อมเกาะสิงคโปร์เข้าปากอ่าวสยาม และมาทอดสมออยู่ในน่านน้ำเจ้าพระยา ณ กรุงศรีอยุธยาตอนปลายเดือนนั้น นับเป็นเวลาที่โปรตุเกสจากยุโรปแล่นอ้อมแหลมกู๊ดโฮมเข้ามายึดเมืองกัวและเมืองมะละกาเข้ามาถึงกรุงศรีอยุธยารวมได้ ๒๓ ปี ถ้าเราจะคำนวณเวลาจากทวีปยุโรปมาถึงกรุงเทพฯ ตามสายการเดินทางในปัจจุบัน เราก็จะรู้สึกว่าช้ามาก แต่นั้นเป็นเหตุการณ์ประมาณ ๔๐๐ ปีก่อน และมิใช่เป็นการเดินทางธรรมดา แต่เป็นการที่ฝรั่งพวกหนึ่งเข้ามายึดดินแดนของเอเชีย เป็นการล่าดินแดนและแสวงหาประโยชน์จากการล่าดินแดนนั้น หรือเป็นการที่ชาวผิวขาวจะนำอารยธรรมของเขาเข้ามาครอบคนต่างผิวในทวีปเอเชียนี้* และก็ไม่มีชาวผิวขาวอื่นเช่นสเปน อังกฤษ ฮอลันดาหรือฝรั่งเศสที่จะรวบรัดกระทำการสิ่งนั้นได้เหมือนชาวโปรตุเกส ปัญหาและรายละเอียดเกี่ยวกับชาวโปรตุเกสและฝรั่งอื่น ๆ จะแสดงอำนาจอารยธรรมของเขาเพียงไรเป็นเรื่องหนึ่งต่างหาก เฉพาะในเรื่องของเรานี้ เราควรทำความเข้าใจให้แจ่มแจ้งว่า พระรามาธิบดีที่ ๒ พระองค์นี้ท่านเป็นใคร ? กรุงศรีอยุธยาของท่านมีอาณาเขตเพียงไหน และประเทศใกล้เคียงรวมทั้งรัฐไทยต่าง ๆ ในครั้งนั้นมีสภาพความเป็นอยู่อย่างไร ? เพราะเมื่อโปรตุเกสแผ่ขยายอิทธิพลเข้ามาในครั้งนั้น เรา

---

* จุดมุ่งหมายที่สำคัญของโปรตุเกส ในช่วงเวลานี้ เพื่อแสวงแหล่งเครื่องเทศและเผยแผ่คริสต์ศาสนา ส่วนดินแดนมักจะยึดบริเวณที่เป็นจุดยุทธศาสตร์

น่าจะเรียกได้ว่าเป็นยุคหัวเลี้ยวหัวต่อ เป็นยุคที่จะมีผลในทางการเมือง ในแหลมสุวรรณภูมิ รวมทั้งหมู่เกาะแถบนี้ของโลกเป็นอันมาก เมืองไทยเราไม่ถูกกระทบกระเทือนจากอิทธิพลฝรั่งในครั้งนั้นเท่าใดนัก เราจึงไม่รู้สึกว่าอิทธิพลนั้นร้ายแรงเพียงใด แต่บรรดาหมู่เกาะสุมาตรา ชวา ต้องศูนย์เสียเอกราชอธิปไตย เพราะอยู่ในสายการแผ่อำนาจของเขา แหลมสุวรรณภูมิปลอดภัยมาได้ในครั้งนั้นเพราะอยู่นอกเส้นทางเรือ ไม่ใช่เพราะพวกเรามีคุณวิเศษเลิศล้ำไปกว่าพวกชาวเกาะสุมาตรา ชวา และมลายูทั้งหลาย รายละเอียดเกี่ยวกับฝรั่งแผ่อิทธิพลเข้ามาในยุคกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีนั้น มีอยู่ในหนังสือชื่อ 'การทูตของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา' ซึ่งนายสมจัย อนุมานราชธน เขียนไว้แล้ว ท่านผู้อ่านที่สนใจในเรื่องของยุคนี้โปรดหาอ่านได้จากหนังสือเล่มนี้เพราะเป็นหนังสือซึ่งผู้เขียนได้ใช้เวลาและวิริยอุตสาหะค้นคว้าตามหลักฐานต่าง ๆ จากห้องสมุดมหาวิทยาลัยอ๊อกซฟอร์ดและมหาวิทยาลัยลอนดอน

เหตุใดโปรตุเกสจึงไม่ยึดกรุงศรีอยุธยาเสียแต่ในครั้งนั้น ? นักประวัติศาสตร์ฝรั่งลงความเห็นว่าเป็นเพราะกรุงศรีอยุธยาเป็นอาณาจักรบก โปรตุเกสมีอำนาจแต่ในทางเรือจึงทำอะไรมิได้ เพราะเมื่อมายึดตีเมืองมะละกาในพุทธศักราช ๒๐๕๔ อัลบูเกอก์ มีทหารโปรตุเกสเพียง ๘๐๐ คน และเกณฑ์ทหารชาวอินเดียสมทบอีก ๖๐๐ คน มะละกาเป็นเมืองชายทะเล เรือรบ ๑๙ ลำ พร้อมทั้งปืนเรือคงพอเพียงที่จะตีเมืองมะละกาได้ แต่กรุงศรีอยุธยานั้นอยู่ห่างไกลจากชายทะเลมากนัก กำลังทหารเพียงเท่านั้นจะพอเพียงละหรือที่จะใช้อำนาจกับกรุงศรีอยุธยา เพราะฉะนั้นอัลบูเกอก์จึงใช้วิธีการทูตเพื่อเกลี้ยกล่อมและเอาใจกรุงศรีอยุธยาให้ร่วมสมานสามัคคี โดยอ้างว่า เมืองมะละกาเป็นเมืองซึ่งคอยก่อกวนความสงบสุขให้แก่กรุงศรีอยุธยา

เสมอ ๆ และก็เป็นเมืองของต่างชาติต่างภาษา ท่านผู้อ่านจะเห็นด้วยกับการตีความหมายของนักประวัติศาสตร์ฝรั่งเพียงใดก็สุดแท้แต่ใจ แต่ปัญหาเกี่ยวกับบทนี้คือว่าเราต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับรามาธิบดีที่ ๒ ว่าท่านเป็นใคร? อาณาเขตของท่านแผ่ไปเพียงไหน? และประเทศใกล้เคียงมีสภาพเป็นอย่างไร?

ก็ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาของเราจะเป็นฉบับไหนก็ตาม มิได้เคยกล่าวถึงทูตพิเศษของอัลบูเกอกี เลยหรือ? ข้าพเจ้าเองยังไม่เคยพบเรื่องราวที่เกี่ยวกับเรื่องนี้ นักประวัติศาสตร์ในรุ่นอาจารย์ก็ไม่ได้เขียนไว้ เห็นแต่หนังสือของคุณสมจัย อนุมานราชธน เท่านั้น ที่แสดงรายละเอียดไว้ชัดเจน อย่าว่าแต่เรื่องโปรตุเกสเข้ามาในรัชกาลพระรามาธิบดีที่ ๒ เลย แม้แต่พระราชประวัติของพระองค์ พระราชพงศาวดารของเราก็กล่าวไว้ไขว้เขวต่างตำราต่างว่าไว้ขัดแย้งกัน จึงสมควรที่จะสังคายนาพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจของท่านให้แจ่มกระจ่างเสียแต่ในชั้นนี้ เพราะพระองค์ท่านจะมีส่วนสัมพันธ์ในทางด้านอื่น ๆ อีกเป็นอันมาก เช่นในทางวรรณคดี (ท่านคงมีส่วนในการทรงพระราชนิพนธ์เรื่องลิลิตพระลอและเรื่องยวนพ่าย) เรื่องตำราพิชัยสงคราม พร้อมทั้งการจัดระเบียบในเรื่องเกณฑ์ทหาร และในเรื่องศิลปทางปฏิมากรรมคือการหล่อพระพุทธรูป

พระรามาธิบดีที่ ๒ เป็นใคร? ว่าตามพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ ท่านเป็นโอรสองค์สุดท้องของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พระมารดาของท่านน่าจะเป็นเจ้าหญิงสุโขทัย พระเชษฐาของท่าน พระองค์ที่สำคัญคือ พระอินทราชา (ที่ ๒) องค์ที่ต้องปืน ณ พระพักตร์ ในการรบกับกองทัพพระเจ้าติโลกมหาราช หรือพระบรมราชา (ที่ ๓) ซึ่งได้ครองกรุงศรีอยุธยา

ต่อจากรัชกาลสมเด็จพระราชบิดาเป็นเวลา ๓ ปี เมื่อพระเชษฐาพระองค์นี้สิ้นพระชนม์แล้ว พระรามาธิบดีที่ ๒ จึงได้ราชสมบัติกรุงศรีอยุธยาเมื่อปีกุน พุทธศักราช ๒๐๓๔ และเพราะพระราชมารดาเป็นเจ้าหญิงสุโขทัย อาณาเขตเมืองเหนือคืออาณาเขตสุโขทัยจึงตกอยู่กับพระองค์โดยสนิทแน่นแฟ้น

ในการวินิจฉัยว่าพระบรมไตรโลกนาถมีราชบุตรกี่องค์ และพระอินทราชาจะเป็นองค์เดียวกับพระบรมราชาที่ ๓ หรือไม่ ปัญหานี้สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ท่านได้ทรงวินิจฉัยไว้แล้ว ปรากฏอยู่ในคำอธิบายของพระองค์ท่านในพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา สมเด็จกรมพระยาฯ ท่านทรงใช้หนังสือประกอบการวินิจฉัยโดยทรงหยิบยกเอาข้อความในพงศาวดารย่อของกรมสมเด็จพระปรมานุชิตฯ และฉบับพระราชหัตถเลขาฯ เป็นหลัก และท่านทรงสรุปว่า สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถท่านมีราชบุตร ๓ องค์ ๒ องค์แรกประสูติในเมื่อพระองค์ยังทรงเป็นมหาอุปราช คือพระอินทราชาและพระบรมราชาที่ ๓ พระอินทราชานั้นสิ้นพระชนม์ด้วยพิษปืนในคราวรบกับหมื่นด้งนคร ส่วนพระบรมราชาที่ ๓ ได้ครองราชสมบัติกรุงศรีอยุธยา ส่วนโอรสอีกองค์หนึ่งนั้น ประสูติเมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสวยราชสมบัติแล้วคือ พระรามาธิบดีที่ ๒ พระวินิจฉัยนี้ก็เป็นที่รับรองกันโดยแพร่หลาย แต่ข้าพเจ้ายังตะขิดตะขวงใจอยู่เพียงปัญหาปลีกย่อยคือพระอินทราชาและพระบรมราชาที่ ๓ ท่านจะเป็นคนละองค์หรือองค์เดียวกัน จึงได้หยิบพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐและฉบับพันจันทนุมาศมาตรวจสอบ ก็ได้ความว่า เมื่อจุลศักราช ๘๒๕ มะแมศก สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถย้ายราชธานีขึ้นไปตั้ง ณ เมืองพิษณุโลก ส่วนกรุงศรีอยุธยานั้นทรงโปรดให้พระบรมราชาที่ ๓ ว่าราชการแผ่นดิน ในขณะที่พระบรม

ไตรโลกนาถประทับอยู่ ณ เมืองพิษณุโลก พระเจ้าติโลกราชยกทัพมาตีสุโขทัย 'สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และสมเด็จพระอินทราชาเจ้าเสด็จออกไปป้องกันเมือง' นี่ว่าตามพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ เมื่อพลิกดูฉบับพันจันทนุมาศในนั้นบ่งว่า 'สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และสมเด็จพระอินทราชาเสด็จขึ้นไปช่วยเมืองกำแพงเพชรทัน' แต่พระนามสมเด็จบรมราชา ซึ่งฉบับหลวงประเสริฐ ว่าได้ว่าราชการกรุงศรีอยุธยานั้น ฉบับพันจันทนุมาศมิได้กล่าวถึง พงศาวดาร ๒ เล่มนี้ระบุพระนามสมเด็จพระอินทราชาด้วยกันทั้ง ๒ ฉบับ ก่อนหน้านี้ไม่เคยระบุพระนามสมเด็จพระอินทราชาเลย ทำให้น่าสงสัยว่าพระอินทราชานั้นคือพระบรมราชาที่ ๓ หรือคนละองค์? ความในพงศาวดาร ๒ ฉบับเล่าต่อไปว่า "ครั้งนั้นพระอินทราชาเจ้าต้องปืน ณ พระพักตร์ และทัพมหาราชนั้นเลิกทัพกลับคืนไป" คือบันทึกข้อความว่า ทัพพระเจ้าติโลกราชลงมาตีแคว้นเชลียงไม่สำเร็จจึงถอยทัพกลับไปยังนครเชียงใหม่ แต่ในการรบป้องกันราชอาณาเขต สมเด็จพระอินทราชาต้องปืน ณ พระพักตร์ แล้วเรื่องราวของพระอินทราชาก็ไม่ได้กล่าวถึงอีกเลยทั้ง ๒ ฉบับ ด้วยเหตุนี้สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพจึงทรงวินิจฉัยว่า 'พระอินทราชาเห็นจะสิ้นพระชนม์ด้วยพิษปืนที่ถูกในคราวนั้น' ถ้าพระอินทราชาต้องสิ้นพระชนม์ด้วยพิษปืนทำไมพงศาวดารทั้ง ๒ ฉบับนี้จึงมิได้ระบุไว้ จะตรวจสอบหาความจริงจากฉบับพันจันทนุมาศ ความก็ยิ่งสับสนขึ้นไปอีก จึงต้องย้อนกลับมาพิจารณาฉบับหลวงประเสริฐแต่เพียงฉบับเดียวตรงข้อความที่ว่า 'ครั้งนั้นมหาราชท้าวลูกยกพลมาเอาเมืองสุโขทัย จึงสมเด็จพระบรมไตรโลกเจ้าแลสมเด็จพระอินทราชาเสด็จไปกันเมือง' ความตอนนี้กระจ่างดีแล้วและฉบับพันจันทนุมาศก็บันทึกข้อความตรงกัน อ่านฉบับหลวงประเสริฐต่อไปอีกวรรคหนึ่งได้ความว่า 'แลสมเด็จพระบรมราชา

เจ้าศีทัพพระยาเถียรแตก และทัพท่านมาปะทะทัพหมื่นนคร และท่านได้ชนช้างด้วยหมื่นนคร....' ก็สมเด็จพระบรมราชาเจ้าว่าราชการอยู่กรุงศรีอยุธยาดังพงศาวดารฉบับนี้บอกไว้แต่วรรคแรก ๆ ท่านจะขึ้นมาช่วยป้องกันเมืองสุโขทัย และชนช้างด้วยหมื่นนครได้อย่างไร ? พระบรมราชาน่าจะเป็นพระองค์เดียวกันกับพระอินทราชาหรือไม่ เพราะต่อจากนั้นไปพงศาวดารทั้ง ๒ ฉบับระบุว่าในการชนช้างด้วยหมื่นนคร สมเด็จพระอินทราชาเจ้าต้องปืน ณ พระพักตร์ (ปืนที่ว่านี้น่าจะเป็นหน้าไม้ ยังคงไม่ใช่ปืนไฟหรือ arquebus ซึ่งโปรตุเกสนำเข้ามาในแผ่นดินพระชัยราชา) ภูมิประเทศและเหตุการณ์ทำให้น่าเชื่อว่าพระบรมราชาเป็นพระนามเมื่อพระองค์ได้รับสถาปนาเป็นเจ้าแผ่นดินกรุงศรีอยุธยาแล้ว ก่อนหน้านั้นในขณะที่ยังเป็นลูกหลวงอยู่พระองค์มีพระนามว่า พระอินทราชาเจ้า นี่เป็นการวินิจฉัยพลความซึ่งก็ไม่สู้สำคัญนัก แต่เป็นเหตุให้น่าเชื่อว่าพระบรมไตรโลกนาถมีราชบุตรเพียง ๒ องค์ เท่านั้น คือพระบรมราชาที่ ๓ และพระรามาธิบดีที่ ๒ ซึ่งมีเรื่องราวปรากฏในพงศาวดารทั้งสองฉบับนี้

ในส่วนรายละเอียดปลีกย่อย พงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐบันทึกไว้ว่า พระรามาธิบดีที่ ๒ พระองค์นี้ ประสูติที่เมืองพิษณุโลก เมื่อปีมะโรง พุทธศักราช ๒๐๑๕ ในเวลาประสูตินั้นสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถพระราชบิดาได้ย้ายราชธานีจากกรุงศรีอยุธยาไปตั้งอยู่ ณ เมืองพิษณุโลก แต่ปีมะแม พุทธศักราช ๒๐๐๖ พระราชบิดาได้สืบสันตติวงศ์ครองกรุงศรีอยุธยาแต่ปีมะโรง พุทธศักราช ๑๙๙๑ ทรงพระนามว่า สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แต่เวลานั้นอาณาเขตกรุงสุโขทัยกับกรุงศรีอยุธยายังประสานรอยกันไม่สนิทเมื่อพระบรมไตรโลกนาถลงมาครองกรุงศรีอยุธยา เจ้านายสุโขทัยองค์หนึ่ง (จะด้วยเหตุผลใดก็ตาม) ได้ผูกใฝ่กับทางเชียงใหม่และได้คิดขบถ

อพยพครอบครัวขึ้นไปอยู่ทางล้านนาประเทศ เป็นเหตุให้พระเจ้าติโลกราชนครเชียงใหม่เห็นชอบทางจะแผ่ขยายอำนาจลงมาทางแคว้นสุโขทัย เจ้านายสุโขทัยองค์นั้นจึงได้นำทัพพระเจ้าติโลกราชลงมาย่ำยีเขตแคว้นเชลียง การรบพุ่งระหว่างเชียงใหม่ และกรุงศรีอยุธยาจึงเกิดขึ้นเมื่อปีมะเส็ง พุทธศักราช ๒๐๐๔ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถให้สมุหพระกลาโหมขึ้นไปปราบปรามแต่ศึกนั้นใหญ่หลวงนัก พระองค์ต้องมอบกรุงศรีอยุธยาให้แก่พระราชโอรสซึ่งทรงพระนามว่า พระบรมราชา (ที่ ๓) ทรงว่ากล่าวดูแล และพระองค์ไปตั้งราชธานีกระทำการสู้ศึกอยู่ ณ เมืองพิษณุโลก เมื่อปีมะแม พุทธศักราช ๒๐๐๖ การรบพุ่งระหว่างสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถและพระเจ้าติโลกราช ต้องขับเคี่ยวกันไปจนถึงปีมะแม พุทธศักราช ๒๐๑๘ ต่างฝ่ายต่างอ่อนกำลังด้วยกันทั้งคู่ พระเจ้าติโลกราชจึงส่งทูตมาขอทำไมตรี สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงเห็นด้วย การศึกใหญ่ครั้งแรกระหว่างไทยต่อไทยด้วยกันจึงยุติลงในปีนั้น หลังจากขับเคี่ยวกันมาเป็นเวลา ๑๒ ปีเต็ม เหตุการณ์สำคัญในระหว่าง ๑๒ ปีนั้นก็คือว่า พระรามาธิบดีที่ ๒ ประสูติ และปีประสูตินั้น พงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐบันทึกไว้อย่างชัดเจนว่า ศักราช ๘๓๔ มะโรงศก พระราชสมภพ พระราชโอรสท่านพระรามาธิบดีที่ ๒ ท่านประสูติเมื่อปีมะโรง พุทธศักราช ๒๐๐๕ ครั้นเมื่อพระชนม์พรรษาได้ ๑๓ ปี พระองค์ก็ทรงผนวชเป็นสามเณร และเมื่อลาผนวชแล้ว ในปีต่อมาพระราชบิดาก็สถาปนาให้ท่านดำรงตำแหน่งพระมหาอุปราชในแคว้นสุโขทัย ส่วนพระเชษฐาคือพระบรมราชาที่ ๓ นั้น ก็ยังครองกรุงศรีอยุธยาอยู่เรื่อยมา จวบจนเมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถสวรรคต ณ เมืองพิษณุโลก แผ่นดินอยุธยาจึงตกอยู่แก่พระเชษฐาของพระองค์ท่าน ส่วนแผ่นดินสุโขทัยนั้น พระรามาธิบดีก็ได้ขึ้นว่าราชการแผ่นดิน ครั้นอีก

๓ ปี ต่อมาคือ เมื่อปีกุน ๒๐๓๔ พระเชษฐาสวรรคต แผ่นดินสุโขทัย และกรุงศรีอยุธยาจึงตกแก่พระรามาธิบดี ที่ ๒ พระองค์นี้ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน นี่ว่าตามหลักฐานในพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ

ถ้าเราจะลองหยิบพระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศขึ้นมาตรวจสอบ จะเห็นได้ว่า พงศาวดารฉบับนี้ลงศักราชคลาดเคลื่อน คือกล่าวว่าพระองค์ขึ้นเสวยราชสมบัติเมื่อปีมะเส็ง พุทธศักราช ๒๐๑๖ คือเมื่อพระองค์มีพระชนมายุได้ ๑ พรรษา พระราชประวัติของท่านต่อจากนั้นจึงไขว้เขวไปอย่างน้อย ๑๒ ปีและพงศาวดารฉบับนี้เองที่ทำให้เรื่องราวของพระองค์ท่านคลาดเคลื่อนไปจนในที่สุดเราไม่ทราบว่าพระองค์ท่านก็ดี พระเชษฐาของท่านคือพระบรมราชาที่ ๓ ก็ดี ใครเป็นใครกันแน่ ข้าพเจ้าได้เคยกล่าวไว้แต่บทก่อนแล้วว่า พงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐแม่นยำในทางศักราช ส่วนข้อความนั้นกะท่อนกระแท่น ส่วนพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศมีข้อความรายละเอียดสมบูรณ์กว่า แต่ศักราชคลาดเคลื่อนและเริ่มคลาดเคลื่อนมาแต่ปลายแผ่นดินพระบรมราชาขุนหลวงพะงั่วแล้ว ท่านที่เป็นนักศึกษาทางวิชานี้ขอได้โปรดเอาใจใส่ในข้อสังเกตนี้ด้วย

ปัญหาที่น่าถามก่อนจะผ่านตอนนี้ไปก็คือว่า พระบรมราชาที่ ๓ ท่านไม่มีโอรสจะสืบราชสมบัติกระนั้นหรือ ราชสมบัติจึงตกอยู่แก่พระอนุชาคือพระรามาธิบดีที่ ๒ หรือจะพูดอย่างภาษาสามัญ ทำไมราชสมบัติจึงตกอยู่แก่น้องถ้าหากพระเชษฐาก็มีโอรสที่จะสืบสันตติวงศ์ ความข้อนี้เราบังเอิญมีหลักฐานจากพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐบันทึกไว้ว่า พระบรมราชาที่ ๓ ท่านมีพระราชโอรส และพระราชโอรสองค์นี้ได้ทรงผนวชเป็นสามเณรร่วมกับพระรามาธิบดีที่ ๒ ที่เมืองพิษณุโลก เมื่อปีมะโรง พุทธศักราช ๒๐๒๗ เพราะฉะนั้นพระรามาธิบดีที่ ๒ กับพระราชนัดดาก็คงมีพระชนมายุไล่เรี่ยกัน

แต่ในปีต่อมา เมื่อพระรามาธิบดีที่ ๒ ทรงลาผนวช สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถท่านทรงประดิษฐานให้เป็นอุปราช ส่วนพระราชนัดดานั้น พงศาวดารฉบับนี้มิได้กล่าวถึง และมิได้กล่าวถึงต่อไป พวกเราคนรุ่นหลังจะตีความหมายหลักฐานนี้ว่าอย่างไร พระราชนัดดาพระองค์นี้จะทรงผนวชอยู่ต่อไปจวบจนสิ้นอายุขัย หรือจะมีเรื่องราวอย่างไรอีกบ้างเราไม่มีทางทราบ แต่นี่ก็เป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่า การสืบสันตติวงศ์นั้นไม่ใช่สืบจากสายตรง คือจากพ่อถึงลูกเสมอไป ในบางครั้ง เช่นครั้งนี้ เป็นการสืบสันตติวงศ์จากพี่มาน้อง และทั้งนี้ก็ด้วยความเห็นชอบและการสนับสนุนของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

ในยุคกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี การสืบสันตติวงศ์จากพี่มาน้องปรากฏเมื่อครั้งพระยาบาลเมืองสิ้นพระชนม์ พ่อขุนรามคำแหงผู้น้องก็ได้ราชสมบัติ และยังปรากฏตามหลักฐานศิลาจารึกหลักหนึ่งว่า เมื่อพ่อขุนรามคำแหงสิ้นพระชนม์นั้น โอรสของพระองค์ท่าน ๓ องค์ ได้ขึ้นครองแผ่นดินสืบต่อ ๆ กันมา คือพระยาไสยสงคราม พระยาเลอไท และพระยางั่วนำถม ส่วนพระมหาธรรมราชาลิไทยนั้น มาได้ราชสมบัติกรุงสุโขทัยก็ด้วยรบพุ่ง พระองค์มิได้สืบสันตติวงศ์ต่อจากพระราชบิดา คือพระยาเลอไทโดยทันที นี่ก็เป็นอีกหลักฐานหนึ่งซึ่งแสดงว่า การสืบสันตติวงศ์ของชาวไทยสยามนี้ไม่จำเป็นต้องสืบโดยสายตรงคือพ่อมาลูกเสมอไป ความข้อนี้ถ้าเราพิจารณาเรื่องราวของชนชาติไทย ก่อนสมัยที่จะลงมาอยู่ในสยามประเทศ การสืบสันตติวงศ์มีหลักฐานว่าน้องสุดท้องเป็นผู้ได้ครองเมืองเมื่อสิ้นบุญบิดา ส่วนพี่ทั้งหลายนั้นต่างก็ต้องไปแสวงหาเมืองของตนครองในขณะที่บิดายังมีชีวิตอยู่

เมื่อพระรามาธิบดีที่ ๒ ได้ราชสมบัติกรุงศรีอยุธยานั้นเป็นปีกุน พุทธ

ศักราช ๒๐๓๔ ในปีถัดมาพระองค์ก็ประดิษฐานพระสถูปเจดีย์อุทิศแด่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถและพระบรมราชาธิราช ต่อมาอีก ๗ ปีพระองค์ทรงสร้างวัดพระศรีสรรเพชร โปรดให้หล่อพระพุทธรูปยืนองค์ใหญ่สูงถึง ๓๒ ศอก และถวายพระนามว่า พระพุทธเจ้าพระศรีสรรเพชร ในการหล่อพระพุทธรูปองค์นี้ พงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐบันทึกความไว้ว่า ทรงใช้สัมฤทธิ์ถึง ๕๓,๐๐๐ ชั่ง และห่อหุ้มด้วยทองคำหนักถึง ๒๘๖ ชั่ง ในปีระกา พุทธศักราช ๒๐๖๘ พระองค์ประดิษฐานพระราชโอรสทรงพระนามว่า สมเด็จพระบรมราชาหน่อพุทธางกูรขึ้นเป็นอุปราช และให้เสด็จขึ้นไปครองเมืองพิษณุโลก อีก ๔ ปีต่อมาพระรามาธิบดีที่ ๒ ก็เสด็จสวรรคต พระองค์อยู่ในราชสมบัติกรุงศรีอยุธยา ๓๘ ปี ทรงพระชนมายุได้ ๕๗ พรรษา

เท่าที่กล่าวนี้เป็นพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจของพระรามาธิบดีที่ ๒ ซึ่งเราทราบได้จากพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ ยังมีอยู่อีกพระราชกรณียกิจหนึ่งซึ่งมีความสำคัญเป็นอันมาก ซึ่งข้าพเจ้าจะแยกมากล่าวเป็นเอกเทศ คือเรื่องการแผ่ขยายราชอาณาเขต พงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐระบุไว้ว่า 'จุลศักราช ๘๗๗ กุนศก สมเด็จพระรามาธิบดีเสด็จไปเมืองนครลำภาง ได้เมือง' เหตุการณ์นี้อุบัติขึ้นใน พ.ศ. ๒๐๕๘ เมื่อพระองค์ทรงพระชนมายุได้ ๔๓ พรรษา เป็นปีที่ ๒๕ ในรัชกาลของพระองค์ นี่เป็นเหตุการณ์ครั้งแรกที่กรุงศรีอยุธยายกทัพไปบุกรุกเขตและนครเชียงใหม่หลังจากสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถและพระเจ้าติโลกราชทรงทำสัญญาสงบศึกกันเมื่อพุทธศักราช ๒๐๑๘

นับแต่กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีเมื่อพุทธศักราช ๑๘๙๓ มีเจ้าผู้ครอง

กรุงศรีอยุธยาเสด็จยกทัพขึ้นไปทำสงครามทางล้านนาประเทศหลายพระองค์ด้วยกันคือ เริ่มด้วยพระบรมราชาขุนหลวงพะงั่ว เสด็จไปตีเมืองเชียงใหม่และเมืองลำปางเมื่อพุทธศักราช ๑๙๒๙ พงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐระบุว่า 'พระองค์ให้เข้าปล้นเมืองนครลำภางมิได้ จึงแต่งหนังสือให้เข้าไปแก่หมื่นนครเจ้าเมืองนครลำภาง ๆ นั้น จึงออกมาถวายบังคม แลทัพหลวงเสด็จกลับคืน' (เรื่องนี้พงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศก็บันทึกเหตุการณ์ไว้แต่ศักราชคลาดเคลื่อนคืออ่อนไป ๖ ปี และศักราชในพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศก็คลาดเคลื่อนต่อจากเหตุการณ์นี้เรื่อยไป จึงเมื่อถึงรัชกาลสมเด็จพระราเมศวร พงศาวดารฉบับนี้ก็บันทึกว่า พระราเมศวรตีได้นครเชียงใหม่ และได้กวาดต้อนชาวเชียงใหม่ลงมาไว้เมืองพัทลุง สงขลา นครศรีธรรมราช และจันทบุรี เป็นที่น่าสงสัยว่าเรื่องพระราเมศวรตีได้นครเชียงใหม่จะเป็นเรื่องของพระบรมราชาขุนหลวงพะงั่วเมื่อจุลศักราช ๗๔๘ นั่นเอง เพราะด้วยเหตุผล ๒ ประการ คือพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐมิได้ยืนยันเรื่องพระราเมศวรตีได้เมืองเชียงใหม่ และศิลาจารึกสุโขทัยหลักสมเด็จเจ้าพระยาก็จารึกข้อความว่าพระราเมศวรไม่กล้าขึ้นไปเมืองสุโขทัยด้วยซ้ำ ไหนเลยพระองค์จะยกทัพผ่านเขตแดนสุโขทัยไปตีเมืองเชียงใหม่ได้)

ต่อจากพระบรมราชาขุนหลวงพะงั่ว ก็มีพระบรมราชาเจ้าสามพระยาเป็นองค์ที่ ๒ ซึ่งเสด็จไปตีเมืองเชียงใหม่เมื่อจุลศักราช ๘๐๔ ครั้งนั้นตีเมืองเชียงใหม่ไม่ได้ ครั้นอีก ๒ ปีต่อมาพระองค์เสด็จไปตีเมืองเชียงใหม่อีกครั้งหนึ่ง ครั้งนี้ตีได้จึงกวาดต้อนเชลยศึกหนึ่งแสนสองหมื่นคน ลงมาไว้ยังราชอาณาเขตกรุงศรีอยุธยา (พงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐระบุว่า

พระองค์ได้เสด็จไปปราบพรรค นายวู้ด (W.A R. Wood) กงสุลอังกฤษประจำเชียงใหม่ได้ตั้งข้อสงสัยว่า น่าจะมีการคัดลอกผิดเพราะ 'ปราบพรรค' ไม่มีความหมาย ข้าพเจ้าได้ไปตรวจดูต้นฉบับในหอสมุดวชิรญาณ ก็พบว่าต้นฉบับเขียนว่า 'ปราบพรรค' จึงตรวจสอบจากต้นฉบับพันจันทนุมาศฯ ระบุว่า 'พระองค์เสด็จขึ้นไปตีเมืองเชียงใหม่อีกครั้งหนึ่ง' ความจึงกระจ่างแจ้ง ฉบับพันจันทนุมาศจึงให้ประโยชน์ในการตรวจสอบฉบับหลวงประเสริฐ ดังเรื่องนี้เป็นตัวอย่าง)

ต่อจากพระบรมราชาเจ้าสามพระยา ถึงแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ครั้งนั้นเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ทรงศักดานุภาพยิ่งนักคือ พระเจ้าติโลกมหาราช ความกลับปรากฏว่าทางนครเชียงใหม่กลับส่งกองทัพมารุกรานทางกรุงศรีอยุธยาได้แต่คอยป้องกันราชอาณาเขต ทั้งสองนครได้ทำสงครามขับเคี่ยวกันเป็นเวลา ๒๕ ปี ต่างก็อ่อนกำลังลง พระเจ้าติโลกมหาราชจึงขอมาเป็นไมตรี สองนครจึงมิได้มีการรบพุ่งจวบจนพระรามาธิบดีที่ ๒ เสด็จไปตีเมืองลำปางได้ในพุทธศักราช ๒๐๕๘ (ในเรื่องนี้พงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศมิได้บันทึกเรื่องราวไว้)

ราชอาณาเขตกรุงศรีอยุธยาแผ่ไปถึงล้านนาประเทศหรือไม่ในขณะที่อิทธิพลโปรตุเกสแผ่เข้ามาถึงกรุงศรีอยุธยาในพุทธศักราช ๒๐๕๔ ? ถ้าเราพิจารณาจากหลักฐานด้านกรุงศรีอยุธยาก็จะได้ความดังกล่าวมาแล้วนี้ แต่เราจะฟังความข้างเดียวยังไม่ได้ เราจำต้องสอบหลักฐานทางด้านนครเชียงใหม่เสียก่อน ถ้าความรับกันเราจึงจะปลงใจเชื่อได้สนิท

ในการตรวจสอบหลักฐานทางด้านล้านนา หนังสือที่ใช้ตรวจสอบก็คือ พงศาวดารโยนกเล่มหนึ่ง และตำนานเมืองเหนือ (รวบรวมโดยนายสงวน

โชติสุขรัตน์) อีกเล่มหนึ่ง หนังสือสองเล่มนี้ผู้เรียบเรียงได้อาศัยหลักฐานทั้งหลายทั้งปวงของล้านนาประเทศมากมายอยู่แล้ว เรื่องที่เกี่ยวกับการรบพุ่งระหว่างนครเชียงใหม่และกรุงศรีอยุธยาก็ปรากฏใจความสำคัญตรงกัน จะผิดกันก็แต่พลความและศักราช เพื่อที่จะย่อความให้สั้นเข้า จึงขอสรุปผลการตรวจสอบหลักฐานทางด้านล้านนากับพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐไว้อย่างย่อ ๆ ดังนี้

เรื่องการสงครามกับพระบรมราชาขุนหลวงพะงั่วนั้น เมื่อพระยากือนาสิ้นพระชนม์ในจุลศักราช ๗๔๗ โอรสพระยากือนาชื่อเจ้าแสนเมืองมา ก็ได้ขึ้นครองนครเชียงใหม่ พระยากือนามีอนุชาชื่อท้าวมหาพรหมครองอยู่เมืองเชียงราย ท้าวมหาพรหมคิดจะแย่งราชสมบัติจากเจ้าแสนเมืองมาผู้เป็นหลานจึงยกทัพจะมายึดนครเชียงใหม่ แต่ถูกทัพเชียงใหม่ต่อสู้โจมตีพ่ายแพ้ ท้าวมหาพรหมจึงหนีลงมาเมืองสุโขทัยในรัชกาลพระมหาธรรมราชาที่ ๒ ในเวลานั้นพระมหาธรรมราชาที่ ๒ ยกทัพขึ้นไปตีเมืองเชียงใหม่ เป็นการรับรองหลักฐาน ทางด้านกรุงศรีอยุธยาได้ยอมเป็นประเทศราชของพระบรมราชาขุนหลวงพะงั่ว แต่เมื่อจุลศักราช ๗๔๐ แล้ว จึงเป็นเหตุให้พระบรมราชาขุนหลวงพะงั่ว (ซึ่งหลักฐานทางเชียงใหม่เรียกว่าพระบรมไตรจักรกรุงศรีอยุธยา) แต่หลักฐานทางเชียงใหม่อ้างว่า กองทัพกรุงศรีอยุธยายกขึ้นไปยังไม่ถึงเมืองเชียงใหม่ ได้รบกับทัพของหมื่นโลกนครเจ้าเมืองลำปาง ไม่ปรากฏว่าใครแพ้ใครชนะ แล้วกองทัพกรุงศรีอยุธยาก็ล่าถอยไปทางเมืองลี้ การที่พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐระบุว่า กองทัพอยุธยาเข้าปล้นเมืองนครลำภางมิได้ จึงเป็นที่รับรองกันทั้งสองฝ่ายและระบุว่า 'จึงแต่งหนังสือให้เข้าไปแก่หมื่นนครเจ้าเมืองนครลำภาง ๆ นั้นจึงออกมาถวายบังคม' ก็น่า

จะเป็นความจริงได้ แต่อย่างไรก็ดีหลักฐานทั้งสองฝ่ายรับกันว่าทัพกรุงศรีอยุธยายกขึ้นไปรุกรบแต่ไม่ประสบชัยชนะ เมื่อจุลศักราช ๗๔๘ นี้

เกี่ยวกับพระราเมศวรยกทัพขึ้นไปตีนครเชียงใหม่ได้ในรัชกาลต่อมาดังที่พงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศกล่าวอ้างไว้ เรื่องนี้หลักฐานทางล้านนาประเทศกล่าวเป็นอย่างอื่นว่า ในรัชกาลเจ้าสามฝั่งแกนซึ่งขึ้นครองราชย์นับแต่จุลศักราช ๗๖๓ มีกองทัพไทยฝ่ายใต้ได้ขึ้นไปรบพุ่งทางนครเชียงใหม่จริงแต่มิใช่เป็นกองทัพพระราเมศวรกรุงศรีอยุธยา กลับเป็นทัพของพระมหาธรรมราชาที่ ๓ หรือพระยาไสลือไทแห่งกรุงสุโขทัย นี่ก็เป็นการรับรองว่าเมื่อสิ้นรัชกาลพระบรมราชาขุนหลวงพะงั่วแล้ว ทางกรุงสุโขทัยกลับมีเอกราชอีกครั้งหนึ่ง และมีอำนาจกล้าแข็งจนถึงกับรุกรบขึ้นไปทางล้านนาประเทศได้ การที่พงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศกล่าวอ้าง เรื่องพระราเมศวรตีนครเชียงใหม่ได้ จึงไม่น่าจะเป็นความจริง ในการรบพุ่งครั้งนี้หลักฐานทางเชียงใหม่บันทึกเรื่องราวไว้ละเอียดละออ และระบุว่าทัพสุโขทัย กวาดครัวอพยพชาวเมืองเชียงรายกับทั้งท้าวยี่กุมกามพาไปกรุงสุโขทัย คือรบไม่ได้นครเชียงใหม่ แต่ได้เมืองเชียงราย เป็นที่น่าสังเกตว่าเรื่องพระราเมศวรหรือพระยาไสลือไทองค์ใดองค์หนึ่งยกทัพไปรบเมืองเชียงใหม่ พงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐมิได้กล่าวอ้างไว้เลย เป็นการแสดงหลักฐานฉบับหลวงประเสริฐว่ารัดกุมไม่สับสน

ส่วนเรื่องพระบรมราชาเจ้าสามพระยาเสด็จไปปราบพรรคและได้เชลย ๑๒๐,๐๐๐ คน เมื่อจุลศักราช ๘๐๖ นั้น หลักฐานทางเชียงใหม่แบ่งรับแบ่งสู้ชอบกล คือกล่าวว่า เมื่อจุลศักราช ๘๐๔ พระเจ้าติโลกราชแย่งสมบัติจากราชบิดาได้ บ้านเมืองยังระส่ำระสายอยู่ มีเจ้านายทางล้านนาลง

มาผักไผ่อยู่กับกรุงศรีอยุธยา 'ครั้งนั้นสมเด็จพระบรมราชาธิราชพระเจ้าแผ่นดินกรุงเทพมหานครกรุงศรีอยุธยาได้ทรงทราบข่าวทรยุคอันมีในมหารัฐประเทศ จึงเสด็จยกทัพหลวงขึ้นไปตั้งอยู่ ณ เมืองเชียงทอง' ก็เป็นการรับรองเรื่องราวพระบรมราชาเจ้าสามพระยา เสด็จขึ้นตีนครเชียงใหม่ ผลของการรบพุ่งครั้งนั้นหลักฐานทั้งสองฝ่ายรับกันว่า ทัพนครเชียงใหม่เข้าปล้นตีทัพกรุงศรีอยุธยาแตกพ่าย แต่อีก ๒ ปีต่อมาสมเด็จพระบรมราชาเจ้าสามพระยาทรงฉวยโอกาสที่ทางเชียงใหม่มีเรื่องขัดใจกับทางเมืองแพร่ น่าน พระองค์จะได้ยกทัพขึ้นไปทางล้านนาประเทศหรือไม่ หลักฐานเชียงใหม่มิได้บอกไว้ บอกแต่เพียงว่า 'พระยาแก่นท้าวเจ้าเมืองหนีลงไปพึ่งพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา' อันที่จริงพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐไม่ได้ยืนยันว่าพระบรมราชาเจ้าสามพระยาตีเมืองเชียงใหม่ได้ในจุลศักราช ๘๐๖ เป็นแต่เพียงระบุว่าครั้งนั้นได้เชลย ๑๒๐,๐๐๐ คน พงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศก็ยืนยันว่าได้เชลย ๑๒๐,๐๐๐ คน ในการเสด็จไปตีนครเชียงใหม่ครั้งที่ ๒ นี้ แต่ก็ไม่ได้อ้างว่าตีเมืองเชียงใหม่ได้เช่นกัน เราจึงพอจะสรุปความไว้ว่าสมเด็จพระบรมราชาเจ้าสามพระยาเสด็จขึ้นไปตีเมืองเชียงใหม่ครั้งแรกไม่ได้ต้องล่าถอยลงมา อีก ๒ ปีต่อมาพระองค์จึงเสด็จขึ้นไปใหม่ ครั้งนี้กองทัพกรุงศรีอยุธยากวาดต้อนผู้คนลงมาเป็นจำนวนแสน แต่ก็ตีนครเชียงใหม่ไม่ได้เช่นกัน

ยังมีเหลือแต่เรื่องพระรามาธิบดีที่ ๒ เสด็จขึ้นไปตีเมืองลำปางเมื่อจุลศักราช ๘๗๗ นี่เป็นเหตุการณ์ภายหลังการขับเคี่ยวระหว่างพระเจ้าติโลกราชและสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ หลักฐานทางกรุงศรีอยุธยาระบุไว้ว่าหลังจากได้มีการเป็นไมตรี ระหว่างสองนครแล้ว ก็ไม่มีการรบพุ่งกันเป็นเวลา ๔๐ ปี

แล้วพระรามาธิบดีที่ ๒ ก็เป็นผู้เปิดการรุกรบตีเมืองลำปางได้ในจุลศักราช ๘๗๗ แต่หลักฐานทางด้านเชียงใหม่นั้นระบุรายละเอียดมากมายว่า ทางเชียงใหม่เป็นผู้เปิดฉากการรุกรานลงมาทางใต้หลายครั้งหลายหน "นับแต่การเป็นไมตรีของสองนครนั้น แต่การรุกรานของทางเชียงใหม่ไม่ค่อยได้ผลนัก ครั้นถึงจุลศักราช ๘๗๗ เป็นปีสุดท้ายของรัชกาลพระเมืองแก้ว กองทัพกรุงสุโขทัยยกทัพหลวงขึ้นไป กองทัพเชียงใหม่ออกต้านทานก็พ่ายแพ้แก่กองทัพกรุงศรีอยุธยาเข้า ๆ ตีเมืองนครลำปางได้พังประตูท่านาง . . . และชาวนครตายในเวียงมากนัก สมเด็จพระบรมราชาธิราชรามาธิบดีให้อาราธนาเอาพระพุทธสิกขีไป . . ." นี่เป็นการยอมรับรองเป็นครั้งแรกว่า กองทัพเชียงใหม่ต้องพ่ายแพ้และเสียเมืองลำปางให้แก่กองทัพกรุงศรีอยุธยา และก็เป็นการแสดงให้เห็นด้วยว่า หลักฐานทางด้านเชียงใหม่เขายอมรับว่าเขาเป็นผู้รุกรานก่อน หลังจากสองมหานครได้เป็นไมตรีกันตั้งแต่สมัยพระเจ้าติโลกมหาราช

เมื่อได้พิจารณาการรบพุ่งระหว่างกรุงศรีอยุธยาและนครเชียงใหม่เช่นนี้แล้ว ก็ขอเล่าเรื่องต่อจากรัชสมัยพระรามาธิบดีที่ ๒ ว่า ในรัชกาลพระชัยราชา ทางนครเชียงใหม่หมดเจ้านายผู้สืบสกุล พวกขุนนางฝ่ายหนึ่งใคร่อัญเชิญพระยาเขมรัฐเมืองเชียงตุงให้มาครองเมืองเชียงใหม่ ขุนนางอีกฝ่ายหนึ่งไม่เห็นด้วย ใคร่อัญเชิญเจ้าฟ้าเมืองนายให้มาเป็นเจ้าผู้ครอง ยังมีอีกฝ่ายหนึ่งส่งทูตไปเฝ้าพระเจ้าโพธิสาร เจ้านครล้านช้าง ทูลขอราชบุตรซึ่งเกิดจากเจ้าหญิงเชียงใหม่มาเป็นเจ้าผู้ครอง เมื่อไม่ตกลงกันจึงเกิดการรบพุ่งกันขึ้น มีขุนนางพวกที่ ๔ แต่งทูตถือหนังสือลงมายังพระนครศรีอยุธยาขอกองทัพให้ขึ้นไปตีเมืองเชียงใหม่ สมเด็จพระชัยราชาจึงยกกองทัพขึ้นไป

เมื่อจุลศักราช ๙๐๗ ก็พอดีทางนครเชียงใหม่ยุติการจลาจลและพร้อมใจยกพระนางมหาเทวีจิระประภาขึ้นเป็นนางพญา ตำนานนครเชียงใหม่เล่าไว้ว่า 'ปางนั้นสมเด็จพระบรมไตรจักร เจ้ากรุงพระนครศรีอยุธยาเสด็จดำเนินพยุหโยธาทัพหลวงขึ้นมาถึงเมืองนครเชียงใหม่...จึงพระเป็นเจ้ามหาจิระประภาเทวีให้แต่งขุนผู้ฉลาดคุมเครื่องราชบรรณาการไปถวาย ต้อนรับโดยทางพระราชไมตรี' หลักฐานนี้เองที่จะอธิบายว่าเหตุใดพระชัยราชาจึงมิได้ตีนครเชียงใหม่ในครั้งนั้น กลับ 'บำเพ็ญพระราชกุศล ณ กู่อัฐิเจ้าพระเมืองเกศเชษฐราชโลกโมฬี พระราชทานเงินให้สร้างกู่ ๕,๐๐๐ บาท กับผ้าทรงผืนหนึ่ง แล้วพระราชทานรางวัลแก่เจ้าขุนฝูงอันไปต้อนรับเสด็จนั้นทุกคน' แล้วทัพหลวงก็เสด็จกลับยังกรุงศรีอยุธยา ในปีเดียวกันนั้นเอง สมเด็จพระชัยราชาเสด็จขึ้นไปเมืองเชียงใหม่อีกครั้งหนึ่ง จะด้วยเหตุผลกลใดพงศาวดารทั้งสองฝ่ายมิได้บอกไว้ ครั้งนี้ได้มีการรบพุ่งกัน ทัพกรุงศรีอยุธยาตีได้เมืองลำพูน แต่ไม่สามารถตีเมืองเชียงใหม่ได้ จึงถอยทัพลงมาพระนครศรีอยุธยา ต่อมาอีกสองเดือนสมเด็จพระชัยราชาก็เสด็จสวรรคต นัยว่าโดนท้าวศรีสุดาจันทร์วางยาพิษ ตามหลักฐานของ ปินโต ชาวโปรตุเกส

นี่เป็นการรบครั้งสุดท้ายระหว่างสองพระมหานครในยุคนี้ และในจุลศักราช ๙๐๘ พระไชยเชษฐา โอรสพระเจ้าโพธิสารผู้ครองนครล้านช้างก็เสด็จมาถึงเมืองเชียงแสน บรรดาขุนนางทั้งหลายทั้งปวงจึงออกไปต้อนรับเชิญเข้ามายังนครเชียงใหม่ พระไชยเชษฐาขณะนั้นทรงพระชนม์ได้ ๑๒ พรรษา จึงได้อภิเษกกับราชธิดาพระเจ้าเชียงใหม่องค์ก่อนและขึ้นครองนครเชียงใหม่ได้ ๓ ปี ก็พอดีทางนครล้านช้างพระราชบิดาสิ้นพระชนม์ เจ้าไชยเชษฐาจึงเสด็จไปนครหลวงพระบาง ครั้นจุลศักราช ๙๑๓ พระองค์จึง

'ใช้บุรุษมาขอสมาพระธรรมสังฆเจ้ายังเมืองเชียงใหม่ บอกว่าไม่เสด็จกลับมาเมืองเชียงใหม่อีกแล้ว ขอปลงบ้าน เวนเมือง ไว้แก่พระมหาเทวีเจ้าจิระประภาดังเก่า' เสนามาตย์ทั้งหลายได้ทราบดังนั้นจึงปรึกษาพร้อมกันไปเชิญพระเมกุฏิซึ่งอยู่เมืองนายมาเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่สืบต่อไป พระเมกุฏิองค์นี้สืบเชื้อสายมาแต่เจ้าขุนเครือราชบุตรพระยามังราย และได้ครองเมืองเชียงใหม่ไปจนถึงจุลศักราช ๙๒๐ ก็เสียเมืองเชียงใหม่แก่พระเจ้าบุเรงนองกรุงหงสาวดี ก่อนปิดฉากเรื่องราวของนครเชียงใหม่ในยุคนี้ขอเน้นความสำคัญว่าเมื่อทางกรุงศรีอยุธยาได้เขตแคว้นสุโขทัยในรัชกาลพระบรมไตรโลกนาถนั้น ทางนครเชียงใหม่ก็ได้เขตเมืองแพร่ เมืองน่าน เข้าไว้ใต้ปกครองเช่นเดียวกันในรัชกาลพระเจ้าติโลกมหาราช สุโขทัยวงศ์ศรีอินทราทิตย์ต้องเสื่อมสูญอิสระภาพแก่กรุงศรีอยุธยาฉันใด เมืองน่านวงศ์พูคาก็เสื่อมสูญอิสระภาพแก่นครเชียงใหม่ฉันนั้น จวบจนพระเจ้าบุเรงนองกรุงหงสาวดีมาตีเมืองเชียงใหม่ได้ในจุลศักราช ๙๒๐ และมาตีกรุงศรีอยุธยาได้ในจุลศักราช ๙๓๑ ประวัติศาสตร์ของสองพระนครก็จบยุคแรก ตอนสองพระนครต้องเสียแก่พระเจ้าบุเรงนอง

ส่วนทางนครล้านช้าง นับแต่พระยาฟ้างุ้มรวบรวมดินแดนตั้งราชอาณาจักรล้านช้างในจุลศักราช ๗๑๕ ก็มีเจ้าผู้ครองสืบต่อมาจนถึงพระเจ้าโพธิสารเป็นองค์ที่ ๑๖ ครั้นพระเจ้าโพธิสารสิ้นพระชนม์ในจุลศักราช ๙๑๐ พระไชยเชษฐาก็ละนครเชียงใหม่มาครองนครล้านช้าง (ในจุลศักราช ๙๑๐ นั้นเอง พระเจ้าตะเบ็งชเวตี้กรีฑาทัพมาตีกรุงศรีอยุธยาเป็นเหตุให้พระศรีสุริโยทัยขาดคอช้าง) ในชั้นแรกพระไชยเชษฐาทรงตั้งราชธานีอยู่ที่นครหลวงพระบาง ต่อมาอีกเก้าปีจึงย้ายราชธานีมาตั้งอยู่ที่เมืองเวียงจันทน์

ครั้นถึงจุลศักราช ๙๒๕ พระเจ้าบุเรงนองกรีฑาทัพมาตีกรุงศรีอยุธยาและพระเจ้าจักรพรรดิเสด็จออกเป็นพระราชไมตรี 'สมเด็จพระมหากษัตริย์เจ้าทั้งสองฝ่ายเสด็จมาทำสัตยาธิษฐาน หลั่งน้ำสิโนทก ตำบลวัดพระเมรุ' ทัพหงสาวดีก็ยกทัพกลับไป ในปีเดียวกันนั้นเอง ทางล้านช้างก็เกิดศึกกับหงสาวดี พระเจ้าไชยเชษฐาจึงส่งทูตมาทูลขอพระเทพกษัตรี เรื่องพระมหาจักรพรรดิทรงส่งพระแก้วฟ้าไปแทนตัวพระเทพกษัตรี และพระไชยเชษฐาส่งพระแก้วฟ้าคืนมา ทรงยืนยันจะได้แต่พระเทพกษัตรี ก็เป็นเรื่องที่ทราบกันดีอยู่แล้ว นี่เป็นมูลเหตุให้พระเจ้าบุเรงนองคลางแคลงในพระมหาจักรพรรดิเพราะทางหงสาวดียังขับเคี่ยวรบพุ่งกับทางนครล้านช้าง จึงเมื่อจุลศักราช ๙๓๐ พระเจ้าบุเรงนองทรงกรีฑาทัพไปตีนครล้านช้างได้ และพระไชยเชษฐาถอยทัพหนีเข้าป่าและหายสาปสูญไป พระเจ้าบุเรงนองจึงยกทัพมาย่ำกรุงศรีอยุธยาอีกครั้ง และครั้งนี้ตีได้พระนครศรีอยุธยาในจุลศักราช ๙๓๑ พระมหาจักรพรรดิประชวรสวรรคตในขณะข้าศึกล้อมเมืองอยู่ ส่วนพระมหินทราชานั้น เมื่อเสียเมืองแล้วก็ถูกนำตัวไปกรุงหงสาวดีและสวรรคตในระหว่างทางนั้น (นัยว่าถูกปลงพระชนม์โดยผลักให้ตกเหวตามจดหมายเหตุขุนหลวงหาวัดระบุไว้) สรุปว่า เมื่อพระเจ้าบุเรงนองมาตีได้ราชอาณาจักรไทยทั้ง ๓ ในครั้งนั้น กรุงศรีอยุธยาตั้งเป็นอาณาจักรอยู่ได้ ๒๒๐ ปี ส่วนนครเชียงใหม่รวมอายุเป็นราชธานี ๒๖๒ ปี และนครล้านช้างอยู่ใต้การปกครองของชนชาติไทยนับตั้งแต่เจ้าฟ้างุ้มจนถึงเสียเมืองแก่พม่าเป็นเวลา ๒๒๕ ปี

ส่วนด้านกรุงกัมพูชานั้นมีสภาพความเป็นไปในทางการเมืองอย่างไร ? นับแต่พ่อขุนรามคำแหงพระร่วงองค์สุดท้าย (องค์ปฐมคืออรุณราชกุมารองค์ที่สองคือพระร่วงส่วยน้ำหรือพ่อขุนนำถม) รุกรบขับไล่เขมรกัมพูชาให้

กลับเข้าเขตกรุงยโสธร และพระรามาธิบดีอู่ทองยึดแคว้นชลบุรี จันทบูรณ์เข้าไว้ในอาณาเขตกรุงศรีอยุธยา ? ในยุคนี้เขมรกัมพูชาเหลืออาณาเขตทางปากน้ำโขงและทางทะเลสาบเท่านั้น มหาอาณาจักรแต่โบราณก็เหลือเพียงอาณาเขตขยุ้มมือเดียว แต่ทว่ายังคงธำรงรักษากรุงยโสธรนครธมไว้ได้จวบจนพุทธศักราช ๑๙๗๔ ก็สูญเสียพระนครธมแก่กองทัพพระบรมราชาเจ้าสามพระยา พงศาวดารเขมร (ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑) จารึกเหตุการณ์ตอนนี้ว่า 'พระเจ้าบรมราชากรุงศรีอยุธยายกทัพมาล้อมเมืองอยู่ ๗ เดือน... จึงตีได้พระนครธม พระเจ้าธรรมาโศกราชสุรคต พระเจ้าบรมราชาจึงตั้งพระราชบุตรของพระเจ้าธรรมาโศกราชชื่อ พระยาแพรกขึ้นทรงราชย์ตั้งพระนามพระอินทราชา'

เหตุการณ์นี้พงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐระบุว่า 'ศักราช ๗๙๒ กุนศก สมเด็จพระบรมราชาเจ้าเสด็จไปเอาเมืองนครหลวงได้ แลท่านจึงให้พระราชกุมารท่าน พระนครอินทรเจ้าเสวยราชสมบัติเมืองนครหลวงนั้น' นี่เป็นครั้งแรกที่พงศาวดารฉบับนี้ยืนยันว่ากรุงศรีอยุธยาตีพระนครหลวงได้และหลักฐานทางเขมรและประเทศใกล้เคียงก็รับเป็นเสียงเดียวกันว่าเป็นความจริง เพราะเหตุใดเขมรกัมพูชาจึงเสื่อมด้อยถอยอำนาจลงเช่นนี้ ?

ในการตอบปัญหาดังกล่าว นักประวัติศาสตร์ชาวต่างประเทศต่างก็เสนอความเห็นไปคนละทางสองทาง ศาสตราจารย์พีโนต์เชื่อว่าเป็นเพราะชนชาติไทยมีคุณลักษณะเหนือชนชาติเขมรจึงสามารถยื้อแย่งความเป็นใหญ่ในทางการเมืองมาได้ ศาสตราจารย์เซเดส์เชื่อว่า เป็นเพราะคติศาสนาซึ่งเขมรกัมพูชาเลื่อมใส คือ พราหมณ์และพุทธฝ่ายมหายาน เป็นปัจจัยให้เขมรต้องศูนย์เสียกำลังทรัพย์ในการสร้างเทวสถานและปราสาทหินจนอ่อนกำลังลงเอง ยังมีนัก

ประวัติศาสตร์อเมริกันชื่อบริกส์ (L.P. Briggs) เสนอแนวใหม่ขึ้นมาว่า การที่เขมรต้องเสื่อมถ้อยอำนาจลงเช่นนั้น เป็นเพราะคติศาสนาพุทธฝ่ายหินยานเป็นปัจจัยสำคัญ เพราะเมื่อพระบรมราชาเจ้าสามพระยากำลังล้อมตีนครธมอยู่นั้น พระเถระในกรุงยโสธรได้เป็นไส้ศึกให้กองทัพไทย ความเห็นของบริกส์นี้ฟังดูประหลาด เพราะบริกส์เข้าใจว่า 'พญาแก้ว พญาไท' ซึ่งพระบรมราชาอัญเชิญมากรุงศรีอยุธยานั้นคือ พระเถระในคติหินยานของเขมรซึ่งเอาใจออกห่างและมาช่วยกองทัพไทยตีพระนครธม บริกส์เรียกพญาแก้วพญาไทว่า renegade bronzes อันที่จริงเขมรกัมพูชาก็ได้รับคติหินยานไปจากกรุงสุโขทัยและกรุงศรีอยุธยา ถ้าคติหินยานเป็นภัยแก่เขมร ทำไมจึงไม่เป็นภัยแก่ไทยเราด้วย เพราะฉะนั้นความเห็นของศาสตราจารย์พีโนต์และเซเดส์จึงยังมีน้ำหนักและน่าใคร่ครวญอยู่ไม่น้อย ถ้าจะมีผู้ตั้งปัญหาว่า เหตุใดชนชาติไทยซึ่งในสมัยนั้นมีวัฒนธรรมตามหลังเขมรกลับมามีอำนาจเหนือเขมรกัมพูชา ซึ่งเจริญแล้วด้วยประการทั้งปวง? ปัญหานี้คงจะมีผู้หาคำตอบได้แนบเนียนสักวันหนึ่ง แต่ในชั้นนี้เราควรพอใจในความจริงที่ว่า พระบรมราชาเจ้าสามพระยาท่านเป็นกษัตริย์ไทยองค์แรกซึ่งตีพระนครธมได้ในพุทธศักราช ๑๙๗๔ *

หลังจากเหตุการณ์นั้น พงศาวดารเขมรเล่าไว้ว่า กษัตริย์เขมรก็ย้ายราชธานีไปตั้งอยู่ที่เมืองพนมเปญชั่วระยะหนึ่ง แล้วก็ย้ายราชธานีต่อไปอีกเป็นระยะ ๆ เมืองซึ่งได้เป็นราชธานีเป็นครั้งเป็นคราวต่อจากนั้นคือ เมืองปาสาณ เมืองโพธิสัตว์ เมืองละแวก เมืองศรีส่อชอ และในที่สุดก็มาตั้งอยู่

* ในภายหลัง ศจ. ขจร เปลี่ยนความเชื่อว่า ไทยตีนครธมได้ก่อนหน้านี้ถึงสองครั้ง ถ้ารวมคราวนี้ด้วย จะเป็นสามครั้ง

ที่เมืองอุดงฤาไชย เมื่อจุลศักราช ๙๘๐ (ตรงกับปลายรัชกาลพระเอกาทศรถ แห่งกรุงศรีอยุธยา)

เพราะเหตุใดเขมรจึงย้ายราชธานีจากพระนครธมไปตั้งอยู่เมืองพนมเปญ เมื่อพุทธศักราช ๑๙๗๕? บริกส์ นักประวัติศาสตร์ชาวอเมริกันแสดงความเห็น (ในหนังสือ The Ancient Khmer Empire) ไว้ว่า การที่เขมรเสียนครธมแก่กองทัพไทยครั้งนั้นดูจะมีความสำคัญน้อยกว่าการที่เขมรละทิ้งนครธมและไปตั้งราชธานีอยู่ที่แห่งอื่น ทั้งนี้เพราะในอดีตเขมรเคยเสียราชธานีแก่ทัพชวา และกองทัพจามปามาแล้ว แต่หลังจากการเสียราชธานีไม่นานเขมรก็สามารถกอบกู้อิสรภาพและสร้างประวัติวัฒนธรรมของชาติตนอีกได้ แต่ในครั้งเสียนครธมแก่กองทัพไทยนี้ เขมรละทิ้งนครธมอย่างเด็ดขาด นครธมซึ่งเคยเป็นราชธานีมากว่า ๖๐๐ ปี ทั้งนี้เพราะเหตุใด ? บริกส์ได้หาเหตุผลมาแสดงหลายประการ และประการสำคัญคือนครธม (รวมทั้งนครวัด) เป็นอนุสรณ์แห่งการบีบคั้นทารุณกรรมในการถูกเกณฑ์สร้างปราสาทหิน และเทวสถานทั้งหลายทั้งปวงมากว่า ๖๐๐ ปี จึงในพุทธศักราช ๑๙๗๕ เขมรนิยมนับถือพุทธศาสนาคติหินยาน ซึ่งเท่ากับหลุดพ้นจากการเป็นทาสแห่งเทวสถานนั้นแล้วเพราะฉะนั้นเขมรจึงละทิ้งอนุสรณ์แห่งทารุณกรรมนั้นแสวงหาที่อื่นเป็นราชธานีต่อไป

ข้าพเจ้าเชื่อว่า การที่ฝรั่งจะมาอธิบายเรื่องศิลปวัฒธรรมหรือแม้แต่ปัญหาประวัติศาสตร์ของไทย เขมร พม่า มอญ ฯลฯ เราก็ควรฟังไว้แต่อย่าเพิ่งเชื่อถือเสียทีเดียว เพราะฝรั่งก็ย่อมอธิบายจากสายตาฝรั่ง ซึ่งบางครั้งก็มองลึกซึ้งเกินไป บางครั้งก็ตื้นเกินไป เกี่ยวกับปัญหาว่าเหตุใดเขมรจึงละทิ้งนครธมไปตั้งราชธานีอยู่ที่เมืองพนมเปญเมื่อพุทธศักราช ๑๙๗๕ นั้น พง-

ศาวดารเขมรก็ได้แย้มคำตอบไว้ให้แล้ว คือ 'พระบรมราชาเจ้าพระญาติใช้ให้มหาดเล็กทั้งสองไปลอบฆ่าพระอินทราชา' พระอินทราชาคือราชบุตรพระบรมราชาเจ้าสามพระยา (ตามหลักฐานไทย) หรือราชบุตรกษัตริย์เขมรองค์ก่อน ซึ่งพระบรมราชาเจ้าสามพระยาได้สถาปนาขึ้นเป็นเจ้าแผ่นดินเขมร (นี่ว่าตามหลักฐานเขมร) แต่ท่านจะเป็นราชบุตรใครก็ตาม การที่พระบรมราชาเจ้าพระยาญาติใช้ให้คนไปลอบฆ่าเสียเช่นนี้ เมื่อความรู้ไปถึงกรุงศรีอยุธยา พระบรมราชาเจ้าพระยาญาติจะไม่มีความผิดหรือ? พระบรมราชาเจ้าพระยาญาติ กลัวความผิดจะมาถึงตัว จึงรีบละทิ้งเมืองนครธมไปตั้งราชธานีอยู่ที่เมืองพนมเปญ ข้าพเจ้าเชื่อว่า การที่เขมรจะทิ้งเมืองนครธมในฐานะราชธานีไม่ใช่ปัญหาลึกซึ้งอย่างบริกส์เข้าใจ ที่แท้เป็นปัญหาเฉพาะหน้าของพระบรมราชาเจ้าพระยาญาติจะต้องขบคิดอย่างรีบด่วน และท่านก็ได้ขบทันทีโดยรีบเสด็จหนีไปอยู่เสียให้ไกลไปจากกรุงศรีอยุธยา

สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงวิจารณ์เรื่องพระอินทราชาว่าจะเป็นราชบุตรของใครแน่ และท่านถูกปลงพระชนม์หรือสิ้นพระชนม์โดยโรคธรรมดา (อยู่ในภาคอธิบายพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา) และท่านได้ทรงตั้งข้อสังเกตไว้ว่า 'ข้อที่พงศาวดารเขมรว่า พระบรมราชาเจ้าพระยาญาติให้คนลอบปลงพระชนม์พระอินทราชา ข้าพเจ้าใคร่ครวญเห็นว่าจะไม่จริง....ถ้ามีเหตุลอบปลงพระชนม์พระอินทราชา ที่ไหนกรุงศรีอยุธยาจะนิ่งเฉยอยู่...' ปัญหาเรื่องเขมรละทิ้งเมืองนครธม สมเด็จกรมพระยาฯ ท่านมิได้ทรงวิจารณ์เอาไว้ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะพงศาวดารเขมรลงศักราชไว้สับสนจนเรื่องพระอินทราชาสิ้นพระชนม์ และเรื่องเขมรละทิ้งนครธมดูห่างไกลกันตั้ง ๑๕ ปี ถ้าเรายึดศักราชในฉบับหลวงประเสริฐเป็นหลัก เราก็

จะทราบว่า นครธมเสียแก่กองทัพไทยในปีกุนจุลศักราช ๗๙๓ พระอินทราชาสิ้นพระชนม์และเขมรทิ้งเมืองนครธมในปีชวด จุลศักราช ๗๙๔ พระบรมราชาเจ้าพระยาญาติสละสมบัติในปีฉลูจุลศักราช ๗๙๕ ดังนี้ การที่พระบรมราชาเจ้าพระยาญาติ สละราชสมบัติในเมื่อเสด็จหนีไปอยู่เมืองพนมเปญแล้ว ก็อาจเป็นคำตอบปัญหาที่ว่า ทำไมกรุงศรีอยุธยาจึงนิ่งเฉยไม่ส่งทัพไปลงโทษพระบรมราชาเจ้าพระยาญาติ

สภาพความเป็นไปของเขมรเมืองพนมเปญนับแต่พุทธศักราช ๑๙๗๖ กล่าวโดยย่อ ๆ ได้ดังนี้ เมื่อพระบรมราชาเจ้าพระยาญาติสละราชสมบัติ พระนารายณ์รามาธิบดีก็ได้ขึ้นครองราชย์อยู่ได้ ๕ ปีสวรรคต พระศรีราชาและพระสุริโยไทยราชาก็แย่งชิงราชสมบัติกัน บ้านเมืองก็ปราศจากความสงบสุข จนถึงพุทธศักราช ๒๐๑๑ สมเด็จเจ้าพระยาธรรมราชาพระองค์นี้เป็นราชบุตรพระบรมราชาเจ้าพระยาญาติ (ผู้ละทิ้งเมืองนครธม) และมีญาติฝ่ายมารดาเป็นขุนนางอยู่ในกรุงศรีอยุธยา ชื่อพระยาเดโช เมื่อพระองค์ครองราชย์ได้ ๙ ปี มีเหตุวุ่นวายเกิดขึ้นในกรุงพนมเปญ พระองค์จึงแต่งทูตมาทูลขอกองทัพอยุธยา (ในแผ่นดินพระบรมราชาที่ ๓ ในขณะที่พระบรมไตรโลกนาถประทับที่เมืองพิษณุโลก) มาช่วยปราบปรามการจลาจล พงศาวดารเขมรบันทึกเหตุการณ์ตอนนี้ว่า 'พระเจ้ากรุงไทยเร่งยกกองทัพมาถึงตั้งสู้รบ จับได้สมเด็จพระเรียม...นำไปกรุงศรีอยุธยา' (นี่เป็นเหตุการณ์ซึ่งพงศาวดารเรามิได้กล่าวเอาไว้) ครั้นสิ้นรัชกาลสมเด็จเจ้าพระยาธรรมราชาแล้ว โอรสทรงพระนามว่าสมเด็จเจ้าพระยารามขัตยาราชาก็ได้ราชสมบัติในพุทธศักราช ๒๐๔๗ (ตรงกับรัชกาลพระรามาธิบดีที่ ๒) พระองค์ทรงย้ายธานีมาตั้ง ณ เมืองปาสาณได้ ๕ ปี ถูกลอบปลงพระชนม์ จึงพระอนุชาทรง

พระนามเจ้าจันทราชาก็เสด็จหนีมาพักพิงยังกรุงศรีอยุธยา ๔ ปี และด้วยอุปการคุณของพระรามาธิบดีที่ ๒ เจ้าจันทราชาก็ได้เสด็จกลับไปครองเมืองโพธิสัตว์ และปราบปรามผู้ประหารพระเชษฐาได้สำเร็จ จึงในพระพุทธศักราช ๒๐๗๑ เจ้าจันทราชาก็ย้ายราชธานีมาตั้งที่เมืองละแวก (ตรงกับแผ่นดินพระชัยราชา) พระองค์โปรดให้หล่อพระพุทธรูปพระอัฏฐารสและพระพุทธไสยาสน์หลายองค์ และได้ทำสงครามกับพระชัยราชา เมื่อพุทธศักราช ๒๐๘๓ ความตอนนี้พงศาวดารเขมรบันทึกว่า 'พระองค์ยกทัพไปถึงพระนครหลวงรบชนะ พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาหนีไป พระเจ้าจันทราชาจับได้เชลยไทยเป็นอันมาก' (เหตุการณ์นี้พงศาวดารของเราก็มิได้กล่าวไว้ ถ้าเราเชื่อตามพงศาวดารเขมรก็น่าจะลองใคร่ครวญดูว่า กรุงศรีอยุธยามีอุปการคุณแก่เจ้านายเขมรมาชั่ว ๒ รัชกาลแล้ว คือในรัชกาลพระบรมราชาที่ ๓ และพระรามาธิบดีที่ ๒ เหตุใดเมื่อมาถึงรัชกาลพระไชยราชา ๆ จึงยกทัพไปรบเขมรหรือจะเป็นเพราะพระไชยราชาได้ราชสมบัติกรุงศรีอยุธยาโดยการแย่งราชสมบัติ ดังพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐบันทึกไว้ว่า 'ศักราช ๘๙๕ มะเส็งศก สมเด็จพระบรมราชาหน่อพุทธางกูรเจ้านฤพาน จึงสมเด็จพระราชกุมารได้เสวยราชสมบัติ ครั้นถึงศักราช ๘๙๖ มะเมียศก พระราชกุมารท่านนั้นเป็นเหตุจึงได้ราชสมบัติแก่พระไชยราชาธิราชเจ้า' สำนวนพงศาวดารว่า 'ท่านผู้นั้นเป็นเหตุ ท่านผู้นี้เป็นเหตุ' หมายความว่าถูกลอบปลงพระชนม์ พระราชกุมารจะถูกใครลอบปลงพระชนม์ ถ้าพระไชยราชาเป็นลูกเธอของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ แต่เกิดแก่พระสนม การที่พระราชกุมารเป็นเหตุจะเนื่องมาจากพระไชยราชาคิดชิงราชสมบัติได้หรือไม่ ? อย่างไรก็ดีพระไชยราชาเมื่อได้สมบัติแล้ว ก็ขาดไมตรีกับทางเขมร

ซึ่งคงฝักใฝ่ทางพระราชกุมาร จึงเกิดรบพุ่งกันขึ้น)

อย่างไรก็ดี เจ้าจันทราชาพระองค์นี้ครองเมืองละแวกต่อไปอีกนานและสวรรคตเอาเมื่อพุทธศักราช ๒๑๐๙ เป็นสมัยที่พระเจ้าตะเบ็งชเวตี้และพระเจ้าบุเรงนองมารุกรานกรุงศรีอยุธยาแล้ว ราชโอรสจึงได้สืบสันตติวงศ์ทรงพระนามว่าสมเด็จพระบรมราชา ๆ พระองค์นี้เป็นผู้เปิดฉากการรุกรานกรุงศรีอยุธยาในต้นแผ่นดินพระมหาธรรมราชา โดยพงศาวดารเขมรบันทึกว่า 'ลุศักราช ๙๓๒ มะเมียศก ... พระองค์ให้ไปตีเมืองนครราชสีมาแขวงกรุงไทยได้เชลยเป็นอันมาก ...' เรื่องราวของเขมรกัมพูชาจึงจบลงได้ตอนเปิดฉากรุกรานไทยในสมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาต้องยอมอ่อนน้อมต่อพระเจ้าบุเรงนอง

ก่อนจะผ่านเรื่องราวของประเทศเขมรในยุคนี้ ข้าพเจ้าขอให้ข้อสังเกตแก่นักศึกษาประวัติศาสตร์เพื่อเป็นแนวทางไว้ว่าเรื่องราวของเขมรยังมิได้เกี่ยวข้องกับประเทศญวนจวบจนปลายยุคกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เพราะญวนเพิ่งมาตีได้ประเทศจามปา (นครบัณฑุรังคะ) โดยเด็ดขาดเอาในแผ่นดินพระเจ้าท้ายสระ ญวนจึงมีประเทศจามปาคั่นอยู่ จึงไม่สามารถแผ่อิทธิพลมายังประเทศเขมรได้ เกี่ยวกับประเทศจามปาในรัชกาลพระมหาธรรมราชานั้น เจ้านายจามปากลับมีส่วนช่วยเหลือเขมรทำศึกกับกรุงศรีอยุธยาดังข้อความในพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐระบุว่า 'ศักราช ๙๒๓ มะเมียศก พระยาละแวกยกพลมายังพระนครศรีอยุธยา พระยาละแวกยืนช้างตำบลสามพิหาร แลได้รบพุ่งกัน แลชาวเมืองพระนครยิงปืนออกไป ต้องพระยาจัมปาธิราชตายกับคอช้าง ...'

ข้อสังเกตนี้เป็นประโยชน์ให้แก่นักศึกษาได้พิจารณาข้ออ้างของฝรั่งเศส

(ตอนมายึดเมืองเขมรในรัชกาลพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) ว่า ประเทศเขมรผูกไผ่เป็นเมืองออกของประเทศญวนมาตั้งแต่สมัยโบราณ เพราะฉะนั้นเมื่อฝรั่งเศสมีอำนาจครอบงำประเทศญวน จึงได้รับมรดกเกี่ยวกับเมืองออกของประเทศญวนด้วย โบราณกาลในแง่ของฝรั่งเศสก็คือปลายยุคกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ส่วนประเทศไทยเรานั้นได้มีอุปการคุณแก่เจ้านายเขมรนับแต่แผ่นดินพระบรมราชาที่ ๓ และพระรามาธิบดีที่ ๒ แล้ว

พงศาวดารเขมรที่ได้นำมาพิจารณาประกอบบทนี้ คือฉบับที่ปรากฏอยู่ในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าโปรดให้ล่ามเขมรแปลเป็นไทยจากราชพงศาวดารเขมร บริกส์ นักประวัติศาสตร์ชาวอเมริกันได้ใช้พงศาวดารเขมรฉบับเดียวกันนี้ อธิบายเพราะเหตุใดเขมรจึงละทิ้งพระนครธมเมื่อพุทธศักราช ๑๙๗๕ ยังมีปัญหาใหญ่เกี่ยวกับเขมรอีกปัญหาหนึ่งซึ่งยังไม่มีใครพิจารณา คือเพราะเหตุใดเขมรกัมพูชาจึงเลิกการบันทึกเรื่องราวด้วยศิลาจารึกเมื่อกรุงศรีอยุธยาเริ่มเป็นราชธานีของไทย (ก่อนหน้านั้นเขมรมีศิลาจารึกประจำแทบจะทุกรัชกาลเป็นเวลาประมาณ ๕๕๐ ปี) ในยุคนั้นกรุงศรีอยุธยาก็ดูจะไม่นิยมใช้การบันทึกเรื่องราวด้วยศิลาจารึก แต่สุโขทัยก็ดี นครเชียงใหม่ก็ดี แม้แต่นครล้านช้างก็ดี ยังมีศิลาจารึกประปรายตลอดมาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ ปัญหานี้คงจะมีผู้หาคำตอบได้แนบเนียนสักวันหนึ่ง แต่เพราะเขมรไม่นิยมการบันทึกเรื่องราวด้วยศิลาจารึกในชั้นหลัง เหตุการณ์ซึ่งเกิดขึ้นนับตั้งแต่พุทธศักราช ๑๘๕๐ เป็นต้นมาจึงไม่รัดกุม เป็นเหตุให้เราไม่สามารถเข้าใจได้แจ่มกระจ่างว่า เพราะเหตุใดพระรามาธิบดีอู่ทองจึงทรงถือว่า 'ขอมแปรพักตร์' และโปรดให้

พระราเมศวรและพระบรมราชาขุนหลวงพะงั่วไปรุกรบอาณาเขตของเขมรกัมพูชา

เมื่อได้พิจารณาสภาพความเป็นไปทางการเมืองของเขมรจบลงในสมัยพระเจ้าบุเรงนองมารุกรบกรุงศรีอยุธยาเช่นนี้แล้ว เราก็จะหันหามาพิจารณาเรื่องราวของเขตแคว้นมอญ พม่าต่อไป

เรื่องราวของดินแดนมอญในบริเวณปากน้ำสาลวิน เราได้พิจารณาแต่บทก่อนแล้วว่า วงศ์พระเจ้าฟ้ารั่วได้เป็นใหญ่แต่พุทธศักราช ๑๘๓๐ ในรัชกาลพ่อขุนรามคำแหง เจ้านายในวงศ์นี้ได้ปกครองเขตแคว้นมอญเรื่อยมาจนถึงพระเจ้าธรรมเจดีย์ปิฎกธร เป็นรัชกาลที่ ๑๖ ศิลาจารึกของไทย (วัดจุฬามณี) บันทึกว่า เมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงผนวชที่เมืองพิษณุโลกเมื่อพุทธศักราช ๒๐๐๗ นั้น พระธรรมเจดีย์ปิฎกธร (ร่วมกับพระยาล้านช้าง และมหาราชพระยาเชียงใหม่) 'ชมพระราชศรัทธา' ก็แต่งเครื่องอัฐบริขารมา 'ถวาย' (นั่นเป็นเหตุการณ์เมื่อราว ๕๐๐ ปีมาแล้ว ในรัชกาลปัจจุบันสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงผนวช มีสหภาพพม่าและประเทศลาวแต่งเครื่องอัฐบริขารมาถวายเช่นกัน เสียดายแต่ประเทศกัมพูชาซึ่งเป็นพุทธมามกะด้วยกันมิได้ชมพระราชศรัทธาโดยพร้อมเพรียงกัน) ต่อจากเหตุการณ์นั้นพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐระบุว่า 'ศักราช ๘๕๐ วอกศก สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าเสด็จไปเอาเมืองทวาย....อนึ่งในปีเดียวนั้น สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จนฤภาน ณ เมืองพิษณุโลก' จุลศักราช ๘๕๐ เทียบเท่าพุทธศักราช ๒๐๓๑ ตรงกับปลายรัชกาลพระธรรมเจดีย์ปิฎกธรแห่งกรุงหงสาวดีและพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง (องค์ที่ ๑๕ ในวงศ์สีหสุ) กรุงอังวะ ส่วนเมืองพม่าที่ตองอูนั้นเพิ่งเริ่มรัชกาลเจ้าเม็งกยินโย พระราชบิดาพระเจ้า

ตะเบ็งชะเวตี้ ในคราวที่กรุงศรีอยุธยาได้เมืองทวายครั้งนั้น กรุงหงสาวดีและกรุงอังวะยังอยู่ใต้การปกครองของเจ้านายไทย คือวงศ์ฟ้ารั่วและวงศ์สีหสุ ส่วนพม่านั้นเพิ่งจะเริ่มก่อสร้างตัวใหม่หลังจากกรุงพุกามล่มเมื่อพุทธศักราช ๑๘๒๓

ผู้ที่น่าจะทราบประวัติศาสตร์พม่าได้ดีกว่าผู้อื่นก็คือ ผู้ที่เคยสอนประวัติศาสตร์พม่า ศาสตราจารย์ ฮอลล์ เป็นผู้หนึ่งซึ่งเคยสอนประวัติศาสตร์พม่าในมหาวิทยาลัยย่างกุ้งมานาน แต่ในยุคก่อนพระเจ้าเม็งกยินโยจะได้เป็นใหญ่ ณ เมืองตองอูนั้น ท่านกล่าวความอ้อมแอ้มชอบกล ยังกับว่าพม่าจะเสียเกียรติประวัติ ถ้าท่านจะกล่าวให้ชัดเจนว่าชนชาติไทยต่างหากที่ครองประเทศพม่าหลังจากกรุงพุกามล่มแล้วรวมเวลาประมาณ ๒๕๐ ปี คือวงศ์ฟ้ารั่วที่เมืองหงสาวดี และวงศ์สีหสุที่เมืองอังวะ พม่าจะเริ่มฟื้นคืนชีพใหม่ก็ในตอนเจ้าเม็งกยินโยสร้างเสริมอำนาจ ณ เมืองตองอู ในขณะที่พระบรมราชาที่ ๓ ตีเมืองทวายได้ในพุทธศักราช ๒๐๓๑

ศาสตราจารย์ฮอลล์ซึ่งพึ่งผลการค้นคว้าของศาสตราจารย์ลูซ เขียนไว้ในหนังสือเล่มใหม่ของท่าน (A History of South-East Asia)* ว่า เมื่อกรุงพุกามสลายตัวเมื่อพุทธศักราช ๑๘๒๓ นั้น พวกพม่าหมู่หนึ่งก็มามั่วสุมกันอยู่ที่เมืองตองอูภายใต้การปกครองของกรุงอังวะ ครั้นถึงพุทธศักราช ๑๘๙๐ เจ้าเมืองตองอูชื่อ สิงขพะก็ตั้งตัวเป็นเจ้าโดยสร้างราชวังประทับ ในรัชกาลต่อมาโอรสชื่อ เพียนจิได้สืบราชสมบัติ ประจวบกับกรุงอังวะรวมเมืองสแคงและเมืองปินยะไว้ในอาณาจักรเดียวกัน พวกพม่าในสองเมืองนี้จะอพยพมาอยู่ที่เมืองตองอู เป็นการเสริมสร้างกำลังเมืองตองอูให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น กรุง

* มีแปลเป็นภาษาไทยในชื่อว่า *ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้* ๒ เล่ม มูลนิธิโครงการตำรา ฯ และไทยวัฒนาพานิช ๒๕๒๒

อังวะและกรุงหงสาวดีจึงต่างพยายามปราบเมืองตองอูไว้ใต้อำนาจ เจ้าเพียนจิยังมีกำลังไม่เข้มแข็งพอ จึงใช้กุศโลบายผูกไมตรีอยู่ข้างกรุงหงสาวดี แต่ในไม่ช้าก็ถูกทางกรุงอังวะประหารชีวิตสำเร็จ เรื่องราวเมืองตองอูต่อจากนั้นสลบซบเซา โดยเฉพาะในตอนมหายุทธสงครามระหว่างกรุงหงสาวดีและกรุงอังวะซึ่งมีพระเจ้าราชาธิราชฝ่ายหนึ่ง และพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องอีกฝ่ายหนึ่ง เมืองตองอูกลับมีชีวิตขึ้นมาใหม่เอาเมื่อเจ้าฟ้าโมนยิน ตีได้กรุงอังวะเมื่อพุทธศักราช๒๐๗๐ เปิดโอกาสให้เม็งกยินโย่ได้กำลังเพิ่มเติมจากชาวอังวะและสร้างเสริมอำนาจได้เป็นปึกแผ่น จึงในพุทธศักราช ๒๐๗๕ เม็งกยินโยตระเตรียมกองทัพจะลงไปตีกรุงหงสาวดี ก็พอดีท่านสิ้นพระชนม์ พระเจ้าตะเบ็งชะเวตี้ได้สืบราชสมบัติ จึงรุกรบแผ่อำนาจเมืองตองอูไปได้ทั่วทุกทิศ ครั้นพระองค์ตีได้กรุงหงสาวดีเมื่อพุทธศักราช ๒๐๘๒ ก็ทรงตั้งกรุงหงสาวดีขึ้นเป็นราชธานีของราชอาณาจักรพม่า เมื่อปราบปรามเมืองน้อยใหญ่ในลุ่มน้ำอิรวดีและสาละวินสำเร็จแล้ว พระเจ้าตะเบ็งชะเวตี้ ก็กรีฑาทัพไปปราบประเทศยะไข่ แต่ก็ไม่สามารถตีราชธานีของประเทศยะไข่ได้ ต่อมาพระองค์เสด็จมารุกรบกรุงศรีอยุธยา ก็กระทำการไม่สำเร็จเช่นเดียวกัน พวกมอญเห็นว่าพม่ากระทำศึกใหญ่ ๒ ครั้งล้มเหลวก็หาช่องทางก่อการจลาจล และออกอุบายให้พระองค์เสด็จไปจับช้างเผือกในป่าแล้วก็ลอบปลงพระชนม์เสีย ขณะนั้นพระองค์ทรงพระชนม์ได้ ๓๖ พรรษาเท่านั้น พงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐระบุพระนามพระเจ้าตะเบ็งชะเวตี้ว่า 'มังตรา' และกว่าพระเจ้าบุเรงนองจะฟื้นฟูอำนาจพม่าขึ้นอีกได้ก็กินเวลาหลายปี พระเจ้าบุเรงนองพระองค์ทรงเป็นมหาราช สามารถปราบปรามอาณาจักรใหญ่น้อยได้ทั่วทุกทิศ การที่จะขนานนามพระองค์ว่า 'พระเจ้าสิบทิศ' นั้นจึงสมเหตุสมผล (พงศาว

ดารฉบับหลวงประเสริฐระบุ พระนามพระเจ้าบุเรงนองว่า 'นิพัตร') เรื่องราวของพระเจ้าบุเรงนองมีกล่าวไว้ยืดยาว เฉพาะที่เกี่ยวกับกรุงศรีอยุธยานั้น พระองค์เสด็จมาตี ๒ ครั้ง ครั้งแรกทรงทำไมตรีกับพระมหาจักรพรรดิ และครั้งที่ ๒ ตีได้กรุงศรีอยุธยาและสถาปนาพระมหาธรรมราชาเป็นพระเจ้าแผ่นดินอยุธยา

เรื่องราวศึกระหว่างกรุงศรีอยุธยากับพระเจ้าหงสาวดี ตะเบ็งชะเวตี้ และพระเจ้าบุเรงนองนั้น พงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐระบุข้อความว่า "พระเจ้าหงสาปั้งเสวกียกพลมายังพระนครศรีอยุธยา เมื่อเสด็จพระมหาจักรพรรดิเสด็จออกไปรบศึกหงสานั้น สมเด็จพระอัครมเหสีและสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระราชบุตรีเสด็จทรงช้างออกไปโดยเสด็จด้วย แลเมื่อได้รบศึกหงสานั้น ทัพหน้าแตกมาปะทัพหลวงเป็นโกลาหลใหญ่ แลสมเด็จพระอัครมเหสีแลสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระราชบุตรีนั้น ได้รบด้วยข้าศึกเถิงสิ้นพระชนม์บนคอช้างนั้น..." สมเด็จพระอัครมเหสีเราทราบกันดีอยู่แล้วว่าคือสมเด็จพระศรีสุริโยทัย ส่วนพระราชบุตรีซึ่งเสียพระชนม์ด้วยในครั้งนั้นจะเป็นใครยังไม่พบเรื่องเก่าบันทึกไว้ พงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศก็ไม่กล่าวถึง พงศาวดารพม่าไม่กล่าวถึงเอาเสียเลยแม้แต่เรื่องพระศรีสุริโยทัยขาดคอช้าง สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงชี้ให้เห็นถึงฉบับหลวงประเสริฐระบุเรื่องพระราชบุตรีองค์นี้ แต่พระองค์ก็มิได้ทรงอธิบายเรื่องราวเพิ่มเติม เป็นอันว่าพระราชบุตรีองค์เสียพระชนม์ร่วมกับพระศรีสุริโยทัยจึงไม่มีใครทราบเรื่องราวแม้แต่พระนามของพระองค์ อนึ่งพงศาวดารพม่าเล่าไว้ว่า เมื่อพระเจ้าบุเรงนองมาตีกรุงศรีอยุธยาครั้งแรกนั้นตีได้กรุงศรีอยุธยาและได้นำพระมหาจักรพรรดิไปไว้กรุงหงสาวดี ต่อมาพระเจ้าบุเรงนองโปรดให้พระมหาจักรพรรดิ

(ซึ่งทรงผนวชอยู่) ทูลลาเข้ามาธุดงค์ยังกรุงศรีอยุธยา มาลาผนวชเข้าช่วยป้องกันศึกพระเจ้าบุเรงนองครั้งที่ ๒ และประชวรสวรรคตขณะกรุงยังไม่แตก ข้ออ้างเช่นนี้ฟังแปร่งหูไม่สมเหตุสมผล สมเด็จกรมพระยาดำรงฯ ท่านได้ทรงวินิจฉัยข้ออ้างนี้อย่างน่าฟังไว้แล้ว ปรากฏอยู่ในภาคอธิบายพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา

เรื่องราวของหัวเมืองมอญพม่านั้นพอจะสรุปได้ว่า วงศ์ฟ้ารั่วครองหัวเมืองมอญ และวงศ์สีหสุครองหัวเมืองพม่าสืบต่อ ๆ กันมาจนพระเจ้าเม็งกยินโยมีอำนาจกล้าแข็งที่เมืองตองอู พระเจ้าตะเบ็งชเวตี้และพระเจ้าบุเรงนองจึงสามารถแผ่ขยายอำนาจเข้าครอบงำทั้งหมด ศาสตราจารย์ฮอลล์ก็ระบุไว้เองว่าวงศ์ฟ้ารั่วกรุงหงสาวดีเป็นไทยใหญ่และวงศ์สีหสุกรุงอังวะสืบสายมาจากเจ้าไทยใหญ่สามองค์ เพราะฉะนั้นจึงไม่เห็นทางอื่นนอกจากจะสรุปว่า ชนชาติไทยปกครองเขตพม่ามอญทั้งหมดสืบต่อจากพม่ายุคพุกามรวมเวลาราว ๒๕๐ ปี เป็นการปกครองของอาณาจักรใหญ่ ๆ ๒ อาณาจักรคือ หงสาวดีและอังวะกับอาณาจักรย่อย ๆ อีกหลายอาณาจักร เช่นโมนยิน (เมืองยาง) เมืองเมา เมืองแสนหวีเป็นต้น ราชอาณาจักรพม่านั้นมาอุบัติขึ้นต่อภายหลังตรงกับแผ่นดินพระไชยราชาธิราช

ที่กล่าวว่า ชนชาติไทยปกครองเขตพม่ามอญทั้งหมดในยุคนี้ นับเวลาได้ราว ๒๕๐ ปีนั้น ข้าพเจ้าเมื่อกล่าวออกมาแล้วก็ยังรู้สึกตะขิดตะขวงใจอยู่ เพราะความเข้าใจของพวกเรานั้นเชื่อว่ามะกะโท หรือพระเจ้าฟ้ารั่วเป็นมอญ ส่วน 'เจ้าไทยใหญ่ ๓ องค์' ซึ่งปกครองเขตกรุงอังวะเป็นเรื่องที่เราไม่ค่อยทราบกันนัก หนังสือพงศาวดารพม่าแสดงให้เห็นถึงวงศ์สีหสุครองเขตอังวะได้ ๒๐ รัชกาลแล้วกรุงอังวะก็เสียแก่เจ้าฟ้าไทยใหญ่เมืองโมนยินเมื่อพุทธศักราช

๒๐๗๐ เปิดโอกาสให้เมืองตองอูซึ่งเป็นที่ซ่องสุมของพม่าได้สร้างเสริมความเป็นใหญ่ และถึงรัชกาลพระเจ้าตะเบ็งชเวตี้ก็ปราบกรุงอังวะได้สำเร็จ ส่วนวงศ์ฟ้ารั่วนั้นครองหัวเมืองมอญได้ ๑๘ รัชกาล ก็เสียเขตหงสาวดีให้แก่พระเจ้าตะเบ็งชเวตี้ เมื่อพุทธศักราช ๒๐๘๒ พระเจ้าตะเบ็งชเวตี้เป็นเจ้านายพม่าอย่างไม่ต้องสงสัย และราชวงศ์นี้มีอำนาจในราชอาณาจักรพม่าจวบจนพุทธศักราช ๒๒๙๕ ก็เปลี่ยนเป็นราชวงศ์อลองพญามาจนเสียเอกราชให้แก่ประเทศอังกฤษ ปัญหาที่ขอเสนอให้ใคร่ครวญดูก็คือว่าก่อนราชวงศ์เมงกะยินโยจะได้ขึ้นเป็นใหญ่นั้น เราจะเชื่อว่าราชวงศ์สีหสุเป็นไทยหรือเป็นอะไรแน่ ศาสตราจารย์ฮอลล์เน้นความสำคัญไว้ว่า กรุงอังวะในครั้งนั้น นิยมวัฒนธรรมพม่า ศิลาจารึกก็ใช้ภาษาพม่า ไม่เคยใช้ภาษาไทย นี่เราจะตีความหมายว่าอย่างไรกันแน่ เพราะพม่ายุคพุกามก็นิยมวัฒนธรรมมอญและภาษามอญเป็นเวลากว่า ๑๐๐ ปี การที่พุกามยุคนั้นนิยมวัฒนธรรมและภาษามอญ จะทำให้กรุงพุกามเป็นมอญไปด้วยหรือ ? ถ้าเราถือหลักพิจารณาว่ากรุงพุกามเป็นราชอาณาจักรพม่าโดยวงศ์เจ้าผู้ครอง คือวงศ์อนุรุทเป็นพม่า ด้วยหลักเกณฑ์อันเดียวกันนี้ข้าพเจ้าจึงกล้ากล่าวได้ว่าวงศ์สีหสุกรุงอังวะก็ดี วงศ์ฟ้ารั่วกรุงหงสาวดีก็ดีเพราะเจ้านายผู้ครองเป็นชนชาติไทย ราชอาณาจักรอังวะและราชอาณาจักรหงสาวดีในยุคนั้นจึงน่าจะเป็นราชอาณาจักรไทยครอบครองเขตพม่ามอญมาเป็นเวลาราว ๒๕๐ ปี

เมื่อได้กล่าวเรื่องราวโดยสังเขปของอาณาจักรต่าง ๆ ทางทิศเหนือ ทิศตะวันออก ทิศตะวันตกของกรุงศรีอยุธยาในพุทธศตวรรษที่ ๒๑ เช่นนี้แล้ว เราก็ยังเหลือแต่เรื่องราวทางทิศใต้ คือประวัติความเป็นมาของประเทศมลายูเรื่องราวทางปักษ์ใต้เลยเขตนครศรีธรรมราชนั้น ในบทก่อน ๆ เราได้ทราบ

แล้วว่า พระยาศรีธรรมโศกราชองค์ที่ตั้งเมืองนครศรีธรรมราช ได้ตั้งเมืองขึ้นอีก ๑๒ เมือง ตามปีนักษัตร ชื่อของเมืองทั้ง ๑๒ เมืองนี้ ส่วนมากเป็นชื่อในภาษามลายู แต่มีบางเมืองเป็นชื่อในภาษาเขมรและเป็นชื่อในภาษาไทยก็มีบ้างเหมือนกัน นี่คงเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในราวพุทธศักราช ๑๗๕๐ ต่อจากนั้นก็ถึงรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงพระองค์กระทำสงครามรุกรบขับไล่พวกมลายูสำเร็จเมื่อพุทธศักราช ๑๘๓๘ ต่อจากปีนั้นอีก ๓ ปีคณะทูตสุโขทัยก็นำทูตมลายูร่วมขบวนไปเฝ้าพระเจ้าจักรพรรดิราชวงศ์หงวน ณ กรุงปักกิ่ง ครั้นถึงรัชสมัยพระรามาธิบดีอู่ทองตั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี พงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศก็บ่งไว้ว่า เมืองมะละกาและเมืองยะโฮร์เป็นประเทศราชอยู่ในปกครองของกรุงศรีอยุธยา ต่อจากนั้นเรื่องราวของมลายูก็มาปรากฏในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐระบุเหตุการณ์ไว้ว่า 'ศักราช ๘๑๗ กุนศก แต่งทัพให้ไปเอาเมืองมะละกา' เรื่องราวหลังสุดเกี่ยวกับยุคนี้ก็คือ เมื่อพุทธศักราช ๒๐๕๔ อัลบูเกอกีแม่ทัพเรือโปรตุเกสใช้ให้ ด๊วต เฟอร์นันเด เป็นทูตพิเศษเข้ามาเฝ้าพระรามาธิบดีที่ ๒ ในขณะที่กองทัพโปรตุเกสยังล้อมโจมตีเมืองมะละกาอยู่

ประเทศมลายูมีเรื่องราวมาอย่างไร ? เมืองมะละกาและยะโฮร์เกี่ยวข้องกับประเทศมลายูอย่างไร ? เหตุใดอัลบูเกอกีจึงส่งทูตพิเศษมาเฝ้าพระรามาธิบดีที่ ๒ ในครั้งนั้น ? นี่เป็นเรื่องที่จะได้นำมาเสนอเกี่ยวกับบทนี้ต่อไป

ชื่อของประเทศมลายูปรากฏครั้งแรกในจดหมายเหตุจีนราชวงศ์หงวน จดหมายเหตุจีนนี้บันทึกเรื่องราวว่า พ่อขุนรามคำแหงกระทำการรุกรบย่ำยีชาวมลายู เมื่อราวพุทธศักราช ๑๘๓๘ หรือก่อนนั้นเล็กน้อย ในขณะนั้นเป็นปีสุดท้ายในรัชกาลพระเจ้ากุบไลข่านๆ* จะทรงโปรดเอ็นดูชาวมลายูหรือ

* พระเจ้ากุบไลข่าน สวรรคตใน พ.ศ. ๑๘๓๗

อย่างไรไม่ทราบชัด พระองค์ถึงกับมีพระราชโองการมาถึงพ่อขุนรามคำแหงว่า 'ขอได้ระงับการย่ำยีชาวมลายูดังที่ท่านได้ให้สัญญาแก่เราไว้' นี่เป็นหลักฐานที่เราทราบเกี่ยวกับชาวมลายูในครั้งนั้นแต่เราไม่มีทางทราบรายละเอียดว่า พ่อขุนรามคำแหงได้ทรงรุกรบขับไล่ชาวมลายูมานานเพียงใดก่อนจะได้รับพระบรมราชโองการนั้น อย่างไรก็ดีเราทราบว่าในพุทธศักราช ๑๘๓๘ พระองค์ทรงประกอบกรณียกิจนี้สำเร็จ และใน ๓ ปีต่อมา ราชทูตมลายูก็ร่วมขบวนคณะทูตของท่านพ่อขุนกรุงสุโขทัยไปเฝ้าพระเจ้าแผ่นดิน ณ กรุงปักกิ่ง นี่เป็นหลักฐานทางจดหมายเหตุจีนซึ่งนักศึกษาประวัติศาสตร์ยอมรับว่าคงเป็นความจริง

ในการสืบสาวเรื่องราวของประเทศมลายู มีนักค้นคว้าชาวต่างประเทศหลายท่านเช่น เฟอรังด์ มีความเห็นว่าประเทศมลายูอุบัติขึ้นราวพุทธศักราช ๑๔๐๐ และเมืองมะละกาคือ มลายูซึ่งปรากฏในจดหมายเหตุจีนดังกล่าว ตำนานเมืองนครศรีธรรมราชซึ่งเป็นเรื่องราวในพุทธศักราช ๑๗๕๐ ก็บ่งชื่อเมืองซึ่งเป็นภาษามลายูหลายชื่อด้วยกัน แต่นักประวัติศาสตร์ปัจจุบันลงความเห็นว่า ประเทศมลายูจะมีความเก่าแก่ถึงพุทธศักราช ๑๔๐๐ หรือไม่ก็ตาม แต่เมืองมะละกานั้นเป็นเมืองที่ตั้งขึ้นใหม่โดยเจ้าชายปรเมศวรเมื่อราวพุทธศักราช ๑๙๕๐ นี่เอง

ประวัติศาสตร์มลายูเน้นความสำคัญของเมืองมะละกาว่า เป็นเมืองแห่งแรกซึ่งเชิดชูชาวมลายูให้รู้จักกันแพร่หลาย และเจ้าชายปรเมศวรองค์นี้คือปฐมกษัตริย์แห่งประเทศมลายู

เพื่อจะรวบรัดตัดความ นักค้นคว้าประวัติศาสตร์มลายูเขาจัดลำดับเจ้าผู้ครองนครดังต่อไปนี้

๑. เจ้าปรเมศวร ผู้สร้างเมืองมะละกา ราวพุทธศักราช ๑๙๕๐

๒. ศรีมหาราชา ราชโอรส ขึ้นครองราชย์ราวพุทธศักราช ๑๙๖๗

๓. ราชาอิบราฮิม ราชโอรส ขึ้นครองราชย์พุทธศักราช ๑๙๘๗

๔. ราชาคาซิม (วงศ์ใหม่) ขึ้นครองราชย์พุทธศักราช ๑๙๘๙

๕. ราชาอับดุลลา ราชโอรส ขึ้นครองราชย์พุทธศักราช ๒๐๐๒

๖. อลาอูดิน ไรอัตชาห์ ราชโอรส ขึ้นครองราชย์พุทธศักราช ๒๐๒๐

๗. สุลต่านมามุดราชอนุชา ขึ้นครองราชย์พุทธศักราช ๒๐๓๑ จนถึง ๒๐๔๓ (ในพุทธศักราช ๒๐๕๔ นั้นกรุงมะละกาก็เสียแก่แม่ทัพเรือโปรตุเกส)

นี่เป็นการลำดับวงศ์กษัตริย์กรุงมะละกา ตามผลการค้นคว้าของนักประวัติศาสตร์ปัจจุบัน แต่อย่างไรก็ดีเรายังต้องพึ่งผลการค้นคว้าของหมอยอน การ์ฝัด (John Crawfurd) ซึ่งสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพได้อ้างไว้ในคำอธิบายพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาว่า 'เดิมพวกแขกมลายูอยู่ที่เมืองมะนังกะเบาในเกาะสุมาตรา เมื่อผู้คนที่เมืองมะนังกะเบาหนาแน่นจึงมีมลายูพวกหนึ่งอพยพกันข้ามมาตั้งอยู่ที่แหลมมลายู เมื่อราวพุทธศักราช ๑๗๐๘ ครั้นตั้งลงเป็นถิ่นฐานได้แล้ว จึงตั้งขึ้นเป็นเมืองให้ชื่อว่าเมืองสิงคปูร อยู่มาพวกชวาข้ามมาตีเมืองสิงคปูร พวกมลายูสู้ไม่ได้จึงอพยพหนีมาข้างเหนือเมื่อราวพุทธศักราช ๑๘๕๐ มารวบรวมกันอยู่ในที่แห่งหนึ่งซึ่งมีภูเขาอันเต็มไปด้วยต้นมะละกอ เมื่อรวบรวมกันอยู่ได้มั่นคงแล้ว จึงตั้งถิ่นนั้นเป็นเมืองเรียกชื่อเมืองมะละกา....เมืองมะละกานี้เคยขึ้นกรุงศรีอยุธยามาแต่ครั้งพระเจ้า (รามาธิบดี) อู่ทอง....' ท่านผู้อ่านคงเห็นแล้วว่า ผลการค้นคว้าของนักประวัติศาสตร์ในปัจจุบันนี้อาจกล่าวความละเอียดได้ยิ่งขึ้นกว่า

เดิม แต่ทว่าความนั้นก็ก่อให้เกิดความสับสนใหม่ ๆ ขึ้นอีกเช่นว่า ชาวมลายูซึ่งมาอยู่กรุงมะละกาในแง่ประวัติศาสตร์จะมาจากไหนแน่ ? ถ้าเราจะเอาความรู้เก่าและความรู้ใหม่ประมวลกันเข้าไว้ก็จะได้ความดังนี้ ชาวมลายูเป็นพวกที่มีอำนาจในทางการเมืองในปลายแหลมมลายูก่อนที่ชนชาติไทยจะลงไปถึง ครั้นเมื่อพระยาศรีธรรมโศกราชลงไปมีอำนาจในราวพุทธศักราช ๑๗๕๐ นั้น ชาวมลายูก็ต้องยอมอ่อนน้อมอยู่ใต้อำนาจของพญาศรีธรรมโศกราช ต่อมาหลังรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหง ชาวมลายูได้กำลังเพิ่มเติมมาจากเกาะชวา จึงตั้งเมืองมะละกาขึ้นในราวพุทธศักราช ๑๙๕๐ และวงศ์ของเจ้าปรเมศวรก็ได้ครอบครองดินแดนส่วนนั้นจวบจน อัลบูเกอกี มาตีได้กรุงมะละกาเมื่อพุทธศักราช ๒๐๕๔

ประวัติศาสตร์มลายูซึ่งใช้เป็นหลักในปัจจุบันคือ หนังสือของวินสเต็ด จากหนังสือเล่มนี้ เราทราบรายละเอียดเกี่ยวกับเจ้าปรเมศวรว่า ท่านอพยพมาจากเกาะสุมาตรามาพึ่งพักอยู่กับเจ้าผู้ครองเมืองสิงคโปร์ ในไม่ช้าเจ้าปรเมศวรก็ลอบฆ่าเจ้าเมืองสิงคโปร์นั้น ขณะนั้นเมืองสิงคโปร์เป็นประเทศราชขึ้นต่อกรุงศรีอยุธยา ๆ จึงส่งทัพเมืองปัตตานีไปปราบปราม เจ้าปรเมศวรสู้ไม่ไหวจึงหนีไปอยู่ที่หมู่บ้านชาวประมงแห่งหนึ่ง ซึ่งต่อมาคือเมืองมะละกา

เมืองมะละกาตั้งขึ้นเมื่อไรแน่ ? จดหมายเหตุจีนราชวงศ์เหม็งลงศักราช ๑๙๕๖ บันทึกเหตุการณ์ว่า ที่เมืองมะละกาไม่มีเจ้าผู้ครองและไม่ใช่เป็นอาณาจักร เมืองมะละกาขึ้นอยู่กับประเทศสยาม และส่งส่วยให้แก่ประเทศสยามเป็นทองคำหนัก ปีละ ๔๐ ชั่ง เจ้าเมืองมะละกาชื่อปรเมศวรมีความยินดีต้อนรับคณะทูตจีนและในพุทธศักราช ๑๙๔๘ ได้ส่งคณะทูตไปยังกรุงนานกิงเป็นการตอบแทน พระเจ้าฮ่องเต้จึงแต่งตั้งเจ้าปรเมศวรให้เป็นเจ้าผู้ครองเมือง

มะละกา และโปรดให้ส่งตราประจำตำแหน่ง เสื้อผ้าแพรพรรณ และฉัตรสีเหลืองมาประทานแก่เจ้าปรเมศวรด้วย จากหลักฐานจดหมายเหตุจีนนี้เองเราจึงอนุมานเหตุการณ์ได้ว่า เจ้าปรเมศวรได้ส่งทูตไปขอฝากเนื้อฝากตัวกับพระเจ้าแผ่นดินจีนแห่งราชวงศ์เหม็ง ๆ จึงทรงโปรดแต่งตั้งให้เป็นเจ้าผู้ครองมะละกาคือ ทรงสนับสนุนให้มีอิสระภาพไม่จำต้องขึ้นต่อกรุงศรีอยุธยาเมื่อพุทธศักราช ๑๙๕๘ (ตรงกับปลายรัชกาลพระรามราชาหรือปีแรกในรัชกาลพระอินทราชาธิราช) ขณะนั้นเจ้าปรเมศวรยังทรงนับถือพุทธศาสนาและบรรดาหัวเมืองทางปลายแหลมมลายูก็ยังคงนับถือพุทธศาสนาโดยทั่วหน้ากัน

เมื่อเจ้าปรเมศวรได้เป็นเจ้าผู้ครองราชอาณาจักรมะละกาเมื่อพุทธศักราช ๑๙๔๘ เช่นนี้แล้วพระองค์ก็พยายามฝากเนื้อฝากตัวต่อกรุงนานกิง เพื่อจะได้เป็นกำลังอุดหนุนต่อต้านกองทัพกรุงศรีอยุธยาในพุทธศักราช ๑๙๕๔ เจ้าปรเมศวรเสด็จไปกรุงนานกิงพร้อมด้วยชายา และโอรส รวมผู้คนในคณะถึง ๔๕๐ คน จดหมายเหตุจีนได้บันทึกการต้อนรับเจ้าปรเมศวรและคณะไว้อย่างละเอียดละออ ครั้นลุศักราช ๑๙๕๗ โอรสเจ้าปรเมศวรได้มาเฝ้าพระเจ้ากรุงจีน ณ กรุงนานกิง ได้กราบทูลว่าพระราชบิดาทรงสิ้นพระชนม์เสียแล้ว พระเจ้ากรุงจีนจึงทรงโปรดแต่งตั้งให้เป็นผู้ครองกรุงมะละกาสืบไป ในพุทธศักราช ๑๕๖๒ เจ้าผู้ครองมะละกาองค์นี้เสด็จไปกรุงนานกิงอีกครั้งหนึ่งและกราบทูลให้ทรงทราบว่า กรุงศรีอยุธยากำลังเตรียมทัพจะมารุกรานกรุงมะละกา จดหมายเหตุจีนได้บันทึกข้อความต่อไปว่าพระเจ้ากรุงจีน 'โปรดให้ทูตนำราชโองการไปยังประเทศสยาม (สั่งห้ามมิให้กระทำการเช่นนั้น) และทางกรุงศรีอยุธยาก็เชื่อฟังพระบรมราชโองการนั้น' นี่เป็นเหตุการณ์ในรัชกาลพระอินทราชาธิราช เราทราบแต่ว่าพระอินทราชาท่านเสด็จไปยังกรุง

นานกิงเช่นเดียวกัน และทรงเป็นที่โปรดปรานแก่ทางกรุงนานกิงด้วย (แต่เรื่องการที่พระองค์เตรียมทัพ เพื่อจะไปรุกรบกับเมืองมะละกานั้นหลักฐานทางฝ่ายไทยมิได้บอกไว้) เจ้าผู้ครองมะละกาองค์นี้เดิมทรงพระนามว่า ศรี-มหาราชา ต่อมาพระองค์ทรงอภิเษกสมรสกับเจ้าหญิงเมืองปาไซ ซึ่งเข้ารีตในศาสนาอิสลาม เป็นเหตุให้เจ้าศรีมหาราชาหันไปเข้ารีตในศาสนาอิสลามด้วย จึงทรงเปลี่ยนพระนามเป็น มูฮามัด อิสคานดาร์ ชาห์ ราชสำนักของพระองค์จึงตามเสด็จเข้ารีตเป็นอิสลามด้วย ตั้งแต่นั้นสืบมา หัวเมืองปักษ์ใต้ทางปลายแหลมมลายูจึงหันเข้าเป็นอิสลามิกชนแต่ครั้งนั้น

เหตุการณ์ทางการเมืองซึ่งเกี่ยวกับกรุงศรีอยุธยานั้น จะขอกล่าวโดยรวบรัดว่า ในพุทธศักราช ๑๙๗๔ เจ้าผู้ครองมะละกาได้ส่งทูตไปรายงาน ณ กรุงนานกิงว่า กรุงศรีอยุธยากำลังเตรียมทัพจะมารุกรานอีก พระเจ้ากรุงจีนจึงมีพระบรมราชโองการตรัสห้ามอีกครั้งหนึ่ง (นี่ตรงกับรัชกาลพระบรมราชาเจ้าสามพระยา) ครั้นถึงรัชกาลราชากาซิม อำนาจของมะละกาก็แพร่ขยายออกไปมาก ทางกรุงศรีอยุธยาจึงส่งกองทัพลงไปเพื่อปราบปราม หลักฐานทางมลายูอ้างว่า ครั้งนั้น (ไม่ระบุศักราช) กรุงศรีอยุธยาส่งทั้งทัพบกและทัพเรือเข้าโจมตีเขตเมืองมะละกา ทัพบกตีเมืองมะละกาไม่ได้ ส่วนทัพเรือนั้นต้องพ่ายแพ้ในการรบพุ่งในน่านน้ำมะละกาเอง เมื่อทัพไทยเลิกถอยไปแล้วเจ้าผู้ครองกรุงมะละกาและพระเจ้าแผ่นดินสยามก็ส่งทูตไปมาถึงกัน แลกเปลี่ยนเครื่องราชบรรณาการกัน เป็นการสงบการรบพุ่ง นี่คงเป็นเหตุการณ์ซึ่งพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐระบุไว้ว่า 'ศักราช ๘๑๗ กุนศก แต่งทัพให้ไปเอาเมืองมะละกา' หลักฐานฝ่ายไทยมิได้กล่าวถึงผลแห่งการรบพุ่งในครั้งนั้น แต่หลักฐานทางมลายูได้กล่าวไว้ว่า สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

ส่งทัพไปตีเมืองมะละกาไม่สำเร็จ ต่อจากนั้นก็มีไมตรีระหว่างกัน ถ้าเราจะลองพิจารณาเหตุการณ์ในครั้งนั้น เราจะเห็นได้ว่าในปีต่อมาคือพุทธศักราช ๑๙๙๘ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถโปรดแต่งทัพให้ขึ้นไปสู้รบกับฝ่ายพระเจ้าติโลกมหาราชและพระองค์เองก็เสด็จเป็นทัพหนุนขึ้นไปด้วย ต่อจากนั้นอีก ๕ ปี เจ้าเมืองเชลียงพาผู้คนไปฝักใฝ่อยู่กับพระเจ้าติโลกราช และยังนำทัพเมืองเชียงใหม่มาปล้นเมืองพิษณุโลกและกำแพงเพชร ต่อจากนั้นอีก ๑ปี เจ้าเมืองนครไทยพาครัวอพยพไปอยู่เมืองน่าน เหตุการณ์ทางด้านเหนือกรุงศรีอยุธยากำลังคับขัน สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจึงเสด็จย้ายราชธานีไปประทับเมืองพิษณุโลกเมื่อพุทธศักราช ๒๐๐๖ เพื่อกระทำสงครามขับเคี่ยวกับพระเจ้าติโลกราช นับจากนั้นจนเกือบตลอดรัชกาล เรื่องราวดังกล่าวนี้จึงพอจะให้เราได้ทราบมูลเหตุว่า พระองค์ทรงปริวิตกทางฝ่ายข้างเมืองเหนือ เมื่อกองทัพที่ไปตีเมืองมะละกา ตีไม่ได้แต่ครั้งนั้น พระองค์จึงทรงตัดใจยอมเป็นไมตรีกับเจ้าผู้ครองเมืองมะละกาจนตลอดรัชกาล

เมืองมะละกาจะเป็นหมู่บ้านชาวประมงและขยายเป็นเมืองนับแต่รัชกาลพระรามาธิบดีอู่ทองหรือไม่ก็ตาม แต่หลักฐานจีนระบุว่า เมืองมะละกาเริ่มเป็นเอกราชในต้นแผ่นดินพระอินทราชาธิราช คือแต่พุทธศักราช ๑๙๕๑ ทั้งนี้ก็ด้วยการสนับสนุนจากพระเจ้าแผ่นดินจีนราชวงศ์เหม็ง ต่อจากนั้นกรุงศรีอยุธยาก็ตระเตรียมกองทัพลงมาจะปราบปรามแต่ก็ทำไม่ได้ เพราะทางกรุงนานกิงคอยยับยั้งเอาไว้ จวบจนถึงรัชกาลพระบรมไตรโลกนาถ พระองค์ส่งทัพมาตีเมืองมะละกาเมื่อพุทธศักราช ๑๙๙๘ ก็กระทำการไม่สำเร็จ เมืองปาหัง ไทรบุรี และปัตตานีก็หลุดลอยไปด้วย กรุงนานกิงคอยประคับประคองเป็นใจให้เมืองมะละกาแข็งเมืองสำเร็จ ไม่ทราบว่าทางจีนมีนโยบาย

อย่างไรในการที่ทำเช่นนั้น ศาสตราจารย์ ฮอลล์ มีความเห็นว่า พฤติการณ์ของราชวงศ์หงวนซึ่งสนับสนุนกรุงสุโขทัยให้มีกำลังแยกตัวเป็นเอกราช และพฤติการณ์ของราชวงศ์หงวนและราชวงศ์เหม็งที่สนับสนุนเมืองมลายู มะละกาให้เป็นเอกราชนี้ ก็เพราะจีนไม่ประสงค์จะเห็นอาณาจักรใดอาณาจักรหนึ่งมีกำลังมากนัก เมื่อเห็นกรุงกัมพูชามีกำลังมากก็สนับสนุนให้กรุงสุโขทัยเป็นเอกราช เมื่อเห็นกรุงศรีอยุธยาจะมีกำลังมากจีนก็สนับสนุนเมืองมะละกาให้เป็นเอกราช ความเห็นของศาสตราจารย์ ฮอลล์นี้น่าฟังไม่น้อย อย่างไรก็ดีกรุงมะละกายังผูกไผ่ฝากเนื้อฝากตัวกับกรุงนานกิงจวบจนพุทธศักราช ๒๐๕๑ เพราะในปีนั้นกรุงมะละกาส่งคณะทูตไปกรุงนานกิงอีกครั้งหนึ่ง แต่ก็เป็นครั้งสุดท้ายแล้ว เพราะในปีต่อมาคือเมื่อวันที่ ๑ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๐๕๒ กองทัพเรือโปรตุเกสก็ได้มาทอดสมออยู่ที่หน้าเมืองมะละกา อีก ๒ ปีต่อมา เมืองมะละกาก็ตกอยู่ใต้อำนาจของชาติโปรตุเกส

รายละเอียดเกี่ยวกับโปรตุเกสใช้เวลาเพียง ๒ ปี ยื้อแย่งเอาเมืองมะละกา เข้าเป็นอาณาจักรของตนนั้น ปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์มลายูฉบับของวินสเต็ด มีข้อความพิสดาร โดยวินสเต็ดอาศัยสมุดบันทึกของอัลบูเกอกีมาแสดงไว้ เกี่ยวกับปัญหาท้ายบทนี้ ข้าพเจ้าขอเสนอวิถีชีวิตและอารยธรรมฝรั่งซึ่งโปรตุเกสเป็นผู้นำเข้ามาในภาคนี้ของโลก ปัญหาที่ว่าอารยธรรมฝรั่งเป็นปัจจัยให้ชาวมลายู มอญ พม่า ไทย เขมร ฯลฯ เปลี่ยนแปลงไปอย่างไรบ้างนั้น เป็นปัญหาลึกซึ้ง ซึ่งยังไม่มีใครเขียนเสนอไว้ แต่เราพอมองเห็นอย่างคร่าว ๆ ว่า เมื่อพระเจ้าตะเบ็งชเวตี้และพระเจ้าบุเรงนองยกทัพมารุกรานกรุงศรีอยุธยานั้น มีทหารรับจ้างชาวโปรตุเกส พร้อมด้วยอาวุธปืนไฟ

เป็นกำลังอยู่ในกองทัพพม่า ส่วนทางกรุงศรีอยุธยาก็มีทหารโปรตุเกสพร้อมด้วยปืนใหญ่อยู่ในกรุงศรีอยุธยาช่วยต่อต้านรักษากรุง อาวุธสมัยใหม่ซึ่งเป็นอารยธรรมฝรั่งย่อมทำให้วิธีการรบแปรเปลี่ยนไป ทางกรุงหงสาวดีอยู่ใกล้เส้นทางการเดินเรือของโปรตุเกสจึงได้เปรียบเพราะมีฝรั่งเข้ารับจ้างอยู่มากกว่าทางกรุงศรีอยุธยา อาวุธสมัยใหม่นี้เป็นปัจจัยให้พระเจ้าบุเรงนองเป็นผู้'ชนะสิบทิศ' มากน้อยเพียงใดก็เหลือทราบ อีกประการหนึ่งเมื่อโปรตุเกสได้เมืองมะละกาเมื่อพุทธศักราช ๒๐๕๔ แล้วนั้น ช่างโปรตุเกสก็เริ่มสร้างป้อมปราการแทนค่ายไม้ เมืองต่าง ๆ ทางแหลมอินโดจีนก็หันมานิยมสร้างป้อมปราการตามแบบอารยธรรมฝรั่ง ทำให้วิธีการสงครามทางฝ่ายรับเปลี่ยนแปลงไปด้วย ส่วนคติศาสนาคริสต์ซึ่งโปรตุเกสนำมาเผยแพร่ด้วยนั้นก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่ง ซึ่งทำให้วิถีชีวิตของพวกเราชาวเอเชียเห็นดีเห็นชอบกับอารยธรรมฝรั่งนับแต่ครั้งนั้น

เมื่อดวต เฟอร์นันเด เข้าเฝ้าพระรามาธิบดีที่ ๒ ณ กรุงศรีอยุธยานั้นเห็นจะอยู่ในราวต้นเดือนกรกฎาคม พุทธศักราช ๒๐๕๔ ทูตโปรตุเกสผู้นี้คงจะได้ถวายสาส์นของอัลบูเกอกี ข้อความในสาส์นนั้นมีว่าอย่างไร ต้นฉบับจะอยู่ที่ไหน และพระรามาธิบดีที่ ๒ จะทรงต้อนรับและมีพระราชสาส์นตอบไปอย่างไรนั้น เป็นเรื่องไม่มีใครทราบหรือว่าหลักฐานนี้จะศูนย์หายไปแล้ว ส่วนหลักฐานทางด้านโปรตุเกสนั้น นายสมจัย อนุมานราชธน ได้ค้นคว้า (อยู่ในหนังสือ การทูตของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา) และเขียนไว้ว่า ดวต เฟอร์นันเด เข้ามาถึงประเทศไทย พุทธศักราช ๒๐๕๔ ซึ่งเป็นเวลาตรงกับแผ่นดินของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ และเดินทางกลับในปีเดียวกันนั้น ขากลับไปยังเมืองมะละกาได้นำเอาทูตไทยมาด้วยเพื่อพบปะกับอัลบูเกอกี และเพื่อ

มาสังเกตการณ์ว่าชาวโปรตุเกสที่เมืองมะละกานั้น มีกำลังแค่ไหน ทูตไทยนำของกำนัล ๓ อย่างจากพระเจ้าแผ่นดินไทยไปเพื่อให้แก่อัลบูเกอกีเป็นการตอบแทนเครื่องบรรณาการที่อัลบูเกอกีส่งมาถวาย คือถ้วยเชิงทองอย่างงาม ๑ ใบ ทับทิมเม็ดใหญ่ ๑ เม็ด และดาบมีลวดลายทอง ๑ เล่ม ในหนังสืออีกเล่มหนึ่งปรากฏว่า เฟอร์นันเด ได้นำของกำนัลหลายอย่างนอกจากสิ่งของ ๓ อย่างดังกล่าวมาด้วย แต่ของเหล่านั้นสูญหายเสียระหว่างการเดินทางกลับมะละกาคงเหลือแต่ถ้วย ทับทิม และดาบเท่านั้น เฟอร์นันเดและทูตไทยเดินทางออกจากกรุงศรีอยุธยาโดยทางบกผ่านเมืองตะนาวศรี ซึ่งตั้งอยู่บนฝั่งของอ่าวเบงกอล แล้วจึงลงเรือจากที่นั่นแล่นเลียบฝั่งลงมาจนถึงเมืองมะละกา อัลบูเกอกีต้อนรับทูตไทยเป็นอย่างดีและอย่างมีเกียรติยิ่ง การสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างประเทศไทยกับเมืองมะละกาก็เริ่มมีขึ้นตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

สภาพเมืองไทยและประเทศใกล้เคียงเป็นอย่างไร เมื่อโปรตุเกสแพร่อิทธิพลเข้ามาดังได้กล่าวมาแล้ว กรุงศรีอยุธยารวบรวมอาณาเขตสุโขทัยเข้าไว้ในอำนาจได้อย่างเด็ดขาด ส่วนทางด้านเขมรกัมพูชานั้น กรุงศรีอยุธยาก็รับอุปการะจานเจือให้พระยาละแวกได้ปกครองบ้านเมืองเขมร โดยปกติสุขทางนครเชียงใหม่นั้นก็ได้เขตเมืองน่านเจ้าอยู่ในอาณาเขตเชียงใหม่ และยังมีสัมพันธไมตรีกับนครล้านช้าง เมืองนาย เมืองเชียงตุง เมืองแสนหวีอย่างใกล้ชิด ส่วนหัวเมืองมอญ พม่า นั้นเป็นปลายสมัยที่ชนชาติไทยได้ปกครองประเทศพม่า และจวบจนวงศ์เม็งกยินโยจะเริ่มเถลิงอำนาจตั้งราชอาณาจักรพม่าขึ้นที่เมืองตองอู และแพร่หลายไปตลอดลุ่มน้ำอิรวดีและสาลวิน ส่วนทางหัวเมืองปักษ์ใต้แหลมมลายูนั้น เมื่อเมืองมะละกาตั้งเป็นเอกราชเมื่อ

พุทธศักราช ๑๙๕๑ แล้ว ก็แผ่อำนาจขึ้นมาจนถึงเมืองปัตตานีรวมเวลาได้ราว ๑๐๐ ปีก็ต้องเสื่อมสูญเป็นอาณาจักรของชาติโปรตุเกสเมื่อพุทธศักราช ๒๐๕๔ นั้น

ปัญหาประวัติศาสตร์และโบราณคดีไทยก็จบลงในสมัยที่ฝรั่งแพร่อำนาจเข้ามาในแหลมอินโดจีนดังได้เสนอมานี้

ภาคผนวก

มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ

เมืองโบราณในภาคพายัพ

๑

ภาคพายัพเป็นที่ตั้งแหล่งเมืองโบราณกว่าพันปีก่อนสมัยสุโขทัย เมืองเหล่านี้มีที่ตั้งอยู่ที่ใดยังไม่มีผู้ใดเสนอให้ทราบกันแพร่หลาย บทความนี้จึงเป็นการเสนอมาเป็นการชิมลางให้ทดสอบ และเมื่อผ่านขั้นนี้จึงถึงขั้นพิสูจน์ คือขุดค้นให้ได้โบราณวัตถุสำหรับพิจารณาศึกษาต่อไป

ข้าพเจ้ามีความยินดีที่ได้ส่งบทความนี้มาบรรณาการแด่วารสาร มศว. สงขลา ตามคำเชิญชวนของบรรณาธิการ อาจารย์ทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม ผู้มีเยื่อใยกันมาแต่อดีตที่ มศว. ประสานมิตร และ มศว. มหาสารคาม บทความนี้เขียนขึ้นสด ๆ ร้อน ๆ หลังจากเดินทางไปสำรวจค้นเมืองโบราณทางภาคพายัพ เมื่อต้นเดือนพฤษภาคม ๒๕๑๗ นี้เอง สิ่งพบเห็นและคำอภิปรายทักท้วงระหว่างกลุ่มผู้เดินทางไปสำรวจกันยังคงอยู่ในความจดจำ จึงนำมาลงบนกระดาษส่งมาบรรณาการแด่วารสาร มศว. สงขลา ทั้งนี้ เพื่อเชิญชวนให้อาจารย์และนิสิตนักศึกษาที่ได้อ่านบทความนี้หาโอกาสขึ้นไปทางจังหวัด

เชียงใหม่ จังหวัดเชียงรายบ้าง และถ้าเป็นไปได้ ก็จะให้เดินทางล่องตามลำน้ำกก จากบ้านท่าตอน เหนือสุดของอำเภอฝาง ไปออกเชียงราย และจากนั้นเดินทางรถต่อไปยังอำเภอเชียงแสน และอำเภอแม่สายด้วย กลุ่มผู้สำรวจของข้าพเจ้าใช้เพียงเวลา ๔ คืน จากกรุงเทพฯ ไปเชียงใหม่ อำเภอฝาง บ้านท่าตอน เชียงราย เชียงแสน แม่สาย แล้วกลับกรุงเทพฯ เป็นการเดินทางไม่รีบร้อนนัก พอมีเวลาจัดหาพาหนะและผู้นำทาง ผู้อธิบายรายละเอียดส่วนปลีกย่อยให้ความกระจ่างแก่คณะเรายิ่งขึ้น ท่านที่อ่านบทความนี้แล้ว ขอได้จดจำเอาไว้เปรียบเทียบสิ่งที่ท่านจะได้พบเห็น เป็นการทดสอบบทความนี้ไปในตัวด้วย ก็จะได้ประโยชน์ยิ่งขึ้น

เมืองโบราณในภาคพายัพที่ข้าพเจ้าและคณะไปตรวจสอบค้นมาคือเมืองต่าง ๆ ที่ระบุไว้ในตำนาน หรือคัมภีร์ สุวรรณโคมคำ และสิงหนวัติกุมาร ตีพิมพ์ในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๑ ของกรมศิลปากร เป็นเมืองโบราณ ๒ สมัย คือสมัยขอม เมืองสุวรรณโคมคำ–อุโมงคเสลา และสมัยไทยเมืองเมืองโยนก–นครไชยบุรีศรีช้างแสนของราชวงศ์สิงหนวัติ เป็นเรื่องราวประวัติศาสตร์แต่โบราณนานมาแล้ว ก่อนสมัยสุโขทัยร่วมพันปี ด้วยเหตุนี้จึงไม่ปรากฏในตำรากระทรวงศึกษาธิการจัดเป็น Proto–History ของวิชาประวัติศาสตร์ไทย ใครจะเชื่อก็ได้ ไม่เชื่อก็ได้ แต่ก็มีตัวหนังสือเป็นใบลานเก็บไว้ที่หอสมุดแห่งชาติในชื่อ ตำนานสุวรรณโคมคำ และตำนานสิงหนวัติกุมาร ตัวหนังสือเป็นตัวยวนหรือไทยเมืองของภาคพายัพ ภาษาเป็นภาษายวนหรือไทยเมือง ลอกคัดกันมาหลายสมัย แต่ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่งระบุปีที่เขียน แม้เมืองที่สร้างหลักฐานนี้ไว้ให้ แต่เชื่อว่าผู้ประพันธ์จะต้องเป็นพระภิกษุ ผู้ถือศีลมุสาวาทาเวรมณี เป็นหลักธรรมประจำใจ สิ่งผิด

พลาดไม่ตรงต่อความเป็นจริงอาจมีได้ แต่ทั้งนี้คงไม่ใช่ด้วยเจตนาจะให้หลักฐานเท็จ

เมืองแรกที่เราต้องการทดสอบคือเมืองไชยปราการ โดยเชื่อกันมานานแล้วว่าตั้งอยู่ที่อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ ผู้ที่ให้กำเนิดความเชื่อนี้คือผู้แต่งหนังสือพงศาวดารโยก (พิมพ์ครั้งที่ ๕ พ.ศ. ๒๕๐๙ คำนำหน้า ๑๒) คือพระยาประชากิจกรจักร (แช่ม บุนนาค) นับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๑–๒ ที่ความเชื่อนี้ได้อุบัติขึ้น (ในหนังสือพิมพ์ ร. ๕ ชื่อ วชิรญาณ) และกระทรวงมหาดไทยมีความรับผิดชอบต่ออายุความเชื่อนี้ให้จีรังยั่งยืนมาจนทุกวันนี้ ก็นับเวลาได้ร่วม ๘๐ ปี แล้ว ก็ยังคงเชื่อตาม ๆ กันว่าเวียงไชยปราการตั้งอยู่ในเขตอำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ โดยไม่มีผู้ใดทำการสำรวจทดสอบว่าข้อความนี้จะเท็จจริงหรือเพียงใด

ทำไมเวียงไชยปราการจึงมีความสำคัญนัก จนกระทั่งเจ้าหน้าที่อำเภอฝาง เคยแจกเอกสารให้นักท่องเที่ยวได้ทราบว่า อำเภอฝางนี้คือ ที่ตั้งเวียงไชยปราการ ? ข้าพเจ้าเขียนเช่นนี้ก็เพราะยังจำไม่ได้ว่า เมื่อข้าพเจ้าไปแวะที่อำเภอฝางเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๙ เจ้าหน้าที่อำเภอได้นำกระดาษพิมพ์อัดโรเนียวมาแจกด้วยข้อความเช่นนั้น เวลานั้นข้าพเจ้าก็ยังไม่มีความคิดเห็นอะไรเลย คือมีสมองที่ว่างเปล่าในเรื่องนี้ แต่ต่อมาเมื่อได้อ่าน พงศาวดารโยนกและประชุมพงศาวดารภาค ๖๑ หลาย ๆ ครั้งเข้า ก็มีความเห็นเป็นอย่างอื่น ไม่เชื่อว่าอำเภอฝางคือที่ตั้งเวียงไชยปราการ หรืออีกนัยหนึ่งไม่เชื่อว่าอำเภอฝางจะห่างจากอำเภอเชียงแสนระยะทางเพียงหนึ่งคืน ปัจจุบันผู้ไม่เชื่อตามกระดาษแจกของกระทรวงมหาดไทยก็มีหลายท่านแล้ว จะขอระบุแต่ผู้เขียนไว้เป็นหลักฐานเท่านั้น คือคุณตรี อมาตยกุล และคุณมานิต

วัลลิโภดม อดีตข้าราชการกรมศิลปากร เฉพาะคุณมานิตในเรื่อง "ตำนานสิงหนวติกุมาร ฉบับสอบค้น" พ.ศ. ๒๕๑๖ ระบุที่ตั้งเวียงไชยปราการว่าอยู่ในเขตเชียงราย ตรงกับเมืองร้าง ซึ่งปัจจุบันนี้เรียกว่า "ปงเวียงชัย" อยู่ห่างจากศาลากลางจังหวัดเชียงรายไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ ๑๕-๑๖ กิโลเมตร (หน้า ๘๕) ความเห็นนี้ค่อยเข้าเค้าขึ้น เพราะเชียงรายเชียงแสนจะห่างกันเพียงระยะ ๑ คืน ค่อยใกล้ความจริงเข้ามา แต่เรายังต้องคำนึงถึงข้อมูลอื่นพิจารณาประกอบด้วย

การที่พระยาประชากิจกรจักร ระบุที่ตั้งเวียงไชยปราการว่าอยู่เขตอำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ โดยไม่ได้ให้เหตุผลอะไรเลย และคุณมานิตระบุว่าอยู่ในเขตจังหวัดเชียงรายห่างจากศาลากลางจังหวัดเพียง ๑๕–๑๖ กิโลเมตร เช่นนี้ ถ้าคำนึงถึงปีที่เสนอความเห็นคือ พ.ศ. ๒๔๔๑ ของพระยาประชากิจกรจักรและ พ.ศ. ๒๕๑๖ ที่คุณมานิตเสนอความเห็น ผิดกัน ๗๕ ปี ช่างห่างไกลกันมาก แต่เราก็มีคนดีเพียงเท่านี้ ผู้อื่นอาจจะคิดอาจจะถกเถียงปัญหานี้ แต่ไม่มีใครเขียนไว้เราจำต้องยกย่อง พระยาประชากิจกรจักร ผู้เสนอที่ตั้งเวียงไชยปราการก่อนใครอื่น และคุณมานิตผู้เสนอแย้งความเห็นขึ้นมาเป็นข้อเขียนตัวพิมพ์ไว้เป็นหลักฐาน คณะผู้สำรวจประกอบด้วย ดร. ประเสริฐ ณ นคร คุณตรี อมาตยกุล และตัวข้าพเจ้า คงมีความเห็นคล้อยตามคุณมานิต วัลลิโภดม แต่อาจจะมีรายละเอียดข้อปลีกย่อย แตกต่างไปบ้างหรืออย่างไร จำเป็นต้องรออีกสักชั่วระยะเวลาหนึ่ง จึงจะได้ทราบความเห็นเป็นทางการของคณะสำรวจ บทความนี้เป็นฉบับเอกเทศไม่ใช่ความเห็นของคณะ ข้าพเจ้าย่อมมีสิทธิจะเขียนอะไรแตกต่างไปจากฉบับรายงานเป็นทางการก็ได้ แต่มีสิ่งแน่นอนเชื่อ

ถือได้แล้วก็คือว่า อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ ไม่ใช่ที่ตั้งเวียงไชยปราการของพระเจ้าพรหมอย่างแน่นอน

ก็เมื่ออำเภอฝาง ไม่ใช่ที่ตั้งเวียงไชยปราการ ของพระเจ้าพรหม บรรพบุรุษอันนานไกลของสมเด็จพระรามาธิบดีอู่ทอง อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่มิขาดความสำคัญในอดีตไปอย่างหมดสิ้นเสียแล้วหรือ ? ปัญหานี้ ดร. ประเสริฐ ณ นคร เป็นผู้เสนอว่า อำเภอฝางคือที่ตั้งเมืองอุโมงคเสลาของขอมยุคสุวรรณโคมคำ แต่มีอายุนานต่อเนื่องมาจนถึงสมัยพระเจ้าพรหมผู้สถาปนาเวียงไชยปราการ และผู้ทำให้เมืองอุโมงคเสลาร้างสูญสิ้นไป คือเจ้าพรหมกุมารนี้เอง ตั้งแต่นั้นมา เมืองอุโมงคเสลาก็เป็นเมืองร้าง มาถือกำเนิดขึ้นใหม่ในสมัยสอง คือสมัยเจ้าลาวจังกราช มาสร้างเมืองฝางในที่ตั้งเดิมของเมืองอุโมงคเสลา นี่เป็นความเห็นของ ดร. ประเสริฐ ณ นคร

ข้าพเจ้าแปลกใจ ที่ ดร. ประเสริฐ ณ นคร เสนอเมืองฝางเป็นที่ตั้งเมืองอุโมงคเสลา นี่เป็นความเห็นใหม่เอี่ยม ยังไม่เคยได้ยินใครพูดหรือเขียนเช่นนี้มาก่อนเลย การทดสอบปัญหานี้ขัดข้องอยู่ที่ว่า ในตำนานสิงหนวัติระบุว่าเมืองอุโมงคเสลาตั้งอยู่ปลายแม่น้ำกก ระยะทางห่างจากเมืองโยนกนาคนครไกลประมาณทาง ๔ คืน และระบุทิศไว้ด้วยว่าอยู่ทิศหรดีของเมืองโยนกนาคนคร (ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๑ หน้า ๕๖ ตีพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๖) อำเภอฝางอยู่ทางทิศหรดี หรือตะวันตกเฉียงใต้ของเมืองโยนกนาคนครนั้นพังได้ และมีหนทางห่างกันระยะทาง ๔ คืน ก็พอฟังได้ (แต่ในหน้า ๗๔ ตำนานเล่มเดียวกันระบุว่าเมืองอุโมงคเสลาอยู่ห่างจากเวียงโยนกนครทาง ๕ คืน คือเพิ่มจาก ๔ คืนเป็น ๕ คืน) ข้อมูลทั้งสองนี้พิจารณาเข้าเค้า แต่ไปติดขัดที่เมืองฝางตั้งอยู่ที่แม่น้ำฝาง ไม่ใช่แม่น้ำกก

นี่เป็นข้อมูลที่ขัดแย้งกับรายละเอียดที่ตำนานระบุไว้

ในการเดินทางของคณะเราครั้งนี้ ได้ผ่านแม่น้ำฝาง ที่อำเภอฝาง ถึงบ้านท่าตอน ก็ลงเรือล่องลำน้ำกก ได้ถามคนเรือที่บ้านท่าตอนได้ความว่า แม่น้ำกกไหลไปทิศตะวันตก ราว ๓–๔ กิโลเมตร ก็เข้าเขตพม่าขึ้นไปทางเหนือนอกพรมแดนประเทศไทย แต่จากบ้านท่าตอนล่องตามลำน้ำกกทางทิศตะวันออกเพียง ๒–๓ กิโลเมตร เราก็เห็นลำน้ำที่ไหลมาบรรจบแม่น้ำกก มีป้ายของทางการอำเภอฝางบอกไว้ว่าที่นี่คือ "สบฝาง" นี่ก็คือแม่น้ำฝางไหลมาบรรจบแม่น้ำกกตรงนี้เอง เมื่อเห็นกับตาเช่นนี้ ก็ได้พูดกับ ดร. ประเสริฐ ณ นคร ว่า ตามความรู้ปัจจุบัน แม่น้ำกกกับแม่น้ำฝางเป็นคนละแม่น้ำ เมื่อแม่น้ำฝางไหลมาบรรจบกับแม่น้ำกก ใกล้บ้านท่าตอนเช่นนี้ คนโบราณสมัยโยนกนคร จะมีความรู้เช่นเราปัจจุบันหรือ ? ท่านแต่ก่อนอาจเชื่อไปว่าสายลำน้ำฝางก็คือแควหนึ่งของแม่น้ำกก จะเป็นไปได้หรือไม่ ? ถ้าเป็นไปได้ท่านแต่ก่อนก็อาจทึกทักเอาแม่น้ำฝางเป็นส่วนหนึ่งของแม่น้ำกก แล้วเลยพูดถึงต้นแม่น้ำฝางเป็นต้นแม่น้ำกกก็คงจะเป็นได้กระมัง ถ้าเป็นได้เช่นนี้ ต้นแม่น้ำกกในตำนานสิงหนวัติก็คือต้นแม่น้ำฝางนั่นเอง เพราะฉะนั้นที่ตำนานว่าเมืองอุโมงคเสลา อยู่ที่ต้นแม่น้ำกก ในความรู้โบราณของท่านก็คงหมายถึงต้นแม่น้ำฝางซึ่งอยู่ทางใต้ของอำเภอฝางมาราว ๑๕–๒๐ กิโลเมตร อาจจะเป็นซากเมืองซึ่งคุณสมจิตต์ เรืองคณะ ได้เคยเข้าไปสำรวจว่ามีแนวกำแพงดินเป็นหลักฐานอยู่กระมัง แนวเมืองโบราณนี้อาจจะเป็นเมืองอุโมงคเสลาแต่ดั้งเดิม แล้วต่อมาในสมัยสองคือสมัยลาวจังกราช มาสร้างเวียงฝางเป็นเมืองหนึ่งในรัชสมัยของพระองค์กระมัง อย่างไรก็ดีเวียงฝางและแม่น้ำฝางในสมัยที่หนึ่งคือเจ้าสิงหนวัติ ไม่มีการระบุไว้

เลย คำว่า "ฝาง" เพิ่งมาปรากฏในตำนานของเจ้าลาวจังกราช หรืออีกนัยหนึ่งคืออำเภอฝางอาจเป็นที่ตั้งของเมืองอุโมงคเสลาตามข้อมูลที่ตำนานสิงหนวัติระบุไว้ แต่อำเภอฝางไม่มีทางที่จะเป็นที่ตั้งเวียงไชยปราการได้เลย ความเห็นนี้ ดร. ประเสริฐ ณ นคร เป็นผู้เสนอ ข้าพเจ้าเป็นผู้รับรองโดยมีข้อแม้นิดหน่อย เกี่ยวกับชื่อแม่น้ำฝางว่าคนแต่ก่อนอาจเชื่อว่าคือแม่น้ำกก ส่วนคุณตรี อมาตยกุล นั้นก็คงมีความเห็นคล้อยตามนี้

เมื่อคณะเราไปถึงจังหวัดเชียงราย และได้เดินทางไปที่อำเภอเชียงแสน ได้พิจารณาภาพถ่ายทางอากาศที่พิพิธภัณฑ์นำมาแสดงไว้ ได้เห็นภาพ "สบกก" หรือปากน้ำกกที่ไหลเข้าสู่แม่น้ำโขง อันอยู่ทางทิศตะวันออกค่อนทางทิศใต้เล็กน้อย ได้เห็นภาพทางฝั่งเหนือของแม่น้ำโขงมีแนวเมืองเก่าอยู่ที่บ้านดอนแท่นในเขตประเทศลาว ทางฝั่งตรงกันข้าม เห็นมีแนวเมืองหนึ่ง แนวเมืองทั้งสองนี้ เพราะอยู่ใกล้ปากน้ำกก ก็พอกำหนดในใจว่าแนวเมืองด้านประเทศลาวคือเมืองเก่าแก่ชื่อสุวรรณโคมคำกระมัง ส่วนเมืองตรงกันข้ามในเขตประเทศไทยน่าจะเป็นเวียงปรึกษา เมืองซึ่งได้สร้างขึ้นหลังเวียงโยนกนาคนครถล่มจมไปกระมัง เมืองทั้งสองนี้อยู่ห่างอำเภอเชียงแสน ปัจจุบันไปทางทิศตะวันออกราว ๑๐ กิโลเมตร ส่วนเมืองโยนกนาคนครที่ถล่มจมลงไปนั้นอาจเป็นเมืองหนองหล่ม หรือเวียงมโนราห์ มีที่ตั้งอยู่ใต้อำเภอเชียงแสนลงไปราว ๑๐ กิโลเมตร ที่ตั้งเมืองทั้งสามคือเมืองสุวรรณโคมคำ เมืองโยนกนาคนคร และเวียงปรึกษา เท่าที่กล่าวมานี้ เป็นการเสนอไว้เพื่อรอการทดสอบเท่านั้น ยังไม่ใช่ข้อมูลที่ได้รับการทดสอบเป็นหลักฐานแล้ว

มีอีกเมืองหนึ่งที่ตำนานสิงหนวัติระบุไว้คือเมืองเวียงชัยนารายณ์ เวียง

ชัยนารายณ์นี้ในตำนานสิงหนวัติได้ระบุว่า (หน้า ๖๗) ตั้งอยู่บนเกาะใหญ่ในลำน้ำโขง "ที่เมืองสุวรรณโคมคำเก่า" และยังมีข้อความไม่แจ่มชัดที่ระบุทิศทางให้คือ "ของใต้หนบุพพทิศ" คำในอัญประกาศนี้ ถ้าดูตามแผนที่ปัจจุบันจะเห็นลำน้ำโขง ไหลลงมาจากเหนือล่องใต้ พอเลยอำเภอเชียงแสนก็เลี้ยว ๙๐ องศาไปทางทิศตะวันออกผ่านกำแพงเมืองเก่าทั้งสองที่ข้าพเจ้าเชื่อว่าคือเมืองสุวรรณโคมคำ และเวียงปรึกษาคำ "ของใต้" คือแม่น้ำโขงที่ไหลลงมาทางทิศใต้ คำ "หนบุพพทิศ" ข้าพเจ้าตีความหมายว่าทางทิศตะวันออก หรืออีกนัยหนึ่งแม่น้ำโขงซึ่งไหลจากเหนือลงใต้ แล้วเลี้ยวไปทางทิศตะวันออก การตีความเช่นนี้ถ้ามีผู้ทักท้วงว่าข้าพเจ้ามีแผนที่อากาศอยู่ตรงหน้าแล้วตีความตามแผนที่อากาศนั้นก็ไม่ขอเถียง แต่ข้าพเจ้ายึดคำว่า "ที่เมืองสุวรรณโคมคำเก่า" เป็นเกณฑ์วินิจฉัยของตำนานประกอบแผนที่ถ่ายทางอากาศ ข้าพเจ้าจึงตีความหมายว่าที่ในลำน้ำโขงตอนหน้าซากเมืองสุวรรณโคมคำเป็นเกาะใหญ่ และอยู่ใกล้ปากน้ำกกด้วย บนเกาะใหญ่นี้คือที่ตั้งเวียงชัยนารายณ์ ข้าพเจ้าความเห็นเช่นนี้ ดร. ประเสริฐ ณ นคร และคุณตรี อมาตยกุล ก็คงจะมีความเห็นเช่นเดียวกับข้าพเจ้า

ก่อนที่จะกำหนดที่ตั้งเวียงไชยปราการของพระเจ้าพรหม ยังมีเวียงศรีทวง ซึ่งเป็นเมืองที่ประทับของพระองค์พัง ราชธิดาของพระเจ้าพรหมและก็เป็นเมืองประสูติของพระเจ้าพรหมด้วย เดี๋ยวนี้อยู่ที่ไหน เวียงศรีทวงนี้เมื่อเจ้าพรหมกุมารเติบใหญ่ได้ช้างมงคลมาเป็นกำลังแล้ว พระองค์พังจึงเปลี่ยนชื่อเวียงศรีทวงเป็นเวียงพานคำ และเจ้าพรหมกุมารก็ได้ใช้เป็นที่หัดช้างศึกและไพร่พลเพื่อกอบกู้เวียงโยนกนาคนคร ที่ตั้งของเวียงศรีทวงหรือพานคำ นี้ในตำนานสิงหนวัติระบุว่าอยู่ "หนตะวันตกเฉียงเหนือริมแม่

น้ำใส" ของเวียงโยนกนาคนคร แม่น้ำใสก็คือแม่น้ำสายในปัจจุบัน ทิศทางที่ตั้งเมืองนี้เมื่ออยู่ทิศตะวันตกเฉียงเหนือริมแม่น้ำสาย ก็คงอยู่ในเขตอำเภอแม่สายที่ท่าขี้เหล็กของจังหวัดเชียงรายนั่นเอง เป็นอันว่าที่ตั้งเมืองโบราณต่าง ๆ คือ สุวรรณโคมคำ อุโมงคเสลา โยนกนาคนคร ชัยนารายณ์ เวียงศรีทวง ก็ได้แสดงไว้ให้อย่างหยาบ ๆ หมดสิ้นแล้ว ยังเหลือที่ตั้งเวียงไชยปราการ เมืองที่พระเจ้าพรหมกุมารลงมาสร้างและครอบครองบ้านเมืองของพระองค์เองเป็นเอกเทศ เพราะเวียงโยนกนาคนครนั้นเมื่อสมเด็จราชบิดาสิ้นพระชนม์แล้ว พระเชษฐาของพระองค์ผู้ทรงนามว่าเจ้าทุกขิตกุมารได้ครอบครองต่อมา ส่วนเจ้าพรหมกุมารผู้เป็นอนุชา จึงต้องมาสร้างเมืองของพระองค์ใหม่คือเมืองไชยปราการ

เวียงไชยปราการนั้น ตำนานสิงหนวัติ ระบุว่าห่างเวียงโยนกนาคนครไกลกันคืนหนึ่ง อยู่ทางทิศใต้ของเวียงโยนกนาคนครและก็อยู่ข้างลำน้ำกกนี่เป็นข้อมูล ๓ ข้อที่ตำนานสิงหนวัติระบุไว้ให้ ทิศใต้ของเวียงโยนกนาคนครทางไกลกันคืนหนึ่งและอยู่ริมแม่น้ำกก ก็หนีไม่พ้นเมืองเชียงราย ความข้อนี้ไม่ว่าใครเมื่อพิจารณาข้อมูลทั้งสามและมองในแผนที่ปัจจุบันก็คงมีความเห็นเดียวกันทั้งนั้น แต่เขตอำเภอเมืองในจังหวัดเชียงรายมีเนื้อที่กว้างใหญ่ปัญหาอยู่ที่ว่า ณ ส่วนใดของอำเภอเมือง จังหวัดหวัดเชียงรายเป็นที่ตั้งเวียงไชยปราการ ปัญหานี้ข้าพเจ้าเชื่อว่าถ้าได้มีการถ่ายแผนที่ทางอากาศในบริเวณอำเภอเมืองดังกล่าวก็คงจะหาคำตอบได้ง่ายขึ้น แต่เมืองเก่าในเขตอำเภอเมืองเชียงรายคงจะมีอย่างน้อย ๓ เมือง คือ ที่ตั้งเวียงไชยปราการ ที่ตั้งเวียงเชียงรายของเจ้าลาวจังกราช และที่ตั้งเมืองเชียงรายของพระเจ้ามังรายที่ตั้งเวียงเก่า ๆ ดังว่าเมื่อมีถึง ๓ เวียงเก่าเช่นนี้ การจะทราบตามแผนที่ทาง

อากาศก็ยังต้องมีการขุดค้นเพื่อให้ได้คำตอบที่ชัดเจนถูกต้องอีกส่วนหนึ่งด้วย ในปัญหานี้คุณสมจิตต์ เรืองคณะ อดีตหัวหน้าหน่วยพิพิธภัณฑ์เขตเชียงแสน ได้เคยบอกข้าพเจ้าว่ามีซากเมืองเก่าอยู่ที่อำเภอเมืองจังหวัดเชียงรายอยู่ ๓ ซาก ถ้าซากเมืองเก่า ๓ ซากนี้เป็นซากเมืองไชยปราการ เวียงเชียงรอย และเวียงเชียงราย ศาลากลางจังหวัดเชียงรายปัจจุบันก็จะเป็นเมืองที่ ๔ ในเขตอำเภอเมืองจังหวัดเชียงราย เคยมีผู้คนอาศัยสืบลูกหลานเผ่าพันธุ์จนกระทั่งปัจจุบันจะผิดกันก็แต่เป็นเมืองของแต่ละยุคแต่ละสมัยเท่านั้น

บทความเรื่องเมืองโบราณในภาคพายัพดังที่ได้เสนอมาแล้วนี้ ถ้ามีผู้ถามปัญหาขึ้นว่า ข้าพเจ้าเสนอมาเพื่อประโยชน์อะไร เกี่ยวข้องกับวิชาประวัติศาสตร์ที่ข้าพเจ้าสอนที่ มศว. ประสานมิตรอย่างไร ? หรือจะพูดให้ตรงเป้าก็คือเกี่ยวข้องกับชนเผ่าไทยที่มาสร้างราชอาณาจักรสุโขทัยใน พ.ศ. ๑๘๐๐ อย่างไร ? ข้าพเจ้าขอตอบก่อนที่ท่านจะถามดังนี้ คือเรามีราชอาณาจักรสุโขทัยขึ้นใน พ.ศ. ๑๘๐๐ ในเวลาเดียวกันพระเจ้ามังรายก็ได้สร้างเมืองเชียงรายและต่อมาเมืองเชียงใหม่ขึ้นในเวลาใกล้เคียงกัน เฉพาะเรื่องราวของพระยามังรายในภาคพายัพข้าพเจ้าไม่ขอกล่าว จะขอกล่าวเฉพาะราชอาณาจักรสุโขทัยของราชวงศ์พระร่วงซึ่งเมื่อได้สถาปนาราชอาณาจักรแล้วก็สามารถแผ่ขยายดินแดนลงไปทางใต้ถึงนครศรีธรรมราชได้ในเวลารวดเร็วยิ่ง คือภายในรัชกาลพ่อขุนรามคำแหง ระยะเวลาที่อยู่ในราว ๕๐–๖๐ ปี ตั้งแต่พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ได้ขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ถ้าจะเปรียบเทียบกับประวัติศาสตร์ของประเทศญวนในสมัยเดียวกัน ญวนต้องใช้เวลาร่วม ๕๐๐ ปี ที่จะแผ่ขยายดินแดนจากเขตเมืองเว้ลงใต้จนถึงเมืองฮาเตียน การที่ญวนต้องใช้เวลาราว ๑๐ เท่าในการขยายดินแดนลงทางใต้นี้ ก็เพราะต้องต่อสู้

รบพุ่งเป็นการใหญ่ กับเจ้าของถิ่นเดิมคือพวกจามและเขมร กว่าจะได้ดินแดนแต่ละคืบแต่ละศอก ก็จำต้องเสียชีวิตเลือดเนื้อ ไพร่พลหมู่ทหารไปมิใช่น้อย ส่วนราชวงศ์สุโขทัยสามารถแผ่ขยายดินแดนลงไปได้อย่างรวดเร็วเป็นพิเศษ โดยมิต้องทำการรบพุ่งขับเคี่ยวกับเจ้าของถิ่น เหมือนพวกญวนเป็นเพราะอะไร คำตอบก็มีแต่คำตอบเดียวซึ่งเชื่อว่าเป็นคำตอบที่ถูกต้อง กล่าวคือ ประชากรในลพบุรี นครชัยศรี เพชรบุรี ปราณบุรี ประจวบคีรีขันธ์ ชุมพร สุราษฎร์ธานี ตลอดจนนครศรีธรรมราชเป็นคนไทยมานมนานหลายร้อยปีแล้ว โดยเป็นลูกหลานว่านเครือของคนไทยโบราณที่มีถิ่นฐานบ้านช่องอยู่ในเมืองโบราณภาคพายัพ คือเมืองโยนกนาคนคร และไชยปราการเป็นต้น พวกเด็กหนุ่มของเมืองไทยโบราณในภาคพายัพ ด้วยความอยากรู้อยากเห็นอยากผจญภัยจึงได้ลงมาท่องเที่ยวหาประสบการณ์เป็นพันปีก่อนราชอาณาจักรสุโขทัยจะถือกำเนิด คนหนุ่มหลายสิบยุคหลายสิบสมัยเหล่านี้มีส่วนหนึ่งที่ได้ตั้งครอบครัวอยู่ในลุ่มน้ำเจ้าพระยาและทางปักษ์ใต้ ในขณะที่บ้านเมืองอยู่ใต้การปกครองของชนชาติอื่น มีมอญ และเขมรเป็นต้น ท่านเหล่านี้ก็ได้เป็นกำลังสำคัญรับใช้อยู่ภายใต้กฎหมายของเจ้านายต่างชาติเหล่านั้น ต้องเข้าเป็นทหารรบพุ่งในกองทัพของเจ้านายต่างชาติเหล่านั้น ชีวิตมีสุขบ้างทุกข์บ้างตามกาลสมัย แต่ที่สำคัญคือยังสามารถดำรงชีวิตอยู่อย่างคนไทยพูดภาษาไทย มีขนบประเพณีไทยและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันตลอดมาหลายร้อยปีก่อนราชอาณาจักรสุโขทัยจะได้อุบัติขึ้น

ครั้นถึง ค.ศ. ๑๘๐๐ เมื่อราชวงศ์พระร่วงสถาปนากรุงสุโขทัยเป็นราชธานี มีกำลังที่จะแผ่ขยายการปกครองลงไปทางใต้ ชาวไทยเดิมเหล่านั้นก็ได้เข้าสมทบในกองทัพ โดยเฉพาะกองทัพของพ่อขุนรามคำแหง แผ่ขยาย

อำนาจการปกครองลงไปจนถึงเขตนครศรีธรรมราช หลักฐานในเรื่องพ่อขุนรามคำแหงทำการรบพุ่งกับพวกมลายูในปลายรัชกาลของพระองค์นั้นก็คือหลักฐานของจดหมายเหตุจีนราชวงศ์หงวนระบุว่าใน ค.ศ. ๑๒๙๖ หรือ พ.ศ. ๑๘๔๐ พ่อขุนรามคำแหงเสด็จประทับอยู่ ณ เมืองเพชรบุรี ทรงบัญชาการรบพุ่งกับพวกมลายูได้ผลอย่างดียิ่ง จนพวกมลายูต้องส่งคำวิงวอนไปยังฮ่องเต้ของราชวงศ์หงวนที่ปักกิ่ง ขอให้มีพระบรมราชโองการมายังพ่อขุนรามคำแหง อย่าได้ทรงข่มเหงรังแกแก่ชาวมลายู ดังที่พระองค์เคยทรงทำสัญญาได้ การที่จดหมายเหตุจีนระบุข้อความไว้เช่นนี้เป็นข้อความกระท่อนกระแท่นไม่สมบูรณ์ ข้าพเจ้าขอเติมใจความให้สมบูรณ์ขึ้นว่าในปลายรัชกาลพระเจ้ากุบไลข่าน พ่อขุนรามคำแหงคงเคยทรงทำสัญญาไว้ว่าจะไม่ทรงรุกรานเพื่อนบ้าน มีเขมรกรุงกัมพูชา และมลายู ทางเกาะสุมาตราเป็นต้น ตลอดรัชกาลพระเจ้ากุบไลข่าน บทบาทของพ่อขุนรามคำแหงจึงมีไม่มากนัก แต่เมื่อกุบไลข่านสิ้นพระชนม์ใน ค.ศ. ๑๒๙๔ พ่อขุนรามคำแหงคงเห็นเป็นโอกาสอันดีที่จะแผ่ขยายดินแดนให้ชนเผ่าไทยได้มีที่อยู่ที่ทำกินได้มากยิ่งขึ้น จึงได้ทรงนำทัพออกโจมตีแว่นแคว้นดินแดนของกรุงกัมพูชา ได้ดินแดนแถวเมืองนครนายก ปราจีนบุรี ชลบุรี ตลอดไปถึงจันทบุรี ส่วนกรุงยโสธรนครธม อันเป็นเมืองหลวงของกรุงกัมพูชาพระองค์ทรงตีไม่ได้ดังหลักฐานของ จูตากวน ได้ระบุไว้ ส่วนดินแดนใต้เมืองเพชรบุรี พวกมลายูกำลังคืบคลานขึ้นมาจากปลายแหลม พ่อขุนรามคำแหงจึงทรงประทับอยู่ที่เมืองเพชรบุรี ทรงบัญชาการรบพุ่งขับไล่พวกมลายูมิให้ขึ้นมาจนเข้าเขตเมืองนครศรีธรรมราช เมื่อพระบรมโองการจากปักกิ่งได้ส่งมาถึงพระองค์ที่เมืองเพชรบุรี พระองค์คงต้องรับปฏิบัติตาม

พระบรมราชโองการนั้น คือทรงหยุดการรุกรบขับไล่พวกมลายู แค่เมืองปัตตานี–นราธิวาส ดินแดนที่ทำกินของเผ่าไทยและเผ่ามลายูจึงคงยันกันอยู่แถวเมืองสงขลา ใต้ลงไปเป็นที่อยู่ของมลายู เผ่าไทยจึงมีที่อยู่ที่ทำกินเพียงเขตเมืองหาดใหญ่ สงขลาเท่านั้น แต่อย่างไรก็ดี อำนาจการปกครองของไทยเราก็ยังมีอยู่ใต้เขตเมืองปัตตานี–นราธิวาส ไปจนถึงเมืองกลันตันตรังกานู จนเมื่อ ๖๐ ปีมานี้เอง เขต ๔ รัฐมลายูรวม ๒ เขต ดังกล่าวและเขตเมืองไทรบุรี ปะลิส จึงตกไปอยู่ในเขตปกครองของอังกฤษในปลายรัชกาลสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ลูกหลานเหลนของคนไทยโบราณในเขตเมืองโบราณของภาคพายัพ ได้ประกอบคุณประโยชน์ให้แก่ชาติในสมัยสุโขทัยอย่างไร ก็คงเป็นดังที่ข้าพเจ้าได้เสนอมานี้ ความสำคัญของที่ตั้งเมืองโบราณในเขตพายัพ จึงคงมีอยู่บ้างอย่างน้อยที่สุดก็ในแง่ที่ได้เป็นถิ่นฐานบ้านเมืองของบรรพบุรุษอันมีประวัติเรื่องราวกระท่อนกระแท่นและเคลือบคลุม ดังที่ท่านจะหาอ่านได้ในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๑ และพงศาวดารโยนกของพระยาประชากิจกรจักร

บทความนี้เป็นการเสนอที่ตั้งภูมิศาสตร์อย่างกว้าง ๆ ของเมืองโบราณที่ระบุไว้ในตำนานเมืองสุวรรณโคมคำ และตำนานสิงหนวัติกุมาร จะถูกผิดอย่างไรขอได้มีการทดสอบและเขียนขึ้นแสดงข้อข้อบกพร่องของบทความนี้ด้วย. ข้าพเจ้าได้ไปถึงอำเภอฝางเป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๙ แต่จากที่ว่าการอำเภอฝางถึงบ้านท่าตอนริมฝั่งแม่น้ำกกทางทิศเหนือ ข้าพเจ้าเพิ่งได้ไปถึงเมื่อเดือนพฤษภาคม ๒๕๑๗ นี้เอง ความจำเป็นที่ต้องไปดูภูมิประเทศด้วยตนเองโดยเฉพาะลำน้ำ แม่น้ำฝาง ว่าไหลเข้าสู่แม่น้ำกกที่บ้านท่าตอนจำเป็นยิ่งนักเพราะตำนานสิงหนวัติกุมาร และตำนานลาวจังกราช

ระบุข้อความที่จะไม่เข้าใจได้ ถ้าไม่ไปรู้เห็นภาวะภูมิศาสตร์ของแม่น้ำฝางด้วยตนเอง การที่ตำนานสิงหนวติกุมารระบุว่า เมืองอุโมงคเสลา อยู่ที่ต้นแม่น้ำกก และอยู่ในทิศหรดี (หรือตะวันตกเฉียงใต้) ของเวียงโยนกนครเช่นนี้ เป็นการขัดกับความรู้ในปัจจุบันอย่างยิ่ง เพราะความรู้ปัจจุบันตามอักขรานุกรมภูมิศาสตร์ระบุว่า ต้นแม่น้ำกกอยู่ในดินแดนของพม่าในเขตไทยใหญ่ หรือพายัพ (หรือตะวันตกเฉียงเหนือ) ของเวียงโยนกนครใกล้อำเภอเชียงแสน แต่ตำนานสิงหนวติกุมารระบุว่าอยู่ทิศหรดี (หรือตะวันตกเฉียงใต้) ของเวียงโยนกนคร ข้อมูลโบราณกับความรู้ในปัจจุบันขัดกันในเรื่องภาวะภูมิศาสตร์เช่นนี้ก็ไม่มีทางอื่นที่จะอธิบายให้พอฟังได้นอกจากจะเข้าใจว่าคนโบราณถือว่าน้ำฝางเป็นแควหรือสาขาของลำน้ำกก ต้นน้ำฝางจึงถึงว่าคือต้นลำน้ำกก ที่ตั้งของเมืองอุโมงคเสลา ระบุระยะทางห่างจากโยนกนคร ๔ คืน (อีกแห่งหนึ่งว่า ๕) และอยู่ในทิศหรดี หรือตะวันตกเฉียงใต้ ก็ควรจะอยู่ในเขตอำเภอฝางปัจจุบัน ถ้าความจริงเป็นเช่นนี้แล้วทางกระทรวงมหาดไทยก็น่าจะสั่งให้เจ้าหน้าที่อำเภอฝางงดแจกความรู้ที่ไม่ถูกต้องให้แก่ประชาชนคือความรู้ที่ว่าเวียงไชยปราการของพระเจ้าพรหม มีที่ตั้งอยู่ในเขตอำเภอฝางได้แล้ว (ถ้ายังมีการแจกอยู่)